

МАТЕРІАЛИ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
НАУКОВЦІВ, МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ТА ПРАВНИКІВ

**"ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ
ЛЮДИНИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД"**

CONFERENCE PROCEEDINGS

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE OF
SCIENTISTS, YOUNG SCIENTISTS AND LAWYERS

**"LEGAL MEANS OF ENSURING AND PROTECTING HUMAN
RIGHTS: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE"**

14 травня 2026 року | May 14, 2026

м. Київ | Kyiv, Ukraine

Рекомендовано Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (Протокол № 12 від 29 травня 2026 р.)

Редакційна колегія:

Арсентьєва О.С., професор, к.ю.н., декан факультету права, гуманітарних та соціальних наук СНУ ім. Володимира Даля

Івчук Ю.Ю., професор, д.ю.н., професор кафедри публічного та приватного права СНУ ім. Володимира Даля

Котова Л.В., професор, к.ю.н., завідувач кафедри публічного та приватного права СНУ ім. Володимира Даля

Шаповалова О.В., професор, д.ю.н., професор кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін СНУ ім. Володимира Даля

Татаренко Г.В., професор, к.ю.н., професор кафедри публічного та приватного права СНУ ім. Володимира Даля

Гриценко Григорій, доцент, к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права, СНУ ім. Володимира Даля

Середа Олена, професор, д.ю.н., завідувач кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (Харків, Україна)

Гварамія Вепхвія, професор, декан факультету права та дипломатії Сухумського державного університету (Тбілісі, Грузія)

Рецензенти:

Карчевський М.В., д.ю.н, професор, професор кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького, Університет Короля Данила, головний науковий співробітник наукової лабораторії проблем штучного інтелекту і права Інституту інформації, безпеки і права НАПН України

Сіроха Д.І., д.ю.н., доцент, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення КНУ ім. Тараса Шевченка

Міжнародна науково-практична конференція науковців, молодих вчених та працівників «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції викладачів, співробітників закладів вищої освіти і наукових організацій, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади й органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ (14 травня 2026 р.). Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2026. 312 с.

Мета конференції – обговорення актуальних проблем сучасного стану реформування та функціонування правової системи України, захисту прав людини з урахуванням міжнародних стандартів здійснення правосуддя, глобальних загроз світовому миропорядку, формування нової системи державного управління.

Друкується в авторській редакції.

УДК: 342.7: 327 (478)

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2026

ПАНЕЛЬ І

ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Легенький Микола

Пропонується аналіз стану нормативно-правового забезпечення гендерної рівності у професійній реалізації в умовах війни. Обґрунтовується необхідність системного перегляду трудового, соціального та антидискримінаційного законодавства з урахуванням реальних трансформацій ринку праці, спричинених воєнним станом та Визначається шляхи створення чітких, адаптивних і справедливих механізмів, що визнають нову соціальну реальність, яка характеризується помітним зростанням ролі жінок у забезпеченні економічної та професійної стійкості держави.

***Ключові слова:** гендерна рівність; професійна реалізація; воєнний стан.*

Доступ жінок до професій, у яких вони були недостатньо представленими внаслідок гендерних стереотипів, є ознакою суспільного цивілізаційного поступу у забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та загальної ефективності гендерної політики. І цей процес має достатньо потужне правове підґрунтя. Це і Конституція України, і Кодекс Законів про працю і базовий закон у сфері гендерної рівності - Закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ряд інших законів, таких як Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», варто також згадати програмні державні документи стратегічного характеру на кшталт Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. Вказані акти

маючи програмний характер задають загальні рамки забезпечення гендерної рівності, в тому числі і в трудових відносинах.

В той же час ситуація війни гранично зміщує акценти у доступі жінок до професій, у яких спостерігалися ознаки гендерної сегрегації – це вже не тільки інструмент забезпечення гендерної рівності, а і адекватна реакція суспільства на надзвичайно гострий виклик, який полягає у суттєвих змінах у структурі ринку праці і вирішується шляхом розширення участі жінок у сферах, де вони були недостатньо представленими. Така ситуація вимагає комплексу спеціальних заходів нормативно-правового забезпечення.

Передусім варто зупинитися на нормативному врегулюванні переліку професій, які потребують подолання гендерної сегрегації. Такий перелік дійсно існує і він визначений Постановою Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 р. № 1302 «Про реалізацію експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені» [1]. До переліку увійшла 31 професія. Це, зокрема, професії верстатників, водіїв, електромонтерів, машиністів (екскаватора і крана), помічників машиністів електровоза і тепловоза, слюсарів, столярів, трактористів а також тесляра, токаря і фрезерувальника тощо.

Правове регулювання залучення жінок до таких професій повинне бути ширшим, не обмежуватися лише аспектом професійного навчання, а охоплювати ширше коло проблем – відбір, прийом на роботу, правовий і соціальний захист, охорона здоров'я тощо. і здійснюватися не лише на рівні підзаконного нормативно-правового регулювання, а і виходити на рівень законодавства. Мається на увазі і Кодекс Законів України про працю і Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Тут варто зазначити, що законодавство про трудові відносини в умовах воєнного стану має загальний характер і не враховує гендерно зумовлені зміни структури зайнятості.

У зв'язку з цим необхідно оновити Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [2] нормами, які прямо закріплюють принцип гендерно нейтрального доступу до вакантних посад, що виникли внаслідок

мобілізації та визначають особливості правового статусу працівників, які тимчасово або постійно заміщують мобілізованих осіб. Зокрема окрім уже визначених вищевказаною постановою питань професійної підготовки жінок необхідно законодавчо врегулювати питання адаптації умов праці, гарантій безпеки та охорони праці з урахуванням нових функцій, медичного супроводу та юридичного визначення особливостей правового статусу працівниць, які тимчасово або постійно заміщують мобілізованих осіб.

В той же час базовим нормативним документом, який має закріплювати стандарти гендерної рівності у у трудовій сфері є, безумовно Кодекс законів про працю України [3]. Попри однозначну застарілість цього акту законодавства він залишається чинним і потребує ситуативного оновлення передусім з точки зору забезпечення гендерної рівності.

Передусім потребують посилення законодавчі норми спрямовані на запобігання дискримінації, передбачивши ефективні процедури захисту. Для цього варто розширити ст. 2¹ КЗпП України, доповнивши її положеннями про непряму дискримінацію за ознакою статі у процесі найму, оплати праці та просування, посилити контрольні повноваження Державної служби України з питань праці щодо виявлення гендерних порушень, спрощення доведення фактів непрямой дискримінації та запровадження обов'язкових гендерних аудитів у державному секторі та на стратегічних підприємствах.

Проблемними є і питання, пов'язані з охороною праці. Варто задуматися про нормативне закріплення переходу від від патерналістської моделі «охорони жіночої праці» до моделі індивідуальної оцінки професійних ризиків. Для цього пропонується уніфікувати підходи до охорони праці, оновивши ст. 174 КЗпП України, шляхом заміни загальних заборонних формулювань механізмом індивідуальної оцінки ризиків праці, незалежно від статі а також закріпити права жінки самостійно приймати рішення щодо виконання робіт підвищеної складності чи небезпеки за наявності медичного допуску.

Наступне. Формування ефективної правової політики щодо забезпечення гендерної рівності у трудовій сфері помітно ускладнюється внаслідок недостатніх

систематизованих гендерно дезагрегованих статистичних даних. Необхідно внести зміни до Закону України «Про офіційну статистику» [4], передбачивши обов'язковий збір і публікацію даних про зайнятість із гендерною диференціацією та використовувати ці дані як підставу для коригування трудового законодавства.

І наостанок. Завершення війни ознаменується поверненням чоловіків у сферу зайнятості. І важливо, щоб таке повернення не спричинило процесів дефемінізації трудових відносин. Адже зараз на нормативному рівні не визначено, чи розглядається професійна заміна чоловіків жінками як тимчасове явище воєнного періоду, чи як підстава для сталих змін у структурі ринку праці. Відсутність такої правової визначеності може створити ризики витіснення жінок із займаних посад після завершення війни, девальвації їхнього професійного досвіду та відтворення гендерної нерівності у післявоєнний період.

Необхідно передбачити правові гарантії визнання досвіду, набутого жінками в умовах війни та заборону автоматичного витіснення жінок із посад після демобілізації чоловіків, запровадити механізми конкурентного повернення демобілізованих працівників без автоматичного пріоритету за статевою ознакою, а не статево зумовленого, повернення на ринок праці та доповнити Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» нормами про визнання професійного досвіду, здобутого під час воєнного стану, незалежно від статі. Це має особливе значення для недопущення відновлення довоєнної гендерної асиметрії.

Таким чином, удосконалення нормативно-правового забезпечення гендерної рівності у професійній реалізації в умовах війни потребує системного перегляду трудового, соціального та антидискримінаційного законодавства з урахуванням реальних трансформацій ринку праці, спричинених воєнним станом та створення чітких, адаптивних і справедливих механізмів, що визнають нову соціальну реальність, яка характеризується помітним зростанням ролі жінок у забезпеченні економічної та професійної стійкості держави.

Список використаних джерел:

1. Про реалізацію експериментального проекту щодо організації професійного навчання жінок для працевлаштування у сферах, де вони були традиційно недостатньо представлені : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 № 1302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2024-%D0%BF#Text>.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. Редакція від 04.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
3. Кодекс законів про працю України : Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971. Редакція від 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
4. Про офіційну статистику : Закон України від 16.08.2022 № 2524-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2524-20#n350>.

An analysis of the state of regulatory and legal support for gender equality in professional implementation in war conditions is proposed. The need for a systematic review of labor, social and anti-discrimination legislation is substantiated, taking into account the real transformations of the labor market caused by martial law, and ways are identified to create clear, adaptive and fair mechanisms that recognize the new social reality, which is characterized by a noticeable increase in the role of women in ensuring the economic and professional stability of the state.

Keywords: *gender equality; professional implementation; martial law.*

Авторська довідка:

Легенький Микола Іванович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права Державного університету «Київський авіаційний інститут», ORCID - 0000-0003-4179-1964

**LEGAL GUARANTEES AND SOCIAL PROTECTION
OF UKRAINIAN REFUGEE PARENTS:
THE ESTONIAN EXPERIENCE AND LESSONS
FOR THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF FORCIBLY
DISPLACED PERSONS IN CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION**

Kozmenko Olena, Toros Karmen

This paper analyses the legal and social mechanisms underpinning the adaptation of Ukrainian refugee parents in Estonia following the onset of the full-scale armed invasion of Ukraine by the Russian Federation in 2022. Drawing on qualitative empirical research, the study identifies systemic legal barriers in the domains of temporary protection, healthcare, housing and access to social services — barriers that substantially impede the realisation of the fundamental rights of forcibly displaced persons. The findings indicate the necessity of introducing comprehensive, culturally sensitive mechanisms of legal and psychosocial protection at the level of host states.

Keywords: *refugee rights; forced displacement; temporary protection; armed aggression; adaptation; Republic of Estonia.*

The full-scale armed invasion of Ukraine launched by the Russian Federation on 24 February 2022 triggered the largest humanitarian and migration crisis in Central and Eastern Europe since the Second World War [1]. According to Rataj and Berezovska, the scale and pace of this displacement are unprecedented in modern European history: more than five million Ukrainian citizens — predominantly women and children — were compelled to leave their homes and seek protection in neighbouring states [2, p. 1221]. The legal regulation of the status of these persons, the guarantee of their fundamental rights, and their effective social integration in receiving countries have emerged as pressing challenges for international law and the domestic legal systems of host states.

The aim of the present paper is to analyse the legal and systemic barriers obstructing the realisation of the fundamental rights and freedoms of Ukrainian refugee parents in the Republic of Estonia, and to formulate recommendations for improving the legal

mechanisms for the protection of forcibly displaced persons in conditions of ongoing armed aggression.

The empirical basis of the paper consists of a qualitative study conducted from October to December 2022, in which semi-structured, in-depth interviews were carried out with eleven Ukrainian refugee parents (ten mothers and one father) residing in Tallinn, Estonia [3]. Participants were recruited by means of snowball sampling. Data analysis was conducted using Braun and Clarke's thematic analysis method [4]. The study received ethical approval from the Ethics Committee of Tallinn University (No. 23).

The findings of the study reveal the existence of a range of systemic legal barriers that substantially impede the exercise of rights by Ukrainian forcibly displaced persons in Estonia. First, a significant proportion of participants encountered serious difficulties in the process of obtaining temporary or international protection status. In particular, two participants were denied temporary protection and were compelled to resort to legal services in order to obtain international protection. One participant stated: 'I went to the police several times and called them — but I was refused. There were some problems with the documents. I sought help from lawyers' [3]. This situation points to an inadequate level of legal awareness and insufficient access to legal assistance for newly arrived refugees.

Second, a significant problem was the lack of clarity and transparency in the requirements for establishing refugee status, entitlement to employment, and access to social benefits. One of participants described the process of confirming entitlement to social assistance as thoroughly exhausting: the procedure lasted more than two hours and remained incomplete due to the absence of comprehensible information about the documents required. The absence of clear and accessible legal information — particularly in the context of the language barrier — constitutes a serious violation of the principle of access to justice and the right to effective legal protection.

Third, significant gaps in the right to healthcare became acutely apparent. All participants encountered difficulties in finding a general practitioner; one mother reported that a medical centre had refused to provide services to refugees when her child required urgent medical assistance. The right to healthcare, enshrined in Article 35 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, the 1951 UN Convention Relating to the

Status of Refugees, and Council Directive 2001/55/EC on Temporary Protection, thus remains to a considerable extent declaratory in nature — despite the formal legal personality of the rights-holders.

Fourth, systematic refusals by private landlords to rent accommodation to persons holding refugee status constituted a serious infringement of the right to housing. One participant noted: 'My entire notebook is filled with apartment addresses — but we are refused everywhere; they do not want to rent to us. And we need to find housing urgently' [3]. Several families were on the verge of returning to war-torn Ukraine solely because of their inability to secure stable accommodation. The right to adequate housing, recognised under Article 31 of the Revised European Social Charter, requires more effective implementation mechanisms at the national level.

Particular attention should be drawn to the legal dimension of interpersonal hostility and discrimination. A number of participants reported instances of public xenophobia on the part of local residents, indicating an inadequate level of law enforcement in combating hate speech and discrimination on grounds of national origin, notwithstanding the existence of relevant provisions in Estonian legislation.

At the same time, the study identified a number of factors that positively influence legal and social integration. Access to adaptation courses and consultations is a prerequisite for refugees to exercise their rights in practice, rather than merely possessing them in formal terms. The existence of prior social connections significantly facilitated navigation of the legal system of the receiving country. Support from volunteers and local communities — while not substituting for systemic legal guarantees — demonstrates the role of civil society in providing effective rights protection.

From a legal perspective, the findings confirm the proposition that the formal conferral of legal status is a necessary, but insufficient, condition for the protection of the rights of forcibly displaced persons. Even where legal grounds for temporary protection exist, individuals are not always able to exercise the corresponding rights in practice — owing to language barriers, bureaucratic complications, systemic gaps in healthcare and housing provision, and the psychological consequences of war-related trauma. This corresponds to the position advanced by Ager and Strang [5], who identify employment,

housing, education and health as interdependent and co-equal dimensions of effective integration.

On the basis of the analysis conducted, the following recommendations may be formulated. First, receiving states should introduce simplified, accessible and linguistically adapted procedures for the determination of protection status, accompanied by the provision of free legal assistance. Second, the right to healthcare must be supported by concrete mechanisms: mandatory registration with a general practitioner within the first weeks following arrival, and guaranteed access to mental health services that are responsive to cultural context. Third, anti-discrimination measures in the housing rental sector should be introduced, with effective sanctions for refusals of service on the grounds of refugee status. Fourth, comprehensive integrated services — single 'entry points' for legal, social and psychological assistance — are required, so as to preclude situations in which persons lacking language skills and burdened by trauma are left to navigate support systems on their own.

The study conducted in Tallinn, Estonia carries implications that extend well beyond the specific national context. It demonstrates that effective protection of the rights of forcibly displaced persons requires not only the enactment of appropriate legislation, but also a responsive, needs-sensitive system of law enforcement capable of addressing the concrete consequences of armed conflict and forced displacement.

References:

1. Biesiada A., Mastalerz-Migas A., Babicki M. Response to provide key health services to Ukrainian refugees: The overview and implementation studies. *Social Science & Medicine*. 2023. Vol. 334. P. 116221. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2023.116221>
2. Rataj M., Berezovska I. Addressing challenges with Ukrainian refugees through sustainable integration: Response of the educational community in Poland. *Journal of Further and Higher Education*. 2023. Vol. 47, No. 9. P. 1221–1227. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2023.2241386>

3. Toros K., Kozmenko O. 'I have the strength and the Faith' — adaptation of Ukrainian refugee parents in Estonia after fleeing the war. *European Journal of Social Work*. 2025. DOI: 10.1080/13691457.2025.2480158

4. Braun V., Clarke V. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 2006. Vol. 3, No. 2. P. 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

5. Ager A., Strang A. Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*. 2008. Vol. 21, No. 2. P. 166–191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>

6. Javanbakht A. Addressing war trauma in Ukrainian refugees before it is too late. *European Journal of Psychotraumatology*. 2022. Vol. 13, No. 2. Art. 2104009. <https://doi.org/10.1080/20008066.2022.2104009>

7. Boiko D. I. et al. Mental health and sleep disturbances among Ukrainian refugees in the context of Russian-Ukrainian war. *Sleep Medicine*. 2024. Vol. 113. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2023.12.004>

Information about the author:

Kozmenko Olena Ivanivna — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Philology and Translation, V. Dahl East Ukrainian National University (Kyiv, Ukraine). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7063-2324>

Toros Karmen — Professor of Social Work; Principal Investigator, Centre for Excellence in Research on Integrity, Rights and Inclusion of Children (CIRIC); Chair of the Ethics Committee, School of Governance, Law and Society, Institute of Social Work, Tallinn University (Tallinn, Estonia). ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1968-5818>

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Корнієнко Інна

У статті розглянуто досвід виявлення деяких практичних проблем у діяльності суб'єктів підприємницької діяльності (малий та середній бізнес). Ці проблеми у статті узагальнюються з проекцією на ветеранський бізнес внаслідок того, що суб'єкти ветеранського підприємництва і представляють, в основному, малий та середній бізнес. Тому організаційні заходи та рішення органів місцевого самоврядування мають сенс і для забезпечення прав ветеранів війни.

Зроблено акцент на доцільності актуалізації вивчення проблем колективно-трудових відносин, мінімізації соціальних та професійних ризиків під час реалізації механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя при працевлаштуванні, здійсненні підприємницької діяльності та ін.

***Ключові слова:** правові засоби, ветерани війни, адаптації ветеранів війни, забезпечення прав ветеранів війни, державна політика, органи місцевого самоврядування.*

Попередження та вирішення сучасних проблем забезпечення прав ветеранів війни в Україні було активізовано на державному рівні, починаючи з 2024 року. Приводом відповідної державної політики стали жахливі події неспровокованої воєнної агресії РФ у бік нашої країни, населення її міст та інфраструктури у 2022 році, а також – наслідки війни.

Зокрема, задача вивчення проблематики реалізації трудових та підприємницьких прав ветеранів війни поглинається цілком максимально ефективного забезпечення їх прав в ході адаптації даної поважної категорії громадян до цивільного життя.

Належна реалізація права на сприятливі умови праці та/або – права на підтримку підприємницьких ініціатив ветеранів (гранти, пільгові кредити, компенсація відсоткових ставок за кредитами, підтримка у сфері лізингу, інші преференції) потребує механізму створення умов їх забезпечення.

Науковцями Н. Чудик-Білоусовою, О. Шаповаловою, В.Кохан, І.Селівановою, Л. Сіньовою, В. Шeverдіною та іншими вже було запропоновано декілька напрямів, за якими можна створювати нові та модернізувати вже відомі правові засоби здійснення адаптації ветеранів війни до цивільного життя. Особливий інтерес представляє напрям дослідження трудо-правового механізму адаптації. Його спрямованість передбачає переведення у практичну площину концепцій та моделей правового забезпечення трудових прав цієї поважної категорії громадян. Зазначена ціль сприяє актуалізації вивчення нового типу контролю у забезпеченні зайнятості ветеранів війни. Його призначення – мінімізувати соціальні та професійні ризики під час реалізації механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя.

Зокрема, при традиційному працевлаштуванні у формі найманої праці функції контролю спрямовані на попередження порушень та проявів негідності приписам Кодексу законів про працю України, в який внесено низку відповідних змін задля умов воєнного стану та організації праці в них. Об'єктом уваги відповідних органів тут мають стати приписи про колективно-трудова відносини з проєкцією на наявність в колективі працівників із статусом ветерана війни та можливі особливості індивідуально-трудова відносин із ними, запропоновані трудовим колективом, а не лише законодавцем

Науково-практичний коментар Закону України «Про ветеранське підприємництво» доводить, що у статті 9, яка має назву «Основні напрями державної політики щодо формування конкурентної переваги у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва» закріплено низку основних напрямів державної політики щодо формування конкурентної переваги у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва. Серед напрямів - сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів ветеранського підприємництва та скорочення строку проведення таких процедур [1, ст.9, п.6].

Наступним логічним кроком законодавця є закріплення в рамках спеціального Закону переліку органів, що забезпечують розвиток та функціонування ветеранського підприємництва та здійснюють контроль за реалізацією приписів щодо державного експорту, контроль за цінами. Також - нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності; у сфері промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами, здійснення державного гірничого нагляду, здійснення державного нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про працю та зайнятість населення .

Окремо, в контексті статті 14. «Гарантії державної підтримки суб'єктів ветеранського підприємництва» необхідно відзначити припис стосовно органів не лише державної влади, але й - органів місцевого самоврядування, яким прописано здійснення контролю за діяльністю суб'єктів ветеранського підприємництва у випадках, передбачених законом. Цей припис обумовлює формування самостійного напрямку дослідження, який розкриває перспективи вдосконалення положень українського законодавства про ветеранів війни у частині запровадження соціального моніторингу виконання. Соціальний моніторинг та контроль з боку органів місцевого самоврядування є вкрай відповідальним не лише для наукової спільноти, але й - для нашої країни і для суспільства в цілому. Тут знадобиться обґрунтувати низку змін в частині доповнення законодавства з метою підсилення потенціалу соціального моніторингу виконання.

В Україні на законодавчому рівні для ветеранів війни запроваджуються особливі умови працевлаштування. Після працевлаштування передбачено, що виконання своєї роботи ветеран війни буде здійснювати у режимі, передбаченому під потреби його професійної адаптації до цивільного життя. Також наша країна має чималий законодавчий успіх щодо започаткування особливих умов ведення підприємницької діяльності цією почесною категорією осіб. Зокрема, цьому сприяє введення ветеранського підприємництва у законодавчу термінологію, а також конкретизація його визначення та деталізація особливостей здійснення.

Водночас, комплексний аналіз правового статусу ветеранів війни у сфері праці та підприємництва показав стан недостатності сучасних знань у дослідницькому процесі відповідних проблем, а також – наявність пробілів.

Досвід роботи з підприємцями Луганської області в рамках проекту «Діалог з бізнесом» дозволяє виявити наявні проблеми забезпечення прав ветеранів війни. Так, досягненню цієї цілі, в межах реалізації проекту «Діалог з бізнесом», на базі Луганської обласної державної адміністрації (облдержадміністрації) створено регіональну онлайн платформу для комунікації між владою та представниками бізнесу. Станом на 01.02.2026 організовано та проведено 66 зустрічей, 5 регіональних форумів, в яких взяли участь близько 2700 суб'єктів підприємництва.

До участі у тематичних зустрічах щодо виявлення проблем реалізації підприємницьких прав були залучені керівники бізнес асоціацій регіону, керівництво обласного центру зайнятості та Головного Управління ДПС в Луганській області, Головного управління Держпраці в Луганській області, представники Міністерства економіки, докільля та сільського господарства України, Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства юстиції України, Національного банку України, Приватбанку, Ощадбанку, фахівці науково-дослідних інститутів судових експертиз міст Києва, Дніпра, Одеси та Миколаєва.

Найактуальнішими темами для обговорення стали щодо застосування існуючих юридичних інструментів отримання підприємствами компенсації збитків, завданих війною, фінансові можливості для підприємництва, питання оподаткування, кредитування, працевлаштування, ветеранського бізнесу .

Внаслідок проведення заходу «Діалогів з бізнесом» узагальнено та визначено 37 проблемних питань, з яких 12 питань державного, 25 місцевого рівнів. Проводиться роботи щодо їх опрацювання. Для вирішення проблем бізнесу державного рівня облдержадміністрацією направлено листи до Міністерства економіки України, Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства у справах ветеранів України, Національного банку України з питань бронювання працівників підприємств приватної форми власності, щодо ведення

господарської діяльності без зміни юридичними особами, фізичними особами – підприємцями своєї податкової адреси, працевлаштування іноземців в Україні, отримання підприємствами компенсації збитків, завданих війною.

Низка найактуальніших проблемних питань, які неодноразово піднімалося представниками бізнесу - щодо неправильного застосування частини 2 статті 13 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» окремими державними органами, підприємствами, банківськими установами, щодо примусової перереєстрації релокованих юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, які мали податкову адресу на території Луганської області станом на 24.02.2022.

Слід зазначити, що відсутність правового статусу цих суб'єктів господарювання призводить до правової невизначеності та фактичних обмежень за регіональною ознакою в їхній господарській діяльності, робить недоступними державні та міжнародні програми з підтримки та розвитку бізнесу, можливість пільгового кредитування, призводить до скорочення обсягів надходжень до місцевих бюджетів, фіксує втрати зв'язку суб'єктів господарювання з керівництвом області, створює передумови для неповернення бізнесу на Луганщину, втрати економічного потенціалу регіону.

Це проблемне питання, є надважливим для територій активних бойових дій і тимчасово окупованих російською федерацією, а також таким, що впливає на рівень соціальної напруги в суспільстві. Для того, щоб побудувати ефективну систему забезпечення прав ветеранів як елемента адаптації до цивільного життя стає необхідним створення наукового підґрунтя для розвитку прикладних наукових досліджень щодо виявлення практичних проблем належної інституціалізації відповідних суспільних відносин. Сприятиме цьому привнесення нових знань щодо розуміння процесів забезпечення трудових та підприємницьких прав ветеранів війни.

Висновок. Наявний комплекс правових проблем спонукає до об'єднання надбань науки трудового права, адміністративного, господарського права та економіко-правових знань про підприємницьку діяльність, аби розв'язати їх з

максимальною ефективністю результату. Реалізація завдання забезпечення прав ветеранів війни також потребує високого рівня управлінської культури відповідальності на місцевому рівні.

Список використаних джерел:

1. Про ветеранське підприємництво : Закон України від 31.07.2025 № 4563-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4563-20#Text> (дата звернення: 20.05.2026).

The article examines the experience of identifying some practical problems in the activities of business entities (small and medium-sized businesses). These problems are generalized in the article with a projection on veteran business due to the fact that veteran business entities represent mainly small and medium-sized businesses. Therefore, organizational measures and decisions of local governments also make sense for ensuring the rights of war veterans.

Emphasis is placed on the feasibility of updating the study of problems of collective labor relations, minimizing social and professional risks during the implementation of the mechanism for adapting war veterans to civilian life during employment, entrepreneurial activity, etc.

Keywords: *legal means, war veterans, adaptations of war veterans, ensuring the rights of war veterans, state policy, local governments.*

Авторська довідка:

Корнієнко Інна Сергіївна - заступник директора Департаменту соціального захисту населення Луганської обласної державної адміністрації, начальник управління по роботі з ВПО та бухгалтерського обліку, [https:// ORCID 0009-0005-1011-3118](https://orcid.org/0009-0005-1011-3118).

ПАНЕЛЬ ІІ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ

Кур'ян Вікторія

Адміністративна процедура в механізмі публічного адміністрування місцевих податків з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру», має відігравати роль приведення процесу оподаткування до якісної сервісної послуги для платників податків. В результаті здійсненого правового аналізу нормативно-правових актів постає необхідність здійснити моніторинг кількості прийнятих податковими органами повідомлень-рішень, податкових вимог та виконання їх у примусовому порядку щодо податку на нерухоме майно за останні три роки з метою вироблення рекомендацій щодо правозастосування адміністративної процедури.

Ключові слова: місцеві податки, адміністративна процедура, оподаткування, публічне адміністрування, механізм публічного адміністрування податків.

Питання, що стосуються механізму публічного адміністрування місцевих податків не втрачає своєї дискусійності але загалом, вчені та науковці схиляються до дискусії саме щодо питань адміністративно-процедурного порядку притягнення до відповідальності платників податків, а також юрисдикційним процедурам з метою визначення шляхів якісного надання адміністративних послуг з одного боку і захисту державних інтересів, з іншого.

Закон України «Про адміністративну процедуру» [1], з огляду на мету його прийняття у 2022 році, ніби покликаний вирішити проблематику у сфері публічного адміністрування місцевих податків не лише в контексті розвантаження судової системи, а й налагодження комунікації між органами виконавчої гілки влади,

уповноважених здійснювати адміністрування місцевих податків та платниками податків.

Та практика застосування положень Закон України «Про адміністративну процедуру», під час дії воєнного стану в Україні свідчить про протилежне – адміністративна послуга стає формальністю, інтереси держави (у формі отримання податкових надходжень) в стані стагнації, платники місцевих податків, в своїй більшості будуть змушені захищати свої права у судовому порядку.

Загальновідомо, що до платників місцевих податків (податок на майно, єдиний податок) в своїй більшості, відносяться фізичні особи або фізичні особи-підприємці і, як авторкою з'ясовано при здійсненні дисертаційного дослідження на тему «Публічне адміністрування місцевих податків на прикладі України і штату Невада, США», споглядаючи на результати емпіричних досліджень, тільки кожен четвертий із респондентів (25,6 %) розуміє характеристику місцевих податків [2, с. 146].

Відповідно, зважаючи на те, що достатньо велика кількість громадян України, змушена була покинути своє місце проживання через збройну агресію російської федерації то, проблематика пов'язана з механізмом публічного адміністрування місцевих податків лише набирає актуальності так як, статус платника місцевих податків громадян що є власниками нерухомого майна залишається незмінним і публічне адміністрування місцевих податків податковими органами має забезпечувати результат – податкові надходження до відповідного бюджету.

І, якщо платник податків, який не розуміє характеристики місцевих податків і механізмів їх адміністрування, перебуває в «ілюзії», що в нього відсутні фінансові зобов'язання перед державою, то, органи виконавчої влади, уповноваженні на адміністрування місцевих податків, не лише обізнані щодо своїх повноважень, а й виконують їх належним чином.

Адже, так, як Податковим кодексом України визначено, що податок на майно складається з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та плати за землю і, платниками податку є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості [3],

то контролюючому органу достатньо встановити право власності через електронну взаємодію з Державним реєстром речових прав на нерухоме майно.

У 2022 році прийнято Закон України «Про адміністративну процедуру», яким зокрема регулюються відносини органів виконавчої влади, до яких відносяться і податкові органи (Державна податкова служба та її територіальні органи) з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у дусі, як зазначено у преамбулі цього закону: «демократичної та правової держави з метою забезпечення права і закону, а також зобов'язання держави забезпечувати і захищати права, свободи чи законні інтереси людини і громадянина»[1].

Вище зазначений Закон дає визначення терміну «адміністративна процедура», як визначений законом порядок розгляду та вирішення справи [1].

Статтею 28 Закону України «Про адміністративну процедуру» учасників адміністративного провадження наділено достатньо широким колом прав, серед яких, зокрема: отримувати від адміністративного органу роз'яснення; бути заслуханими адміністративним органом з питань, що є предметом адміністративного провадження; отримувати та надавати документи, інші докази, що стосуються обставин справи; подавати клопотання; отримати адміністративний акт; досягти примирення на будь-якому етапі здійснення адміністративного провадження за скаргою; оскаржити у передбаченому законом порядку адміністративний акт, процедурне рішення або дію, бездіяльність адміністративного органу [1].

Та, з огляду, на положення ст. 42 Податкового кодексу України всі вище перелічені права фактично нівелюються і, як правило платник податку може дізнатися про всі, визначенні чинним законодавством України права та, власне і, свої обов'язки на стадії виникнення права – «має право оскаржити у передбаченому законом порядку адміністративний акт, процедурне рішення або дію, бездіяльність адміністративного органу».

Так, пунктом 42.1. ст. 42 Податкового кодексу України податкові повідомлення - рішення, податкові вимоги або інші документи з питань адміністрування податків,

зборів, платежів, податкового контролю, у тому числі з питань проведення перевірок, звірок, адресовані контролюючим органом платнику податків, відносять до листування платників податків та контролюючих органів[3].

Пунктом 42.2. ст. 42 Податкового кодексу України встановлено, що документи вважаються належним чином врученими, якщо вони надіслані у порядку, визначеному пунктом 42.4 цієї статті, надіслані за адресою (місцезнаходженням, податковою адресою) платника податків рекомендованим листом з повідомленням про вручення або особисто вручені платнику податків (його представнику) [3].

Вважаємо за доцільне згадати поділ прихильниками інструментального підходу механізмів правового регулювання на чотири ланки, серед яких три - це юридичні норми; правові відносини, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, що переводять правову енергію юридичних норм на рівень конкретних суб'єктів – носіїв прав і обов'язків; акти реалізації прав і обов'язків і, четверта ланка – це акти застосування права, а також деякі додаткові елементи – індивідуальні акти, правові положення з практики застосування та ін. [2, с. 144].

Відповідно, механізм публічного адміністрування місцевих податків і механізм адміністративної процедури не виконує своєї ролі з огляду на наступні нормативно-правові положення в контексті четвертого елементу правового регулювання – практика застосування.

В пункті 42.5. ст. 42 Податкового кодексу України передбачено, що у разі якщо платник податків не подав заяву про бажання отримувати документи через електронний кабінет, листування з платником податків здійснюється шляхом надіслання за адресою (місцезнаходженням, податковою адресою) платника податків рекомендованим листом з повідомленням про вручення або особисто вручаються платнику податків (його представнику) [3].

У разі якщо пошта не може вручити платнику податків документ у зв'язку з відсутністю за місцезнаходженням посадових осіб платника податків, їхньою відмовою прийняти документ, незнаходження фактичного місця розташування (місцезнаходження) платника податків або з інших причин, документ вважається

врученим платнику податків у день, зазначений поштовою службою в повідомленні про вручення із зазначенням причини невручення [3].

Тобто, орган уповноважений на адміністрування місцевих податків сумлінно виконує свій обов'язок, шляхом надсилання індивідуального акту рекомендованим листом з повідомленням про вручення і, так як платник податків відсутній за місцезнаходженням з об'єктивних обставин, що по своїй сутті є форс-мажорними, то він набуває статусу порушника податкового законодавства бо, документ вважається врученим платнику податків.

В дисертаційному дослідженні «Публічне адміністрування місцевих податків на прикладі України і штату Невада, США» ми пропонували визначити процедурні механізми публічного адміністрування місцевих податків, як механізми системи надання послуг платникам місцевих податків щодо питань обліку та звітності, обчислення, нарахування, справляння, стягнення прямих податків, контролю у формі узагальнених та індивідуальних консультацій, а також за допомогою інформаційних технологій щодо питань обліку та звітності обчислення, нарахування, справляння, стягнення, перекладання непрямих податків, контролю [2, с. 161].

Зважаючи на вище зазначене, можливо дійти висновку, що процедурні механізми публічного адміністрування місцевих податків, як механізми системи надання послуг платникам місцевих податків так і положення Закону України «Про адміністративну процедуру» для відсутнього за місцем знаходження нерухомого майна, перетворюються на «формальність», яка в свою чергу носить примусовий характер стягнення місцевих податків і створює підґрунтя для збільшення кількості судових процесів з іншої.

Відповідно, в подальшому, з метою вироблення рекомендацій щодо правозастосування адміністративної процедури щодо відсутніх за місцем знаходження нерухомого майна платниками податків, вважаємо за доцільне, здійснити моніторинг кількості прийнятих податковими органами повідомлень-рішень, податкових вимог та виконання їх у примусовому порядку щодо податку на нерухоме майно за останні три роки.

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру: Закон України в редакції від 17.02.2022 року № 2073-IX в редакції від 15.11.2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20/ed20241115#Text> (дата звернення 10.05.2026).

2. Кур'ян В. В. Публічне адміністрування місцевих податків (на прикладі України та штату Невада, США): дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Київ, 2022. 266 с. URL: <https://elar.nava.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e960615-fa9b-4219-8a59-ce77b00019c1/content> (дата звернення 10.05.2026).

3. Податковий кодекс України: Документ № 2755-VI станом на 10.05.2026 року/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top> (дата звернення 10.05.2026).

The administrative procedure in the mechanism of public administration of local taxes with the adoption of the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" has a significant role in bringing the taxation process to a high-quality service for taxpayers. As a result of the legal analysis-legal acts, it becomes necessary to monitor the number of notifications-decisions, tax requirements and their compulsory execution by tax authorities regarding real estate tax for the last three years with the provision of recommendations on the implementation of the administrative procedure.

Keywords: local taxes, administrative procedure, taxation, public administration, mechanism of public tax administration.

Авторська довідка:

Кур'ян Вікторія - доктор філософії у галузі «Право», старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Макеєва Олена, Буряк Вероніка

У роботі досліджено основні положення міжнародного гуманітарного права щодо захисту прав військовополонених. Проаналізовано норми Третьої Женевської конвенції 1949 року, а також особливості їх реалізації Україною в умовах сучасного збройного конфлікту.

***Ключові слова:** міжнародне гуманітарне право, військовополонені, Женевська конвенція, права людини, збройний конфлікт.*

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) є галуззю міжнародного права, яка регулює правила ведення збройних конфліктів та спрямована на захист осіб, що не беруть безпосередньої участі у бойових діях або припинили таку участь. Однією з найважливіших категорій осіб, щодо яких застосовуються норми МГП, є військовополонені. Саме їх правовий статус, умови утримання та гарантії захисту визначаються міжнародними договорами, насамперед Женевськими конвенціями 1949 року.

Актуальність теми дотримання прав військовополонених значно зросла у зв'язку зі збройним конфліктом між Україною та Російською Федерацією, який триває з 2014 року та набув повномасштабного характеру у 2022 році. У ході бойових дій обидві сторони беруть військовослужбовців противника в полон, що безпосередньо ставить питання про виконання норм міжнародного гуманітарного права на практиці.

Метою цієї роботи є аналіз основних положень міжнародного гуманітарного права щодо захисту військовополонених та дослідження того, як ці норми реалізуються Україною у сучасних умовах. Завданням роботи є з'ясування правового статусу військовополонених, розгляд основних гарантій їх прав, а також

оцінка значення дотримання МГП для захисту людської гідності під час збройного конфлікту.

Правовий статус військовополонених визначається насамперед Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. Відповідно до її положень, військовополоненими визнаються комбатанти, які потрапили під владу противника під час міжнародного збройного конфлікту. З моменту взяття в полон такі особи перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права незалежно від їх звань, посад або національності. Згідно з Конвенцією, «військовополонені повинні за будь-яких обставин користуватися гуманним ставленням. Будь-яка незаконна дія чи бездіяльність Держави, що тримає в полоні, яка спричиняє смерть військовополоненого або серйозно загрожує його здоров'ю, забороняється і розглядається як серйозне порушення цієї Конвенції» [1].

Основним принципом поводження з військовополоненими є гуманне ставлення. Конвенція прямо забороняє будь-які форми насильства, тортур, жорстокого або такого, що принижує людську гідність, поводження. Військовополонені не можуть бути об'єктом помсти чи колективного покарання, а також використовуватися як засіб тиску на іншу сторону конфлікту. Крім того, забороняється примушування полонених до надання інформації, окрім прізвища, імені, військового звання, дати народження та особового номера.

Важливим елементом правового захисту є гарантії належних умов утримання. Міжнародне гуманітарне право зобов'язує державу, що утримує військовополонених, забезпечувати їх харчуванням, одягом, медичною допомогою та житлом, які відповідають умовам для власних військовослужбовців. Медична допомога має надаватися без дискримінації, а поранені й хворі повинні отримувати необхідне лікування.

Особливе значення має сфера застосування Конвенції. У статті 2 Третьої Женевської конвенції прямо зазначено: «На додаток до положень, що застосовуються в мирний час, ця Конвенція застосовується в усіх випадках оголошеної війни або будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не

визнається однією з них. Конвенція також застосовується в усіх випадках часткової або повної окупації території Високої Договірної Сторони, навіть якщо така окупація не зустрічає збройного опору» [1].

У науковій літературі підкреслюється універсальний характер застосування цих положень. Зокрема, Н. В. Шевчук та Р. С. Деркач зазначають: «Таким чином, юридично Конвенція має поширюватися на всі військові конфлікти, навіть якщо немає офіційно оголошеного стану, як у прикладі з Україною» [3, с. 69]. Наведена позиція підтверджує обов'язковість дотримання стандартів міжнародного гуманітарного права незалежно від формального визнання стану війни сторонами конфлікту.

Україна є учасницею всіх чотирьох Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них, що покладає на державу обов'язок дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», одним із принципів державної політики у сферах національної безпеки і оборони є «дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки» [2].

Після початку повномасштабного вторгнення питання поводження з військовополоненими стало предметом уваги як національних органів влади, так і міжнародних організацій, зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста.

На практиці Україна здійснює заходи, спрямовані на виконання міжнародних зобов'язань у сфері захисту військовополонених. Зокрема, створюються спеціальні місця для утримання полонених, забезпечується їх реєстрація, доступ до медичної допомоги, а також можливість листування з родичами через посередництво міжнародних організацій. Особливу увагу приділяють фіксації перебування осіб у полоні, що має важливе значення для подальших обмінів і повернення військовослужбовців додому.

Дотримання прав військовополонених має особливе значення не лише з юридичної, а й з гуманітарної точки зору. Виконання норм МГП сприяє збереженню життя та здоров'я людей, які опинилися у вразливому становищі, а також формує

певні стандарти поведінки під час збройного конфлікту. Крім того, належне поводження з полоненими позитивно впливає на міжнародний імідж держави та підсилює її правову позицію на міжнародній арені.

Водночас збройний конфлікт в Україні демонструє, що дотримання міжнародного гуманітарного права залишається складним завданням. Повідомлення про порушення прав військовополонених свідчать про необхідність посилення контролю, міжнародного моніторингу та притягнення винних осіб до відповідальності відповідно до норм міжнародного кримінального права. Саме неминучість відповідальності є одним із ключових чинників забезпечення дії норм МГП.

Отже, можна зробити висновок, що дотримання прав військовополонених є однією з ключових складових міжнародного гуманітарного права та показником гуманності держави навіть у умовах війни. Аналіз положень Третьої Женевської конвенції 1949 року показує, що міжнародне право встановлює чіткі правила поводження з військовополоненими, гарантує їх захист, медичну допомогу, належні умови утримання та забороняє будь-які форми насильства або примусу. Досвід України у сучасному збройному конфлікті підтверджує, що виконання цих норм захищає життя та здоров'я полонених, сприяє збереженню людської гідності та підсилює міжнародний авторитет держави. Водночас дотримання МГП потребує постійного контролю, моніторингу та забезпечення відповідальності за порушення, що робить його не лише юридичною, а й гуманітарною, моральною та політичною необхідністю.

Список використаних джерел:

1. Third Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War [Електронний ресурс]. Geneva: United Nations, 1949. 72 p. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n37> (дата звернення: 11.04.2026).

3.Шевчук Н. В., Деркач Р. С. Захист прав військовополонених: норми міжнародного гуманітарного права. Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє. Харків, 2021. С. 68–69. URL: <https://library.pp-ss.pro> (дата звернення: 11.04.2026).

The paper examines the main provisions of international humanitarian law regarding the protection of prisoners of war. The norms of the Third Geneva Convention of 1949 and the peculiarities of their implementation by Ukraine in the conditions of the modern armed conflict are analyzed.

Keywords: *international humanitarian law, prisoners of war, Geneva Convention, human rights, armed conflict.*

Авторська довідка:

Макеєва Олена Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права, Державний університет «Київський авіаційний інститут», ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6101-2951>

Буряк Вероніка Олександрівна – здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, Державний університет «Київський авіаційний інститут».

ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ПІДСТАВА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Кочерган Андрій

У тезах досліджено збройну агресію Російської Федерації проти України як комплексне міжнародно-протиправне діяння, що поєднує порушення заборони застосування сили, норм міжнародного гуманітарного права та основоположних прав людини. Особливу увагу приділено проблемам міжнародно-правової кваліфікації агресії, індивідуальної кримінальної відповідальності, юрисдикції МКС та правомірності міжнародної підтримки України.

Ключові слова: *збройна агресія, права людини, міжнародне гуманітарне право, злочин агресії, міжнародно-правова відповідальність.*

Російське вторгнення в Україну порушило заборону застосування сили, закріплену у Статуті ООН, та імперативну норму міжнародного права щодо заборони агресії. Пояснення Росії про нібито самооборону чи гуманітарну інтервенцію не мають правового підґрунтя, що підтвердила Генеральна Асамблея ООН, засудивши агресію РФ проти України як порушення ст. 2 (4) Статуту ООН і вказавши на участь Білорусі в незаконному застосуванні сили [1].

Агресія Росії охоплює всі насильницькі дії її збройних сил проти України та українського населення. Напади на цивільних, житло, лікарні, підприємства чи культурні об'єкти є протиправними як через сам факт агресії, так і через порушення міжнародного гуманітарного права. Навіть удари по українських військових залишаються частиною незаконної агресивної війни, хоча це не скасовує загального застосування норм міжнародного гуманітарного права до обох сторін.

Росія як держава несе міжнародно-правову відповідальність за шкоду, спричинену її актом агресії. Загальний принцип міжнародного права передбачає повне відшкодування всіх втрат, безпосередньо пов'язаних із незаконним

застосуванням сили, незалежно від того, чи були вони додатково спричинені порушеннями міжнародного гуманітарного права. Це стосується як загибелі чи поранення українських військових, так і шкоди, завданої цивільним особам. Оскільки Росія діє незаконними засобами для досягнення незаконних цілей, обсяг її відповідальності лише зростає [2, с. 155].

В українському законодавстві міжнародне гуманітарне право визначається як система міжнародно визнаних норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів. Вони встановлюють права й обов'язки суб'єктів міжнародного права, обмежують або забороняють певні засоби та методи ведення війни, забезпечують захист жертв збройних конфліктів і передбачають відповідальність за порушення цих норм [3].

Поняття «воєнний злочин» і «військовий злочин» не є тотожними. Воєнний злочин означає свідоме порушення законів і звичаїв війни, яке обов'язково пов'язане зі збройним конфліктом. Натомість військовий злочин має внутрішньодержавне значення і в Україні охоплюється розділом XIX Кримінального кодексу України - «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (Військові кримінальні правопорушення)» [4].

Відповідальність за воєнні злочини несуть не лише безпосередні виконавці чи особи, які віддали злочинний наказ. Вона може поширюватися і на військових командирів, які знали або повинні були знати про підготовку чи вчинення таких злочинів, але не вжили необхідних заходів для їх запобігання. Саме тому принцип командної відповідальності дозволяє піднімати питання про відповідальність усього ланцюга командування, включно з найвищим військово-політичним керівництвом РФ.

Індивідуальна кримінальна відповідальність за злочин агресії стосується не рядових військових, а передусім політичного й військового керівництва Росії, яке планувало, готувало, розпочало або реалізовувало вторгнення, окупацію, обстріли, блокаду України та залучення озброєних груп чи найманців. Окремо може постати

питання і про відповідальність керівництва Білорусі, оскільки її територія була використана Росією для здійснення агресії проти України [5].

Водночас чинна редакція Римського статуту фактично не дозволяє Міжнародному кримінальному суду розглядати злочин агресії проти України без згоди Росії або рішення Ради Безпеки ООН. Оскільки Росія такої згоди не надасть і може заблокувати рішення Радбезу правом вето, пропонується змінити Статут так, щоб передання ситуації щодо агресії могло здійснюватися Генеральною Асамблеєю ООН у межах механізму «Єдність заради миру».

Такий механізм можна запровадити через зміну ст. 13 і 15 ter Римського статуту або шляхом додавання нової статті [6]. На відміну від створення окремого спеціального трибуналу щодо злочину агресії, цей варіант виглядає більш послідовним і практичним, оскільки спирається на вже існуючий Міжнародний кримінальний суд та зменшує ризик звинувачень у вибірковому правосудді.

Перевага такого підходу полягає також у тому, що він не потребував би створення повністю нової інституції, а отже, вимагав би менших ресурсів. За підтримки України та більшості держав передання ситуації Генеральною Асамблеєю ООН виглядало б легітимним, а російське керівництво навряд чи могло б переконливо посилатися на особисті імунітети, оскільки практика МКС виходить із їх незастосовності перед Судом та державами-учасницями, які виконують його запити.

Внесення змін до Римського статуту потребує часу, політичної підтримки та узгодженої позиції держав. Хоча успіх такого підходу не гарантований, відмовлятися від нього передчасно не варто, адже ефективна правова відповідь на злочин агресії має просуватися настільки, наскільки це можливо.

Водночас, кожне позбавлення життя, вчинене Росією з порушенням міжнародного гуманітарного права, одночасно є порушенням права людини на життя. Такі дії мають свавільний характер, оскільки суперечать нормам, спрямованим саме на захист людського життя [7]. Крім того, вони порушують і Європейську конвенцію з прав людини, яка продовжує бути обов'язковою для Росії [8].

Конвенція допускає позбавлення життя лише у виняткових випадках. Навіть під час війни держава не може відступати від гарантій права на життя, крім ситуацій, коли смерть настала внаслідок правомірних воєнних дій, тобто дій, які регулюються міжнародним гуманітарним правом і не суперечать йому. Якщо ж воєнні дії є неправомірними та порушують міжнародне гуманітарне право, вони одночасно становлять і порушення права людини на життя.

Тому кожне вбивство, вчинене Росією для продовження агресивної війни, слід розглядати не лише як елемент незаконного застосування сили, а й як порушення права на життя відповідної особи [8]. Крім того, такі дії суперечать Європейській конвенції з прав людини, адже держава не може використовувати відступ від конвенційних зобов'язань для здійснення збройної агресії.

ЄСПЛ у справі «Грузія проти Росії (II)» визнав, що Конвенція може застосовуватися за межами території держави щодо окупованих територій, однак не поширив її дію на ситуації активних бойових дій [9]. Фактично Суд прийняв аргумент про те, що в умовах «хаосу» бойових дій цивільні особи, загиблі від російських авіаударів та артилерійських обстрілів, не перебували під юрисдикцією Росії і, відповідно, поза захистом Конвенції.

Такий підхід є спірним, адже Конвенція допускає її застосування до випадків позбавлення життя внаслідок неправомірних воєнних дій. Більш переконливою виглядає позиція суддів Юдківської, Войтичека та Чантурії, які пов'язували ефективний контроль не лише з окупацією території, а й із фактичним контролем над життям людини в умовах збройного конфлікту. Особливо це стосується ситуацій, коли Росія блокує, обстрілює та бомбардує міста, утримуючи цивільних усередині й не допускаючи гуманітарну допомогу [10].

Порушення Росією імперативної заборони агресії та базових норм міжнародного гуманітарного права спричинило конкретні правові наслідки. Насамперед збройна агресія активувала право України на індивідуальну самооборону, а також право інших держав надавати їй допомогу в межах колективної самооборони. Водночас держави зобов'язані не підтримувати агресію, не визнавати законними її наслідки та співпрацювати для її припинення

правомірними засобами. Саме цим пояснюються військова допомога Україні та санкції проти Росії [11].

Надання Україні військової допомоги не порушує нейтралітету щодо Росії, оскільки в сучасному міжнародному праві немає рівності між агресором і державою, яка обороняється. Тому сьогодні держави не мають обов'язку залишатися «неупередженими» між Росією та Україною, а навпаки - повинні не сприяти агресору й підтримувати припинення агресії законними способами.

Економічні санкції проти Росії можуть проявлятися як реторсії або колективні контрзаходи. Реторсії не порушують міжнародних зобов'язань, тому держави можуть застосовувати їх як законний інструмент тиску для припинення агресії. Контрзаходи формально можуть зачіпати певні зобов'язання, але не вважаються протиправними, якщо є пропорційними та спрямовані на спонукання Росії виконати норми міжнародного права.

Такі наслідки впливають безпосередньо з акту агресії та не потребують окремого рішення Ради Безпеки чи Генеральної Асамблеї ООН. Поки триває збройний напад, Україна має право на індивідуальну самооборону, а інші держави - на участь у колективній самообороні та надання допомоги Україні. Якщо Рада Безпеки через блокування не діє, це не позбавляє держави права підтримувати Україну чи запроваджувати санкції проти Росії законними засобами.

Отже, збройна агресія Російської Федерації проти України має розглядатися не лише як політичний чи воєнний факт, а як комплексне міжнародно-протиправне діяння, що породжує відповідальність на кількох рівнях. Росія як держава відповідає за незаконне застосування сили, порушення імперативної заборони агресії та шкоду, завдану Україні, її військовим і цивільному населенню. Водночас військово-політичне керівництво РФ може нести індивідуальну кримінальну відповідальність за злочин агресії, воєнні злочини та інші міжнародні злочини, якщо буде доведено його участь у плануванні, підготовці чи здійсненні таких дій. Особливе значення має і те, що агресія супроводжується масовими порушеннями прав людини - права на життя, особисту недоторканність, житло, власність, безпеку, доступ до медичної допомоги та захист від нелюдського поводження. Тому такі дії

потрібно оцінювати не лише через призму міжнародного гуманітарного права, а й як системне посягання на основоположні права і свободи людини.

Список використаних джерел:

1. United Nations General Assembly. Aggression against Ukraine : Resolution ES-11/1, 2 March 2022. UN Doc. A/RES/ES-11/1. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290> (дата звернення: 26.04.2026).
2. Haque A. A. An Unlawful War. AJIL Unbound. 2022. Vol. 116. P. 155-159. URL: <https://surl.li/frdkch> (дата звернення: 26.04.2026).
3. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 26.04.2026).
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.04.2026).
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду : міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 26.04.2026).
6. Darcy S. Aggression by P5 Security Council Members: Time for ICC Referrals by the General Assembly. Just Security. 2022. 16 March. URL: <https://surl.li/rokgby> (дата звернення: 26.04.2026).
7. Haque A. A. Turkey, Aggression, and the Right to Life Under the ECHR. EJIL: Talk! 2019. 21 October. URL: <https://surl.li/xrhnh0> (дата звернення: 26.04.2026).
8. Human Rights Committee. General Comment No. 36 (2018) on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life : CCPR/C/GC/36, 30 October 2018. United Nations. URL: <https://docs.un.org/en/CCPR/C/GC/36> (дата звернення: 26.04.2026).

9. Georgia v. Russia (II) [GC] : judgment of the European Court of Human Rights, application no. 38263/08, 21 January 2021. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207757> (дата звернення: 26.04.2026).

10. Lieblich E. Not Far Enough: The European Court of Human Rights' Interim Measures on Ukraine. Just Security. 2022. 7 March. URL: <https://surli.li/hwjzfi> (дата звернення: 26.04.2026).

11. International Law Commission. Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001. Yearbook of the International Law Commission. 2001. Vol. II, Part Two. UN Doc. A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2). URL: <https://surli.cc/uhtmlcs> (дата звернення: 26.04.2026).

The paper examines the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine as a complex internationally wrongful act involving violations of the prohibition of the use of force, international humanitarian law and fundamental human rights. Particular attention is paid to the issues of legal qualification of aggression, individual criminal responsibility, ICC jurisdiction and the legality of international support for Ukraine.

Keywords: *armed aggression, human rights, international humanitarian law, crime of aggression, international legal responsibility.*

Авторська довідка:

Кочерган Андрій Олегович - аспірант кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (здобувача наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності D8 «Право»), ORCID ID - 0009-0003-3132-2352 <https://orcid.org/0009-0003-3132-2352>

ПАНЕЛЬ ІІІ

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ СУЧАСНИМ ВИКЛИКАМ

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ У РЕГУЛЮВАННІ ВІКОВИХ ВИМОГ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Середа Олена

Досліджено правову природу вікових обмежень у сфері праці крізь призму принципу пропорційності та заборони дискримінації. Проаналізовано міжнародні стандарти МОП та Директиви ЄС, що регулюють баланс між захисною функцією трудового права та недопущенням ейджизму. Обґрунтовано необхідність переходу українського законодавства від жорстких автоматичних вікових порогів до системи індивідуальної оцінки професійної здатності працівника в контексті євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: вікова дискримінація, принцип пропорційності, ейджизм, граничний вік, трудове право ЄС.

Вік працівника є одним із небагатьох персональних критеріїв, які трудове право легітимно використовує як підставу для диференціації правового статусу суб'єктів трудових відносин. На відміну від інших персональних характеристик (статі, раси, національності тощо), вікові обмеження у сфері праці не лише допускаються міжнародними стандартами, а й прямо передбачаються ними як інструмент захисту як неповнолітніх, так і осіб старшого віку. Водночас демографічні трансформації, дефіцит робочої сили та підвищення пенсійного віку в більшості розвинених держав актуалізували питання про правомірність вікових кваліфікаційних вимог крізь призму принципу рівності та заборони дискримінації. Правове регулювання вікових вимог перебуває у стані постійного балансування між двома конкуруючими цінностями: захистом особи від вікової дискримінації та

обґрунтованою диференціацією умов праці з урахуванням фізіологічних, соціальних і безпекових чинників.

Міжнародне трудове право формує двополюсну систему вікового регулювання праці. Конвенція МОП № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу встановлює загальний поріг у 15 років, а для робіт, що можуть завдати шкоди здоров'ю або розвитку особи - 18 років [1]. Протилежний полюс системи визначається Рекомендацією МОП № 162 про літніх працівників, яка закликає держави усунути з національного законодавства будь-які положення, що перешкоджають зайнятості осіб похилого віку за умови збереження ними фізичної та професійної здатності виконувати роботу [2]. Таким чином, вікові кваліфікаційні вимоги є правомірними лише тоді, коли обґрунтовані об'єктивними виробничими або безпековими чинниками, а не є виявом упередженого ставлення до певної вікової групи.

Правове регулювання вікових меж у сфері праці України ґрунтується на балансі між забезпеченням права на працю та необхідністю особливого захисту певних категорій громадян. Кодекс законів про працю України закріплює мінімальний вік прийому на роботу на рівні 16 років як загальне правило, допускаючи виняток у вигляді 15 років за згодою одного з батьків [3]. Окрім загального порогу, стаття 188 КЗпП дозволяє залучати до легкої праці підлітків з 14 років у вільний від навчання час, що сприяє їхній ранній соціалізації. Разом із тим, держава усвідомлює вразливість молодих працівників, тому для неповнолітніх встановлено систему диференційованих гарантій: заборону залучення до надурочних та нічних робіт, обмеження щодо шкідливих умов праці, скорочену тривалість робочого тижня та подовжену щорічну відпустку. Ці заходи спрямовані на запобігання професійному вигоранню та збереження здоров'я молоді на старті кар'єри. Водночас трудове право оперує і поняттям «верхньої» вікової межі, яка зазвичай не характерна для приватного сектору, проте є критичною для публічної служби. Таке питання граничного віку як кваліфікаційної вимоги врегульовано на рівні спеціального законодавства. Зокрема, Закон України «Про державну службу» встановлює граничний вік перебування на відповідних посадах у 65 років [4]. Таке

обмеження часто стає предметом дискусій щодо ейджизму, проте правова доктрина розглядає його як інструмент раціонального управління. Зокрема, Конституційний Суд України підтвердив конституційність подібних обмежень, зазначивши, що вони переслідують легітимну мету оновлення кадрового складу і не є дискримінацією за умови наявності об'єктивного обґрунтування [5]. Таким чином, вікові параметри в українському законодавстві виконують подвійну функцію: захисну - для осіб, що тільки починають трудовий шлях, та організаційну - для стабільного функціонування державного апарату через планомірну ротацію поколінь.

Центральним доктринальним питанням залишається розмежування між правомірною диференціацією умов праці за віковою ознакою та забороненою дискримінацією. Директива ЄС 2000/78 про рівне поводження у сфері зайнятості закріпила принцип допустимості вікових відмінностей лише за наявності законної мети та пропорційних засобів її досягнення [6]. На рівні ЄС підхід до вікових вимог деталізовано у доповідях Єврокомісії, присвячених імплементації Директиви 2000/78/ЄС. Єврокомісія послідовно наголошує, що вікові обмеження у сфері зайнятості є виправданими лише тоді, коли держава або роботодавець здатні довести їх необхідність для досягнення конкретної соціальної чи виробничої мети, а не посилаються на загальні припущення про зниження працездатності з віком [7]. У практичному вимірі це означає, що автоматичне встановлення граничного віку без індивідуальної оцінки здібностей працівника є несумісним із принципом рівності. Eurofound у своїх аналітичних матеріалах фіксує, що держави, які перейшли від жорстких вікових порогів до гнучких механізмів оцінювання, демонструють вищий рівень зайнятості осіб старшого віку без погіршення показників безпеки праці [8]. Така модель формує доктрину «пропорційного вікового регулювання», яка є безпосереднім орієнтиром для реформування українського законодавства в контексті євроінтеграції.

Особливу категорію становлять вікові вимоги, обґрунтовані міркуваннями безпеки праці та захисту третіх осіб. Такі обмеження поширюються на пілотів цивільної авіації, операторів об'єктів підвищеної небезпеки та працівників аварійно-рятувальних служб і засновані на об'єктивних медичних даних про вікові зміни

реакції та фізичної витривалості. Водночас ОЕСР застерігає від надмірного розширення переліку «безпекових» вікових обмежень і рекомендує замінювати автоматичні вікові пороги системою індивідуальної оцінки функціональних здібностей працівника [9]. Такий підхід є менш дискримінаційним і дозволяє зберегти досвідчених фахівців у галузях, де старіння робочої сили становить критичну проблему.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає гармонізацію трудового законодавства зі стандартами Директиви 2000/78/ЄС у частині заборони дискримінації у сфері зайнятості [10]. Це означає необхідність перегляду норм КЗпП та спеціального законодавства щодо вікових обмежень через призму критерію пропорційності - зокрема тих положень, які встановлюють граничний вік за формальною датою народження без урахування індивідуальних здібностей і стану здоров'я.

Таким чином, правове регулювання вікових кваліфікаційних вимог є комплексним інститутом трудового права, що поєднує захисну функцію щодо неповнолітніх, антидискримінаційні гарантії для осіб старшого віку та обґрунтовані безпекові обмеження для окремих видів діяльності. Аналіз міжнародних стандартів МОП, практики Суду ЄС та рекомендацій ОЕСР дозволяє сформулювати три ключові принципи правомірного вікового регулювання: законна мета обмеження, його пропорційність та неможливість досягнення тієї самої мети менш обтяжливими засобами. Українське законодавство загалом відповідає першому критерію, однак потребує системного перегляду з позицій двох інших - передусім у частині граничного віку для публічних посад. Перехід від автоматичних вікових порогів до системи індивідуальної оцінки функціональних здібностей є магістральним напрямом реформування трудового законодавства в контексті євроінтеграційних зобов'язань України.

Список використаних джерел:

1. Convention No. 138 concerning Minimum Age for Admission to Employment, adopted by the General Conference of the ILO on 26 June 1973. URL: <https://www.ilo.org>.
2. Recommendation No. 162 concerning Older Workers, adopted by the General Conference of the ILO on 23 June 1980. URL: <https://www.ilo.org>.
3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
5. Рішення Конституційного Суду України від 16.10.2007 р. № 8-рп/2007. URL: <https://ccu.gov.ua>.
6. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. URL: <https://eur-lex.europa.eu>.
7. European Commission. Report on the application of Council Directive 2000/78/EC. 2021. URL: <https://ec.europa.eu>.
8. Eurofound. Retirement policies and the labour market position of older workers. 2020. URL: <https://www.eurofound.europa.eu>.
9. OECD. Live Longer, Work Longer: A Synthesis Report. 2006. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264035881-en>.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний договір від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

The article examines the legal nature of age restrictions in the sphere of labor through the lens of the principle of proportionality and the prohibition of discrimination. It analyzes ILO international standards and EU Directives that regulate the balance between the protective function of labor law and the prevention of ageism. The author substantiates the necessity for

Ukrainian legislation to transition from rigid automatic age thresholds to a system of individual assessment of an employee's professional capability within the context of European integration processes.

Keywords: *age discrimination, principle of proportionality, ageism, age limit, EU labor law.*

Авторська довідка:

Середа Олена Григорівна - докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, <https://orcid.org/0000-0002-8252-1963>

ПРАВОВИЙ ВИМІР ТА ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Котова Любов

Досліджено правові та організаційні аспекти соціального підприємництва ветеранів війни в Україні. Проаналізовано зарубіжний досвід підтримки ветеранів-підприємців (США, Великобританія, Ізраїль) та виявлено ключові прогалини вітчизняного законодавства. Обґрунтовано необхідність запровадження статусу «ветеранське соціальне підприємство», системи валідації військових компетенцій та інклюзивних податкових стимулів для роботодавців.

***Ключові слова:** ветеранське підприємництво, соціальна реінтеграція, валідація компетенцій, соціальне підприємство, трудове право.*

Повномасштабне вторгнення РФ проти України зумовило появу нової масштабної соціальної групи – демобілізованих військовослужбовців та ветеранів війни, значна частина яких є особами з інвалідністю. Станом на 01.03.2026 за даними Міністерства у справах ветеранів до Єдиного державного реєстру ветеранів війни (ЄДРВВ) занесено інформацію про 1,8 млн. осіб, з яких понад 800 тисяч мають статус учасника бойових дій (УБД) [1]. Кількість осіб з інвалідністю внаслідок війни на початок 2026 р. перевищила 130 тисяч осіб. За прогнозами, найближчими роками чисельність ветеранів, що потребуватимуть реінтеграції, сягне кількох мільйонів. Проблематика реінтеграції ветеранів війни перебуває на перетині трудового права та права на ветеранське підприємництво, а також – соціальної політики та психології. У зарубіжній доктрині її опрацьовано значно ґрунтовніше, що зумовлено більшим досвідом США, Великобританії та Ізраїлю у вирішенні відповідних завдань.

У американській науці центральне місце посідає концепція «veteranpreneurship» – підприємництва ветеранів війни як специфічної моделі, що поєднує військові лідерські якості з бізнес-діяльністю. Дослідження Heinz, Freeman, Harpaz-Rotem & Pietrzak (2017), проведене на репрезентативній національній вибірці, встановило, що американські ветерани майже вдвічі частіше, ніж не-

ветерани, обирають самозайнятість та є власниками 9 % усіх підприємств у країні [2]. Автори констатують, що ветерани-підприємці демонструють вищий рівень психологічної стійкості порівняно з ветеранами-найманими працівниками, однак потребують спеціальних програм підтримки для подолання психосоціальних бар'єрів. Також вченими наголошується, що ефективна реінтеграція потребує спеціальної роботи з відновлення кар'єрної ідентичності та цілеспрямованої підтримки в перекладі військових компетенцій на цивільну мову [3]. Відсутність такого механізму на законодавчому рівні є ключовою прогалиною.

Ізраїльська модель реінтеграції широко визнається однією з найефективніших у світі. Інститут у справах ветеранів та військових сімей Сіракузького університету (IVMF) фіксує, що ефективні системи підтримки ветеранського підприємництва поєднують три елементи: компенсоване навчання бізнес-компетенціям, психологічний супровід та менторство від успішних ветеранів-підприємців [4]. Принципово важливою правовою рисою таких систем є законодавче визнання бойового досвіду управління підрозділом еквівалентом певного рівня управлінської кваліфікації.

У контексті соціального підприємництва ветеранів Дж. Остін, Г. Стівенсон та Дж. Вей-Скіллерн (Austin, Stevenson & Wei-Skillern, 2006) розробили концептуальну модель, згідно з якою соціальне підприємство відрізняється від комерційного насамперед ціннісною орієнтацією – пріоритетом соціальної місії над максимізацією прибутку [5]. Для ветерана цей підхід є органічним продовженням ціннісної системи, сформованої під час служби.

Важливе значення для розв'язання окресленої проблематики мають дослідження українських вчених В. П. Кохана, Є. А. Новікова, О. В. Шаповалової, Н. І. Чудик-Білоусової, І. В. Селіванової та О. Ю. Іларіонова [6; 7; 8]. У своїх працях автори закладають підґрунтя для формування трудо-правового механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя, детально розглядаючи правове забезпечення їхньої професійної реабілітації та реалізацію права на підприємницьку діяльність [6]. Зокрема, О. В. Шаповалова визначає пріоритетні напрями дослідження правових засобів, що мають забезпечити безперешкодний перехід від військової

служби до господарської активності, створюючи передумови для подальшої інституціоналізації ветеранського бізнесу [7]. Питання прав осіб з інвалідністю внаслідок війни та розвитку ветеранського підприємництва як специфічної форми економічної активності ґрунтовно аналізує Н. І. Чудик-Білоусова, обґрунтовуючи, що ветеранське підприємництво є особливим видом соціального підприємництва, яке відкриває широкі перспективи не лише для економічного зростання, а й для ефективної соціальної інтеграції колишніх військовослужбовців [8, с. 55].

У розвиток цих ідей Я. В. Петруненко та Д. Л. Злобін [9] обґрунтовують необхідність запровадження в Україні спеціального правового режиму для соціальних підприємств із ветеранським компонентом, що має включати інкубаційні програми, пільгове оподаткування та менторську підтримку, сприяючи в такий спосіб сталій повоєнній трансформації суспільства.

Попри вагомий внесок зазначених науковців, питання соціального підприємництва ветеранів як специфічного гібридного механізму реінтеграції в контексті українського трудового права досі не отримало комплексного висвітлення. Саме відсутність спеціального правового регулювання цієї сфери зумовлює актуальність даної праці.

Однією з ключових перешкод на шляху реінтеграції ветеранів є проблема цивільної валідації досвіду. Ветеран, який реально керував підрозділом, юридично не має підтвердженої управлінської кваліфікації. На відміну від американської системи Prior Learning Assessment (PLA), яка дозволяє зараховувати кредити за військовий досвід [10], в Україні системної процедури визнання такого досвіду для отримання цивільних дипломів досі не існує.

Іншим важливим аспектом є психосоціальна специфіка навчання ветеранів, яку можна назвати «андрагогікою травми». Стандартні програми перекваліфікації не враховують особливості когнітивної адаптації після бойових дій. Дослідження Дж. М. Хайні та Д. Шеперда (2011) [3] показують, що успішна реінтеграція вимагає цілеспрямованого відновлення кар'єрної ідентичності та формування нового нарративу власної компетентності. Тому право на ефективний професійний розвиток

ветерана нерозривно пов'язане з правом на психологічну підтримку в процесі навчання.

Значною перешкодою залишається й економічна демотивація роботодавців. Багато компаній уникають інвестицій у навчання та адаптацію ветеранів через ризик їхньої повторної мобілізації та відсутність дієвих державних стимулів. На відміну від американської програми *Hiring Our Heroes* з прямим субсидуванням [11], українська система пільг для роботодавців надто бюрократизована й малоприваблива.

Крім того, програми перекваліфікації страждають від відсутності конкуренції. Британська модель *Career Transition Partnership* (СТР), заснована на конкурентному тендері [12], демонструє, як ринкові механізми забезпечують постійне підвищення якості послуг реінтеграції.

Важливим шляхом подолання цих бар'єрів є трансформація військових компетенцій у підприємницькі. С. Шейн та С. Венкатараман визначають підприємництво як процес використання можливостей [13]. Для ветеранів це означає переосмислення військових «soft skills» – лідерства, стресостійкості, вміння працювати в умовах невизначеності – у бізнес-навички. Самозайняті ветерани демонструють вищу психологічну стійкість [2], проте потребують адаптації до горизонтальних моделей управління. Саме соціальне підприємництво стає оптимальним форматом, оскільки поєднує комерційну діяльність із соціальною місією [5] і дозволяє ветерану зберегти відчуття «служіння» суспільству.

Для розвитку ветеранського соціального підприємництва критично важливим є формування специфічного підприємницького профілю, що включає навички фандрейзингу, управління соціальним впливом, стратегічного планування за подвійною (економічною та соціальною) місією та правові аспекти діяльності. Яскравим прикладом успішного підходу є ізраїльська програма *Talpiot*, яка готує ветеранів технічних спеціальностей до створення технологічних компаній [4].

В Україні правова основа для ветеранського підприємництва активно формується. Знаковим кроком стало ухвалення Закону України № 4563-ІХ «Про ветеранське підприємництво» [14], яким вперше на законодавчому рівні закріплено

поняття ветеранського підприємництва як самостійної, ініціативної, систематичної господарської діяльності з метою досягнення економічних і соціальних результатів. Закон передбачає широкий спектр державної підтримки – від податкових стимулів і пільгового кредитування до спрощення дозвільних процедур – та окремо виділяє стимулювання ветеранського соціального підприємництва як самостійний напрям державної політики. Проте у частині саме соціального підприємництва правове регулювання залишається неповним: на відміну від Великої Британії [15] та США [16], де законодавчо визначено поняття «соціального підприємства», Закон № 4563-IX не встановлює ані відповідного поняття, ані спеціальних критеріїв для такого суб'єкта господарювання. Для ветерана соціальний бізнес виконує три ключові функції: забезпечує автономію, уникаючи жорстких корпоративних ієрархій; створює peer-to-peer інтеграцію через робочі місця для побратимів; і переводить ветерана зі статусу пільговика в статус платника податків. Головними правовими перешкодами залишаються відсутність гнучких організаційно-правових форм для гібридних структур та брак преференцій у державних закупівлях.

Для усунення цих прогалин пропонується комплекс законодавчих та організаційних заходів. По-перше, запровадити спеціальний статус «Ветеранське соціальне підприємство» (ВСП) шляхом внесення змін до Закону № 3551-ХІІ у взаємодії з нормами Закону № 4563-IX «Про ветеранське підприємництво». Хоча останній і передбачає стимулювання ветеранського соціального підприємництва, він не встановлює ані самого поняття «соціального підприємства», ані спеціальних критеріїв для такого суб'єкта господарювання – а отже, ця прогалина потребує окремого законодавчого врегулювання. Критеріями ВСП можуть стати частка ветеранів понад 50 %, спрямування понад 30 % прибутку на реінтеграцію та обмеження виплати дивідендів. Це надасть право на податкові пільги та преференції в тендерах.

По-друге, впровадити систему валідації військових компетенцій (Prior Learning Assessment, PLA) через зміни до Закону «Про освіту». Досвід командування підрозділом понад 12 місяців має зараховуватися як практичний компонент програм менеджменту, а досвід роботи зі складною технікою – як підстава для скорочення

терміну навчання. Також необхідно розробити «Довідник відповідностей» за аналогією з американським Military Occupational Specialty (MOS) crosswalk [17].

По-третє, ввести вимоги травма-інформованого навчання, доповнивши Закон «Про професійний розвиток працівників» обов'язковими стандартами психологічної підтримки на основі рекомендацій SAMHSA [18].

По-четверте, створити мережу інклюзивних бізнес-інкубаторів для ветеранів через урядову програму, яка поєднуватиме професійний розвиток, психологічний супровід, менторство від ветеранів-підприємців та конкурентні гранти «стартового капіталу».

По-п'яте, стимулювати роботодавців через податкові пільги на навчання ветеранів та зниження ставок ЄСВ для ветеранів на управлінських посадах.

Висновки. Соціальне підприємництво є однією з найбільш перспективних моделей реінтеграції ветеранів війни в Україні, оскільки перетворює їх з об'єктів соціальної опіки на суб'єктів економічного розвитку. Реалізація цього потенціалу вимагає законодавчого визнання військових компетенцій, запровадження статусу ветеранського соціального підприємства та ефективних податкових стимулів. Зарубіжний досвід переконливо свідчить, що інвестиції в правове забезпечення реінтеграції захисників є стратегічним пріоритетом національної безпеки та повоєнного відновлення країни.

Список використаних джерел:

1. Міністерство у справах ветеранів України. Уряд схвалив Стратегію ветеранської політики на період 2030 року. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/uryad-shvaliv-strategiu-veteranskoi-politiki-na-period-2030-roku>

2. Heinz A. J., Freeman M. A., Harpaz-Rotem I., Pietrzak R. H. American Military Veteran Entrepreneurs: A Comprehensive Profile of Demographic, Service History, and Psychosocial Characteristics. *Military Psychology*. 2017. Vol. 29, №. 6. Pp. 513–523. DOI: 10.1037/mil0000195 <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29290645/>

3. Haynie J. M., Shepherd D. Toward a Theory of Discontinuous Career Transition: Investigating Career Transitions Necessitated by Traumatic Life Events. *Journal of*

Applied Psychology. 2011. Vol. 96, No. 3. Pp. 501-524. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2010-24179-001>; DOI: 10.1037/a0021450

4. Institute for Veterans and Military Families (IVMF), Syracuse University. Guide to Leading Policies, Practices & Resources: Supporting the Employment of Veterans & Military Families. Syracuse, 2012. URL: <https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1351&context=ivmf>

5. Austin J., Stevenson H., Wei-Skillern J. Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different, or Both? Entrepreneurship Theory and Practice. 2006. Vol. 30, No. 1. Pp. 1–22. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1540-6520.2006.00107.x>; DOI: 10.1111/j.1540-6520.2006.00107.x

6. Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: монографія / [В. П. Кохан, Є. А. Новіков, О. В. Шаповалова та ін.]; за ред. В. П. Кохан, І. О. Мамаєва. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2024. 214 с.

7. Шаповалова О.В. Напрями дослідження трудо-правового механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя. *Приватне право і підприємництво*. Збірник наукових праць. Редкол.: Крупчан О.Д. (гол. ред.) та ін. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2024. Вип. 24. Ч. 2. С. 219-225. (225 с.) DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.72>

8. Чудик-Білоусова Н. І. Роль ветеранського підприємництва в системі соціального спрямування економіки. *Юридична Україна*. 2024. № 6. С. 52–72. URL: [https://doi.org/10.37749/2308-9639-2024-6\(258\)-7](https://doi.org/10.37749/2308-9639-2024-6(258)-7); DOI 10.37749/2308-9639-2024-6(258)-7

9. Петруненко Я.В., Злобін Д.Л. Соціальне підприємництво як інструмент економічної реінтеграції ветеранів: український та міжнародний досвід URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/331230/320517>

10. Military Training Evaluation Program (MTEP). Defense Activity for Education Support URL: <https://www.dantes.mil/credit4training/>

11. U.S. Department of Labor. Hiring Our Heroes Program: Federal Tax Credits for Employing Veterans. Washington D.C., 2022. URL: <https://www.hiringourheroes.org/>
12. Career Transition Partnership (UK). Annual Report 2022–2023. London: Ministry of Defence, 2023. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65ca3cbb9c5b7f0012951cf3/Career_Transition_Partnership_2022-23.pdf
13. Shane S., Venkataraman S. The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research. *Academy of Management Review*. 2000. Vol. 25, № 1. Pp. 217-226. DOI: 10.5465/amr.2000.2791611
14. Закон України «Про ветеранське підприємництво» від 31.07.2025 № 4563-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4563-20>
15. Community Interest Companies Act 2004. UK Government Legislation. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/27/contents>
16. Small Business Jobs Act of 2010. Public Law 111-240. 111th Congress. Washington D.C., 2010. <https://www.congress.gov/111/plaws/publ240/PLAW-111publ240.pdf>
17. O*NET OnLine. Military Crosswalk Search. URL: <https://www.onetonline.org/crosswalk/MOC>
18. SAMHSA. Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services. Treatment Improvement Protocol (TIP) Series 57. Rockville, MD: SAMHSA, 2019. 222 p.

The legal and organizational aspects of social entrepreneurship for war veterans in Ukraine are investigated. The foreign experience of supporting veteran entrepreneurs (USA, UK, Israel) is analyzed, and the key gaps in domestic legislation are identified. The necessity of introducing the status of "veteran social enterprise," a system for validation of military competencies, and inclusive tax incentives for employers is substantiated.

Keywords: *veteran entrepreneurship, social reintegration, validation of competencies, social enterprise, labor law.*

Авторська довідка:

Котова Любов Вячеславна - кандидат юридичних наук, професор, завідувачка кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (Київ, Україна), ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2437-3624>

ЩОДО ЗАХИСНИХ ПРАВ ПРОФСПЛОК В ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ В КОНТЕКСТІ КОДИФІКАЦІЇ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Сільченко Сергій

Досліджено пропозиції щодо реалізації профспілками захисної функції в щодо індивідуальних трудових правовідносин під час звільнення працівників в проекті Трудового кодексу, а також практичні аспекти реалізації права виборного органу первинної профспілкової організації вимагати від роботодавця розірвання трудового договору з керівником підприємства, установи, організації у разі порушення законодавства про працю, про колективні договори, Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».

***Ключові слова:** профспілки, звільнення з роботи, керівник підприємства, роботодавець, суд.*

Потреба реформи трудового законодавства України давно перезріла. Тому урядова ініціатива у вигляді проекту Трудового кодексу, поданого до Верховної Ради 15.01.2026 р. [1] викликала хвилю суспільного зацікавлення та дискусій [2 – 4]. Одним з болючих питань, навколо якого точаться жваві дискусії щодо проекту ТК, є визначення обсягу та змісту захисної функції профспілок в реформованому механізмі використання найманої праці. Не зачіпаючи усі прояви зазначеної проблеми, зосередимось на таких аспектах.

Аналіз змісту проекту ТК засвідчує прагнення авторів відмовитися від збереження існуючого механізму розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за попередньою згодою виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника), встановленого статтею 43 КЗпП [5] та статтею 39 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Ця ініціатива обґрунтовується прагненням забезпечити баланс між правом роботодавця звільняти працівників в процесі організації праці й управління

персоналом та повноваженнями профспілок контролювати й перевіряти обґрунтованість та підставність звільнення.

На думку Я Сімутіної, запропонований у проєкті ТК підхід не порушує сутнісного змісту конституційного права на захист від незаконного звільнення за умови збереження закритого переліку підстав для звільнення з ініціативи роботодавця (статті 94, 96-102, 104) обов'язкових процедурних вимог, загальних гарантій для працівників у разі розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця та спеціальних гарантій для вразливих категорій працівників (статті 95, 103) і гарантованого права на судовий захист (статті 240, 241) [4].

Крім того, законодавець планує зберегти функцію громадського контролю за здійсненням роботодавцем звільнення працівників в окремих випадках. Так, відповідно до статті 104 проєкту ТК роботодавець зобов'язаний надати відповідній профспілці копії документів та відомостей, що підтверджують наявність підстав для звільнення працівника, який є її членом. У свою чергу профспілка може ініціювати проведення консультацій з роботодавцем з цього приводу. А існуючий механізм отримання згоди на звільнення зберігається статтею 105 проєкту ТК щодо випадків розірвання трудового договору з працівником, який є членом виборного органу первинної профспілкової організації, профспілковим представником. Також проєкт ТК забезпечує імплементацію положень Конвенції МОП № 135 1971 року [7] шляхом встановлення аналогічних гарантій для представників працівників, вільно обраних загальними зборами (конференцією) трудового колективу.

Вважаю, що запропонований підхід є збалансованим і орієнтує профспілки на розвиток соціального діалогу з роботодавцем та стимулюватиме профспілки не імітувати захист, а реально його забезпечувати. Якщо консультації виявляться невдалими, то звільненого працівника можна захищати в суді і профспілки мають цим перейматися.

Важливим інструментом в арсеналі профспілок є право вимагати від роботодавця розірвання трудового договору (контракту) з керівником підприємства, установи, організації, якщо він порушує законодавство про працю,

про колективні договори і угоди, Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».

Передусім зазначимо, що проєкт ТК не містить норми, аналогічної чинній редакції статті 45 КЗпП та статті 33 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». На мою думку, причини цього полягають у послідовному намаганні законодавця захистити інтереси власників корпоративних прав юридичної особи на управління нею. Саме тому трудові спори з керівниками господарських товариств та інших юридичних осіб було передано під юрисдикцію господарських судів. А Верховний Суд послідовно дотримується переваги корпоративних відносин між власником та керівником над трудовими.

Також на подальшу практику застосування статті 45 КЗпП суттєвий вплив матиме постанова Великої Палати Верховного Суду (далі ВП ВС) від 21.01.2026 р. у справі №359/8573/20 [8]. Основний зміст спору в цій справі полягав у наявності права окремого осередку профспілок, що діють на підприємстві, за наявності кількох діючих одночасно, заявляти вимогу про звільнення з роботи керівника підприємства за умов, визначених статтею 45 КЗпП.

Донедавна існувала правова позиція, висловлена Верховним Судом у постанові від 11.12.2019 р. по справі № 266/4331/17, відповідно до якої за наявності на підприємстві, установі, організації декількох профспілкових організацій, які здійснюють представництво і захист прав та інтересів членів профспілок, їх виборні органи на відповідному рівні договірного регулювання повинні узгоджувати своїх дії за для досягнення своїх статутних цілей і завдань в питанні захисту інтересів членів своїх профспілок для уникнення можливого прийняття рішення, яке б суперечило правам та інтересам членів іншої профспілкової організації, оскільки за законом профспілки є рівними у своїх правах. Цим самим акцент робився на необхідності погодження вимоги про звільнення на рівні спільного представницького органу.

У справі № 266/4331/17 розглядався позов т.в.о. директора державного підприємства про скасування вимоги однієї з діючих на підприємстві профспілкових організацій про розірвання з ним трудового договору, скерованої до

відповідного міністерства. Через шість років судового розгляду суд задовольнив відповідний позов.

Мотиви ухвалення ВП ВС цього рішення та сформовані правові позиції дозволяють досягнути сучасні підходи до розуміння захисної функції профспілок органами судової влади.

Передусім слід враховувати, що правовий статус керівника є більш складним, ніж загальний правовий статус працівників. З одного боку, він є одноосібним виконавчим органом юридичної особи, що здійснює левову частку функцій роботодавця п відношенню до найманих працівників підприємства. А з іншого – керівник також є найманим працівником, який виконує трудову функцію на підставі трудового договору з власником - роботодавцем, що призначає керівника на посаду. Тому керівник підприємства також перебуває в полі правових гарантій, встановлених трудовим законодавством.

Звернення виборного органу профспілкової організації з вимогою про розірвання трудового договору з керівником є екстраординарним заходом, який профспілка може використати за наявності підстав, передбачених статтею 45 КЗпП. Для вирішення питання про наявність підстав для звільнення керівника вимога має бути обґрунтованою, тобто містити вказівку на конкретні факти порушення законодавства. Втім така вимога не передбачає автоматичного звільнення, оскільки може бути оскаржена як самим керівником, так і його роботодавцем.

Тому першим важливим висновком, сформованим ВП ВС є те, що вимога профспілки має ґрунтуватися на факті вчинення керівником істотного порушення трудового законодавства. Протилежне тлумачення може призвести до того, що будь-яка профспілкова організація матиме формальну підставу вимагати від роботодавця звільнення керівника навіть за вчинення ним дрібного, несуттєвого проступку. А таке становище є неприпустимим, оскільки може порушити баланс інтересів суб'єктів трудових правовідносин, не відповідатиме правовому принципу пропорційності.

Під час ухвалення рішення ВП ВС врахував положення Конвенції Міжнародної організації праці № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи підприємця

1982 року, згідно з якою тягар доведення наявності законної підстави для звільнення лежить на роботодавцеві. Тому за ініціювання розірвання трудового договору з керівником профспілковий орган має довести наявність законної підстави для цього.

Вирішуючи справу, ВП ВС вдалась до аналізу змісту правових категорій, що стосуються захисту профспілкою колективних та індивідуальних прав та інтересів працівників, наслідком чого є можливість оцінити обґрунтованість вимог профспілки про розірвання трудового договору з керівником підприємства, що ґрунтується на положеннях статті 45 КЗпП України. Тому ВП ВС констатувала, що профспілкові організації можуть здійснювати представництво та захист колективних інтересів та індивідуальних прав та інтересів працівників. У питаннях індивідуальних прав та інтересів працівників профспілка здійснює представництво і захист членів профспілки, а у питаннях колективних інтересів працівників – представництво та захист інтересів працівників підприємства незалежно від їх членства у профспілках. Базуючись на цьому аргументі судом було встановлено, що обставини, наведені профспілкою як підстави для розірвання трудового договору, можуть свідчити про порушення індивідуальних прав окремих працівників, а не колективних інтересів трудового колективу.

Індивідуальні трудові права та інтереси працівника виникають у процесі його трудової діяльності у правовідносинах із роботодавцем та іншими працівниками. До таких прав, зокрема, належать: право на укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації, право на оплату праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, право на відпочинок відповідно до законів про обмеження робочого дня та робочого тижня і про щорічні оплачувані відпустки, право на здорові й безпечні умови праці, на гідне ставлення з боку роботодавця, інших працівників, на участь у професійній спілці тощо.

Колективні інтереси працівників виникають у правовідносинах працівників та роботодавця, які стосуються, зокрема, регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, і охоплюють, серед іншого, зміни в організації виробництва і праці; забезпечення продуктивної зайнятості; нормування і оплати

праці, встановлення форм, системи, розмірів заробітної плати та інших видів трудових виплат (доплат, надбавок, премій та ін.); встановлення гарантій, компенсацій, пільг; участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства, установи, організації (якщо це передбачено статутом); режиму роботи, тривалості робочого часу й відпочинку; умов і охорони праці; забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників; гарантій діяльності профспілкової чи інших представницьких організацій працівників; умов регулювання фондів оплати праці та встановлення міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень в оплаті праці; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; заходи, спрямовані на запобігання, протидію та припинення мобінгу (цькування), а також заходи щодо відновлення порушених внаслідок мобінгу (цькування) прав тощо.

З погляду ВП ВС захист індивідуальних трудових прав працівників здійснюється судами або відповідними комісіями у спорах з підприємством. Обставини, на які посилається відповідач та які підтверджуються наведеними вище судовими рішеннями, стосуються порушення індивідуальних прав та інтересів працівників, які вже захищені в судовому порядку, передбаченому трудовим законодавством. В межах справи ВП ВС встановила, що відповідач не обґрунтовує порушення позивачем колективних інтересів працівників підприємства, які можуть бути підставою для вимоги профспілкового органу до роботодавця про звільнення керівника підприємства.

Також ВП ВС, відступила від висновку Верховного Суду, викладеного у постанові від 11.12.2019 р. у справі № 266/4331/17, який передбачав, що за наявності на підприємстві, установі, організації декількох профспілкових організацій, які здійснюють представництво і захист прав та інтересів членів профспілок, їх виборні органи на відповідному рівні договірного регулювання повинні узгоджувати своїх дії за для досягнення своїх статутних цілей і завдань в питанні захисту інтересів членів своїх профспілок для уникнення можливого прийняття рішення, яке б суперечило правам та інтересам членів іншої профспілкової організації, оскільки за

законом профспілки є рівними у своїх правах. Натомість ВП ВС звернула увагу на те, що Конституційний Суд України у пункті 2 Рішення від 29.10.1998 р. № 14-рп/98 у справі № 1-31/98 зазначає, що участь професійної спілки в укладанні колективного договору, угоди не впливає на здійснення нею своїх повноважень і не є ознакою для визначення професійної спілки такою, що діє на підприємстві, в установі, організації. Тому ВП ВС висувала, що за наявності на підприємстві кількох первинних профспілкових організацій, кожна з них незалежно від членства у спільному представницькому органі та участі в укладенні колективного договору має право самостійно звертатися до власника або уповноваженого ним органу з вимогою про розірвання трудового договору з керівником підприємства.

Таким чином, профспілкова вимога про звільнення керівника за своєю суттю має спрямовуватися лише на захист колективних інтересів працівників, оскільки для захисту індивідуальних встановлено окремий механізм, зокрема судовий. При цьому порушення з боку керівника має бути суттєвим, зачіпати колективні інтереси, а сама вимога має виглядати пропорційною у конкретній ситуації.

Вочевидь існування у профспілок права вимагати звільнення керівників підприємств, яке передбачене нині статтею 45 КЗпП має примарні перспективи залишення у Трудовому кодексі України, оскільки відповідні спори мають вирішуватися скоріше як колективні трудові.

Список використаних джерел:

1. Проект Трудового кодексу України від 15.01.2026 р. № 14386. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69516> (дата звернення 09.05.2026 р.).
2. Черноус С. Трудовий кодекс і профспілки, що насправді змінюється в представництві працівників: *Юридична газета*. 2026. 24 лют. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/trudoviy-kodeks-i-profspilki-shcho-spravdi-zminyuetsya-v-predstavnictvi-pracivnikiv.html> (дата звернення 09.05.2026 р.).
3. Грузінова Л. До питання системи галузевих принципів правового регулювання трудових відносин в Україні: виклики євроінтеграції: *Юридична газета*. 2026. 08 квіт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove->

pravo/do-pitannya-sistemi-galuzevih-principiv-pravovogo-regulyuvannya-trudovih-vidnosin-v-ukrayini-vikliki.html (дата звернення 09.05.2026 р.).

4. Сімутіна Я. Звільнення, профспілки і міжнародні стандарти: пошук балансу в проєкті Трудового кодексу: *Юридична газета*. 2026. 10 лют. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/zvilnennya-profspilki-i-mizhnarodni-standarti-poshuk-balansu-u-proekti-trudovogo-kodeksu.html> (дата звернення 09.05.2026 р.).

5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 09.05.2026 р.).

6. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (дата звернення 09.05.2026 р.).

7. Про захист прав представників на підприємстві та можливості, що їм надаються: Конвенція Міжнародної організації праці від 27.06.1971 р. № 135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_186#Text (дата звернення 09.05.2026 р.).

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.01.2026 р. у справі № 359/8573/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134124018> (дата звернення 09.05.2026 р.).

9. Постанова Верховного Суду від 11.12.2019 р. у справі № 266/4331/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505063> (дата звернення 09.05.2026 р.).

10. Рішення Конституційного Суду України від 28.10.1998 р. № 14-рп/98 у справі за конституційним зверненням Вільної профспілки працівників метрополітенів України щодо офіційного тлумачення поняття "професійна спілка, що діє на підприємстві, в установі, організації", використаного в абзаці шостому частини першої статті 43-1 Кодексу законів про працю України (справа про профспілку, що діє на підприємстві). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-98#Text> (дата звернення 09.05.2026 р.).

The article examines proposals are being considered regarding the implementation by trade unions of their protective function within the framework of individual labor relations in the

course of employee dismissal as provided for in the draft Labor Code. It also analyses the practical aspects of exercise of the right to the elected body of a primary trade union organization to require an employer to terminate an employment contract with the head of an enterprise, institution or organization in cases of violations of labor legislation, legislation of collective agreements, and the Federation of Trade Unions of Ukraine Law of Ukraine “On Trade Unions, Their Rights and Guarantees of Activity”.

Key words: *trade unions, dismissal from employment, head of an enterprise, employer, court.*

Авторська довідка:

Сільченко Сергій Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, ORCID Silchenko Serhii 0000-0003-3436-3021

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Гаврилова Олена

У тезах досліджено правове забезпечення соціально-трудової інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану та масштабного вимушеного переміщення населення. Акцентовано увагу на нормативно-правових механізмах підтримки ВПО, зокрема гарантіях працевлаштування, соціального захисту, професійної адаптації, житлового забезпечення та компенсаційних програмах для роботодавців. Обґрунтовано, що соціально-трудова інтеграція ВПО має розглядатися не лише як процес працевлаштування, а як комплексний механізм відновлення їх економічної самостійності, соціальної стабільності та повноцінного включення у життя приймаючих громад.

***Ключові слова:** інтеграція, соціально-трудова інтеграція, внутрішньо переміщені особи, працевлаштування, соціальний захист.*

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб (далі - ВПО), у суспільство та на ринку праці є важливим проблемним питанням, що впливає на сучасну соціальну політику в Україні. Війна в Україні призвела не лише до втрати домівок для багатьох людей, але й до втрати роботи, професійних зв'язків, громадського середовища та незалежності від економіки для багатьох ВПО. Нормативною основою правового статусу ВПО є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII (далі – Закон № 1706-VII) [1], який визначає спеціальні гарантії для цієї категорії осіб. Саме цей закон формує базовий підхід держави до ВПО: вони не повинні розглядатися лише як отримувачі соціальної допомоги, а мають бути забезпечені умовами для повноцінної участі у житті приймаючої громади, доступу до праці, освіти, соціальних послуг і житла. Так, згідно ст. 2 Закону № 1706-VII: «Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання

виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні» [1]. Аналізуючи вищенаведену статтю, слід зауважити, що одними із основних завдань, які стоять перед державою є також вжиття всіх необхідних заходів, та надання відповідних соціальних послуг для інтеграції (реінтеграції) ВПО у нові умови життя у нові громади. Одним із ключових різновидів інтеграції є соціально-трудова інтеграція, яка має особливе значення для внутрішньо переміщених осіб, оскільки сприяє не лише їх працевлаштуванню, а й поступовому відновленню економічної самостійності, соціальної стабільності та відчуття повноцінної включеності в життя приймаючої громади.

З огляду на це, соціально-трудова інтеграція ВПО потребує належного нормативно-правового забезпечення, яке має охоплювати не лише спеціальні гарантії, передбачені законодавством про внутрішньо переміщених осіб, а й ширший комплекс норм трудового права, права зайнятості, соціального страхування та соціальних послуг. До нормативно-правових актів, які регулюють питання соціально-трудової інтеграції ВПО, крім основного Закону № 1706-VII, слід також віднести Кодекс законів про працю України, Закони України: «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX, «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI, «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 № 1533-III, «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII; постанови Кабінету Міністрів України: «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 01.10.2014 № 509, «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20.03.2022 № 332, «Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу» від 30.03.2023 № 446, «Про затвердження Порядку надання соціальних послуг суб'єктам ринку праці кар'єрними радниками, спеціалізованими кар'єрними радниками, консультантами по роботі з роботодавцями» від 17.03.2023 № 237, «Про

затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» від 20.03.2022 № 331, «Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці» від 20.03.2013 № 207; розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про схвалення Стратегії зайнятості населення України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026 - 2028 роках» від 07.01.2026 № 92-р, «Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» від 07.04.2023 № 312-р, та інші.

Таким чином, необхідно зазначити, що правове забезпечення соціально-трудова інтеграції ВПО охоплює широкий комплекс правових засобів, спрямованих на підтримку їх соціальної адаптації, працевлаштування та економічної самостійності. До таких засобів належать: спеціальне законодавство, що визначає правовий статус і гарантії ВПО; трудове законодавство; законодавство у сфері зайнятості населення; норми щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття; законодавство про соціальні послуги та соціальну допомогу; компенсаційні програми для роботодавців, які працевлаштовують ВПО; а також механізми професійного навчання, перепідготовки, підвищення кваліфікації та грантової підтримки підприємницької діяльності. Поєднання зазначених правових механізмів дає підстави розглядати соціально-трудова інтеграцію ВПО не лише як процес їх працевлаштування, а як значно ширше явище, спрямоване на відновлення соціально-економічної самостійності, забезпечення стабільності життєдіяльності та повноцінне включення внутрішньо переміщених осіб у соціальне, економічне й громадське життя приймаючих територіальних громад.

Водночас для подальшого аналізу соціально-трудова інтеграції ВПО необхідно звернутися до її категорійно-понятійної основи, зокрема до змісту поняття «соціальна інтеграція». Наприклад, слід звернути увагу на думку М.О. Шульги, яка полягає в тому, що: «Поняття соціальної інтеграції в

найзагальнішому вигляді відображає процеси зближення, з'єднання, об'єднання в одне ціле різних суспільних елементів, а також певний стан соціальної системи, досягнутий у результаті розгортання зазначених процесів. Передусім інтеграція відображає такі соціальні процеси, які ведуть до встановлення стійких відносин між суспільними групами, класами, спільнотами, між усіма елементами соціуму, процеси, що спрямовані на зміцнення співпраці між ними, завдяки чому формується цілісна соціальна система» [2, с. 16]. У свою чергу, Е.Г. Позднякова-Кирбят'єва визначає, що: «В цілому соціальна інтеграція зводиться, по-перше, до об'єднання людей на основі існування загальних цінностей і взаємозалежності, а по-друге, до виникнення міжособових зв'язків, практик взаємодії, взаємної адаптації між соціальними групами і інтегрованими індивідами» [3, с. 267].

З урахуванням наведених наукових підходів соціально-трудова інтеграцію ВПО доцільно розглядати як комплексний процес включення ВПО у соціальне та трудове життя приймаючої громади, що передбачає забезпечення доступу до працевлаштування, професійного навчання, перекваліфікації, соціального захисту, житлової та психологічної підтримки, а також створення умов для їх економічної самостійності, соціальної адаптації та повноцінної участі у суспільному житті.

У межах трудового права інтеграція ВПО насамперед пов'язана з гарантуванням реального доступу до ринку праці. Йдеться не тільки про формальне право особи укласти трудовий договір, а й про створення механізмів, які допомагають подолати практичні бар'єри: втрату документів, розрив попередніх трудових відносин, відсутність житла поруч із місцем роботи, потребу в перекваліфікації, психологічні наслідки переміщення, дискримінаційне ставлення роботодавців або приймаючого середовища.

Одним із практичних інструментів такої інтеграції є компенсація роботодавцям за працевлаштування ВПО. Державна служба зайнятості зазначає, що роботодавець може отримати компенсацію за кожну працевлаштовану внутрішньо переміщену особу; у 2026 році її розмір прив'язаний до мінімальної заробітної плати - 8647 грн, а тривалість компенсації становить 3 місяці, або 6 місяців, якщо працевлаштована ВПО має інвалідність. Такий механізм має подвійне значення: з одного боку, він

стимулює роботодавців офіційно працевлаштовувати ВПО, а з іншого - сприяє поверненню переміщених осіб до економічної активності.

Проте важливим моментом, який потрібно враховувати, що самої лише компенсації недостатньо. Тому соціально-трудова інтеграція ВПО в громаду повинна охоплювати також професійне навчання, перекваліфікацію, ваучери на навчання, підтримку підприємництва, розвиток дистанційної та гнучкої зайнятості, сприяння самозайнятості. Особливо це важливо для осіб, які перемістилися з регіонів, де були зруйновані підприємства, установи або цілі локальні ринки праці. У таких випадках внутрішньо переміщені особи потребують не лише працевлаштування, а й нових можливостей для професійної реалізації, що відповідатимуть умовам приймаючої громади та актуальним потребам ринку праці.

У межах права соціального забезпечення важливим елементом інтеграції є соціальна підтримка, яка має бути не пасивною, а спрямованою на відновлення самостійності особи. До таких інструментів належать допомога на проживання, соціальні послуги, підтримка сімей з дітьми, допомога особам з інвалідністю, забезпечення доступу до медичних, освітніх і реабілітаційних послуг. У Державному бюджеті України на 2026 рік, за повідомленням Мінсоцполітики, на підтримку ВПО передбачено 48,4 млрд грн, що свідчить про збереження високого рівня бюджетної уваги до цієї категорії населення [4].

Окремого значення набуває забезпечення житлових потреб ВПО у процесі їх інтеграції. Якщо особа не має доступного житла в приймаючій громаді, вона не може повноцінно адаптуватись до нових умов життя, планувати працевлаштування, навчання дітей або професійний розвиток. У 2026 році Мінсоцполітики повідомило про житлові програми для понад 41 тис. ВПО, на які передбачено 5,4 млрд грн, зокрема через механізми «Оселі, підтриманого проживання та соціальної оренди» [5]. Тому житлова політика має розглядатися як складова саме соціально-трудової, а не лише побутової інтеграції.

Проблемним аспектом залишається те, що державна підтримка ВПО часто має фрагментарний характер: окремо регулюються виплати, працевлаштування, житло, соціальні послуги. Проте, ефективна соціально-трудова інтеграція ВПО потребує

комплексної моделі, у якій працевлаштування, професійна адаптація, соціальна допомога, житло, психологічна підтримка та доступ до місцевої інфраструктури розглядаються як єдина система.

Саме відсутність належної узгодженості між цими напрямками державної підтримки зумовлює низку практичних і правових проблем, які ускладнюють повноцінну соціально-трудова інтеграцію ВПО, до яких слід віднести: недостатню сталість програм підтримки; залежність доступу до допомоги від бюджетного фінансування; нерівномірність можливостей у різних громадах; складність доведення статусу або підтвердження трудового стажу в окремих випадках; недостатню поінформованість ВПО про можливості працевлаштування, недостатню кількість робочих місць у приймаючих громадах; обмеженість використання інтелектуального капіталу ВПО на новому місці проживання (праця на низькокваліфікованих роботах); недостатню поінформованість роботодавців щодо наявності у них компенсації за працевлаштування ВПО, ризик неформальної зайнятості; обмежений доступ до житла; потреба в перекваліфікації та психологічному супроводі, недостатній соціальній підтримці та медичній супровід ВПО; та інші.

Отже, правове забезпечення соціально-трудова інтеграції внутрішньо переміщених осіб слід розглядати як систему законодавчих, організаційних і фінансових механізмів, спрямованих на відновлення економічної самостійності ВПО, реалізацію їхнього права на працю, доступ до соціального захисту та повноцінне включення у життя приймаючих громад.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 1, ст.1.
2. Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму. О.Г.Злобіна, М.О.Шульга, Л.Д. Бевзенко та ін ; за наук.ред. О.Г.Злобіної. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. 276 с.

3. Позднякова-Кирбят'єва Е.Г. Процес соціальної інтеграції як органічна складова соціалізації. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2011. Вип. 51. С. 265-259.

4. Верховна Рада ухвалила Державний бюджет України на 2026 рік: соціальна складова є однією з ключових. 2025. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/verkhovna-rada-ukhvalyla-derzhavnyy-byudzhnet-ukrayiny-na-2026-rik%3A-sotsialna-skladova-ye-odniyeu-z-klyuchovykh?> (дата звернення: 10.05.2026)

5. Улютін Д. У 2026 році житлові програми Мінсоцполітики покривають потреби понад 41 тисячі ВПО. 2026. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/u-2026-rotsi-zhytlovi-prohramy-minsotspolityky-pokryuyut-potreby-ponad-41-tysyachi-vpo-denys-ulyutin> (дата звернення: 10.05.2026)

The theses examine the legal framework for the social and labour integration of internally displaced persons in Ukraine under martial law and large-scale forced displacement of the population. Particular attention is paid to legal mechanisms for supporting IDPs, including employment guarantees, social protection, professional adaptation, housing provision, and compensation programmes for employers. It is substantiated that the social and labour integration of IDPs should be viewed not merely as a process of employment, but as a comprehensive mechanism for restoring their economic independence, social stability, and full inclusion in the life of receiving communities.

Keywords: *integration, social and labour integration, internally displaced persons, employment, social protection.*

Авторська довідка:

Гаврилова Олена Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, <https://orcid.org/0000-0002-1455-7294>

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Валецька Оксана, Кидюк Марина

У тезах досліджуються актуальні проблеми реалізації права на працю внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах сучасних соціально-економічних та правових викликів. Проаналізовано основні нормативно-правові акти, що регулюють питання працевлаштування ВПО, також особливу увагу приділено таким ключовим бар'єрам, з якими вони стикаються під час доступу до ринку праці, як: складність пошуку роботи за новим місцем проживання, невідповідність кваліфікації потребам регіонального ринку праці, дискримінаційні прояви з боку роботодавців, а також недостатня ефективність державних програм підтримки зайнятості.

Ключові слова: *право на працю, внутрішньо переміщені особи, працевлаштування, державна політика зайнятості, ринок праці.*

У сучасних умовах внутрішньої міграції, спричиненої повномасштабною війною, питання забезпечення соціально-економічних прав, одним з яких є право на працю, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набуває особливої актуальності та є одним із ключових прав людини, яке забезпечує можливість самореалізації. Реалізація цього права пов'язана з низкою труднощів, зокрема адаптацією до нового місця проживання, доступом до ринку праці та забезпеченням належних, не дискримінаційних умов працевлаштування.

Насамперед, важливо зазначити, що право на працю гарантоване ст. 43 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Основні засади реалізації цього права закріплені також у Кодексі законів про працю України, якщо говорити про не дискримінаційні підходи до працевлаштування, зокрема, ВПО то йдеться про ст. 2-1 КЗпП, яка передбачає рівність трудових прав всіх громадян [2] та ч. 1 ст. 14 Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яка передбачає, що

внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами [3]. Окрім цього, ст. 5-1 КЗпП встановлює гарантії забезпечення права на працю, які стосуються, звісно, і внутрішньо переміщених осіб [2]. Також, ч. 1 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає, що для взятої на облік внутрішньо переміщеної особи реалізація, зокрема, права на зайнятість здійснюється відповідно до законодавства України, яке знову ж таки робить акцент на недопустимості дискримінації внутрішньо переміщених осіб, за цією ознакою та встановленні додаткових гарантій і можливостей [3].

Зараз потреби внутрішньо переміщених осіб охоплюють широкий спектр, але серед професійних потреб найбільш актуальною є робота за фахом, адже помітною перешкодою до інтеграції ВПО в місцеві ринки праці є розбіжність компетенцій багатьох з них до затребуваних вакансій [4]. З точки зору влади та громадських організацій саме працевлаштування ВПО є найгострішою проблемою. За час повномасштабної війни, наприклад, на Львівщині було офіційно працевлаштовано лише 12% із усіх ВПО, які звернулися і така ситуація притаманна практично усім областям де проживає найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб. Це пов'язано, з одного боку, з браком вакансій, а з іншого, більшість людей розглядають своє перебування в інших регіонах як тимчасове, тому взагалі не шукають роботу, або не мають можливості працювати [5, с. 19, с. 21].

Наразі органи влади пропонують вузьке коло спеціальних механізмів для задоволення професійних потреб ВПО, використовуючи, зокрема, такі класичні інструменти, як-от роботу центрів зайнятості, проте вже зараз, з огляду на статистику, опитування та показники працевлаштування, можна побачити, що це не зовсім ефективно. Є окремі ініціативи з перекваліфікації та навчання ВПО, проте їх недостатньо і вони не мають системного характеру. З соціологічного опитування для 75% респондентів відбулись зміни в їхній зайнятості з початку

повномасштабного вторгнення. Основною причиною не працевлаштування респондентки назвали неможливість забезпечення догляду за дітьми на час роботи, оскільки дитячі садочки відсутні або не працюють, а навчання відбувається в онлайн режимі і потребує батьківського супроводу. Серед причин також зазначали відсутність вакантних місць або роботи за фахом, віддаленість роботи від місця проживання [5, с. 19-20].

Також показовою є ситуація в Києві, станом на 2025 рік в місті проживало 426 тисяч офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб, тобто 10 % від загальної кількості ВПО в Україні, але лише 27% з них мають роботу, хоча ще 17% активно її шукають. За останні 3 роки Державна служба зайнятості сприяла працевлаштуванню лише 8400 переселенців, що дуже мало і свідчить про недостатню ефективність існуючих механізмів підтримки. Серед ключових перешкод для працевлаштування самі ВПО виділяють дискримінацію та упереджене ставлення з боку роботодавців (32% опитаних), невідповідність професійної структури попиту і пропозиції на ринку праці, особливо для вихідців із східних регіонів України, втрата або відсутність документів про освіту, а також висока конкуренція з місцевим населенням [6].

До того ж, частою причиною відмови роботодавців у працевлаштуванні ВПО є те, що вони не звільнені з минулого місця роботи. Адже працівник міг евакуюватися з місцевості, яка була певний час окупована чи досі в окупації або переїхав через близькість ведення бойових дій та через об'єктивні причини не зміг або не встиг оформити звільнення з роботи. Для вирішення цього питання варто звернутися до центру зайнятості за місцем нового проживання для дистанційного припинення трудових відносин, написати відповідну заяву, за визначеною формою, після цього центр зайнятості надішле повідомлення про це: колишньому роботодавцеві; територіальному органу Пенсійного фонду України; територіальному органу Державної податкової служби. Після цього особа отримує статус безробітного, але потім зможе влаштуватися на роботу, адже такої перешкоди як офіційне працевлаштування на попередній роботі вже не буде. Вже сформувалася відповідна судова практика, яка демонструє дієвість такого механізму. Наприклад, у Постанові

Рівненського апеляційного суду від 18.03.2025 року у справі № 569/19205/24 (провадження № 22-ц/4815/349/25), де суд залишив без змін рішення суду першої інстанції про встановлення факту припинення трудових відносин між ВПО та роботодавцем. Суд встановив, що позивачка, евакуюючись із Запоріжжя до Рівного у зв'язку з бойовими діями, не звільнилася з місця роботи в Запоріжжі і після евакуації не змогла зв'язатися із роботодавцем, щоб звільнитися, тому подала заяву про звільнення за власним бажанням через центр зайнятості відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» та «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Центр зайнятості повідомив роботодавця про заяву працівниці, що підтверджується електронними доказами, проте роботодавець не визнав звільнення і стверджував, що заяви не отримував. Рівненський апеляційний суд дійшов висновку, що процедура припинення трудового договору була дотримана, тому трудові відносини між сторонами фактично припинені. Тільки після такого рішення суду позивачка змогла стати на облік як безробітня, як передбачає процедура, а вже потім влаштуватися на роботу [7, 8].

Також, часто відзначають насторожене ставлення роботодавців до кандидатів-ВПО, оскільки вважають їх ненадійними, бо в будь-який момент можуть поїхати додому або вирішити переселитися в інше місто. Як зазначає рекрутерка громадського об'єднання «Платформа трансформації», проекту з працевлаштування Work Service Lviv Н. Лаба, це ставлення могло сформуватися через події весни-осені 2022 року, коли більшість людей насправді не знали, чи лишаться надовго, вивчали міста, в яких можуть зупинитися, стабілізувалися. В окремих випадках роботодавець ризикував і хотів допомогти, працевлаштував ВПО, однак кандидат, пропрацювавши 1-2 місяці, звільнявся, бо змушений був переміщатися або в інше місто, або й виїздити за кордон. Були випадки, коли через неможливість влаштувати дитину у дитячий садок чи в школу, особам зі статусом ВПО доводилося знову змінювати місце проживання [9].

Вагомою перешкодою для працевлаштування ВПО стає відсутність необхідних документів, зокрема трудової книжки в папіровому варіанті. З 2021 року були

запроваджені електронні трудові книжки та передбачено можливість подання даних про трудову діяльність із реєстру застрахованих осіб, що передбачає ст. 24 КЗпП (при укладенні трудового договору громадянин зобов'язаний подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку (за наявності) або відомості про трудову діяльність з реєстру застрахованих осіб, а у випадках, передбачених законом, - документ про освіту, про стан здоров'я, відповідний військово-обліковий документ та інші документи) і, відповідно, більше немає обов'язку подавати саме паперову трудову книжку [2]. Проте роботодавці всупереч законодавству часто вимагають тільки паперову трудову книжку, що теж суттєво обмежує можливість працевлаштування для ВПО [10, с. 85].

Отже, реалізація права на працю внутрішньо переміщених осіб в Україні є складним і багатогранним питанням, що потребує належного правового та організаційного забезпечення. Незважаючи на наявність нормативно-правових гарантій, передбачених Конституцією України, КЗпП та спеціальним законодавством щодо захисту прав внутрішньо переміщених осіб, на практиці ця категорія населення стикається з низкою проблем. Серед них, наприклад, обмежені можливості працевлаштування за фахом, необхідність підтвердження або встановлення факту припинення трудових відносин, втрата документів, складність адаптації до нових соціально-економічних умов і вимог ринку праці, а також проблеми з реалізацією соціальних гарантій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 01 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.05.2026).
2. Кодекс законів про працю України: від 10.12.1971 № 322-VIII: станом на 01 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 03.05.2026).

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII: станом на 04 квітня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 03.05.2026).

4. Працевлаштування ВПО: проблеми й особливості. Височанська селищна рада. URL: <https://vysochanska-rada.dosvit.org.ua/static-pages/pratsevlashtuvannya-vpo-problemi--osoblivosti> (дата звернення 03.05.2026).

5. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З., Міщук З. Повернутись додому: Експрес-картування потреб та очікувань ВПО у Львівській області. Аналітична записка. Ресурсно-аналітичний центр. Львів: «Суспільство і довкілля», 2022. 38 с. URL: <https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/racse-displaced-persons-needs-lviv-region-ukr.pdf> (дата звернення 03.05.2026).

6. Статистика щодо працевлаштування ВПО в Києві. *reNews*. URL: <https://renews.com.ua/ekonomika/pereselenci-v-kiyevi-ne-spishat-iti-na-roboty-nazvano-prichini/> (дата звернення 03.05.2026).

7. Реалізація права на працю внутрішньо переміщеними особами: аналіз основних викликів. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/realizaciya-prava-na-pracyu-vnutrishno-peremishchenimi-osobami-analiz-osnovnih-viklikiv>. (дата звернення 03.05.2026).

8. Справа № 569/19205/24 від 18.03.2025. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126083401> (дата звернення 04.05.2026).

9. Що «не так» з ВПО: чому їх уникають роботодавці. *Work.ua*. URL: <https://www.work.ua/articles/career/3048/> (дата звернення 04.05.2026).

10. Русаль Л.М. Особливості забезпечення права на працю внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час війни в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. № 1. С. 83-86. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.13>.

The abstract explores current issues regarding the implementation of the right to work for internally displaced persons (IDPs) in Ukraine amidst contemporary socio-economic and legal

challenges. The study analyzes the primary regulatory legal acts governing the employment of IDPs. Particular attention is paid to the key barriers they encounter when accessing the labor market, such as the difficulty of finding a job at a new place of residence, the mismatch between qualifications and the needs of the regional labor market, discriminatory practices by employers, and the insufficient efficiency of state employment support programs.

Keywords: *right to work, internally displaced persons (IDPs), employment, state employment policy, labor market.*

Авторська довідка:

Валецька Оксана Валеріївна, к.ю.н, доцент, завідувач кафедри історії та теорії держави і права Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв. ORCID ID: [0009-0007-1600-7791](https://orcid.org/0009-0007-1600-7791)

Кидюк Марина Володимирівна, студентка магістратури V курсу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, <https://orcid.org/0009-0000-0280-5783>

ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ФРІЛАНС-ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ-ПЛАТФОРМИ ТА ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ

Бондаренко Ольга, Антоненко Дар'я

У статті досліджено фріланс як сучасну форму зайнятості, що сформувалася під впливом цифровізації та трансформації ринку праці. Розкрито його правову природу, особливості договірного оформлення та специфіку укладення фріланс-договорів у цифровому середовищі.

Ключові слова: фріланс, зайнятість, цивільно-правовий договір, цифрові платформи, трудові відносини.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується активними процесами глобалізації, розширенням міжнародної економічної співпраці, стрімким розвитком цифрових технологій та інформаційно-комунікаційних мереж. Значний вплив на трансформацію ринку праці також справили пандемія COVID-19, воєнні виклики, економічна нестабільність та поширення дистанційних способів організації праці. Усі ці фактори спричинили суттєві зміни у соціально-трудої сфері, зумовили модернізацію традиційних трудових відносин та сприяли виникненню нових, більш гнучких і нестандартних форм зайнятості. Однією з таких форм є фріланс, який останніми роками набуває все більшої популярності як в Україні, так і у світі.

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання правового регулювання новітніх моделей зайнятості та забезпечення належного захисту прав осіб, які працюють поза межами класичних трудових відносин. Як справедливо зазначає В. Гніденко, динамічні зміни у сфері зайнятості спричинили необхідність удосконалення нормативного регулювання та інституційного управління трудовими відносинами. Науковець наголошує, що проблематика міжнародного та національного правового регулювання гнучких форм зайнятості є складною як у теоретичному, так і в практичному аспектах, а її вирішення відіграє важливу роль у легітимації та поширенні сучасних моделей праці [1, с. 1].

Важливим для розуміння сутності фрілансу є і походження самого терміна. Поняття “freelance” походить від англійських слів “free” — вільний та “lance” — спис. У середньовічний період так називали «вільних списоносців» — воїнів, які не перебували на постійній службі у конкретного феодала, а наймалися для виконання окремих військових завдань або участі у походах. Згодом цей термін набув нового змісту та почав використовуватися для позначення самостійної професійної діяльності без постійної прив’язки до одного роботодавця.

У сучасних умовах фріланс розглядається як специфічна форма організації праці, за якої виконавець здійснює професійну діяльність або надає послуги без укладення традиційного трудового договору з роботодавцем. Для такої моделі зайнятості характерними є дистанційний характер виконання завдань, автономність у плануванні робочого часу, можливість одночасної співпраці з кількома замовниками, а також відсутність закріпленого робочого місця. Таким чином, фріланс можна визначити як договірну форму взаємодії між замовником і виконавцем, що передбачає виконання робіт або надання послуг поза межами штатної структури підприємства та без оформлення класичних трудових відносин [2, с. 144].

Розвиваючи цю думку, варто зазначити, що фріланс є однією з форм самозайнятості, яка передбачає високий рівень професійної автономії особи. Для таких працівників характерною є орієнтація на самореалізацію, прагнення до професійного розвитку, досягнення результатів та отримання визнання у відповідній сфері діяльності. Додатковою перевагою цієї форми зайнятості є можливість самостійного визначення режиму праці та відпочинку, що дозволяє більш гнучко організовувати власну професійну діяльність і поєднувати її з іншими життєвими сферами [3, с. 117–122].

Договір про надання фріланс-послуг належить до цивільно-правових договорів. У науковій літературі переважає підхід, відповідно до якого його сутність ототожнюється з договором про надання послуг, за яким одна сторона (виконавець) зобов’язується надати певну послугу, а інша сторона (замовник) прийняти та оплатити її. У контексті фрілансу мова йде переважно про виконання

інтелектуальної, творчої, інформаційної або технічної роботи, зокрема у сферах програмування, дизайну, копірайтингу та інших видів професійної діяльності [4].

Водночас у практиці укладення таких договорів доволі часто спостерігається їх змішаний характер, коли один правочин поєднує елементи різних договірних конструкцій. Наприклад, створення веб-сайту може включати як елементи договору підяду (виготовлення кінцевого продукту), так і елементи договору про надання послуг (подальше технічне супроводження та обслуговування). Зміст договору про надання фріланс-послуг, як правило, охоплює визначення предмета договору, строків виконання, вартості та порядку оплати, умов взаємодії сторін, порядку передачі результату роботи, відповідальності сторін, а також механізмів вирішення спорів [5, с. 31].

Важливо також враховувати, що договори про надання фріланс-послуг можуть укладатися у різних формах — як у письмовій, так і в електронній. На практиці широко використовуються електронна пошта, спеціалізовані фріланс-платформи, а також електронні документи, підписані кваліфікованим електронним підписом (КЕП). У цьому контексті ключове значення має належна фіксація істотних умов договору та підтвердження акцепту оферти, що забезпечує юридичну визначеність правовідносин сторін.

Аналізуючи практику функціонування фріланс-платформ, можна виокремити кілька основних моделей укладення договорів. По-перше, це clickwrap або click-through механізм, коли користувач погоджується з умовами шляхом натискання кнопки «Погоджуюсь», що характерно для договорів приєднання та правил використання платформи. По-друге, модель offer & acceptance через систему повідомлень, за якої замовник розміщує завдання (оферту), а фрілансер приймає його шляхом відгуку або підтвердження виконання. По-третє, укладення договорів шляхом обміну електронними документами, підписаними електронним підписом (КЕП, УЕП або іншими засобами ідентифікації). По-четверте, автоматизовані угоди всередині платформи, коли система самостійно фіксує факт домовленості сторін, зберігаючи технічні дані (лог-файли, хеші операцій та історію взаємодії) [6; 7].

З огляду на цифровий характер таких правовідносин, більшість сучасних платформ запроваджують додаткові механізми забезпечення достовірності та доказової сили укладених угод. Зокрема, застосовуються системи реєстрації та верифікації користувачів (через електронну пошту, номер телефону, документи), двофакторна аутентифікація, а також інтеграція сервісів електронної ідентифікації або провайдерів довірчих послуг. Окрему роль відіграє збереження технічних слідів взаємодії сторін, що включає фіксацію часу дій, IP-адрес, історії змін та інших цифрових доказів, які підвищують рівень правової захищеності учасників фріланс-відносин.

Отже, фріланс є сучасною та динамічною формою зайнятості, що сформувалася під впливом глобалізаційних процесів і цифрової трансформації суспільства. Він характеризується гнучкістю організації праці, автономністю виконавця та відсутністю класичних трудових відносин, водночас ґрунтуючись переважно на цивільно-правових договірних конструкціях. Розвиток фрілансу зумовлює необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання, зокрема щодо визначення правової природи договорів, способів їх укладення в електронному середовищі та забезпечення належного рівня захисту прав і інтересів сторін у цифрових платформах.

Список використаних джерел

1. Гніденко В.І. Правове регулювання гнучких форм зайнятості : дис.. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Східноукраїнський нац. ун-т ім. Володимира Даля, Національний юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2021. 283 с.
2. Заболотна Н. Я. Фріланс як нова форма зайнятості та трудових відносин. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 1. С. 143–145.
3. Трофименко М.С. Міжнародний досвід правового регулювання трудових відносин у сфері інформаційних технологій. Право та інновації. 2016. № 3 (15). С. 117–122
4. Цивільне право України: підручн. : в 2 т. Т. 2. За ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 428 с.

5. Стрілець М. І. Зміст та істотні умови договору про надання фріланс-послуг. Часопис цивілістики. Вип. 57. С. 30–34.

6. Парасюк М., Парасюк В. Особливості укладання банківських договорів у мережі інтернет. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2023. № 1 (37). С. 245–252. DOI <https://doi.org/10.23939/law2023.37.245>

7. Філатова Н.Ю., Бережняк О.С. Договори типу click-wrap і browse-wrap: особливості і призначення. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2018. Т. 23. Вип. 1 (32). С. 87–97

The article examines freelancing as a modern form of employment shaped by digitalization and transformations in the labor market. It reveals its legal nature, contractual framework, and specific features of concluding freelance agreements in the digital environment.

Keywords: *freelancing, employment, civil law contract, digital platforms, labor relations.*

Авторська довідка:

Бондаренко Ольга - завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент, ORCID: 0000-0002-3361-2121

Антоненко Дар'я - студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, ORCID: 0009-0002-7024-2542

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Татаренко Дмитро, Гриценко Григорій

У тезах розглянуто методологічні засади дослідження суспільних відносин у сфері державних соціальних гарантій в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що відповідна проблематика потребує комплексного правового аналізу, оскільки державні соціальні гарантії є не лише системою нормативно встановлених виплат, пільг, соціальних послуг і стандартів, а й особливим механізмом взаємодії людини, суспільства та держави в умовах підвищених соціальних ризиків. Акцент зроблено на необхідності поєднання формально-юридичного, системного, аксіологічного, функціонального, порівняльно-правового, соціологічного та прогностичного підходів. Доведено, що воєнний стан істотно змінює зміст і практичні умови реалізації соціальних прав, однак не скасовує конституційного обов'язку держави забезпечувати соціальний захист, підтримувати вразливі групи населення та гарантувати мінімальні умови гідного життя.

Ключові слова: *методологія правового дослідження, державні соціальні гарантії, соціальні права, соціальний захист, воєнний стан, соціальна держава, вразливі групи, внутрішньо переміщені особи, соціальні послуги, людська гідність.*

Дослідження суспільних відносин у сфері державних соціальних гарантій в умовах воєнного стану потребує особливої методологічної уваги, оскільки війна не лише загострює вже наявні соціальні проблеми, а й формує нові соціальні ризики, які у мирний час або не виникали, або не мали такого масового характеру. Йдеться про втрату житла, роботи, годувальника, здоров'я, документів, джерел існування, вимушене переміщення, евакуацію, руйнування соціальної інфраструктури, зростання кількості осіб з інвалідністю, ветеранів, членів сімей загиблих, дітей, які постраждали від війни, осіб похилого віку та малозабезпечених сімей. За таких умов державні соціальні гарантії не можуть сприйматися як другорядний або суто бюджетний інструмент. Вони є одним із базових проявів соціальної природи

держави, оскільки через них забезпечується мінімальна стабільність суспільства, підтримується зв'язок людини з державою та реалізується конституційне положення про Україну як соціальну і правову державу. Конституція України закріплює право громадян на соціальний захист, право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, а також визначає людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [1, ст. 1, 3, 46, 48]. Саме тому методологія дослідження цієї сфери має виходити не з формального опису окремих видів допомоги, а з аналізу складної системи суспільних відносин, у межах яких людина набуває, реалізує, захищає або втрачає можливість користуватися соціальними гарантіями.

Методологічно коректним є підхід, за якого об'єктом дослідження визнаються суспільні відносини, що виникають у процесі формування, нормативного закріплення, фінансування, адміністрування, реалізації та захисту державних соціальних гарантій. Такі відносини охоплюють не лише зв'язок між особою та органом соціального захисту, а й ширшу систему взаємодії держави, органів місцевого самоврядування, соціальних служб, громад, судів, цифрових реєстрів, надавачів соціальних послуг і самих отримувачів допомоги. Предметом дослідження у такому разі є правові норми, принципи, юридичні факти, адміністративні процедури, правозастосовна практика, механізми фінансування, критерії доступу до соціальної підтримки та способи захисту порушених прав. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначає правові засади формування і застосування державних соціальних стандартів і нормативів, спрямованих на реалізацію основних соціальних гарантій [2, ст. 1]. Це дає підстави розглядати державні соціальні гарантії не як випадкову сукупність пільг чи виплат, а як нормативно організовану систему мінімальних соціальних зобов'язань держави перед людиною.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває формально-юридичний метод, оскільки саме він дозволяє точно встановити зміст правових норм, коло суб'єктів права на соціальну підтримку, умови призначення допомоги, компетенцію органів публічної влади, порядок ухвалення адміністративних рішень, підстави для

відмови, припинення або поновлення виплат, а також процедури оскарження. Водночас формально-юридичний аналіз не повинен зводити дослідження до механічного переказу законодавства. Норма права має оцінюватися у зв'язку з її практичною дією: чи може особа реально скористатися передбаченою гарантією, чи є процедура доступною, чи не створює вона надмірних адміністративних бар'єрів, чи враховує становище людей, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, у зоні бойових дій, у переміщенні або в складних життєвих обставинах. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод у зв'язку із запровадженням особливого правового режиму [3, ст. 1, 8]. Однак із методологічного погляду важливо підкреслити, що такі обмеження не можуть тлумачитися як підстава для заперечення соціальної природи держави чи повного усунення її позитивних зобов'язань перед людиною.

Системний підхід дозволяє досліджувати державні соціальні гарантії як взаємопов'язану частину ширшого механізму соціального захисту. Соціальна гарантія не існує окремо від бюджетного планування, адміністративної процедури, цифрових сервісів, соціальних послуг, медичної допомоги, житлової політики, трудових відносин, пенсійного забезпечення, підтримки сімей з дітьми та судового захисту. Наприклад, допомога малозабезпеченій сім'ї не може бути належно проаналізована без урахування прожиткового мінімуму, складу сім'ї, доходів, зайнятості, місця проживання, наявності дітей, інвалідності, переміщення, доступу до електронних сервісів та практики органів соціального захисту. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права закріплює право кожної людини на соціальне забезпечення, достатній життєвий рівень, а також обов'язок держав забезпечувати поступове здійснення відповідних прав із використанням наявних ресурсів [4, ст. 2, 9, 11]. Тому системний аналіз має поєднувати юридичну, організаційну, фінансову та соціальну площини, адже без такого поєднання неможливо оцінити реальний стан забезпечення соціальних гарантій.

Аксіологічний підхід є необхідним тому, що державні соціальні гарантії мають не лише регулятивний, а й ціннісний зміст. Їх призначення полягає не тільки у

перерозподілі бюджетних коштів, а й у захисті людської гідності, забезпеченні соціальної справедливості, підтриманні рівності можливостей і недопущенні соціального виключення. Війна особливо гостро виявляє нерівність між особами, які зберегли житло, роботу, родинну підтримку й доступ до послуг, та особами, які втратили базові умови існування. За таких обставин методологія дослідження повинна враховувати питання справедливого розподілу обмежених ресурсів, пріоритетного захисту найбільш вразливих груп, недискримінаційності соціальної політики та недопущення свавільного звуження вже набутого рівня соціального захисту. Європейська соціальна хартія (переглянута) закріплює широкий каталог соціальних прав, зокрема право на соціальне забезпечення, соціальну та медичну допомогу, користування соціальними службами, захист сім'ї, дітей, осіб з інвалідністю та осіб похилого віку [5, ст. 12–17, 23]. Ці стандарти є важливими для формування ціннісного критерію оцінки національного законодавства і практики його застосування.

У дослідженні державних соціальних гарантій в умовах воєнного стану важливо застосовувати також функціональний підхід. Він дозволяє з'ясувати, яку роль виконують соціальні гарантії у суспільстві та правовій системі. У мирний час вони традиційно спрямовані на подолання або пом'якшення соціальних ризиків, пов'язаних із бідністю, безробіттям, хворобою, інвалідністю, старістю, втратою годувальника чи складними життєвими обставинами. В умовах війни їх функціональне значення розширюється. Вони виконують стабілізаційну, інтеграційну, компенсаційну, превентивну та відновлювальну функції. Соціальні гарантії підтримують внутрішньо переміщених осіб, сприяють їх інтеграції у приймаючі громади, допомагають зберегти доступ до освіти, медицини, житла, праці й адміністративних послуг. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає гарантії обліку, захисту від примусового повернення, сприяння у реалізації соціальних, житлових, трудових та інших прав [6, ст. 1–3]. Через це дослідження соціальних гарантій у воєнний час має показувати не лише те, які права формально передбачені законом, а й те, як вони допомагають людині зберегти соціальну суб'єктність після втрати звичного середовища життя.

Особливого значення набуває розмежування понять «державна соціальна гарантія», «соціальна допомога» і «соціальна послуга». Їх ототожнення призводить до методологічної неточності, оскільки кожне з цих понять має власне правове навантаження. Державна соціальна гарантія є ширшим нормативним орієнтиром, який визначає мінімальний рівень соціального захисту або забезпечення, гарантований державою. Соціальна допомога найчастіше має грошовий або натуральний характер і надається особі чи сім'ї у зв'язку з певним соціальним ризиком або недостатнім рівнем доходу. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» визначає правові засади надання допомоги сім'ям, які з поважних або об'єктивних причин мають середньомісячний сукупний дохід нижчий за встановлений рівень забезпечення прожиткового мінімуму [7, ст. 1–5]. Соціальна послуга, своєю чергою, спрямована не лише на матеріальну підтримку, а й на подолання або мінімізацію складних життєвих обставин, підтримку особи у повсякденному житті, догляд, соціальний супровід, консультування, адаптацію чи інтеграцію. Закон України «Про соціальні послуги» визначає організаційні та правові засади надання соціальних послуг особам і сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах [8, ст. 1, 3, 16]. У воєнний час саме соціальні послуги часто стають ключовим інструментом підтримки, оскільки грошова виплата сама по собі не завжди розв'язує проблему втрати житла, догляду, документів, безпечного місця перебування або психологічної стабільності.

Порівняльно-правовий та міжнародно-правовий підходи дають змогу оцінити українську модель соціальних гарантій у ширшому контексті європейських стандартів соціальної держави. Це важливо не для механічного запозичення іноземних моделей, а для виявлення критеріїв, за якими можна оцінювати якість національного регулювання: доступність, передбачуваність, недискримінаційність, стабільність, пропорційність і ефективність. У цьому аспекті особливе значення має практика Європейського суду з прав людини. Хоча Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не містить загального самостійного права на соціальне забезпечення, ЄСПЛ розглядає соціальні виплати у зв'язку з правом власності, заборонаю дискримінації, правом на повагу до приватного і сімейного

життя та принципом правової визначеності. У справі *Stec and Others v. the United Kingdom* - «Стек та інші проти Сполученого Королівства» - ЄСПЛ сформулював підхід, за яким держава не зобов'язана створювати певну систему соціальних виплат, однак якщо така система створена, вона має функціонувати відповідно до стандартів Конвенції та без дискримінації [10]. Для України це має важливе методологічне значення, оскільки дозволяє досліджувати соціальні гарантії не лише як внутрішньодержавний механізм, а й як сферу, що повинна відповідати європейським стандартам прав людини.

Важливою складовою методології є звернення до практики Конституційного Суду України, яка дозволяє глибше осмислити межі розсуду держави у сфері соціальної політики. Конституційний Суд України визнає, що розміри соціальних виплат залежать від соціально-економічних можливостей держави, однак водночас наголошує на необхідності забезпечення конституційного права кожного на достатній життєвий рівень [9]. Цей підхід є особливо важливим в умовах воєнного стану, коли держава об'єктивно стикається з дефіцитом ресурсів, але не може повністю перекласти тягар війни на найбільш вразливих осіб. Методологічно це означає, що будь-які зміни у сфері соціальних гарантій мають оцінюватися не лише з позиції бюджетної доцільності, а й з позиції збереження сутності соціального права, правової визначеності, пропорційності та довіри людини до держави.

Соціологічний та емпіричний підходи дозволяють подолати розрив між нормативною моделлю і реальною практикою. У сфері соціальних гарантій такий розрив є особливо відчутним, адже право на допомогу може бути закріплене законом, але залишатися складним або недоступним через втрату документів, відсутність цифрової грамотності, перебування у небезпечній територіальній громаді, неможливість звернутися до органу соціального захисту, тривалі строки розгляду заяв, неузгодженість реєстрів або неоднакову адміністративну практику. Тому повноцінне дослідження має враховувати не тільки тексти нормативних актів, а й судову практику, статистичні дані, адміністративні рішення, звернення громадян, досвід територіальних громад, практику надання соціальних послуг, позиції правозахисних і гуманітарних організацій. Такий підхід дозволяє оцінити,

чи є соціальні гарантії дієвими саме для тієї людини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, а не лише для абстрактного адресата правової норми.

Прогностичний підхід є необхідним тому, що воєнний стан формує довготривалі соціальні наслідки, які зберігатимуться і після припинення бойових дій. Система державних соціальних гарантій уже зараз має розглядатися з урахуванням майбутніх потреб післявоєнного відновлення. Повернення ветеранів до цивільного життя, підтримка осіб з інвалідністю внаслідок війни, соціальний захист сімей загиблих, реінтеграція внутрішньо переміщених осіб, відновлення житла, подолання бідності, розвиток соціальних послуг у громадах, психологічна реабілітація, підтримка дітей, які постраждали від війни, - усе це вимагатиме не тимчасових рішень, а сталої та системної політики. Тому методологія дослідження має не лише описувати чинний стан правового регулювання, а й давати підстави для моделювання майбутніх змін: посилення адресності допомоги, спрощення процедур, інтеграції державних реєстрів, цифровізації соціального захисту, розвитку комплексного соціального супроводу, удосконалення судового й адміністративного захисту соціальних прав.

Отже, методологічні засади дослідження суспільних відносин у сфері державних соціальних гарантій в умовах воєнного стану мають ґрунтуватися на комплексному баченні соціального права як сфери, у якій поєднуються нормативні приписи, бюджетні можливості, адміністративні процедури, міжнародні стандарти, правозастосовна практика та реальні потреби людини. Державні соціальні гарантії у воєнний час слід розглядати не як формальну сукупність виплат, а як правовий механізм підтримання людської гідності, соціальної стійкості та довіри до держави. Саме поєднання формально-юридичного, системного, аксіологічного, функціонального, порівняльно-правового, соціологічного та прогностичного підходів дозволяє дослідити цю сферу повно і збалансовано. Така методологія дає можливість не лише описати чинне законодавство, а й оцінити його ефективність, виявити слабкі місця правового регулювання та визначити напрями розвитку післявоєнної моделі соціальної держави.

Висновки. Дослідження суспільних відносин у сфері державних соціальних гарантій в умовах воєнного стану потребує комплексної методології, яка враховує правову, соціальну, фінансову, адміністративну та гуманітарну природу відповідних відносин. Найбільш виправданим є підхід, за якого державні соціальні гарантії аналізуються не ізольовано, а у зв'язку з конституційним принципом соціальної держави, міжнародними стандартами соціальних прав, практикою ЄСПЛ і Конституційного Суду України, а також реальними потребами осіб, які постраждали від війни. Методологічно важливо розмежовувати соціальні гарантії, соціальні допомоги та соціальні послуги, оцінювати не лише нормативне закріплення прав, а й їх фактичну доступність, достатність і здатність забезпечити гідний рівень життя. В умовах воєнного стану державні соціальні гарантії мають досліджуватися як один із ключових інструментів збереження соціальної стабільності, захисту вразливих груп населення та формування майбутньої післявоєнної моделі соціальної політики.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр> (дата звернення: 26.04.2026).
2. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2017-14> (дата звернення: 26.04.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 26.04.2026).
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 26.04.2026).
5. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія Ради Європи від 3 травня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_062 (дата звернення: 26.04.2026).

6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18>.
7. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 1 червня 2000 р. № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1768-14> (дата звернення: 26.04.2026).
8. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2671-19> (дата звернення: 26.04.2026).
9. Рішення Конституційного Суду України від 26 грудня 2011 р. № 20-рп/2011 у справі щодо соціальних гарантій громадян. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v020p710-11>.
10. Stec and Others v. the United Kingdom : Judgment of the European Court of Human Rights, 12 April 2006, applications nos. 65731/01 and 65900/01. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-73198> (дата звернення: 26.04.2026).

The theses examine the methodological foundations for researching social relations in the field of state social guarantees under martial law. It is substantiated that this issue requires a comprehensive legal analysis, since state social guarantees are not only a system of legally established payments, benefits, social services and standards, but also a special mechanism of interaction between the individual, society and the state under conditions of increased social risks. The emphasis is placed on the need to combine formal legal, systemic, axiological, functional, comparative legal, sociological and prognostic approaches. The paper argues that martial law significantly changes the content and practical conditions of the implementation of social rights, but does not abolish the constitutional obligation of the state to ensure social protection, support vulnerable groups and guarantee minimum conditions for a dignified life.

Keywords: *methodology of legal research, state social guarantees, social rights, social protection, martial law, social state, vulnerable groups, internally displaced persons, social services, human dignity.*

Авторська довідка:

Татаренко Дмитро Віталійович – здобувач третього (освітнього-наукового) рівня вищої освіти другого року навчання кафедри публічного та приватного права СНУ ім. В. Даля. ru-23dm-209@snu.edu.ua. <https://orcid.org/0009-0005-1688-153X>

Гриценко Григорій Миколайович – к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, gricenکو@snu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-6346-525X>

RETRAINING AND ADVANCED TRAINING OF EMPLOYEES AS ELEMENTS OF THE LEGAL MECHANISM FOR THE PROTECTION OF LABOUR RIGHTS IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL MODERNISATION

Bodrukhina Kateryna

The paper examines the retraining and advanced training of employees as important elements of the legal mechanism for the protection of labour rights in the context of ecological modernisation. It is substantiated that the professional development of an employee has not only organisational but also protective significance, as it contributes to the preservation of employment, professional suitability, and competitiveness in the labour market.

Keywords: *ecological modernisation, labour rights, employee retraining, advanced training, legal mechanism of protection.*

Modern ecological modernisation of production can no longer be regarded exclusively as a technological or environmental process. In its essence, it is also a social and labour-related phenomenon, since it directly affects the structure of employment, the content of labour functions, professional and qualification requirements for employees, the organisation of work, and the stability of labour relations.

Therefore, ecological modernisation gives rise not only to environmental or economic challenges but also to a new set of labour-law risks. In foreign academic literature, these risks are primarily associated with the uneven impact of the green transition on different groups of employees. Thus, studies by the Organisation for Economic Co-operation and Development emphasise that employees in high-emission sectors, especially persons with lower levels of qualification, may require substantial retraining in order to move into green jobs (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2024). At the same time, job loss in such sectors may be accompanied by a significant and long-term decrease in income. In the work of Davide Consoli and Giovanni Marin, it has been demonstrated that green jobs often impose higher requirements regarding education, experience, cognitive, technical, and interpersonal skills of employees (Consoli et al., 2016). This creates the risk of unequal access to new

jobs for persons who do not have the opportunity to undergo timely retraining or advanced training.

The specific feature of ecological modernisation lies in the fact that it transforms not only individual professions but also the overall logic of employment. Academic literature increasingly emphasises that “green jobs” do not always mean the creation of entirely new professions. More often, they involve changes in the content of already existing labour functions. Employees in industry, energy, as well as administrative and managerial staff, are gradually facing new requirements related to energy efficiency, environmental compliance, digital monitoring, waste management, environmental risk assessment, and compliance with sustainable development standards.

Under such conditions, retraining and advanced training cease to be episodic elements of a professional career. They become a permanent condition for maintaining an employee’s professional suitability. Accordingly, labour law must respond to this change by strengthening guarantees of employees’ access to continuous professional training and protection of their rights.

In doctrinal terms, the legal mechanism for the protection of labour rights should be understood as a complex system of legal norms, subjective labour rights, legal obligations of the employer and the state, guarantees, procedures, and institutional means aimed not only at restoring an already violated right but also at preventing the emergence of labour-law risks. Such an approach is particularly important in the context of ecological modernisation, since the threat of violation of labour rights may arise not only as a result of unlawful conduct by the employer but also as a consequence of technological change, production renewal, the introduction of new environmental standards, and the transformation of the content of an employee’s labour function.

In this context, the qualification of an employee acquires particular importance as a labour-law category. V. M. Andriiv and T. M. Vakhonieva reasonably note that an employee’s qualification “has a significant impact ... on the legal status of employees” (Andriiv & Vakhonieva, 2019). This gives grounds to argue that the loss of relevance of professional knowledge, abilities, and skills directly affects an employee’s ability to

exercise the right to work, the right to proper working conditions, the right to professional development, and the right to preservation of employment.

For this reason, retraining and advanced training may be included in the structure of the legal mechanism for the protection of labour rights. Their protective nature is manifested in the fact that they provide employees with the opportunity to adapt to changed working conditions, maintain professional suitability, preserve competitiveness in the labour market, and avoid actual displacement from labour relations. In this regard, the position of I. M. Kravchenko is important, as the scholar refers the “right to professional development” to the system of personal non-property labour rights of an employee (Kravchenko, 2023). Thus, professional development cannot be considered merely as an organisational interest of the employer; it has status-related significance for the employee personally.

The normative basis for such an approach in Ukraine is primarily Article 43 of the Constitution of Ukraine, which enshrines everyone’s right to work and, at the same time, imposes on the state the obligation to create conditions for the full exercise of this right by citizens, in particular through the implementation of programmes of vocational training, retraining, and education in accordance with social needs. This provision is of fundamental importance, as it links the right to work not only with access to a workplace but also with a person’s professional capacity to meet the changing needs of society and the economy.

The Labour Code of Ukraine also contains a number of provisions relevant to the issue under study. In particular, these include provisions on changes in essential working conditions, employee dismissal, preferential right to remain at work, the employer’s obligation to offer another job, as well as procedural guarantees in the event of changes in the organisation of production and labour (Labour Code of Ukraine, 1971). However, these provisions are mainly focused on regulating the consequences of organisational changes that have already occurred, whereas the issue of advance professional adaptation of an employee to ecological modernisation remains insufficiently regulated.

The Law of Ukraine “On Professional Development of Employees” is of special importance. It defines professional training as a process of forming special knowledge,

abilities, and skills of employees, which includes initial vocational training, retraining, and advanced training in accordance with production needs (Law of Ukraine “On Professional Development of Employees”, 2012). This Law establishes the employer’s obligation to organise professional training of employees, ensure its periodicity, keep appropriate records, and create conditions for professional growth.

Certain guarantees are also provided by the Law of Ukraine “On Employment of the Population”, in particular with regard to professional training of registered unemployed persons, the issuance of training vouchers, and the maintenance of competitiveness of certain categories of citizens in the labour market (Law of Ukraine “On Employment of the Population”, 2012). However, these instruments are mostly applied when a person has already lost a job or is outside stable labour relations. In the context of ecological modernisation, preventive protection becomes especially important – that is, employee training before the moment of dismissal.

At present, it is possible to state that there exists a certain normative core that allows retraining and advanced training to be considered as elements of the legal mechanism for the protection of labour rights. However, this core remains incomplete. Ukraine currently lacks a special legal regime for so-called “green retraining”. Existing instruments – professional training by the employer, training vouchers, professional training of unemployed persons, and employment service programmes – are important, but they are mostly universal and do not always take into account the specific features of the ecological transformation of production.

In this regard, it is advisable to propose several directions for improving legislation. First, the Labour Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On Professional Development of Employees” should directly enshrine the employee’s right to retraining or advanced training in the event of substantial changes in technologies, environmental production standards, decarbonisation of production processes, or the implementation by the employer of ecological modernisation plans.

Second, consultation procedures in cases of collective dismissal or ecological restructuring of an enterprise should be linked to a mandatory professional transition plan for employees. Such a plan should include an assessment of existing competencies,

identification of needs for new skills, possible directions for internal employment, a training programme, the timeframe for its implementation, sources of funding, and guarantees of preserving the employee's income during the period of training.

Thus, retraining and advanced training of employees in the context of ecological modernisation should be reconsidered as legally significant guarantees for the protection of labour rights. Their role lies not only in increasing labour productivity or the competitiveness of an enterprise, but above all in ensuring employment stability, the exercise of the right to work, the preservation of the employee's professional dignity, and the prevention of social exclusion.

The further development of Ukrainian labour legislation should be aimed at moving from a reactive model of protection, in which legal mechanisms are mainly applied after the dismissal of an employee, to a preventive model, in which professional development, retraining, and advanced training become central instruments of a just ecological transformation.

References

1. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). *OECD employment outlook 2024: The net-zero transition and the labour market*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ac8b3538-en>
2. Consoli, D., Marin, G., Marzucchi, A., & Vona, F. (2016). Do green jobs differ from non-green jobs in terms of skills and human capital? *Research Policy*, 45(5), 1046–1060. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2016.02.007>
3. Andriiv, V. M., & Vakhonieva, T. M. (2019). Employee qualification as a category of labour law. *Bulletin of Mariupol State University. Series: Law*, 9(17), 47–55. <https://doi.org/10.34079/2226-3047-2019-9-17-47-55>
4. Kravchenko, I. M. (2023). The concept and structural elements of the system of personal empowerment rights of employees. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 102(3, Part 2), 54–68. <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.28>
5. Labour Code of Ukraine, No. 322-VIII. (1971). <https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08>

6. Law of Ukraine “On Professional Development of Employees”, No. 4312-VI. (2012). <https://zakon.rada.gov.ua/go/4312-17>

7. Law of Ukraine “On Employment of the Population”, No. 5067-VI. (2012). <https://zakon.rada.gov.ua/go/5067-17>

Information about the author:

Kateryna Ivanivna Bodrukhina - first-year PhD candidate, Department of Public and Private Law, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, <https://orcid.org/0009-0004-8128-0389>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Лупенко Анастасія, Котова Любов

У статті досліджено вплив цифровізації на трансформацію трудових правовідносин, зокрема впровадження дистанційної роботи, електронного документообігу та цифрових платформ зайнятості. Особливу увагу приділено сучасним викликам, серед яких розмиття меж робочого часу, недостатній рівень захисту персональних даних працівників і посилення контролю з боку роботодавців. Обґрунтовано необхідність удосконалення трудового законодавства України з урахуванням європейського досвіду для забезпечення балансу між гнучкістю зайнятості та належним захистом трудових прав у цифрову епоху.

***Ключові слова:** цифровізація, трудові правовідносини, дистанційна робота, захист персональних даних, право на відключення.*

Актуальність проблеми. У зв'язку з впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, розвитком цифрових платформ зайнятості, поширенням дистанційної та гібридної роботи, а також автоматизації управлінських процесів, виникає потреба в адаптації трудового законодавства до нових реалій, зокрема щодо визначення правового статусу працівників у цифровому середовищі, забезпечення балансу між гнучкістю зайнятості та належним рівнем соціального захисту таких працівників.

Особливого значення набувають питання гарантування основних трудових прав працівників, таких як право на відпочинок, захист персональних даних, недопущення дискримінації, забезпечення безпечних умов праці та обмеження надмірного контролю з боку роботодавця. Сучасні тенденції свідчать про розмиття меж між робочим і особистим часом, зростання ризиків професійного вигорання, а також появу нових форм зайнятості, які не регулюються чинними нормами трудового права.

Змістовним внеском у дослідження даної теми стали праці таких науковців як: І. Л. Петрова, А.Ю. Бараш, Л.В. Шостак, В.А. Петріні, О.В. Сорока, О.І. Кучерина, А.В. Сур'як, І.Ю. Котлярова, Л.В. Вакарюк, Г.О. Спіцина, С.Ф. Гуцу, Р.Я. Бутинська, С.В. Вишновецька, О.С. Гиляка, О.В. Шаповалова та багато інших. Однак з огляду на практику дослідження наукових розробок даної теми, вона потребує подальшого розвитку та аналізу.

Мета роботи. Всебічний аналіз трансформації трудових правовідносин в умовах цифровізації суспільства, зокрема дослідження впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на зміст і форми зайнятості. У межах дослідження передбачається визначення ключових викликів, пов'язаних із забезпеченням трудових прав працівників у цифровому середовищі, включаючи питання дистанційної роботи, захисту персональних даних та права на відпочинок.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з поширенням цифровізації на всі види економічної діяльності відбувається поступова трансформація структури зайнятості населення. Насамперед це проявляється у скороченні чисельності працівників, зайнятих у первинному, вторинному та третинному секторах економіки. Водночас спостерігається зростання частки зайнятих у четвертинному та п'ятинному секторах, діяльність яких пов'язана зі знаннями, інформацією, інноваціями, науковими дослідженнями, управлінням і висококваліфікованими послугами [1, с.81].

Разом із тим зазначені процеси створюють передумови для формування нових робочих місць насамперед у четвертинному секторі національної економіки. Це стає можливим завдяки покращенню бізнес та інвестиційного клімату в державі, дерегуляції підприємницької діяльності, а також усуненню правових, адміністративних, економічних і організаційних бар'єрів для розвитку бізнесу. Таким чином, цифровізація не лише змінює структуру зайнятості, а й сприяє появі нових можливостей для економічного зростання та модернізації ринку праці [2, с. 452].

Варто наголосити, що однією з найбільш помітних змін трудових відносин став стрімкий розвиток дистанційної (надомної) зайнятості. У зв'язку з активним

використанням мережі Інтернет, ШІ, хмарних сервісів, відеоконференцій та цифрових платформ працівники можуть виконувати свої обов'язки поза межами офісу у будь-якому зручному місці. Особливого значення дистанційна робота набула після пандемії COVID-19, а також в умовах воєнного стану в Україні, коли багато підприємств були змушені адаптуватися до нових умов праці, задля гарантування безпеки своїм працівникам.

Важливим напрямом реформування цього питання є положення проєкту нового Трудового кодексу України, спрямованого на систематизацію й модернізацію норм, які регулюють трудові відносини, а також на наближення українського регулювання до європейської моделі, зокрема через імплементацію директив Європейського Союзу [3]. Безпосередньо викладено положення стосовно трудового договору про надомну роботу, який характеризується чіткою прив'язкою до фіксованого робочого місця та збереженням традиційної моделі організації праці. З одного боку, це забезпечує стабільність і контроль з боку роботодавця, а також формально гарантує незмінність трудових прав працівника. З іншого боку, така регламентація обмежує гнучкість праці, оскільки зміна місця роботи залежить від погодження роботодавця, що не повною мірою відповідає сучасним тенденціям мобільності працівників у цифровому середовищі.

Разом з цим, передбачено укладання договору про дистанційну роботу, що відображає більш прогресивний підхід до організації праці. Працівник отримує можливість самостійно визначати місце виконання роботи та розподіляти робочий час, що відповідає принципам гнучкості та автономії.

Водночас важливим питанням залишається й закріплення у такому договорі права на «відключення», яке спрямоване на забезпечення балансу між роботою та особистим життям і запобігання професійному вигоранню.

Крім того, положення проєкту передбачають можливість поєднання дистанційної роботи з роботою в приміщенні роботодавця, що свідчить про впровадження гібридних форм зайнятості. Разом з цим, питання контролю за умовами праці, дотримання норм охорони праці та захисту персональних даних

залишаються недостатньо конкретизованими, що створює ризики надмірного втручання роботодавця у приватне життя працівника.

Варто зазначити, що важливим проявом цифровізації є розвиток платформеної зайнятості та гіг-економіки. Цифрові платформи, такі як Uber, Bolt, Glovo стали частиною нашого життя та забезпечують безпосереднє посередництво між виконавцями послуг і споживачами. Головна проблема зазначених форм зайнятості полягає у відсутності стабільності, а саме: відсутність оплачуваних відпусток, лікарняних, премій та інших соціальних гарантій.

Окрім того, однією з найбільш поширених проблем залишається й розмиття меж між робочим і особистим часом працівника. Виконання трудових функцій у дистанційному форматі часто супроводжується постійною доступністю працівника через електронні засоби зв'язку, що може призводити до порушення права на відпочинок, понаднормової праці та професійного вигорання. У зв'язку з цим актуалізується необхідність нормативного закріплення права працівника на «цифрове відключення» поза межами робочого часу.

На відміну від національного законодавства низки країн ЄС встановили у своїх нормативно-правових актах право на відключення. Зокрема у Франції та Італії законодавче закріплення згадуваного права відбулось у 2017 році, в Іспанії та Бельгії з 2018 року, в Ірландії та Португалії з 2021 року [4].

В Іспанії, так само як у Франції, право на відключення поширюється на всіх працівників із застереженням, що можливість його застосування залежатиме від характеру трудових відносин. В цій країні право на відключення закріплено в нормах Органічного закону 3/2018 про захист персональних даних і гарантії цифрових прав (LORDGDD) [5], прийнятого в 2018 році.

Водночас запровадження права на відключення в Україні залишається обмеженим за сферою застосування та не повною мірою відповідає сучасним викликам цифровізації праці. Хоча у 2021 році змінами до Кодексу законів про працю України та Закону України «Про охорону праці» було закріплено гарантії періоду відключення для працівників, які виконують роботу дистанційно, така норма охоплює лише окрему категорію зайнятих осіб [6].

Як вже зазначалось, на дистанційних працівників не завжди повною мірою поширюються загальні трудові гарантії, передбачені КЗпП України, зокрема щодо роботи у нічний час, права на відпочинок та оплати понаднормової праці. Хоча законодавство покладає на роботодавця обов'язок забезпечувати безпеку та охорону психічного здоров'я працівників, на практиці спеціальна оцінка умов праці дистанційних працівників не здійснюється. Водночас значна частина відповідальності за безпечні умови праці покладається на самого працівника, а роботодавець відповідає переважно за технічний стан переданого обладнання. Відповідно до положень ст. 14 Закону «Про охорону праці», при виконанні роботи за трудовим договором про дистанційну роботу, відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на робочому місці покладається на працівника, роботодавець несе відповідальність лише за безпечність і належний технічний стан обладнання та засобів виробництва, що передаються працівнику для виконання дистанційної або надомної роботи [7].

Окрім того, дистанційному працівнику також складно довести, що нещасний випадок трапився саме під час виконання трудових обов'язків та у робочий час. Тобто, фактично контроль у сфері охорони праці дистанційних працівників відсутній [8, с. 201].

Разом з цим, як влучно зазначають у своїй роботі Л.В. Вакарюк та Н.Д. Гетьманцева, хоча трудове законодавство загалом обмежує залучення працівників до надурочних робіт, універсальне поширення цього права на всі види діяльності є проблематичним. Зокрема, у клієнтоорієнтованих сферах, таких як торгівля, маркетинг чи сервіс, постійне знаходження працівника онлайн часто є складовою бізнес-процесів. Спірним є також застосування права на відключення до представників окремих професій, зокрема медичних працівників, що зумовлює необхідність гнучкого підходу до його реалізації [9, с. 26].

Серйозною проблемою також є посилення контролю з боку роботодавців. Використання програм для моніторингу активності працівників, систем відеоспостереження, геолокації та збору персональних даних може створювати ризики надмірного втручання у приватне життя особи. За відсутності належного

правового регулювання такі практики можуть порушувати право на приватність, гідні умови праці та захист персональних даних працівників.

Як зазначають Г.О. Спіцина та С.Ф. Гуцу, питання правового регулювання захисту персональних даних працівників в умовах цифровізації трудових відносин потребує подальшого вдосконалення. Необхідно передбачити в законодавстві комплексне регулювання захисту персональних даних працівників шляхом впровадження міжнародних стандартів, адаптації положень Європейського регламенту, закріплення спеціальних норм для цифрової сфери, створення інституцій контролю, визначення юридичної відповідальності за порушення, розвитку міжнародної співпраці та внесення до КЗпП України чіткого обов'язку роботодавця забезпечувати захист персональних даних [10, с. 259].

Особливої уваги заслуговує судова практика щодо захисту персональних даних у цифровізованих трудових відносинах. Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2022 у справі № 130/3548/21 визначено межі допустимого втручання роботодавця у приватне життя працівника при обробці медичних даних. Суд сформулював підхід, який вимагає індивідуальної оцінки ризиків, наявності чіткої правової підстави, належного інформування працівника та можливості оскарження відповідних рішень. При цьому підкреслено, що обробка чутливих даних потребує підвищених гарантій, а обов'язок обґрунтування законності таких дій покладається на роботодавця [11].

В контексті наведеної теми, дискусійним положенням наведеного у проєкті Трудового кодексу є передбачена можливість відеоспостереження за працівниками на робочому місці, що може становити загрозу праву на приватність, адже не визначено чітких меж використання таких інструментів.

Окрему увагу експерти звертають на норму про моніторинг робочої кореспонденції. У сучасних умовах працівники часто використовують робочі пристрої не лише для службових, а й для приватних повідомлень. У цьому контексті важливо враховувати практику Європейський суд з прав людини, зокрема рішення у справі Барбулеску проти Румунії, яке наголошує на необхідності дотримання

розумного балансу та забороняє свавільне втручання роботодавця у приватну комунікацію працівників. Крім того, проєкт не враховує реалії сучасного ринку праці, зокрема розвиток гіг-економіки. Йдеться про зайнятість у короткострокових проєктах або через цифрові платформи – такі як служби доставки чи таксі. Відсутність регулювання цієї сфери залишає значну частину працівників поза належним правовим захистом [12].

Висновки. З метою вирішення зазначених проблем доцільно вдосконалити національне трудове законодавство з урахуванням сучасних цифрових викликів. Насамперед необхідно розширити сферу застосування права на відключення, поширивши його не лише на дистанційних працівників, а й на осіб, які працюють у гібридному режимі або із використанням цифрових платформ, передбачивши водночас винятки для окремих сфер діяльності із безперервним режимом роботи. Важливим є також законодавче закріплення обов'язку роботодавця визначати правила цифрової комунікації поза межами робочого часу, зокрема щодо часу відповіді на службові повідомлення, порядку залучення до термінових завдань та компенсації понаднормової роботи. У сфері охорони праці доцільно запровадити спеціальний порядок оцінки умов дистанційної роботи, який включав би перевірку практичності робочого місця, психосоціальних ризиків та профілактику професійного вигорання працівників. Окремо слід передбачити спрощений механізм фіксації нещасних випадків під час дистанційної роботи.

Питання обробки персональних даних працівників також залишається вразливим місцем у трудовому законодавстві. Удосконалення правового регулювання контролю за робочою кореспонденцією потребує закріплення чітких гарантій недопущення надмірного втручання у приватне життя працівника. Зокрема, доцільним є встановлення обов'язку роботодавця здійснювати моніторинг виключно за умови попереднього, належним чином задокументованого інформування працівника про обсяг, способи та мету такого контролю. При цьому предмет моніторингу має бути обмежений службовими каналами комунікації, включаючи корпоративну електронну пошту та внутрішні інформаційні системи. Водночас має бути прямо передбачена заборона доступу до приватного листування,

навіть у випадку використання робочих пристроїв, за відсутності зв'язку такого листування з виконанням трудових обов'язків.

При цьому має бути встановлена пряма заборона на обробку чутливих персональних даних, зокрема інформації про стан здоров'я чи інші аспекти приватного життя, за винятком випадків, прямо передбачених законом. Особливої регламентації потребує використання відеоспостереження, яке має бути дозволене лише у виробничо облаштованих зонах і заборонене у місцях, де працівник потребує приватності. Крім того, необхідно визначити чіткі строки зберігання персональних даних, обов'язок їх видалення після досягнення мети обробки, а також закріпити права працівника на доступ до таких даних, їх виправлення або видалення. Порушення зазначених вимог повинно тягнути юридичну відповідальність роботодавця та недопустимість використання отриманої інформації як підстави для застосування дисциплінарних заходів.

Список використаної літератури:

1. Петрова І. Л., Бараш А.Ю. Вплив цифрової економіки на трансформацію зайнятості та стратегії управління людськими ресурсами. Актуальні проблеми економіки. 2024. Випуск 9 (279).
2. Шостак Л.В., Петріні В.А. Трудовий потенціал як рушійна сила ефективного розвитку підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 21. С. 450-454. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/87.pdf> (дата звернення: 15.04.2026).
3. Проект Трудового кодексу України : Законопроект № 14386 від 15.01.2026 р. Кабінет Міністрів України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69516> (дата звернення: 20.04.2026).
4. Right to Disconnect Legislation in Europe. 06.05.2022 // Capital global employment solutions. URL: <https://www.capital-ges.com/right-to-disconnectlegislation-in-europe/>(дата звернення: 23.04.2026).

5. Ley Organica 3/2018, de 5 de diciembre, de Proteccion de Datos Personales y garantia de los derechos digitales. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2018-16673>; [https://\(дата звернення: 25.04.2026\)](https://(дата звернення: 25.04.2026)).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу : Закон України від 04.02.2021 № 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text> (дата звернення: 22.04.2026).

7. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII : станом на 12 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 22.04.2026).

8. Вакарюк Л.В. До питання охорони праці та підтримки здоров'я дистанційних працівників // Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 199-202.

9. Вакарюк Л. В. До питання про право працівників на відключення: компаративний аналіз / Л. В. Вакарюк, Н. Д. Гетьманцева // Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород, 2024. Т. 2. Вип. 82. С. 21 – 28.

10. Спіцина Г.О., Гуцу С.Ф. Щодо питання правового захисту персональних даних працівників. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород, 2023. Т. 1. Вип. 76. С. 255–260.

11. Велика Палата Верховного Суду. Постанова від 14.12.2022 у справі № 130/3548/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075195> (дата звернення: 30.04.2026).

12. Реальність не підлаштується під документ. *ZAXID.NET*. URL: <https://surl.li/vzijfb> (дата звернення: 02.05.2026).

This article examines the effect of digitalization on the transformation of labor relations, particularly the introduction of remote work, electronic document management, and digital employment platforms. Particular attention is paid to contemporary challenges, including the blurring of boundaries between work and personal time, insufficient protection of employees' personal data, and increased employer oversight. The article justifies the need to improve Ukraine's labor legislation, taking into account European experience, to ensure a balance between employment flexibility and adequate protection of labor rights in the digital age.

Keywords: *digitalization, labor relations, remote work, personal data protection, right to disconnect.*

Авторська довідка:

Лупенко Анастасія, студентка 1 курсу ОС магістр спеціальності D8 «Право» факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля;

Котова Любов Вячеславна, к. ю. н., професорка, завідувачка кафедри публічного та приватного права факультету права, гуманітарних і соціальних наук СНУ ім. В. Даля,
<https://orcid.org/0000-0002-2437-3624>

ОПЛАТА ПРАЦІ ЗА ТРУДОВИМ ДОГОВОРОМ З НЕФІКСОВАНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Матяш Ростислав

Розглянуто правові аспекти та специфіку оплати праці за трудовим договором із нефіксованим робочим часом. Проаналізовано ефективність встановлених законодавством гарантій, зокрема обов'язку оплати мінімальної кількості годин, та виявлено проблеми обчислення середнього заробітку для відпускних при епізодичному характері роботи. Сформульовано пропозиції щодо усунення прогалин у регулюванні процедур переходу до стабільних форм зайнятості та визначення наслідків порушення квот на використання таких договорів.

Ключові слова: *нефіксований робочий час, оплата праці, трудовий договір, гарантії заробітної плати.*

Стрімка трансформація ринку праці під впливом цифровізації економіки та запровадження платформної зайнятості зумовила появу нових форм трудових відносин, зокрема правовідносин на умовах трудового договору з нефіксованим робочим часом. Традиційні трудові договори вже не здатні повноцінно регулювати нові гнучкі форми зайнятості, що змушує нас шукати нові механізми правового оформлення цих відносин. Законом № 2421-ІХ від 18 липня 2022 року до Кодексу законів про працю України (далі - КЗпП) було введено статтю 21¹, яка закріпила трудовий договір з нефіксованим робочим часом як самостійний вид трудового договору, відтворивши у вітчизняному праві конструкцію, аналогі якої давно відомі правопорядкам держав - членів ЄС [1].

Включення до самого визначення договору застереження про обов'язкове дотримання умов оплати праці стало закріпленням важливої гарантії: гнучкість організації праці не може означати відступ від гарантій, що забезпечують реальний зміст права на винагороду. Разом із тим, практичне застосування статті 21¹ КЗпП виявляє ряд питань, що потребують більш докладного правового врегулювання, передусім у частині достатності встановлених гарантій оплати праці та

забезпеченості відповідних прав працівника процедурними механізмами їх реалізації.

Центральною гарантією оплати праці за статтею 21¹ КЗпП є обов'язок роботодавця виплатити заробітну плату з розрахунку не менш як 32 годин за кожен календарний місяць незалежно від фактичного обсягу наданої роботи [2]. Встановлення такого місячного мінімуму є важливим елементом захисту, оскільки унеможливорює ситуацію, за якої формально зайнятий працівник залишається без будь-якого заробітку. Водночас при оцінці достатності цієї гарантії слід враховувати, що 32 години становлять приблизно 20 % від нормальної тривалості місячного робочого часу. Для особи, яка перебуває у режимі очікування виклику та зобов'язана зберігати готовність до виконання роботи у базові дні та години під загрозою дисциплінарної відповідальності, мінімальний заробіток, що відповідає п'ятій частині стандартного, може не відповідати реальному обсягу обмежень, яких вона зазнає.

Окремого аналізу заслуговує і питання про поняття базових годин та базових днів. Стаття 21¹ КЗпП відносить встановлення цих інтервалів до змісту трудового договору та закріплює лише їхній максимум: не більше 40 годин на тиждень і не більше 6 днів на тиждень [2]. Таким чином, мінімальний обсяг базових годин законом не встановлено, що теоретично допускає укладення договорів із нульовим базовим навантаженням. У такому разі місячна гарантія у 32 години існує лише у площині оплати, не підкріплюючись жодним зобов'язанням роботодавця щодо забезпечення відповідного обсягу роботи в будь-який конкретний час.

Частина 17 статті 21¹ КЗпП надає працівникові, який відпрацював понад 12 місяців, право звернутися до роботодавця з вимогою укладення строкового або безстрокового трудового договору на умовах загальновстановленого графіка роботи [2]. Ця норма спрямована на захист інтересу працівника у переході до передбачуваної та стабільної форми зайнятості і є важливою з точки зору послідовності правового регулювання. Частина ж 18 статті 21¹ КЗпП зобов'язує роботодавця протягом 15 календарних днів із дня звернення або укласти відповідний договір, або надати обґрунтовану письмову відповідь про відмову [2],

що забезпечує певну процедурну визначеність. Разом із тим конструкція залишає відкритим питання про підстави відмови: на відміну від ірландського Закону про зайнятість 2018 року, який встановлює вичерпний перелік обставин, що уповноважують роботодавця відхилити подібну вимогу, а також передбачає право оскарження відмови до трибуналу з трудових спорів [3], вітчизняна норма лише вказує на обов'язок надати обґрунтовану відповідь, не визначаючи, які підстави є юридично достатніми, і не закріплюючи спеціального механізму оскарження. Частина дев'ятнадцята статті 21¹ КЗпП допускає повторне звернення не раніше ніж через 90 днів після отримання відмови [2], однак у сукупності з відсутністю матеріально-правових критеріїв відмови це означає, що реалізація права суттєво залежить від волі роботодавця.

У даному контексті питання нарахування відпускних набуває в контексті договорів із нефіксованим робочим часом особливої специфіки. Відповідно до Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою КМУ № 100 від 8 лютого 1995 року, місяці, протягом яких працівникові не нараховувалися виплати, виключаються з розрахункового 12-місячного періоду [4]. Для розглядуваного виду договору «порожні» місяці є типовою характеристикою відносин, а не відхиленням від норми. Якщо ж виплати були відсутні впродовж усього розрахункового року, що цілком реально при епізодичному залученні до роботи, середній заробіток визначається на підставі тарифної ставки, встановленої умовами договору [4]. Оскільки чинне законодавство не пов'язує мінімального рівня такої договірної ставки з реальним характером роботи, що виконується за договором, у ситуаціях тривалої відсутності виплат, відпускні можуть обчислюватися на підставі показника, що не відображає дійсного рівня винагороди працівника. Це питання відповідає принципу збереження реального заробітку під час відпустки, що знайшов розвиток у практиці Суду Справедливості ЄС у справах С-520/06 та С-350/06, і потребує врахування при вдосконаленні нормативного регулювання.

На рівні структурного забезпечення норми варто зупинитися на двох аспектах. По-перше, стаття 21¹ КЗпП встановлює квоту: кількість договорів з нефіксованим

робочим часом у одного роботодавця не може перевищувати 10 % від загальної кількості трудових договорів, а роботодавець, що використовує працю менш ніж 10 осіб, вправі укласти не більше одного такого договору [2]. Квота покликана запобігти надмірному поширенню нестандартних форм зайнятості за рахунок стандартних. Проте чинне законодавство не визначає органу, уповноваженого перевіряти дотримання цієї квоти в рамках нагляду у сфері праці, ані правових наслідків її перевищення для вже укладених договорів. По-друге, норма про заборону роботодавцю перешкоджати працівникові виконувати роботу за договорами з іншими роботодавцями, закріплена у частині п'ятнадцятій статті 21¹ КЗпП [2] і відтворена у статті 9 Директиви ЄС 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці [6], не супроводжується вказівкою на правовий режим договірних умов, що суперечать цій забороні: зокрема, чи є вони нікчемними в силу закону. Відповідь на це питання має практичне значення, адже від неї залежить, якою мірою порушення заборони тягне автоматичні правові наслідки, а якою - потребує спеціального оскарження.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що стаття 21¹ КЗпП сформувала достатньо цілісну правову основу для договорів з нефіксованим робочим часом і закріпила низку гарантій, що відповідають загальним засадам трудового права. Разом із тим ряд питань залишається відкритим: відсутність законодавчо встановленого мінімуму базових годин; недостатня визначеність підстав для відмови роботодавця від укладення стандартного трудового договору за вимогою працівника; ризик знецінення відпускних при тривалій відсутності виплат; невизначеність правових наслідків порушення квоти та заборони на обмеження паралельної зайнятості. Проект Трудового кодексу України (Законопроект № 14386, зареєстрований у Верховній Раді 15 січня 2026 року) [5], що передбачає запровадження погодинного розміру мінімальної заробітної плати та імплементацію Директиви ЄС 2019/1152 [6], містить передумови для часткового вирішення порушених питань. Водночас ефективне правове регулювання оплати праці за договорами з нефіксованим робочим часом потребує не лише оновлення

кодифікованого акта, але й цілеспрямованого опрацювання виявлених прогалин як на рівні закону, так і на рівні підзаконного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом: Закон України від 18.07.2022 № 2421-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#Text>
2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
3. Employment (Miscellaneous Provisions) Act 2018. No. 38 of 2018. Ireland. URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2018/act/38/enacted/en/html>.
4. Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати : постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.1995 № 100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100-95-%D0%BF>
5. Трудовий кодекс України: Законопроект № 14386 від 15.01.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69516>
6. Directive 2019/1158 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on work-life balance for parents and carers and repealing Council Directive 2010/18/EU. OJ L 188, 12.7.2019.

The study examines the legal aspects and specifics of remuneration under an employment contract with non-fixed working hours. It analyzes the effectiveness of statutory guarantees, in particular the obligation to pay for a minimum number of hours, and identifies issues in calculating average earnings for holiday pay during episodic employment. Proposals are formulated to address regulatory gaps in the procedures for transitioning to stable forms of employment and determining the consequences of violating quotas for the use of such contracts.

Keywords: *non-fixed working hours, remuneration, employment contract, wage guarantees.*

Авторська довідка:

Матяш Ростислав Миколайович, аспірант кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Красюк Т.В.

ПРАВО НА ВІДКЛЮЧЕННЯ (RIGHT TO DISCONNECT) ЯК НОВІТНЯ ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРАЦІ

Видиш Анна

У статті досліджується право на відключення як сучасна трудова гарантія, спрямована на забезпечення балансу між професійним та особистим життям працівника в умовах цифровізації праці. Проаналізовано міжнародний досвід правового регулювання права на відключення, зокрема у країнах Європейського Союзу, а також визначено основні проблеми законодавчого закріплення цього права в Україні та окреслено перспективи вдосконалення національного трудового законодавства.

Ключові слова: *право на відключення, цифровізація праці, право на відпочинок, трудове законодавство, баланс між роботою та особистим життям.*

Організацію робочого сучасного працівника неможливо уявити без цифрових технологій, проте постійне перебування «онлайн» часто призводить до того, що працівник змушений бути доступний для робочих задач у свої вільні години, тоді як межа між робочим та особистим часом розмивається, а право на відпочинок нівелюється. У свою чергу невідкладна відповідь працівника та готовність «включитись» у робочі процеси під час обідньої перерви та у позаробочий час сприймається роботодавцем як показник високої продуктивності, але водночас спричиняє професійне вигорання працівника та формує в останнього відчуття невідривного зв'язку з роботою.

Право на відключення (right to disconnect) – це право працівника не відповідати на робочі дзвінки, електронні листи та повідомлення, а також не виконувати інші професійні завдання у позаробочий час. Це фундаментальна складова права на відпочинок, що гарантується статтею 45 Конституції України[1].

До основних аспектів слід віднести можливість працівника бути вільним від робочих обов'язків у неробочий час, на вихідних та під час відпустки, що в свою

чергу сприятиме збереженню фізичного та психічного здоров'я, запобігає професійному вигоранню.

Згідно з аналітичними доповідями Європейського агентства з безпеки та гігієни праці (EU-OSHA) рекомендується закріплення права на відключення як засобу запобігання професійному вигоранню та цифровому стресу. Крім того зазначено, що цифровий контроль за працівниками має бути пропорційним та обмеженим у часі, з обов'язковим дотриманням права на відпочинок [2].

Котова Л. В. та Севост'янова К. А. зауважують, що право на відключення як елемент трудових гарантій набуває актуальності в контексті забезпечення балансу між професійним і особистим життям. У країнах Європейського Союзу це право вже отримало правову регламентацію, тоді як в Україні воно ще не знайшло свого довершеного законодавчого закріплення [3, с. 23].

На разі правове регулювання права на відключення у інших країнах здійснюється за різними підходами, а саме: законодавче закріплення, добровільне або частково обов'язкове регулювання, а також регулювання з ініціативи роботодавця.

У даному контексті є цікавим досвід Франції, яка стала першою країною, що офіційно закріпила право на відключення у законі № 2016- 1088 від 8 серпня 2016 р, відомий як «Закон Ель Хомрі» (Loi El Khomri), згідно з яким компанії з понад 50 працівниками зобов'язані провадити політику використання цифрових засобів комунікації поза робочим часом. У разі відсутності угоди, роботодавець повинен розробити «хартію» після консультацій з представниками працівників, яка визначає правила використання цифрових інструментів, щоб забезпечити повагу до часу відпочинку та особистого життя працівників[4].

Також у цьому контексті слід згадати португальську модель регулювання права на відключення, яка вважається однією з найбільш прогресивних у Європі. Вона була законодавчо закріплена у 2021 році як частина Трудового кодексу Португалії (Código do Trabalho), положення якого прямо встановлює обов'язок роботодавця утримуватися від будь-яких контактів із працівником у період відпочинку. Закон дозволяє контактувати лише у випадках непередбачуваних обставин або

«непереборної сили» (наприклад, загроза життю чи критичні аварійні ситуації в бізнесі). Порушення цього обов'язку вважається «серйозним адміністративним проступком» та караються штрафом [5].

Крім того, законодавче закріплення право на відключення у різних формах знайшло своє відображення у законодавстві Австралії, Бельгії, Італії, Іспанії та Люксембургу.

Разом з тим, оцінюючи стан правового регулювання права на відключення в Україні, слід констатувати, що законодавець уже зробив перші кроки на шляху до його легалізації. Основним правовим підґрунтям тут виступає частина 10 статті 60-2 Кодексу законів про працю України [6], яка безпосередньо передбачає гарантію періоду відключення для працівників, що виконують роботу дистанційно.

Згідно з нормами зазначеної статті, при запровадженні дистанційної роботи працівникові гарантується період вільного часу для відпочинку (період відключення), під час якого він може переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з роботодавцем. Важливою гарантією є те, що таке переривання зв'язку не вважається порушенням трудової дисципліни або умов трудового договору.

Однак проведений науковий аналіз цієї норми дозволяє виокремити низку суттєвих недоліків, що потребують критичної уваги та законодавчого виправлення.

Так, формулювання правової конструкції ст. 60-2 КЗпП України створює правову невизначеність для працівників, що працюють у звичайному форматі або гібридному форматі, які після завершення робочої зміни залишаються юридично незахищеним від цифрового тиску роботодавця. Це суперечить принципу рівності трудових прав, оскільки цифровізація комунікацій охоплює всі категорії працівників незалежно від форми організації праці.

Крім того, слід зауважити, що вказана норма права не має механізму реалізації. Закон гарантує право «переривати зв'язок», але не встановлює прямої заборони роботодавцю надсилати повідомлення або телефонувати. Таким чином, працівник перебуває під постійним психологічним тиском самого факту отримання робочого завдання, навіть якщо він має формальне право на нього не відповідати.

У КЗпП України відсутні норми щодо відповідальності роботодавця за систематичне ігнорування «періоду відключення». Без встановлення фінансових або адміністративних санкцій ця гарантія перетворюється на добровільну рекомендацію, яка часто ігнорується в умовах жорсткої ринкової конкуренції.

З урахуванням наведеного можна дійти висновку, що сучасне формулювання положень ст. 60-2 КЗпП України можна вважати лише декларативною спробою врегулювати право на відключення. Вказана правова конструкція ігнорує потреби більшості працівників, які працюють у гібридному форматі або тих, що виконують трудові функції у звичайному (офісному) форматі, але активно використовують цифрові засоби комунікації, не закріплює будь-яких гарантій захисту працівника від негативних наслідків реалізації права на відключення, зокрема дискримінації, погіршення умов праці чи негативної оцінки професійної ефективності через недоступність у неробочий час. З іншого боку, законодавством пропорційно не визначено також виняткових випадків, за яких роботодавець може правомірно контактувати з працівником у період його відпочинку, що є важливим для забезпечення балансу між інтересами працівника та потребами роботодавця.

Беручи до уваги викладене слід дійти висновку про необхідність чіткого закріплення права на відключення в КЗпП України та визначення його основних аспектів як універсальної гарантії для всіх суб'єктів трудових відносин. Зокрема, перспективним є запозичення позитивного досвіду держав Європейського Союзу щодо визначення меж цифрової комунікації у позаробочий час, встановлення відповідальності роботодавця за порушення такого права, а також забезпечення ефективних механізмів захисту працівників від професійного вигорання та цифрового стресу.

Таким чином, право на відключення слід розглядати як невід'ємний елемент сучасних трудових правовідносин та важливу гарантію реалізації конституційного права працівника на відпочинок, охорону здоров'я і належний баланс між професійним та особистим життям.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.
2. Котова Л. В., Севостьянова І. І. Право на відключення як елемент трудових гарантій: порівняльно-правовий аналіз та перспективи імплементації в Україні. Право та інновації. 2021. № 2 (34). С. 60–67.
3. Digitalisation and psychosocial risks: key insights and policy pointers. Policy brief. European Agency for Safety and Health at Work. URL: https://osha.europa.eu/sites/default/files/documents/Digitalisation-andPSR_policy-brief_EN.pdf (дата звернення: 05.05.2026).
4. Lei n.º 83/2021, de 6 de dezembro. Diário da República n.º 235/2021, Série I de 2021-12-06. URL: <https://diariodarepublica.pt/dr/detalhe/lei/83-2021-175397114> (дата звернення: 05.05.2026).
5. Código do Trabalho [Portugal] : Lei n.º 7/2009, de 12 de Fevereiro (actualizada pela Lei n.º 83/2021, de 6 de dezembro). *Diário da República*. 2009. n.º 29, Série I. URL: diariodarepublica.pt (data de acesso: 06.05.2026).
6. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: Законодавство України (дата звернення: 07.05.2026).

The article examines the right to disconnect as a modern labor guarantee aimed at ensuring a balance between an employee's professional and personal life in the context of labor digitalization. The international experience of legal regulation of the right to disconnect, particularly in the countries of the European Union, is analyzed. The main issues concerning the legislative consolidation of this right in Ukraine are identified, and prospects for improving national labor legislation are outlined.

Keywords: right to disconnect, labor digitalization, right to rest, labor legislation, work-life balance.

Авторська довідка:

Видиш Анна Вікторівна, здобувачка третього (освітнього-наукового) рівня вищої освіти кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, <https://orcid.org/0009-0004-0201-2846>

Науковий керівник: Гриценко Григорій Миколайович, к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, gricenکو@snu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6346-525X>

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОНЯТТЯ ВІДСУТНОСТІ ПРАЦІВНИКА НА РОБОТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Соловійов Владислав

Досліджено теоретичні та практичні проблеми правової визначеності категорії «відсутність працівника на роботі» в умовах цифровізації трудових відносин. Розкрито питання відповідності положень чинного КЗпП України сучасним реаліям дистанційної та гібридної зайнятості, де класичне поняття «місце роботи» втрачає прив'язку до фізичного простору. Аргументовано необхідність нормативного закріплення критеріїв цифрової присутності працівника та вдосконалення механізмів фіксації прогулу через системи електронного обліку робочого часу.

Ключові слова: *дистанційна робота, цифровізація праці, правова визначеність, відсутність на роботі, місце роботи.*

Стрімка цифровізація економіки кардинально трансформує характер трудових відносин, впливаючи на всі їх стадії - від укладення трудового договору до його припинення. Сучасний ринок праці дедалі активніше переходить до дистанційних, гібридних та платформних форм зайнятості, за яких традиційне розуміння «місця роботи» набуває принципово іншого змісту. Разом із тим правове регулювання відносин, пов'язаних із відсутністю працівника на роботі, залишається значною мірою орієнтованим на типові форми зайнятості і не враховує реалії цифрового середовища.

Кодекс законів про працю України (далі - КЗпП), ухвалений ще у 1971 році, закріплює прогул як підставу розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця (п. 4 ч. 1 ст. 40), однак не містить визначення самого поняття «відсутність на роботі», не розмежовує його види і, очевидно, не враховує специфіку цифрових умов праці. Пленум Верховного Суду України у постанові № 9 від 06.11.1992 р. «Про практику розгляду судами трудових спорів» розтлумачив прогул як відсутність працівника на роботі як протягом усього робочого дня, так і більше трьох годин безперервно або сумарно протягом робочого дня без поважних

причин [1]. Утім В. Жернаков справедливо зазначає, що наведене тлумачення фактично розкриває не саме поняття прогулу, а сам зміст підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, що міститься у п. 4 ст. 40 КЗпП [2, с. 175].

Таким чином, в юридичній доктрині сформувалося розуміння відсутності на роботі як більш широкого поняття, що охоплює будь-яке невиконання працівником трудової функції в обумовлений робочий час. При цьому відсутність може бути: 1) виправданою (за наявності поважних причин: хвороба, погодження з роботодавцем, форс-мажор тощо); 2) невикорданною або протиправною (без поважних причин, тобто такою, що кваліфікується як прогул); 3) вимушеною (спричиненою винними діями чи бездіяльністю роботодавця). Остання, як наголошує О. Ткаченко, є порушенням конституційного права особи на працю та отримання заробітку і тягне матеріальну відповідальність роботодавця перед працівником [3, с. 75]. Підставою ж для припинення трудового договору є лише невикордана (протиправна) відсутність, вчинена без поважних причин і за наявності вини працівника.

Окрім прогулу, КЗпП передбачає й інші підстави припинення трудового договору, пов'язані з відсутністю: зокрема, нез'явлення на роботу впродовж більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності (п. 5 ч. 1 ст. 40), а також систематичне порушення трудових обов'язків (п. 3 ч. 1 ст. 40), яке може виражатися, серед іншого, у регулярних запізненнях або достроковому залишенні робочого місця без поважних на то причин.

Важливим є питання самої суті питання «поважності» причин відсутності. КЗпП не містить їх вичерпного переліку, що залишає значну свободу розсуду судам. На практиці поважними визнаються: хвороба, підтверджена листком непрацездатності; виклик до правоохоронних органів чи суду; надзвичайні сімейні обставини, зокрема смерть близького родича; аварійна ситуація на транспорті; виконання державних чи громадських обов'язків. Відсутність документального підтвердження поважної причини, як правило, є достатньою підставою для кваліфікації відсутності як прогулу.

У сучасних умовах цифровізація кардинально змінює розуміння «місця роботи» - ключової категорії для встановлення факту відсутності. Якщо в умовах стаціонарної зайнятості «місце роботи» традиційно ототожнювалося з конкретним приміщенням підприємства, установи чи організації, то з поширенням дистанційної, гібридної та платформної праці ця категорія набуває принципово нових ознак. Відповідно до ст. 60-1 КЗпП України, запровадженої Законом № 1213-ІХ від 04.02.2021 р., дистанційна робота є формою організації праці, за якою роботодавець і працівник погоджують виконання трудової функції поза приміщеннями роботодавця з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [4]. При цьому «місцем роботи» фактично стає будь-яке місце, де є відповідне технічне забезпечення - вдома, у коворкінгу, будь-де за кордоном тощо. У зв'язку з цим виникають труднощі з належним встановленням факту відсутності, оскільки традиційні юридичні критерії, передбачені чинним законодавством, втрачають свою правову визначеність та потребують системного переосмислення.

На думку вчених-трудоників, зокрема С. Вавженчука, запровадження нових форм праці потребує переосмислення класичних категорій трудового права - робочого часу, місця роботи, трудової дисципліни - через призму цифрового середовища [5]. В умовах дистанційної зайнятості «відсутність на роботі» може виявлятися не у фізичній відсутності в конкретному місці, а у: 1) недоступності у встановлений робочий час за цифровими каналами зв'язку; 2) невиконанні завдань у погоджені строки; 3) відсутності активності у корпоративних інформаційних системах. Однак жоден із цих критеріїв наразі не отримав законодавчого закріплення в Україні. Чинне законодавство оперує традиційним поняттям «прогулу», яке апріорі прив'язане до фізичної присутності в конкретному місці, що створює правову невизначеність у ситуаціях, коли дистанційний працівник фактично не виконує роботу, але і не є «відсутнім» у традиційному розумінні цього слова.

Встановлення факту відсутності на роботі є обов'язковою умовою законного застосування дисциплінарного звільнення. У традиційних умовах це здійснюється шляхом складання акта про відсутність, записів у журналі обліку робочого часу,

показань свідків тощо. В умовах цифровізації ці механізми потребують суттєвого розширення. По-перше, роботодавці дедалі ширше використовують системи електронного обліку робочого часу - тайм-трекери, корпоративні HR-платформи, системи управління проектами (Jira, Trello, Asana), які автоматично фіксують активність працівника. У разі тривалої відсутності активності у таких системах роботодавець може сформулювати відповідні звіти на підтвердження факту невиконання трудових обов'язків. По-друге, при дистанційній роботі трудовий договір або внутрішні регламенти роботодавця можуть передбачати обов'язок працівника бути доступним у визначений час через конкретні канали (корпоративна пошта, месенджер, відеозв'язок). Тривала недоступність у такий спосіб може бути прирівняна до відсутності на роботі за умови відповідного закріплення в локальних нормативних актах. По-третє, суттєвою є проблема захисту персональних даних при цифровому моніторингу: будь-яке відстеження активності працівника має здійснюватися відповідно до вимог Закону України «Про захист персональних даних», а роботодавець зобов'язаний повідомити працівника про запровадження систем обліку та отримати його згоду у встановленому порядку [6]. Таким чином, у цифровому середовищі доказова база для підтвердження відсутності працівника на роботі може бути не менш переконливою, ніж в умовах стаціонарної зайнятості, але лише за умови належного нормативного закріплення відповідних механізмів.

Таким чином, відсутність працівника на роботі як підстава припинення трудового договору є усталеним правовим інститутом, правове регулювання якого в умовах цифровізації потребує суттєвого оновлення. Чинний КЗпП України залишається орієнтованим на традиційні форми стаціонарної зайнятості і не дає відповіді на виклики, породжені дистанційною роботою, платформною зайнятістю та гіг-економікою. Поширення цифрових форм організації праці суттєво змінює зміст понять «місце роботи» та «відсутність на роботі», вимагаючи нових механізмів фіксації і доведення факту такої відсутності.

Перспективним напрямом розвитку законодавства є закріплення легального визначення відсутності на роботі та її видів, уточнення поняття місця роботи щодо цифрових форм зайнятості та запровадження прозорих механізмів цифрового

обліку робочого часу. Такі зміни сприятимуть забезпеченню правової визначеності в трудових відносинах, захисту прав як працівників, так і роботодавців в умовах сучасної цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 06.11.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text>
2. Жернаков В. В. Відповідальність за прогул: проблеми регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 171-178.
3. Ткаченко О. П. Вимушений прогул: права працівника та відповідальність роботодавця. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 3 (39). С. 75-81. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/view/1913/1959>
4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
5. Вавженчук С. Я. Трудова дисципліна в умовах цифровізації: теоретичні та практичні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 4. С. 51-57.
6. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

The article examines theoretical and practical issues concerning the legal certainty of the category "employee's absence from work" amid the digitalization of labor relations. It reveals the inconsistency of the current Labor Code of Ukraine with the modern realities of remote and hybrid employment, where the classical concept of "place of work" loses its connection to physical space. The author argues for the necessity of statutory consolidation of criteria for an employee's digital presence and the improvement of mechanisms for recording absence through electronic time-tracking systems.

Keywords: *remote work, digitalization of labor, legal certainty, absence from work, place of work.*

Авторська довідка:

Соловійов Владислав Михайлович, аспірант кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Науковий керівник: д.ю.н, доц. Яковлев О.А.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Курдюков Олексій

Досліджено теоретико-правові та прикладні аспекти трансформації трудових відносин в умовах цифровізації економіки та поширення платформної зайнятості. Проаналізовано феномен алгоритмічного управління як нової форми субординації, що фактично відтворює управлінські функції роботодавця за формальної цивільно-правової кваліфікації правовідносин. Розкрито значення функціонального підходу МОП для ідентифікації трудових правовідносин та оцінено правову природу гіг-контракту в Україні як гібридної конструкції. Аргументовано доцільність імплементації презумпції трудових відносин і забезпечення прозорості алгоритмічного управління відповідно до стандартів ЄС з метою посилення соціального захисту працівників.

***Ключові слова:** платформна зайнятість, гіг-контракт, алгоритмічне управління, трудові правовідносини, цифрова економіка.*

Цифровізація економіки кардинально змінила структуру ринку праці: традиційна модель двосторонніх трудових відносин між найманим працівником і роботодавцем поступово витісняється тристоронніми конфігураціями за участю цифрових платформ. Платформна зайнятість характеризується тим, що алгоритм виконує функції, які раніше належали менеджменту: розподіляє завдання, встановлює тарифи, здійснює моніторинг продуктивності та може у будь-який момент позбавити виконавця доступу до замовлень. При цьому юридична оболонка таких відносин конструюється як цивільно-правова, що виключає виконавця зі сфери дії трудового законодавства. Відповідно до звітів Міжнародної організації праці, масове залучення фахівців до роботи через онлайн-ресурси супроводжується системним ігноруванням їхніх базових трудових прав, оскільки «більшість із них позбавлені мінімальних соціальних гарантій [1]». Це створює критичний розрив між фактичною зайнятістю у цифровій економіці та реальним рівнем соціального захисту, який держава здатна забезпечити таким особам у сучасних умовах. Саме

ця невідповідність між реальністю виробничої залежності та формальним правовим статусом виконавця становить центральну проблему сучасного трудового права.

Фундаментальним міжнародно-правовим інструментом протидії прихованим трудовим відносинам залишається Рекомендація МОП № 198, яка запровадила функціональний підхід до ідентифікації трудового правовідношення [2]. Відповідно до цього підходу, правовий статус виконавця визначається не формою договору, а сукупністю фактичних індикаторів: характером контролю за виконанням роботи, інтегрованістю виконавця у виробничий процес, особистим характером праці та економічною залежністю від одного замовника. Застосування цих критеріїв до платформної зайнятості свідчить про те, що більшість гіг-виконавців відповідають ознакам найманих працівників. Алгоритм платформи встановлює стандарти якості, час реакції на замовлення, маршрути пересування та умови оплати - тобто здійснює той самий вплив, що й традиційний роботодавець. Таку залежність дослідники МОП характеризують як «алгоритмічне управління» - форму субординації, опосередковану програмним кодом замість особистих розпоряджень керівника [1, с. 23].

Реакція українського законодавця на виклики платформної зайнятості матеріалізувалась у Законі України № 1667-IX «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», який запровадив конструкцію гіг-контракту як особливого виду цивільно-правового договору між резидентом «Дія Сіті» та гіг-спеціалістом [3]. Попри формальну цивільно-правову природу, цей договір передбачає низку гарантій, традиційно притаманних трудовому праву: оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох тижнів, компенсацію у разі тимчасової непрацездатності та обов'язкову участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні. Така нормативна конструкція є свідченням законодавчого визнання специфічної природи гіг-відносин, які не вкладаються у класичні межі ані трудового, ані цивільного права. Водночас закон не вирішує проблему асиметрії переговорних можливостей: резидент «Дія Сіті» як більш сильна сторона фактично одноосібно визначає умови договору, тоді як гіг-спеціаліст позбавлений колективних механізмів їх оскарження.

Дефіцит колективного захисту у платформній економіці є структурною проблемою, яка визнана на рівні Ради Європи. Велика палата Європейського суду з прав людини у справі «Демір та Байкара проти Туреччини» (2008) сформулювала позицію, відповідно до якої право на колективні переговори є невід'ємним елементом гарантованого статтею 11 Конвенції права на свободу об'єднань [4]. Проте реалізація цього права у платформному середовищі наражається на системну перешкоду: юридична кваліфікація гіг-виконавців як самозайнятих осіб виключає їх із суб'єктного складу трудового законодавства та позбавляє права на створення профспілок і участь у колективних переговорах. Це формує ситуацію, в якій платформа може в односторонньому порядку переглядати тарифи, змінювати алгоритми розподілу замовлень або призупиняти доступ до системи без жодної процедури узгодження чи оскарження. Eurofound у своєму звіті про умови праці на цифрових платформах кваліфікує таку ситуацію як «структурну вразливість», що підриває самі засади гідної праці [5].

Відповіддю на описані виклики на рівні ЄС стала Директива 2024/1258 Європейського Парламенту і Ради про вдосконалення умов праці на платформах [6]. Ключовою новелою цього акта є презумпція трудових відносин: якщо встановлено, що платформа здійснює контроль та керівництво діяльністю виконавця, відносини вважаються трудовими за замовчуванням, доки платформа не доведе протилежного. Таким чином, тягар доведення перекладається з виконавця на платформу, що усуває структурну нерівність у доступі до правового захисту. Директива також зобов'язує платформи забезпечити прозорість алгоритмічних систем управління, надавати виконавцям інформацію про підстави автоматизованих рішень та гарантувати право на перегляд таких рішень людиною. Для України, яка взяла курс на євроінтеграцію, ці норми є орієнтиром для майбутнього реформування як законодавства про «Дія Сіті», так і КЗпП у частині нестандартних форм зайнятості.

Паралельно ОЕСР фіксує, що держави, які не реагують на поширення платформної зайнятості системними реформами, стикаються зі скороченням надходжень до соціальних фондів та зростанням прекарності праці серед економічно активного населення [7]. Ці макроекономічні ризики підсилюють

доктринальний аргумент на користь розширення сфери дії трудового права: захист виконавців платформ є не лише питанням індивідуальних прав, а й умовою фіскальної та соціальної стійкості держави.

Таким чином, платформна зайнятість та гіг-контрактинг являють собою системний виклик для трудового права, оскільки руйнують класичну тріаду «особа - праця - роботодавець», замінюючи її конфігурацією, де посередником є алгоритм. Аналіз чинного законодавства України, міжнародних стандартів МОП та досвіду ЄС засвідчує, що цивільно-правова кваліфікація гіг-відносин є юридичною фікцією, яка не відповідає реальному стану економічної залежності виконавців. Гіг-контракт за своєю функціональною природою є трудовим договором нового покоління і повинен забезпечувати повний обсяг соціальних гарантій: обмеження робочого часу, захист від свавільного відсторонення від роботи та право на колективний захист. Імплементация презумпції трудових відносин за зразком Директиви ЄС 2024/1258 та запровадження прозорості алгоритмічних систем управління є першочерговими кроками для приведення вітчизняного законодавства у відповідність до стандартів гідної праці в цифрову епоху.

Список використаних джерел:

1. ILO. Digital labour platforms and the future of work: Towards decent work in the online world. Geneva : International Labour Office, 2018. 136 p.
2. Рекомендація МОП № 198 про трудове правовідношення від 15 червня 2006 р. URL: <https://www.ilo.org>.
3. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>
4. European Court of Human Rights. Demir and Baykara v. Turkey [GC], no. 34503/97, judgment of 12 November 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>.
5. Eurofound. Employment and working conditions of selected types of platform work. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. 124 p.

6. Directive (EU) 2024/1258 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on improving working conditions in platform work. OJ L, 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu>.

7. OECD. Employment Outlook 2023: Artificial Intelligence and the Labour Market. Paris : OECD Publishing, 2023. URL: <https://doi.org/10.1787/08785bba-en>.

The article examines theoretical and applied aspects of the transformation of labor relations in the context of the digitalization of the economy and the expansion of platform employment. It analyzes the phenomenon of algorithmic management as a new form of subordination that effectively reproduces employer control functions despite the formal civil-law classification of such relations. The paper argues for the implementation of the presumption of employment relationships and the requirement of transparency in algorithmic management in line with EU standards in order to strengthen workers' social protection.

Keywords: *platform employment, gig contract, algorithmic management, employment relationships, digital economy.*

Авторська довідка:

Курдюков Олексій Олександрович, аспірант кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Науковий керівник: к.ю.н, доц. Луценко О.Є.

СТИМУЛЮЮЧІ ВИПЛАТИ НА ОСНОВІ КЛЮЧОВИХ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ: БАЛАНС МІЖ ГАРАНТІЯМИ ПРАЦІВНИКА ТА ІНТЕРЕСАМИ РОБОТОДАВЦЯ

Яковлєв Дмитро

Розглянуто правові аспекти застосування системи KPI у структурі оплати праці. Проаналізовано їх співвідношення зі стимулюючими виплатами та класифікацією заробітної плати, а також проблеми нормативної невизначеності у вітчизняному законодавстві. Висвітлено межі дискреційних повноважень роботодавця при встановленні, зміні та скасуванні KPI-виплат і гарантії захисту працівника.

Ключові слова: *ключові показники ефективності, преміювання, заробітна плата, локальні акти, трудові гарантії.*

Трансформація систем оплати праці під впливом управлінських концепцій, запозичених з корпоративної практики англосаксонських правових систем, є одним із найбільш характерних явищ сучасного трудового права. Серед таких концепцій особливе місце посідає система ключових показників ефективності (від англ. Key Performance Indicators, далі - KPI), яка з інструменту стратегічного менеджменту поступово перетворилася на правовий феномен, що потребує самостійного доктринального осмислення. Її поширення в Україні, особливо в приватному секторі економіки та у сфері ІТ-послуг, відбулося значно швидше, ніж вітчизняне трудове законодавство встигло сформуванати належну правову реакцію. Наслідком цього розриву між практикою та гарантованим правом є стан нормативної невизначеності, в якому перебувають обидві сторони трудових правовідносин: роботодавець, що прагне гнучко управляти системою матеріального стимулювання, та працівник, чий законодавчо закріплені гарантії виявляються формально несумісними з логікою результато-орієнтованої оплати праці.

Проблема набуває особливої гостроти у зв'язку з тим, що КЗпП України не містить жодної згадки про KPI, не визначає правового статусу премій і бонусів, що

виплачуються на їх підставі, та не встановлює критеріїв допустимості умов, за яких такі виплати можуть бути зменшені або скасовані. Це породжує прогалини у правовому регулюванні, заповнені переважно локальними актами роботодавців - положеннями про преміювання, внутрішніми регламентами, трудовими договорами, юридична сила яких і межі встановлених ними умов залишаються предметом доктринальних суперечок і навіть судових спорів. Таким чином, питання про юридичну природу стимулюючих виплат на основі КРІ і про межі дискреційних повноважень роботодавця у їх встановленні та скасуванні є не лише теоретичним, а й гостро практичним.

Важливим є питання про місце стимулюючих виплат у структурі заробітної плати. Закон України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР [1] визначає заробітну плату як винагороду, обчислену, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Стаття 2 Закону розподіляє заробітну плату на основну, додаткову та інші заохочувальні і компенсаційні виплати. Додаткова заробітна плата охоплює, зокрема, надбавки та доплати до тарифних ставок і посадових окладів, премії та винагороди, що мають систематичний характер. Інші заохочувальні виплати включають виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, а також інші виплати, що не передбачені актами законодавства або здійснюються понад встановлені зазначеними актами норми [1]. Ця класифікація є принципово важливою для кваліфікації КРІ-бонусів: залежно від того, чи є виплата систематичною і передбаченою локальним актом, чи разовою і виключно дискреційною, вона може належати або до додаткової заробітної плати, або до категорії інших заохочувальних виплат - і це безпосередньо визначає обсяг захисту, яким вона користується.

Доктрина трудового права традиційно розмежовує гарантовану та стимулюючу складові заробітної плати. Якщо перша - тарифна ставка або посадовий оклад, є безумовним грошовим зобов'язанням роботодавця, пов'язаним із самим фактом виконання роботи, то друга - премії, бонуси, надбавки, покликані заохочувати конкретні результати чи поведінку і традиційно розглядалася як така, що залежить

від волі роботодавця в межах, встановлених законом і колективним договором. Як зазначав В. І. Прокопенко, «преміювання є не просто правом, а юридичним обов'язком роботодавця лише тоді, коли умови й підстави його нарахування прямо визначені нормативним актом або угодою сторін» [2, С. 312]. Ця теза є ключовою для розуміння КРІ-систем: якщо досягнення певного показника ефективності закріплено у трудовому договорі або у положенні про преміювання як достатню і безумовну підставу для виплати визначеної суми - у роботодавця виникає юридичний обов'язок її здійснити. Якщо ж умова виплати сформульована як дискреційна («може бути виплачена», «виплачується за рішенням керівника») - обов'язку не виникає, проте виникає інше питання: чи не є така конструкція прихованим способом ухилення від гарантій, що надаються працівнику.

Правова форма закріплення КРІ-системи в організації є визначальною для кваліфікації відповідних виплат. Чинне законодавство передбачає кілька рівнів локального нормативного регулювання оплати праці: колективний договір (стаття 13 КЗпП [3]), положення про оплату праці та преміювання, а також трудовий договір. Відповідно до частини першої статті 15 Закону «Про оплату праці», умови оплати праці, передбачені трудовим або колективним договором, не можуть бути гіршими від умов, встановлених законодавством [1]. Це положення є двостороннє значущим: з одного боку, воно обмежує роботодавця у встановленні умов, що погіршують становище працівника порівняно з мінімальними законодавчими стандартами; з іншого - воно допускає договірне регулювання в тій мірі, в якій воно не порушує ці стандарти. Відтак роботодавець має право закріпити КРІ-систему в положенні про преміювання як умову нарахування стимулюючих виплат, і така умова матиме юридичну силу.

Проблема виникає тоді, коли роботодавець прагне в односторонньому порядку змінити або скасувати вже встановлені КРІ-показники, знизити розмір виплат чи ввести нові умови їх нарахування. Стаття 32 КЗпП [3] встановлює, що зміна істотних умов праці - системи та розміру оплати праці, пільг, режиму роботи допускаються лише у зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці і за умови попередження працівника не менше ніж за два місяці. Це правило є однією з

ключових гарантій стабільності трудових відносин і безпосередньо стосується КРІ: якщо система показників є частиною встановленої системи оплати праці, її одностороння зміна без дотримання зазначеної процедури є порушенням закону. Однак тут виникає суттєва доктринальна складність: коли саме КРІ-показники стають «системою оплати праці» в розумінні статті 32, а коли залишаються виключно управлінським інструментом, зміна якого є звичайною реалізацією господарської влади роботодавця? Відповідь залежить від конкретного способу нормативного закріплення: якщо КРІ є складовою трудового або колективного договору - вони набувають ознак істотних умов праці; якщо вони закріплені лише у внутрішньому регламенті або наказі керівника - питання про їх статус залишається відкритим і вирішується з урахуванням фактичних обставин.

Найбільш гострим у практичному вимірі є питання про можливість зменшення або повного позбавлення КРІ-бонусу як засобу дисциплінарного або управлінського впливу. Вітчизняна судова практика у цій сфері є неоднозначною. В одних випадках суди кваліфікують не виплату передбаченої положенням про преміювання винагороди як затримку заробітної плати з усіма наслідками, що з цього випливають за статтею 117 КЗпП [3]. В інших - визнають правомірним право роботодавця на відмову від виплати, якщо таке право прямо закріплено в локальному акті та пов'язане із заздалегідь визначеними підставами (порушення трудової дисципліни, невиконання планових показників тощо). Такий підхід є більш обґрунтованим, оскільки відображає природу стимулюючої виплати: на відміну від окладу, вона виплачується не за сам факт присутності на роботі, а за конкретний результат, і умовний характер цієї виплати є її сутнісною, а не побічною ознакою. Водночас умовність КРІ-бонусу не може бути абсолютною і перетворюватися на повну залежність від суб'єктивного рішення роботодавця без об'єктивних критеріїв: у такому разі стимулююча виплата перестає виконувати свою функцію і перетворюється на інструмент тиску, що суперечить принципам справедливості та рівності сторін трудових відносин.

Важливим аспектом є питання про допустимість зменшення загального розміру заробітної плати через механізм КРІ. Мінімальна заробітна плата,

гарантована статтею 3-1 Закону «Про оплату праці» [1], є безумовним мінімальним стандартом, нижче якого жодна система оплати праці опускатися не може. Якщо конструкція КРІ-системи передбачає, що при невиконанні показників «змінна» частина може бути нульовою, а «фіксована» частина встановлена на рівні мінімальної заробітної плати або нижче - виникає ризик порушення мінімальних гарантій у разі, коли вся змінна частина не нараховується. Відтак КРІ-система, при якій загальна виплата може бути нижчою за законодавчо визначений мінімум, є правомірною лише тоді, коли гарантована частина заробітної плати не залежить від результативності і в будь-якому разі відповідає встановленому мінімуму. Це є визначальним обмеженням свободи роботодавця у конструюванні систем матеріального стимулювання.

Окремого розгляду потребує роль колективного договору у регулюванні КРІ-систем. Стаття 13 КЗпП відносить до обов'язкового змісту колективного договору, зокрема, форми і системи оплати праці, розміри тарифних ставок і посадових окладів, умови і розміри преміювання [3]. Отже, якщо на підприємстві укладено колективний договір, умови КРІ-преміювання мають або бути відображені в ньому безпосередньо, або принаймні не суперечити встановленим ним принципам [4]. Встановлення системи КРІ локальним актом в обхід колективного договору за наявності останнього є юридично вразливою конструкцією і може бути оскаржене як порушення процедури колективно-договірного регулювання. Водночас практика свідчить, що більшість приватних підприємств, що активно застосовують КРІ, або взагалі не мають колективного договору, або включають до нього лише загальні відсилочні норми, делегуючи конкретне регулювання внутрішнім положенням. Така ситуація, будучи формально допустимою, позбавляє працівників додаткового захисного рівня, який забезпечує колективно-договірне регулювання.

Таким чином, система КРІ є яскравим прикладом того, як управлінська практика випереджає правове регулювання. Вітчизняне трудове законодавство не забороняє результато-орієнтованих моделей оплати праці - однак і не адаптоване до них. Парадокс полягає в тому, що КЗпП, покликаний захищати слабшу сторону, в умовах поширення КРІ-систем нерідко виявляється нейтральним щодо найбільш

поширених форм обмеження трудових прав - зокрема, конструювання умовних виплат у спосіб, що формально не порушує жодної норми, але фактично позбавляє працівника стабільного доходу. Водночас надмірно широке тлумачення гарантій на шкоду управлінській свободі роботодавця здатне перетворити будь-яку систему матеріального стимулювання на джерело правової відповідальності, що суперечить самій меті заохочувальних виплат. Отже, актуальним завданням правової науки та законодавця є вироблення збалансованого підходу до врегулювання KPI-систем, який одночасно забезпечуватиме належний рівень захисту працівника та зберігатиме гнучкість управлінських рішень роботодавця.

Список використаних джерел:

1. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Прокопенко В. І. Трудове право України: підручник. Харків: Консум, 1998. 480 с.
3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
4. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text>.

The legal aspects of applying the KPI system within the structure of wage regulation are examined. Their correlation with incentive payments and the classification of wages is analyzed, along with issues of regulatory uncertainty in national legislation. The limits of the employer's discretionary powers in establishing, modifying, and terminating KPI-based payments, as well as employee protection guarantees, are highlighted.

Keywords: *key performance indicators, bonuses, wages, local regulations, employment guarantees.*

Авторська довідка:

Яковлєв Дмитро Вікторович, аспірант кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Красюк Т.В.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A PROSECUTOR AS AN INDEPENDENT ELEMENT OF HIS LABOUR LAW STATUS

Artem Karabaza

The theses examine the professional development of a prosecutor as an independent element of his labour law status. It is substantiated that professional development combines the right to professional improvement, the duty to maintain an appropriate level of competence, and legal guarantees of continuous professional growth.

Keywords: *prosecutor, professional development, labour law status, prosecutor's office employee, advanced training.*

The issue of a prosecutor's professional development is of particular relevance, as the prosecutor's office is no longer perceived as an institution whose functional capacity is ensured merely through formal appointment to a position. On the contrary, the legislatively established model of the Ukrainian prosecutor's office requires the continuous enhancement of professional competence, ethical resilience, managerial maturity, and practical skills. In this regard, professional development becomes a legal characteristic of the profession that influences access to office, the ability to independently exercise prosecutorial powers, and the internal distribution of functions.

Ukrainian labour law scholarship has developed a substantial body of approaches to understanding the legal and labour law status of an employee. At the same time, the issue of professional development as an independent element of such status remains insufficiently explored. The category of labour law status is traditionally regarded as a systemic legal phenomenon that determines an individual's position within labour relations through a set of rights, duties, guarantees, and legal liability. In particular, O. M. Yaroshenko substantiates the systemic nature of legal status as reflecting the position of a subject within the mechanism of labour relations [1], whereas V. L. Kostiuk emphasizes labour legal personality as a prerequisite for the exercise of labour rights and duties [2].

These approaches make it possible to view professional development as a mechanism for transforming the prosecutor's formal legal capacity into actual professional competence.

In the works of V. V. Zhernakov and other scholars, the structure of labour law is traditionally associated with such categories as labour function, qualification, labour discipline, and guarantees of the proper performance of labour duties [3]. Although professional development is not identified as a separate element of labour law status, its substantive connection with these institutions demonstrates its significant role in the implementation of an employee's labour function.

The scholarly approaches of N. B. Bolotina and P. D. Pylypenko allow professional development to be considered through the prism of guarantees for the exercise of labour rights and the individual's direct participation in labour relations [4; 5]. For a prosecutor, professional development is of particular importance, as it affects not only the quality of labour function performance but also access to office, the results of professional evaluation, and prospects for career advancement.

At the same time, contemporary concepts of labour law represented in the works of L. P. Amelicheva broaden the understanding of labour law status through its personal, axiological, and humanistic dimensions [6]. Within this framework, the professional development of a prosecutor appears not merely as a process of acquiring new knowledge and skills but also as a means of maintaining professional dignity, ethical resilience, psychological readiness, and the realization of human potential. This provides grounds for considering professional development as an independent element of a prosecutor's labour law status that ensures the dynamic development of all other components of his legal position.

The constitutional foundations of a prosecutor's professional development are established directly by the Constitution of Ukraine. Part Four of Article 131 provides for the functioning of bodies and institutions responsible for the professional training and evaluation of prosecutors, while Article 131-1 defines the place of the prosecutor's office within the justice system and outlines its principal functions. Therefore, professional training is not an auxiliary personnel mechanism but rather a component of the

constitutional infrastructure of justice, which demonstrates its direct connection with the legal status of a prosecutor.

At the legislative level, professional development is integrated into the content of a prosecutor's status through the combination of a right and an obligation to improve professional competence. The Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" imposes on prosecutors the duty to continuously improve their professional knowledge while simultaneously guaranteeing opportunities for such development, including participation in professional associations and self-governance bodies [7]. This dual nature of professional development constitutes one of the arguments in favour of its independent place within the structure of a prosecutor's labour law status.

An important institutional guarantee of professional development is the Training Center of Prosecutors of Ukraine, established pursuant to Article 80 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" [7]. Its activities are aimed at the initial training of trainee prosecutors and the advanced training of prosecutors and employees of prosecution authorities. The specific feature of the Center lies in its specialized character, as it functions as a professional training institution focused on the needs of prosecutorial activity.

Legislation also links professional development with acquiring the right to independently exercise prosecutorial powers. Initial training, internship, and mentorship constitute mandatory stages of a prosecutor's professional formation, ensuring the acquisition of the knowledge and practical skills necessary for professional activity. Consequently, professional development functions not only as a means of improving qualifications but also as a legal prerequisite for the effective performance of a prosecutor's labour function.

The Regulation on the System of Advanced Training for Prosecutors, approved by Order of the Prosecutor General No. 200 of 15 June 2021, establishes a broad range of forms of professional development, including self-education, internships, training at the Training Center of Prosecutors of Ukraine, scientific activity, and teaching activity [8]. Professional development thus encompasses not only the improvement of specialized knowledge but also the development of personal competencies, the study of prosecutorial

ethics, and anti-corruption legislation. This approach demonstrates the comprehensive nature of professional development, which combines professional, ethical, and personal components.

The Strategy for the Development of the Prosecutor's Office for 2021–2023, regulations governing the evaluation of prosecutors' performance, labour legislation, and the Code of Professional Ethics and Conduct of Prosecutors form an integrated system of legal support for professional development. Taken together, these normative provisions provide grounds for asserting that professional development is not an optional element of personnel policy but an independent component of a prosecutor's labour law status, ensuring the proper performance of professional duties, maintaining professional competence, and creating conditions for further career advancement.

The conducted analysis of doctrinal approaches and national legislation makes it possible to define the professional development of a prosecutor as an independent and complex element of his labour law status, encompassing a legally mandatory process of continuous acquisition, enhancement, and assessment of professional, ethical, managerial, and communicative competencies necessary for access to office and the exercise of prosecutorial powers. Within this approach, professional development combines the prosecutor's right to professional training, self-education, internships, and mentorship, the duty to continuously improve professional competence, and a system of guarantees ensuring institutional support for this process. Accordingly, professional development should be regarded as an independent element of a prosecutor's labour law status that integrates all these components.

In conclusion, professional development ensures the continuous renewal of a prosecutor's professional potential, the maintenance of an appropriate level of competence, and the effective performance of assigned functions. Therefore, professional development should be considered not merely as a personnel management tool but as an integral component of labour law status and a necessary condition for professional effectiveness within the justice system.

References

1. Yaroshenko, O. M. (1999). *Pravovyi status storin trudovykh pravovidnosyn* [Legal Status of the Parties to Labour Relations]. Candidate's thesis. Kharkiv, 199 p.
2. Kostiuk, V. L. (2006). Ponyattia trudovoi pravosubiektnosti: teoretyko-pravovyi aspekt [The Concept of Labour Legal Personality: Theoretical and Legal Aspect]. *Naukovi zapysky. Yurydychni nauky*, 53, 65–70.
3. Zhernakov, V. V., Prylypko, S. M., Yaroshenko, O. M., et al. (2012). *Trudove pravo* [Labour Law]. V. V. Zhernakov (Ed.). Kharkiv: Pravo, 496 p.
4. Bolotina, N. B. (2004). *Trudove pravo Ukrainy* [Labour Law of Ukraine] (2nd ed.). Kyiv: Vikar, 725 p.
5. Pylypenko, P. D. (1999). *Problemy teorii trudovoho prava* [Problems of Labour Law Theory]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv Publishing Centre, 214 p.
6. Amelicheva, L. P. (2009). *Zabezpechennia bezpeky pratsi yak umovy trudovoho dohovoru* [Ensuring Occupational Safety as a Condition of an Employment Contract]. Candidate's thesis.
7. On the Prosecutor's Office: Law of Ukraine No. 1697-VII of October 14, 2014. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2015, No. 2–3, Art. 12. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (accessed: 13 April 2026).
8. On Approval of the Regulation on the System of Advanced Training of Prosecutors: Order of the Prosecutor General No. 200 of June 15, 2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0200905-21> (accessed: 13 April 2026).

Author Information

Artem Ihorovych Karabaza – PhD Student (Third Cycle of Higher Education) in Specialty 081 “Law”, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, Ukraine. ORCID: 0009-0002-1638-7791.

ПАНЕЛЬ ІV

ЦИВІЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО

ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ, СТВОРЕНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, У РЕКЛАМНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Беспалов Максим, Гриценко Григорій

У статті проведено аналіз використання контенту, створеного із застосуванням генеративного штучного інтелекту, у сфері реклами. На основі аналізу практики його застосування окреслено як позитивні аспекти, так і чинники, що можуть негативно впливати на суспільні правовідносини у даній сфері. У ході дослідження проаналізовано стан вивчення цієї проблеми українськими та зарубіжними науковцями.

***Ключові слова:** штучний інтелект, генеративний штучний інтелект, реклама, захист прав споживачів, маркування, штучний (синтетичний) контент.*

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (далі - ШІ) призвів до появи нових інструментів створення контенту, які активно використовуються у сфері рекламної діяльності. Генеративні моделі ШІ мають здатність створювати реалістичні зображення, відео та тексти, що візуально та змістовно практично не відрізняються від таких, що створені людиною. У зв'язку з цим, постає питання необхідності запровадження обов'язкового маркування контенту, що створений із застосуванням генеративного штучного інтелекту (далі -ГШІ), у рекламній сфері.

Під використанням ГШІ мається на увазі створення автоматизованими системами генерації контенту на підставі даних, введених користувачами, нового, оригінального, раніше не існуючого контенту, такого як текст, зображення, аудіо або відео. Ці системи використовують у своїй роботі для створення контенту великі набори даних. Така робота традиційним шляхом вимагатиме значних витрат

людських ресурсів, збільшується час на створення продукту, потребує використання додаткового обладнання. Отже, безперечним позитивним ефектом при веденні господарської діяльності з надання послуг у сфері реклами від використання ГШІ можна вважати економію зазначених ресурсів.

Швидка еволюція технологій ГШІ означає, що контент, створений з використанням ГШІ, поступово переходить від простого прискорення редагування до самостійного створення складних реалістичних медійних продуктів. Вказане розмиває межу між реальним та штучним, або синтетичним, контентом.

Поширення ГШІ у рекламі без чіткого маркування створює можливість маніпуляції інформацією у взаємодіях продавців товарів, робіт, послуг з потенційними покупцями (споживачами). Це ускладнює для покупців (споживачів) розпізнавання того, чи є контент, з яким вони стикаються, реальним, чи штучно згенерованим. Відсутність такого розуміння призводить до кількох ризиків, які загрожують правам споживачів, суспільній довірі та демократичній стабільності.

По-перше, відсутність маркування ГШІ в рекламі безпосередньо ставить під загрозу право споживача приймати обґрунтовані рішення. Українське законодавство визначає «недобросовісну рекламу» як інформацію, яка вводить споживачів в оману через неточність, ненадійність або неоднозначність. Немаркований контент ГШІ використовує це, і представляє штучну досконалість об'єктів як реальність.

По-друге здатність ГШІ імітувати людську мову та зображення дозволяє створювати дуже реалістичних, але неіснуючих персонажів, що можуть залишати згенеровані відгуки про певні товари, роботи, послуги. Наприклад, штучно створені інфлюенсери поширюють публікації, які, хоча й не обов'язково є фальшивими, створюються від імені людей, яких не існує. Це розмиває межі реальності, оскільки навіть спостережливим глядачам важко відрізнити синтетичний контент від матеріалу, створеного людиною. Також, ГШІ може використовуватися, зокрема, для створення синтетичних версій публічних осіб або реально існуючих експертів для просування певних продуктів, навіть без їх дозволу.

Нарешті, немаркований штучно створений контент може містити ризики для демократичних процесів та громадського інформаційного простору. Контент, створений ГШІ, розширює можливості онлайн-акторів поляризувати суспільство, впливати на громадську думку та підривати довіру до державних інституцій. Наприклад, це може відбуватися через поширення дезінформації, спрямованої вплинути на поведінку певної категорії виборців. Через ці небезпеки Закон ЄС про штучний інтелект класифікує системи штучного інтелекту, призначені для впливу на результати виборів або виборчу поведінку фізичних осіб, як високоризикові, що вимагає суворої прозорості.

Українські експерти наголошують на переході від добровільного «м'якого права» до більш структурованих регуляторних систем, зосереджуючись на доброчесності медіа та захисті прав споживачів у рекламі. Так, Т. Авдєєва, О. Андриєнко, О. Дубно у «Рекомендаціях щодо відповідального використання ШІ в медіа» від 11.12.2024 року пропонують використання водяних знаків, написів чи інші позначення, щоб чітко ідентифікувати штучно створений контент; використання напису «Матеріал згенеровано з використанням ШІ». Також автори наголошують, що на додаток до прямого маркування в матеріалах, медіа можуть запропонувати ще більшу прозорість, використовуючи бічну інформаційну панель на онлайн-платформах з даними про використовувані системи ШІ, ціль та способи такого використання, оприлюднення технічної документації або технічного репозиторію для пояснення використаних інструментів ШІ [1].

Досліджуючи питання використання ШІ Шадська У., Ніколаєв А., Деркаченко Ю., Бегей В., Румянцев Г., Дубно О., Марченко О. стверджують, що право бути поінформованим під час взаємодії із системою ШІ є фундаментальною гарантією. Вони вважають, що прозорість має бути не просто позначкою, а поясненням того, як було прийнято рішення, особливо якщо воно впливає на права чи інтереси особи. Вони зокрема виступають за «інформування користувачів про те, що вони взаємодіють із системою ШІ, а не людиною» [2, с.14].

У презентації Національної дорожньої карти ШІ О. Дубно зазначає, що Україна розробляє «Інструмент маркування ШІ» як частину свого поетапного підходу до

регулювання. Цей інструмент призначений для того, щоб допомогти підприємствам ознайомитися з майбутніми вимогами, перш ніж вони стануть юридично обов'язковими [3].

Д. Дорошенко у «Рекомендаціях щодо використання ШІ: питання права інтелектуальної власності», зосереджуючись на авторському праві, зазначає, що «український Закон «Про авторське право та суміжні права» першим в світі встановив право користувача систем ШІ, або розробника системи ШІ розпоряджатись об'єктами, згенерованими ШІ, на засадах подібних до об'єктів авторського права – протягом 25 років від моменту генерування об'єкту». Таким чином, він піднімає питання необхідності прозорості щодо походження такого контенту для забезпечення належного правового захисту [4].

Міжнародні дослідники зосереджуються на психологічному та поведінковому впливі розкриття інформації про використання ГШІ.

Koning B. та H. A. M. Voorveld у своєму дослідженні демонструють, що розкриття інформації про ШІ допомагають споживачам розрізнити синтетичний контент та контент, створений людиною, що необхідно для активації «знань переконання» в рекламі. Вони зазначають, що хоча розкриття інформації є важливим для прозорості, його вплив на довіру до організації є складним балансом, який залежить від сприйнятої доречності використання ШІ [50].

J. Chen, T. Y. Wang, M. Williams, N. Jordan, M. Shao, L. Zhang, S. R. Fussell показують, що платформи повинні використовувати мітки максимальної деталізації у важливих контекстах, таких як новини, охорона здоров'я чи освіта. Детальні мітки, що пояснюють використану модель ШІ та ступінь людської модифікації, можуть підвищити сприйняту прозорість бренду [6].

F. Seeger, M. Wessel, C. Lehrer представляють простір залучення ШІ: створений людиною, покращений ШІ та згенерований ШІ. Вони стверджують, що стратегії маркування повинні бути нюансованими; наприклад, пізні розкриття може зберегти залученість до контенту, «покращеного ШІ», тоді як контент, згенерований ШІ, стикається з постійною «алгоритмічною відмовою» незалежно від того, коли відображається мітка [7].

Закон ЄС про ШІ є найповнішим нормативним актом, що згадується, зосередженим на ризикоорієнтованому підході до прозорості. Зокрема, у розділі IV «Вимоги щодо прозорості для постачальників та операторів певних систем штучного інтелекту» частина 1 статті 50 містяться вимоги до постачальників забезпечити, щоб системи ШІ, призначені для безпосередньої взаємодії з фізичними особами, були розроблені та проєктовані таким чином, щоб відповідні фізичні особи були поінформовані про те, що вони взаємодіють із системою ШІ, якщо це не є очевидним з точки зору фізичної особи, яка є достатньо добре поінформованою, спостережливою та обачною, враховуючи обставини та контекст використання. Нарешті, частина 5 вказаної статті зобов'язує, щоб вищевказана інформація надавалася у чіткій та розбірливій формі не пізніше моменту першої взаємодії або контакту з нею. Інформація повинна відповідати чинним вимогам доступності [8].

Чинні українські закони створюють основу для прозорості, хоча вони ще не містять конкретних вимог які передбачені Європейським законодавством. Так, Закон України «Про рекламу» [9], не містить норм, які регулюють правовідносини по використанню продукту, створеного із застосуванням ШІ. Але, частина 1 стаття 9 вказаного Закону вимагає, щоб реклама була чітко відокремлена від іншої інформації та позначена словом «реклама». Водночас, частина 1 статті 10 даного Закону має пряму норму, яка забороняє недобросовісну рекламу, що може вводити споживачів в оману. У такому сенсі, вона має охоплювати немаркований синтетичний контент.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні етичні та правові рекомендації для творців контенту, які використовують ГШІ, встановлюються за допомогою норм «м'якого права», що в першу чергу зосереджене на прозорості, підзвітності та захисті прав людини. Конкретні рекомендації та ініціативи, запропоновані для творців контенту в Україні, включають рекомендації для креативників і бізнесів від Міністерства цифрової трансформації України, білу книгу та саморегулювання галузі.

Так, у серпні 2024 року Міністерство цифрової трансформації України опублікувало рекомендації щодо відповідального використання ШІ в рекламі та

маркетингу [10]. Ці рекомендації слугують етичною основою для творців контенту та брендів, щоб гарантувати, що контент, створений ШІ, не завдає шкоди інформаційному простору.

Висновки. Кінцевим етичним та правовим орієнтиром для українських творців є Закон ЄС про ШІ. Дорожня карта, розроблена в Україні, спрямована на інтеграцію до європейського ринку шляхом впровадження стандартів ЄС. У свою чергу, вказані стандарти вимагають суворої прозорості для штучного контенту. Згідно з ними, власники контенту повинні розкривати, що контент був штучно створений або змінений чітким та помітним чином під час першої взаємодії користувачів з даним контентом.

Консенсус серед українських та міжнародних авторів полягає в тому, що маркування контенту, створеного за допомогою ГШІ є фундаментальним елементом цифрової безпеки. Для усунення прогалин діючого законодавства, можливих колізій з іншими нормами права, які можуть опосередковано застосовуватись до синтетичного контенту, та переведення правовідносин з використання вказаного контенту у рекламній сфері в правове поле, національне законодавство потребує внесення певних змін.

Список використаних джерел:

1. Авдєєва Т., Андрієнко О., Дубно О. Рекомендації щодо відповідального використання ШІ в медіа. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/03_Avdyeyeva_Prezentatsiya_11.12_SHI-ta-media.pdf (дата звернення 26.04.2026).

2. Шадська У., Ніколаєв А., Деркаченко Ю., Бегей В., Румянцев Г., Дубно О., Марченко О. Права людини в епоху штучного інтелекту. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/ПРАВА ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ_compressed.pdf, 2024 С.40. (дата звернення 26.04.2026)

3.Дубно О. Національна дорожня карта ШІ (презентація). 11.12.2024. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/02_Dubno_AI-regulation-11_12.pdf. (англ. мовою) (дата звернення 26.04.2026)

4.Дорошенко Д. Рекомендації щодо використання ШІ: питання права інтелектуальної власності. 11.12.2024. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/06_Doroshenko_AI-Ukrinform.pdf дата звернення 26.04.2026)

5.Koning B., Voorveld, H. Disclaimer! This content is AI-generated: How AI-disclosures influence trust in advertisements and organizations. University of Amsterdam. 2025 URL: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/15252019.2025.2554149?needAccess=true> (дата звернення 26.04.2026).

6.Chen, J., Wang, T. Y., Williams, M., Jordan, N., Shao, M., Zhang, L., & Fussell, S. R. Examining the impact of label detail and content stakes on user perceptions of AI-generated images on social media. 2025 URL: <https://arxiv.org/abs/2510.19024> (дата звернення 26.04.2026).

7. Seeger, F., Wessel, M., Lehrer, C. AI content labeling and user engagement on social media: The role of AI level, content type, and disclosure timing. 2026 URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/339980/1/12525_2026_Article_883.pdf (дата звернення 26.04.2026).

8. Регламент (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту... (Закон про штучний інтелект). *Official Journal of the European Union*. 2024. L 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401689 (дата звернення: 03.05.2026).

9.Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.04.2026).

10. Як використовувати ШІ у рекламі та маркетингу: рекомендації для креативників і бізнесів / Прес-офіс Міністерства цифрової трансформації України.

07.08.2024. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/yak-vikoristovuvati-shi-u-reklami-ta-marketingu-rekomendatsii-dlya-kreativnikiv-i-biznesiv> (дата звернення: 26.04.2026).

This article analyses the use of content created using generative artificial intelligence in the field of advertising. Based on an analysis of its practical application, it identifies both the positive aspects and the factors that may have a negative impact on legal relations in this field. The study examines the state of research on this issue by Ukrainian and foreign scholars.

Keywords: *artificial intelligence, generative artificial intelligence, advertising, consumer protection, labelling, artificial (synthetic) content.*

Авторська довідка:

Беспалов Максим Олександрович, к.е.н., адвокат, м. Київ, ел. скринька: bespalovscholar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5575-8455>

Гриценко Григорій Миколайович - к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, ел. скринька: griченко@snu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-6346-525X>

ІТ-ДОГОВОРИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Бондаренко Ольга

У статті досліджено особливості ІТ-договорів у контексті цифрової трансформації цивільних правовідносин. Проаналізовано їх правову природу, класифікацію та значення як ключового інструменту регулювання відносин у сфері інформаційних технологій. Окреслено сучасні тенденції розвитку договірних конструкцій та проблеми їх правового регулювання.

***Ключові слова:** ІТ-договори, цифрова трансформація, цивільно-правовий договір, інформаційні технології, смарт-контракти.*

Сфера інформаційних технологій (ІТ) є однією з найбільш динамічних та стратегічно важливих галузей сучасної економіки України, що забезпечує суттєвий внесок у формування валового внутрішнього продукту та сприяє створенню значної кількості робочих місць для висококваліфікованих спеціалістів. В умовах глобальної цифрової трансформації, яка охоплює як економічні процеси, так і правову, соціальну та управлінську сфери, значно зростає роль інформаційних технологій як ключового драйвера розвитку суспільства. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність належного правового забезпечення відповідних відносин, що виникають у цифровому середовищі.

Особливого значення набуває дослідження цивільно-правових договорів у сфері ІТ, які виступають основним інструментом регулювання взаємодії між суб'єктами цієї галузі. Саме через договірні конструкції визначаються права та обов'язки сторін, порядок створення та використання програмного забезпечення, надання цифрових послуг, передача прав інтелектуальної власності та інші ключові аспекти співпраці. В умовах цифрової трансформації цивільних правовідносин ІТ-договори набувають особливої значущості, оскільки вони забезпечують юридичну визначеність, стабільність та передбачуваність у відносинах, що швидко

змінюються під впливом технологічного прогресу. Це обумовлює потребу у комплексному науковому осмисленні їх правової природи, особливостей укладення та виконання, а також місця в системі цивільного права України.

У цьому контексті варто звернути увагу, що переважна частина правовідносин у сфері ІТ регулюється саме нормами цивільного права [1, с. 136]. До таких відносин, зокрема, належать надання послуг із розробки та супроводу програмного забезпечення, співпраця з фізичними особами-підприємцями та розробниками, правовий супровід фріланс-діяльності, проведення правового аудиту ІТ-компаній, захист веб-ресурсів і цифрового контенту, оформлення авторських прав і торговельних марок в Інтернеті, укладення договорів щодо купівлі-продажу сайтів і доменних імен, правове забезпечення функціонування інтернет-магазинів, а також створення та реєстрація суб'єктів господарювання в ІТ-сфері. Окрему групу становлять правовідносини, пов'язані із захистом інтелектуальної власності, ліцензуванням програмного забезпечення та захистом інформації. За своєю природою такі відносини здебільшого мають регулятивний характер, однак у певних випадках можуть супроводжуватися й організаційними цивільними правовідносинами, наприклад під час створення юридичних осіб у сфері ІТ. З огляду на диспозитивний метод цивільно-правового регулювання, саме договір виступає ключовим інструментом формування правил поведінки учасників ІТ-відносин, фактично набуваючи нормативного значення у цій сфері.

Нормативну основу договірних відносин в Україні становить Цивільний кодекс України [2]. Водночас у сучасних умовах спостерігається поступове ускладнення та деталізація правового регулювання окремих сфер, насамперед цифрових правовідносин. У цій площині функціонує система спеціальних нормативно-правових актів, зокрема закони України «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронні комунікації», а також акти, що визначають засади державної політики у сфері інформатизації. Важливе значення має й Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», спрямований на формування сприятливого правового середовища для розвитку цифрових

технологій та інновацій [3]. Окрім законодавчого рівня, регулювання ІТ-сфери здійснюється також через підзаконні нормативні акти, зокрема постанови Кабінету Міністрів України, які деталізують порядок надання телекомунікаційних послуг та використання програмного забезпечення в діяльності органів державної влади.

У науковій літературі пропонуються різні підходи до визначення цивільних договорів у сфері ІТ. Так, Василенко Ф.І. формулює досить широке розуміння цієї категорії, відповідно до якого до ІТ-договорів можна віднести будь-які договори, у межах яких на стадії укладення, виконання чи реалізації використовується інформаційно-технологічна інфраструктура або відповідні технічні засоби. Натомість у вузькому розумінні цивільно-правові договори у сфері ІТ слід розглядати як такі, в яких інформаційні технології становлять основний предмет правовідносин або є визначальним елементом їх виконання. До цієї категорії, зокрема, належать договори щодо розробки програмного забезпечення, передання (ліцензування) прав на нього, технічної підтримки, надання хмарних сервісів, ІТ-консалтингу та інших послуг, безпосередньо пов'язаних із використанням інформаційних технологій [4, с. 77–78].

Усі зазначені договірні конструкції є базовими для функціонування ІТ-сфери, оскільки саме вони забезпечують юридичне оформлення створення цифрових продуктів, їх подальше використання, комерціалізацію та технічне супроводження. Водночас вони відзначаються високим рівнем гнучкості та варіативності умов, що зумовлено швидким розвитком технологічного середовища та необхідністю адаптації договірних механізмів до нових цифрових реалій.

У доктрині та практиці ІТ-договори прийнято умовно класифікувати на кілька основних груп залежно від їх правової природи та функціонального призначення. Першу групу становлять «основні» або матеріальні договори, які безпосередньо регулюють виникнення, зміну або припинення прав та обов'язків сторін щодо створення чи використання ІТ-продуктів. До них належать ліцензійні договори, договори розробки програмного забезпечення, SaaS (Software as a Service) моделі, договори про передання майнових прав інтелектуальної власності, а також договори

купівлі-продажу цифрових продуктів або IT-послуг. Саме ці договори формують економічну основу IT-ринку та визначають порядок обігу цифрових активів.

Другу групу становлять публічно-правові за функціональним змістом документи, які регулюють взаємодію невизначеного кола користувачів із цифровими платформами. Йдеться про Terms of Use (умови використання) та Privacy Policy (політику конфіденційності), які встановлюють правила доступу до сервісів, визначають права та обов'язки користувачів і власників платформ, а також закріплюють механізми збору, обробки та захисту персональних даних. Їх особливістю є стандартизований характер та орієнтація на одностороннє встановлення умов з боку провайдера послуг, що вимагає підвищеної уваги до балансу інтересів сторін та дотримання принципів добросовісності.

Третю групу складають допоміжні або «супровідні» договори, які не визначають безпосередньо предмет основного зобов'язання, але мають істотне значення для забезпечення стабільності та безпеки правовідносин. До них належать Non-disclosure agreement (NDA) – договір про конфіденційність, Non-compete agreement (NCA) – договір про неконкуренцію та Non-solicitation agreement (NSA) – договір про заборону переманювання працівників або клієнтів. Такі договори виконують функцію захисту комерційної таємниці, запобігання недобросовісній конкуренції та збереження кадрового потенціалу компаній [5].

Окрему, четверту групу становлять сучасні спеціалізовані договори, що виникли внаслідок стрімкого розвитку цифрових технологій. Зокрема, договори щодо використання штучного інтелекту (Artificial Intelligence Agreement) визначають умови застосування алгоритмів, розподіл відповідальності за результати їх роботи та порядок обробки даних. Договори про захист даних (Data Protection Agreement) деталізують механізми обробки персональної інформації, права та обов'язки контролерів і обробників даних, а також гарантії їх безпеки. Договори щодо використання блокчейн-технологій (Blockchain Agreement) регламентують порядок функціонування розподілених реєстрів, визначають правовий режим цифрових транзакцій і особливості відповідальності сторін у децентралізованих системах [6]. У сукупності зазначені договірні конструкції

демонструють подальшу спеціалізацію цивільно-правового регулювання у сфері ІТ та його адаптацію до умов цифрової економіки.

Крім цього, слід підкреслити, що ІТ-договори, як і будь-які цивільно-правові договори, повинні відповідати загальним вимогам договірного права, однак у цифровій сфері ці вимоги набувають більшої деталізації. Зокрема, ключове значення має чітке визначення предмета договору, яке в ІТ-практиці може включати, наприклад, розробку програмного забезпечення, створення мобільного застосунку, налаштування серверної інфраструктури або впровадження хмарних сервісів. Важливою є також вимога до ясності формулювань, оскільки невизначеність термінів, наприклад щодо «підтримки системи» або «етапів розробки», може призвести до спорів між сторонами. Окреме значення має передбачення механізмів вирішення спорів, зокрема шляхом досудових переговорів, медіації або арбітражу, що особливо актуально для міжнародних ІТ-контрактів, де судовий розгляд може бути ускладненим через юрисдикційні питання.

Важливим елементом є також попередній юридичний аналіз ІТ-договору, який дозволяє виявити ризики, пов'язані, наприклад, із нечітким розподілом прав на вихідний код, результатами тестування програмного продукту або відповідальністю за збої в роботі системи. У цьому контексті істотного значення набуває захист інтелектуальної власності, адже в ІТ-сфері предметом договору часто виступають нематеріальні результати – програмний код, алгоритми, бази даних або дизайн інтерфейсу. Наприклад, у договорах на розробку ПЗ окремо визначається, чи переходять майнові права до замовника, чи залишаються у розробника. Так само у договорах SaaS (Software as a Service) фіксуються умови доступу до програмного забезпечення без передачі прав власності, що демонструє специфіку сучасних ІТ-договірних конструкцій.

Отже, ІТ-договори в умовах цифрової трансформації цивільних правовідносин набувають системоутворюючого значення, оскільки саме через них забезпечується правова організація взаємодії учасників цифрового ринку. Вони виступають не лише інструментом формалізації волевиявлення сторін, а й фактичним механізмом

регулювання складних технологічних процесів, що зумовлює їх підвищену роль у структурі сучасного цивільного права. При цьому спостерігається тенденція до ускладнення договірних конструкцій, їх спеціалізації та появи нових типів угод, що безпосередньо відображають розвиток цифрових технологій.

Водночас чинне правове регулювання не повною мірою встигає за темпами технологічних змін, що породжує низку теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із кваліфікацією окремих видів ІТ-договорів, визначенням їх правової природи та забезпеченням належного балансу інтересів сторін. Особливої уваги потребують питання правової визначеності умов таких договорів, захисту інтелектуальної власності та ефективності механізмів вирішення спорів у транскордонному цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Основи ІТ-права: навч. посібник. Т.В. Бачинський, Р.І. Радейко О.І. Харитоновна. К.: Юрінком Інтер. 2017. 208 с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 07.05.2026)
3. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. URL: [https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/1667-20](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20)(дата звернення: 07.05.2026)
4. Василенко Ф. І. Цивільно-правові договори в сфері ІТ: поняття, класифікація та специфіка виконання в умовах війни. *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical sciences»*. 2024. № 8 (78). С. 78–82.
5. Договори у сфері ІТ. VigoLex. URL: <https://vigolex.net/project-details/dogovora-v-sfere-it/> (дата звернення: 07.05.2026)
6. Кондратьєв Д. Нові договори в ІТ. URL: <https://kondratiev.legal/novi-dohovory-v-it/>(дата звернення: 07.05.2026)

The article examines IT contracts in the context of the digital transformation of civil legal relations. It analyzes their legal nature, classification, and significance as a key instrument for

regulating relations in the field of information technologies. Current trends in the development of contractual structures and issues of their legal regulation are outlined.

Keywords: *IT contracts, digital transformation, civil contract, information technologies, smart contracts.*

Авторська довідка:

Bondarenko Olga - Head of the Department of Civil Law Disciplines, Donetsk State University of Internal Affairs , PhD in Law, Associate Professor, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3361-2121>

ГАРМОНІЗАЦІЯ ОСОБИСТИХ ЦИФРОВИХ ПРАВ ІЗ ПРАВОМ ЄС У СВІТЛІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦК УКРАЇНИ

Капліна Галина

Досліджуються теоретичні та практичні аспекти гармонізації цифрових особистих прав із правом Європейського Союзу в межах поточної рекодифікації Цивільного кодексу України. Проаналізовано ключові новели Проекту кодексу приватного права щодо цифрових цивільних прав. Визначено перспективи законодавчого закріплення права на особистий цифровий простір та «права на забуття», захисту персональних даних у контексті регламенту GDPR.

Ключові слова: рекодифікація ЦК України, особисті цифрові права, гармонізація з правом ЄС, «право на забуття».

Актуальність обраної проблематики зумовлена стратегічним вектором інтеграції України до європейського правового простору та здобуттям статусу кандидата на членство в ЄС. Даний геополітичний етап імперативно вимагає масштабної апроксимації вітчизняного приватного права до стандартів *acquis communautaire*, що передбачає не лише формальну адаптацію законодавчих актів, а й глибоку ментальну конвергенцію з правовими цінностями Європейського Союзу. На сучасному етапі розвитку правової системи постає критична потреба у синергії внутрішньодержавної правової реформи з глобальними євроінтеграційними процесами.

У цьому контексті рекодифікація Цивільного кодексу України (зокрема, у світлі положень Проекту № 10370 від 20.12.2023, що є фундаментальною ініціативою оновлення законодавства) постає не як «косметична модернізація», а як засаднича зміна концептуальних підходів до регулювання особистих цифрових прав[1]. В основі цієї трансформації лежить перехід до антропоцентричної моделі, де людина, її гідність та автономія у віртуальному континуумі визнаються найвищою цінністю. Такий підхід повністю релевантний європейській правовій

традиції, яка розглядає цифрові права не лише як технологічну надбудову, а як невід'ємну частину сучасної архітектури фундаментальних прав і свобод людини.

Хоча Україна в цілому демонструє прогрес у захисті прав людини, однак конкретні напрями правового регулювання потребують значного розширення та редагування. Серед основних тем фігурують загальне переосмислення системи особистих немайнових прав (Книга 2 ЦК), які за 20 років дії чинного Кодексу частково застаріли. Також Право ЄС активно регулює «цифрові» аспекти особистих прав (GDPR, Digital Services Act). В процесі рекодифікації важливо імплементувати ці підходи, щоб уникнути правового вакууму в українському полі.

Чинний ЦК України 2003 року заклав фундамент захисту особистих немайнових прав, проте за двадцять років його існування виникли нові виклики, пов'язані з цифровізацією цивільних відносин, розвитком віртуального простору та необхідністю закріплення нової парадигми правового регулювання в цій сфері . «Сучасний Цивільний кодекс України має стати "цифровим", оскільки традиційні інструменти регулювання вже не здатні забезпечити адекватний захист особи у віртуальному просторі, де з'являються цифрові речі та цифрова ідентичність»[2].

В зв'язку зі стримким розвитком цифрового середовища та перенесення у віртуальний простір масивного пласту цивільних відносин назріла необхідність чіткого визначення особистих немайнових прав у цифровому просторі. Зрозуміло, що в процесі рекодифікації завдання регламентації права на цифровий особистий простір (цифрову приватність), а також права на «забуття» стоятиме на першому плані і повинне бути окресленим в цивільному законодавстві. Тому в Проєкті для забезпечення правової визначеності вводяться нові дефініції «цифрові речі», «цифровий образ» та «біометричні дані». Цифровий образ розглядається як комплексна віртуальна проєкція індивідуальності, що виходить за межі класичного права на фотографічне зображення. Включення біометричних даних до сфери цивільно-правового регулювання підкреслює їх статус як елементів фізичної та психічної цілісності особи. За словами О.І. та Є.О.Харитонових, «цифрові трансформації у соціумі здійснюють багатоплановий вплив на людину і позначаються на всіх сферах її життєдіяльності » [3], і це потребує визнання

віртуальних благ, таких як цифрові речі, біометричні дані та їх захист, право на цифровий образ та цифрову приватність тощо, самотійними об'єктами цивільних прав.. На думку професора Кузнецовой Н.С., маємо суттєве розширення кола об'єктів приватних відносин, і це «інформаційні системи, інформаційні ресурси, інформаційні продукти, тощо; об'єкти, які створюються та знаходяться в мережі Інтернет; інформація про особу; персональні дані, штучний інтелект, криптовалюти; цифровий контент тощо»[4,с.94]. Тобто введення категорій "цифрові речі" або "біометричні дані" до цивілістичного дискурсу обумовить необхідну правову визначеність у віртуальних відносинах.

Якщо звернутися до зарубіжного досвіду, то Європейський Союз є лідером у встановленні стандартів цифрової приватності. Для української рекодифікації фундаментальними вважаємо такі орієнтири. Це, по-перше, справа *Google Spain* (2014), де суд ЄС вперше визнав право фізичної особи вимагати видалення посилань на застарілу або неактуальну інформацію (закладено фундамент «права на забуття»). Причому суд ЄС акцентував, що «Право на забуття не є абсолютним, воно має бути збалансоване з іншими фундаментальними правами, такими як свобода вираження поглядів та свобода інформації»[5].

Фундаментальним зрушенням в архітектоніці цифрових прав стало впровадження Регламенту *General Data Protection Regulation (GDPR)*, який детермінував перехід до превентивної моделі захисту-*privacy by design*(приватність за замовчуванням). У цій парадигмі персональні дані екстраполюються не як об'єкт корпоративної власності, а як невід'ємний нематеріальний актив індивіда [6]. Проект рекодифікації ЦК України релевантно адаптує зазначені принципи, спрямовуючи нормативний фокус на забезпечення суверенної автономії особи у віртуальному просторі. Центральним елементом цієї конструкції постає право на «забуття» (*right to be forgotten*), генезис якого пов'язаний із прецедентним рішенням Суду ЄС у справі *Google Spain*. Дана правова новела гарантує суб'єкту прерогативу на елімінацію застарілої чи іррелевантної інформації, що є *sine qua non* для пролонгованої охорони цифрової репутації [5]. Також відповідно до доктринальної позиції зарубіжних авторів, цифрова трансформація вимагає ревізії традиційних

засобів захисту, оскільки конвенційні механізми виявляються інвалідними перед викликами транскордонності та кумулятивного поширення контенту в мережі [7].

Наступною детермінантою гармонізації національної правової системи з актами *acquis communautaire* є інтеграція принципів Digital Services Act (DSA)[8]. Цей Регламент постає як глобальний регуляторний взірець, що радикально трансформує статус онлайн-посередників. У контексті рекодифікації ЦК України, DSA слугує методологічним базисом для нівелювання асиметрії прав між користувачем та глобальними цифровими корпораціями.

Ключовий інструментарій DSA у сфері захисту особистих немайнових прав зосереджений на імплементації процедури «сповіщення та дії» (*notice and action*). Зазначений алгоритм прямо кореспондує з цивілістичними інститутами захисту честі, гідності та ділової репутації, надаючи правовласнику легітимну можливість оперативної дезактивації деструктивного контенту. Окрім того, Регламент накладає сувору заборону на використання маніпулятивних інтерфейсів (*dark patterns*), що спотворюють волевиявлення особи щодо її приватних даних. Дана нормативна заборона посилює концепт «цифрової приватності», який є наскрізним для оновленої структури ЦК України.

Транспозиція стандартів Digital Services Act у вітчизняний правопорядок дозволяє перейти від декларативного визнання цифрових прав до створення дієвої системи юридичної відповідальності онлайн-платформ. Це стосується не лише верифікації достовірності інформаційних потоків, а й захисту від алгоритмічного профілювання та маніпулятивних технологій. У такий спосіб забезпечується комплексна охорона цифрового образу особи, що повною мірою релевантно духу та завданням сучасної рекодифікації цивільного законодавства [8].

В умовах тотальної акумуляції персональних даних глобальними цифровими екосистемами класична формула приватності як «права бути залишеним у спокої» (*the right to be left alone*) виявляється анахронічною та недостатньою. Сучасна парадигма вимагає структурованої детермінації цього права, що має охоплювати низку специфічних правомочностей: імперативний контроль за алгоритмічним профілюванням індивіда, превенцію прихованої моніторингової діяльності та

несанкціонованої біометричної ідентифікації, а також непорушні гарантії конфіденційності цифрових комунікацій як константу приватного життя. Наприклад, О.Аврамова пропонує «виокремити особисті немайнові права у віртуальному середовищі (право на віртуальну ідентичність, право на цифрову аутентичність, право бути забутим, право на захист честі, гідності, ділової репутації в VR-реальності, право на пам'ять (у контексті цифрових образів померлих)», та забезпечити їх самостійний цивільно-правовий захист[9].

Логічною детермінантою рекодифікації та її засадничою новелою постає нормативне закріплення інституту цифрового спадку. В епоху, коли значна частка суб'єктивних прав та активів індивіда (від кріптоактивів до об'єктів інтелектуальної власності в хмарних сховищах) існує виключно у віртуальній формі, питання їх трансляції спадкоємцям набуває значення для стабільності цивільного обороту. Регламентація даної сфери відповідає загальноєвропейському вектору на забезпечення безперервності приватних правовідносин у цифровому континуумі.

Цифровий спадок інтегрує в собі як майнову компоненту (цифрові активи), так і особистий немайновий складник (право доступу до приватних комунікацій, цифрових архівів, а також меморіалізацію облікових записів). Проте ключовою доктринальною дилемою залишається пошук справедливого балансу між прерогативою спадкоємців на доступ до інформаційних масивів декуюса (померлого) та гарантованим йому за життя правом на таємницю приватного життя.

Варто акцентувати, що за відсутності уніфікованих директив на рівні ЄС, зазначене питання успішно вирішується через національні правові інструментарії. Революційним для європейської цивілістики стало рішення Федерального верховного суду Німеччини 2018 року (справа III ZR 183/17). Суд констатував, що до цифрового контенту (зокрема, акаунтів у Facebook) має застосовуватися принцип універсального правонаступництва, ідентичний тому, що діє щодо паперових архівів чи щоденників. Імплементуючи ці стандарти в Цивільний кодекс, Україна претендує на входження до переліку найпрогресивніших правопорядків світу, що забезпечують цілісність особистих прав після смерті суб'єкта[10].

Паралельно з цим, рекодифікація має чітко регламентувати процедуру реституції цифрової репутації через механізм «стирання» цифрового сліду. Це передбачає правомочність суб'єкта вимагати елімінації іррелевантної, неточної або надмірної інформації з пошукових систем. Реалізація цього права потребує встановлення чітких детермінант для операторів пошукових сервісів щодо деіндексації даних, з обов'язковим дотриманням паритету між приватною автономією індивіда та правом суспільства на доступ до суспільно значущої інформації.

Легітимізація зазначених прав у новому Цивільному кодексі України виступає не лише техніко-юридичною вимогою, а фундаментальною умовою презервації людської гідності та суб'єктної автономії в епоху домінування алгоритмічних систем та глобальних інформаційних масивів.

Список використаних джерел

1. Проект Кодексу України про право приватне (нова редакція Цивільного кодексу України) : законопроект № 14394-1 від 17.10.2025. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 23.04.2026).
2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України / Робоча група з підготовки законопроекту. Київ : АртЕк, 2020. 128 с.
3. Харитонova О. І., Харитонов Є. О., Цифрова людина, цифрова особа та цифрова особистість: до проблеми співвідношення. Часопис цивілістики. 2021. Вип. 49. С. 5-13. URL: <https://clj.nuoua.od.ua/index.php/49-2023> (дата звернення 23.04.2026).
4. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 690 с. URL: <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Monografiya-Rekodyfikatsiya-tsyvilnogo-zakonodavstva-Ukrayiny.-Vyglyky-chasu.-Pershe-vydannya.-2021.pdf> (дата звернення 23.04.2026)
5. Case C-131/12. Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González. *Reports of Cases*. 2014. URL: europa.eu (accessed: 26.04.2026).

6. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). *Official Journal of the European Union*. 2016. L 119. P. 1–88.
7. Jurkevičius, V., & Pleskach, M. The concept of digital human rights: The search for new justification approaches from a comparative perspective. *Social & Legal Studies*, 2025,8(1), 155-164. Doi: 10.32518/sals1.2025.155.
8. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union*. 2022. L 277. P. 1–102. URL: europa.eu (accessed: 26.04.2026).
9. Аврамова О. Четверте покоління прав людини: право бути людиною. *Вісник Національної академії правових наук України* 2025, Том 32, № 3. URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-napnru-3-2025-r/chetverte-pokolinnya-prav-lyudini-pravo-buti-lyudinoyu> (дата звернення 23.04.2026).
10. Urteil des III. Zivilsenats vom 12.7.2018 - III ZR 183/17 (Digitaler Nachlass). *Bundesgerichtshof (BGH)*. URL: bundesgerichtshof.de (дата звернення: 26.04.2026).

The theoretical and practical aspects of harmonizing digital personal rights with European Union law within the framework of the current recodification of the Civil Code of Ukraine are studied. The key novelties of the Draft Code of Private Law regarding digital civil rights are analyzed. The prospects for legislative consolidation of the right to personal digital space and the “right to be forgotten”, protection of personal data in the context of the GDPR regulation are determined.

Keywords: *recodification of the Civil Code of Ukraine, features of digital rights, harmonization with EU law, “right to be forgotten”.*

Авторська довідка:

Капліна Галина Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, orcid 0000-0003-2527-3550

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ СПАДКОЄМЦЯМИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО НА ОБОВ'ЯЗКОВУ ЧАСТКУ У СПАДЩИНІ

Горпинич Людмила

В роботі досліджено процес здійснення прав спадкоємцями, які мають право на обов'язкову частку у спадщині як суб'єктами сімейних правовідносин. Встановлено особливості здійснення прав спадкоємцями в умовах активізації євроінтеграційних процесів, оновлення цивільного законодавства та під час воєнного стану.

Ключові слова: *спадкоємці, здійснення прав, спадщина, обов'язкова частка.*

Розвиток сучасного цивільного права посилює важливість питання свободи дій учасників правовідносин, зокрема спадкових правовідносин. Проявом такого підходу є поєднання максимальної свободи спадкодавця стосовно розпорядження майном на випадок смерті та безперешкодного здійснення спадкових прав спадкоємцями. Водночас інститут свободи заповіту не є абсолютним і обмежується законом, спрямованим на захист майнових інтересів спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

В умовах динамічного розвитку євроінтеграційних процесів в країні, рекодифікації цивільного законодавства України та необхідності його адаптації із аcuіs Європейського Союзу, правового режиму воєнного стану особливої актуальності набуло питання забезпечення права приватної власності, правової стабільності та захисту інтересів спадкоємців. За таких умов дослідження проблем спадкового права залишається надзвичайно важливим у сфері приватно-правових відносин в українському суспільстві.

Питання реалізації прав суб'єктами спадкових відносин висвітлено в працях таких правників, як: Ю. О. Заїка, Л.В. Козловська, О. Є. Кухарев, Р.А. Майданик, О.П. Печений, З.В. Ромовська, Є. О. Рябоконт, І.В. Спасибо-Фатєєва, С. Я. Фурса, О.Я. Шевченко, Л.Е. Шевчук та ін.

Здійснення цивільних прав особою відбувається вільно і на власний розсуд. Такі принципи покладено за основу реалізації спадкових прав як одного із видів цивільних прав щодо питання розпорядження власністю спадкодавцем. Варто зазначити, що це право може бути обмеженим щодо спадкоємців, які мають право на обов'язкову частину у спадщині (обов'язкові спадкоємці), тобто осіб, які не можуть бути позбавлені права спадкування, крім негідних спадкоємців.

ЦК України надає перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині – малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки (ст. 1241 ЦК) [1]. Офіційне тлумачення положення ч.1 ст.1241 ЦК України стосовно обов'язкових спадкоємців надано в рішенні Конституційного суду України № 1-рп/2014 від 11 лютого 2014 року, відповідно до якого: 1) перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, встановлений положеннями ЦК України, є вичерпним і дає підстави віднести цих осіб до членів сім'ї чи найближчих родичів спадкодавця; 2) заповіт, який за своєю правовою природою є одностороннім правочином, що вчиняється батьками, не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей; 3) незалежно від змісту заповіту право на обов'язкову частку у спадщині мають повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, які визнані інвалідами I, II чи III групи [2]. Важливо знати, що вік та стан спадкоємців встановлюється на момент відкриття спадщини.

ЦК України визнає право обов'язкових спадкоємців на половину частки спадщини, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка), однак суд має право зменшити розмір такої частки з урахуванням відносин між спадкоємцями і спадкодавцем та інших обставин, які мають істотне значення.

Підставою виникнення права на обов'язкову частку у спадщині є обмеження чи позбавлення прав спадкоємця у випадках, коли в заповіті не вказано його як спадкоємця чи вказано меншу частину, ніж мала бути, а також коли в заповіті є положення про усунення його від спадщини. Відповідно право на обов'язкову частку у спадщині мають визначені законом особи незалежно від змісту заповіту і

проживання щодо спадкодавця. Крім того, наявність обов'язкових спадкоємців не може бути підставою для визнання заповіту недійсним.

Спадкоємець, який має право на спадщину, наділений правом відмовитися від своєї частки у спадщині відповідно до закону, повідомивши про це нотаріуса. Право на обов'язкову частку, зазначає О. Вірун, має особистий характер і не може переходити в порядку спадкової трансмісії [3], тобто у випадках смерті спадкоємця до відкриття спадщини його частка не передається його спадкоємцям (ст. 1276 ЦК).

Проведення Антитерористичної операції на Сході України з квітня 2014 року, яка була переформатована в Операцію Об'єднаних сил, подальше повномасштабне вторгнення на суверенну територію України 22 лютого 2022 року Російської Федерації [4], ведення в країні правового режиму воєнного стану мали значний вплив на розвиток спадкових правовідносин. В українському законодавстві виникла ситуація, за якої спадкоємці були позбавлені права чи обмежені в здійсненні права на спадкування, передбаченого законом.

З метою встановлення правового статусу осіб, зниклих безвісти, був прийнятий Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12 липня 2018 року [5], який, зокрема, закріпив право осіб – обов'язкових спадкоємців знати про долю своїх зниклих родичів-спадкодавців, що є базовою нормою для захисту їх прав, пов'язаних з правовим статусом особи-спадкодавця, зниклої безвісти. У відповідності до положень вказаного Закону України були внесені зміни до ст.44 ЦК України про встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також особи, зниклої безвісти за особливих обставин. Однак результати правозастосовної діяльності засвідчили, що наданих змін до законів недостатньо для врегулювання питання збереження майна фізичних осіб, стосовно яких відсутні відомості про місцеперебування на момент подання заявниками заяв про їх розшук. Результатом правотворчої діяльності стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань розкриття банківської таємниці та заходів для встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин» від 19 грудня 2024 року, який

врегулював питання встановлення опіки державними нотаріальними конторами та нотаріусами над вказаним майном та створював умови для здійснення прав спадкоємців, в тому числі й тих, хто має право на обов'язкову частку у спадщині [6]. Запропоновані зміни конкретизували процедуру опису вищезазначеного майна та призначення опікуна над ним нотаріусами, що було враховано в положеннях ЦК України (ст. 44, п.22 розділу «Прикінцеві та перехідні положення»), Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року (закон доповнено главою 6-1 про встановлення опіки над майном) [7] та інших законів. Діяльність Секретаріату Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та дані, надані з Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, створюють умови для визначення місця знаходження вказаних осіб, що є підставою для звернення спадкоємців до нотаріуса для відкриття спадкової справи та вирішення питання спадщини. Вказані зміни в правовому регулюванні спадкових відносин в умовах воєнного стану дають можливість здійснити свої права спадкоємцями, зокрема, спадкоємцями, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Отже, інститут обов'язкової частки у спадщині гарантує здійснення прав спадкоємцями, сприяє стабільності цивільного обороту та утвердженню принципів справедливості, добросовісності та розумності у спадкових правовідносинах.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Запорожцева Олександра Семеновича щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України (справа про право на обов'язкову частку у спадщині повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця) № 1-рп/2014 від 11 лютого 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-14#n30>

3. Вірун О. Хто такі «обов'язкові спадкоємці», і які у них права. Юридичний радник. 2015. №3 (81). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/hto-taki-obov-yazkovi-spadkoyemtsi-i-yaki-u-nih-prava/>

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

5. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань розкриття банківської таємниці та заходів для встановлення опіки над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин: Закон України від 19 грудня 2024 року № 4174-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4174-20#n15>

7. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

The paper examines the process of exercising rights by heirs who are entitled to a mandatory share in the inheritance as subjects of family legal relations. The features of the exercise of rights by heirs in the context of the intensification of European integration processes, the updating of civil legislation and during martial law are established.

Keywords: *heirs, exercise of rights, inheritance, mandatory share.*

Авторська довідка:

Горпинич Людмила Ігорівна, аспірант кафедри цивільного права та процесу Державного податкового університету, <https://orcid.org/0009-0007-8811-6399>

CIVIL LAW MECHANISMS FOR ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE

Zagoruy Liudmyla

Within the framework of sustainable development in Ukraine, the author analyzes the issue of sustainable consumption, taking into account current legislation and EU practice. Particular attention is paid to the relevance and civil law mechanisms for ensuring sustainable development.

Keywords: *sustainable development, corporate sustainability, sustainable consumption, corporate sustainable development, contract.*

For the Ukrainian legal order, the concept of “sustainable development” is not merely doctrinal, as the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030 are set out in the Decree of the President of Ukraine of 30 September 2019 No. 722/2019 (hereinafter – the Sustainable Development Goals) [1]. The Law of Ukraine “On National Security of Ukraine” links national interests with the sustainable development of the national economy, civil society, and the state, while the Law of Ukraine “On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine until 2030” orients state policy toward an ecosystem-based approach in sectoral policies, the improvement of integrated environmental governance, balanced use of natural resources, and ensuring of the constitutional right to a clean and safe environment [2].

The current state of Ukraine’s development necessitates a reconsideration of the role of private law in ensuring sustainable development. For a long time, issues of sustainable development were considered primarily within the framework of administrative and legal mechanisms and public governance. At present, it has become evident that the achievement of sustainable development goals is impossible without the effective use of civil law instruments. The very concept of the Sustainable Development Goals until 2030 does not establish any direct civil law provisions; however, through its goals and indicators, it effectively “*requires*” (italics added – L. Z.) the use of private law instruments for their achievement. An analysis of the content of such goals as 3, 8, 9, 11,

12, 13, and 15 of the Sustainable Development Goals [1] indicates the systematic integration of contractual, tort, and property law instruments into the process of achieving sustainable development. These are, therefore, derivative civil law mechanisms, which effectively derive from the content of the said normative act.

In the context of war and post-war recovery, particular importance is attached to civil law mechanisms for compensating damage, restoring property rights and business activities, as well as to the orientation of consumption toward so-called “sustainable consumption.” This term is primarily used in environmental, educational, and European legal discourse. It is not explicitly defined in the Civil Code of Ukraine; however, its substance is implicitly reflected in the provisions governing consumer protection, the seller’s information obligations, product quality and safety, and liability for damage caused to the consumer. For example, the Law of Ukraine “On Consumer Protection” guarantees the right to safe products, proper quality of goods, and reliable information about them [3], which constitute the basic elements of sustainable consumption. Similarly, the Law of Ukraine “On Information for Consumers Regarding Food Products” establishes requirements for information on the composition, properties, and characteristics of food products [4]. Therefore, further normative consolidation of the term “sustainable consumption” is possible through the improvement of civil and consumer legislation. In the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030, a conceptually similar formulation is contained in Goal 12 - “ensuring the elements of rational models of consumption and production” [1].

However, in EU law and policy, the term “sustainable consumption” is used as a normative category through several key dimensions, in particular the consumer’s right to reliable environmental information and the protection of consumer rights against misleading practices concerning the environmental characteristics of products, services, or business activities (greenwashing), as well as the promotion of longer product use through repair. In order to protect consumers from greenwashing, Directive (EU) 2024/825 was adopted, aimed at empowering consumers for the green transition by improving protection against unfair practices and enhancing the provision of information [5]. The Directive supplements the “black list” in the Annex to Directive 2005/29/EC on

unfair commercial practices by including practices related to environmental claims, under which certain types of business conduct are deemed unfair per se, without the need for an individual assessment by national courts. The Directive also contains provisions on misleading commercial practices, with the aim of preventing both “green” and “social” washing [5], and it covers business-to-consumer commercial practices, while national legislation may extend its scope to business-to-business practices [6]. Overall, Directive (EU) 2024/825 provides for enhanced consumer protection in the context of the green transition, and EU Member States are required to apply the relevant provisions from 27 September 2026.

In 2024, Directive (EU) 2024/1799 on common rules promoting the repair of goods (hereinafter – the Right to Repair Directive) was adopted. Its purpose is to facilitate the repair of damaged or defective goods for the benefit of consumers, the environment, and the EU internal market [7]. The Directive establishes a European online platform aimed at assisting consumers in finding repair services. EU Member States may join this platform or establish national platforms. Furthermore, where repair is chosen as a remedy to bring goods into conformity, amendments must be made to the sales contract to provide for a one-time extension of the guarantee period by one year. In addition, before offering this remedy, the seller must inform the consumer of their right to choose between repair and replacement, as well as of the possible extension of the guarantee period [8]. This approach is justified by the fact that goods which could be repaired are often discarded. Each year, this results in 35 million tons of waste in the EU [8]. This is an alarming trend that requires a comprehensive, systemic, and cross-border approach. Overall, the Right to Repair Directive forms part of the EU’s broader objective, namely to make Europe the first climate-neutral continent by 2050 [8].

The modern concept of sustainable development entails increasing corporate responsibility for the environmental and social impacts of business activities. In EU law, this is reflected in Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence (hereinafter – Directive 2024/1760) [9]. This is a key EU legal instrument on corporate sustainability due diligence, which obliges large companies (for example, those with more than 1,000

employees and a net worldwide turnover of EUR 450,000,000 in the last financial year – Article 2) to implement due diligence procedures aimed at identifying and addressing the impacts of their activities on the environment and the social sphere. The term “governance” is not explicitly used in the text of the Directive; however, the preamble emphasizes the need to take into account the impact of corruption and bribery on the proper organization of processes in environmental and social matters [9]. The Directive also applies to Ukrainian companies if they operate within the EU and meet the established criteria, which they are required to comply with in accordance with the relevant national legislation of EU Member States. Furthermore, it may apply where such companies form part of the chain of activities of a regulated company in the EU or in third countries, and the regulated company imposes measures necessary to ensure compliance with the requirements of the Directive; otherwise, such business relationships must be terminated [9]. The primary obligation of companies under the Directive is to assess the impact of their activities on human rights and the environment, which requires the systematic implementation of a range of measures. These include integrating due diligence into corporate policies and risk management systems; preventing or mitigating potential adverse impacts; bringing actual adverse impacts to an end and minimizing their extent; providing remediation for actual adverse impacts; engaging with stakeholders at various stages of the process; establishing and maintaining reporting mechanisms and complaint-handling procedures; publicly communicating on corporate sustainability due diligence; and bearing civil liability in cases of violations of rights and harm caused (Recital 79 of Directive (EU) 2024/1760). The Directive is to be implemented in stages: for large companies during 2026–2028, and for other companies from 2029 to 2030.

For Ukrainian private law, this is particularly important in the contractual context, as it involves the need to include in contracts provisions on environmental and social compliance, audit clauses, supply chain due diligence, liability for misleading environmental claims, and other mechanisms that are gradually becoming standard in cross-border relations.

Directive (EU) 2024/1760 operates in conjunction with Directive (EU) 2022/2464 of 14 December 2022 on corporate sustainability reporting (CSRD) [10]. The latter

introduces significant amendments to the general framework for financial and management reporting (Directive 2013/34/EU of 26 June 2013) concerning sustainability reporting requirements, and also determines when such requirements enter into force for different categories of undertakings. Sustainability reporting obligations also apply to companies from third countries (including Ukraine), provided that, for example, the undertaking (or group) has generated a net turnover of more than EUR 150 million in the EU in each of the last two consecutive financial years [11]. The reporting requirements under the Directive also enter into force in several stages; for undertakings from third countries, they will apply from 2029, with reference to the 2028 financial year, and extend to large, small, and medium-sized enterprises whose securities are admitted to trading on regulated capital markets [11]. Overall, the directive-based concept has a public law origin; however, its implementation is largely carried out through civil law instruments, for example, through contractual obligations within supply chains and guarantees of compliance with international standards; and civil liability for violations of human rights. This is due to the fact that the Directive, in pursuit of sustainable development, aims, where necessary, to set priorities and to prevent, mitigate, bring to an end, minimize, and remedy actual or potential adverse impacts on human rights and the environment arising from companies' own operations, the activities of their subsidiaries, and those of their business partners within the companies' chains of activities, as well as to ensure access to justice and effective remedies for those affected by a failure to comply with this obligation [9].

In conclusion, if the analyzed approaches are implemented in Ukrainian legislation (as Ukraine's European integration course requires the approximation of private law regulation to EU standards), such functions of private law as restorative, compensatory, and socio-stabilizing are strengthened.

Civil law mechanisms for ensuring sustainable development in Ukraine should be understood as a set of private law instruments through which a balance is maintained between economic freedom, the integration of the principle of sustainability into contract law, environmental protection, consumer rights protection, and the improvement of mechanisms for compensation of damage.

References

1. Decree of the President of Ukraine No. 722/2019 of 30 September 2019 “On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#top> (accessed: 20.04.2026). [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine No. 2697-VIII of 28 February 2019 “On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine until 2030”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (accessed: 20.04.2026). [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine No. 1023-XII of 12 May 1991 “On Consumer Protection”, current version as of 24 December 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#top> (accessed: 24.04.2026). [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine No. 2639-VIII of 6 December 2018 “On Consumer Information Regarding Food Products”, current version as of 2 March 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19#top> (accessed: 03.05.2026). [in Ukrainian].
5. Directive (EU) 2024/825 of the European Parliament and of the Council of 28 February 2024 amending Directives 2005/29/EC and 2011/83/EU as regards empowering consumers for the green transition through better protection against unfair practices and through better information. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/825/oj> (accessed: 03.05.2026).
6. EmpCo Directive. Wikipedia, The Free Encyclopedia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0_EmpCo (accessed: 03.05.2026).
7. Directive (EU) 2024/1799 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on common rules promoting the repair of goods and amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directives (EU) 2019/771 and (EU) 2020/1828. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1799/oj> (accessed: 03.05.2026).
8. Common rules promoting the repair of goods and amending related EU legislation. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A4773300&qid=1749642038663 (accessed: 03.05.2026).

9. Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 (Text with EEA relevance), consolidated version as of 18 March 2026. EUR-Lex. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj> (accessed: 25.04.2026).

10. Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting (Text with EEA relevance), consolidated version as of 18 March 2026. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2464/oj> (accessed: 25.04.2026).

11. Sayenko Kharenko. ESG in EU Regulation. URL: <https://sk.ua/uk/esg-v-reguljuvanni-ievropejskogo-sojuzu/> [in Ukrainian].

Author information:

Zagoruy Liudmyla, PhD in Law, Associate Professor of the Department of Public and Private Law at Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. URL: <https://orcid.org/0000-0002-7374-4137>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ВИРІШЕННІ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

Головко Світлана, Колонська Вікторія

Проаналізовано зарубіжний досвід становлення та функціонування інституту сімейної медіації як ефективного альтернативи судовому розгляду. Досліджено специфіку законодавчого регулювання та практичні моделі медіації в країнах Європи, США та Канади, а також визначено перспективи адаптації кращих міжнародних практик в українські правові та суспільні реалії.

Ключові слова: сімейна медіація, міжнародний досвід, врегулювання спорів, добровільність, захист інтересів дитини.

Інститут медіації сьогодні набуває нового статусу завдяки міжнародній регламентації. Світова практика демонструє нерівномірність розвитку цього інструменту, оскільки в одних країнах медіація вже є стандартом вирішення сімейних спорів, а от в Україні процес її осмислення та впровадження ще триває. Успішне запровадження медіаційних процедур вимагає не просто копіювання зарубіжного досвіду, а і його адаптації з культурними та суспільними реаліями нашої держави.

Зарубіжний досвід доводить, що сімейна медіація наразі є найефективнішою альтернативою суду, оскільки мінімізує психологічний стрес для дітей та дозволяє сторонам самостійно приймати важливі рішення. У країнах ЄС та США медіація успішно інтегрована в правову систему, вона може бути як обов'язковим етапом перед судом у Великій Британії, так і частиною судового процесу у Німеччині. Такий підхід не лише розвантажує судову систему, а й забезпечує високий рівень добровільного виконання таких угод, оскільки рішення базується на взаємному компромісі, без примусу.

У результаті підписання 2014 року Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом Україна отримала можливість запровадити європейський досвід медіації і приєднатися до європейської спільноти медіаторів. ЄС та Україна зосередились на

посиленні співпраці у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини. Забезпечення верховенства права та покращення доступу до правосуддя включає доступ до судових та позасудових альтернативних методів вирішення спорів [5, с. 48].

Запровадження закордонного досвіду у вітчизняну практику має бути виваженим, оскільки успіх сімейної медіації визначається не лише юридичними нормами. Вона потребує не тільки розвитку законодавчої бази, а й ментальної готовності громадян обирати альтернативні шляхи примирення, що безпосередньо залежить від стабільного розвитку суспільства.

У Великій Британії сімейна медіація регламентується актом Family Law Act 1996, який передбачає різні сценарії залучення посередників та виключає примусовий характер цієї процедури. Відсутність обов'язковості є концептуальною позицією, що забезпечує дотримання принципу добровільності як базового елемента альтернативного вирішення спорів. У Сполучених Штатах Америки було затверджено та рекомендовано до імплементації в усіх штатах Uniform Mediation Act, що був укладений для потенційної уніфікації законодавства про медіацію. Основною метою прийняття акту стало гарантування конфіденційності процедури, хоча і з певними винятками, що повинно призвести до вирішення більшої кількості суперечок шляхом медіації [2, с. 71]. В Ірландії наприкінці 1980-х років при Департаменті сім'ї та соціальних питань було створено Службу сімейної медіації, до структури якої входили регіональні центри, що забезпечують проведення безкоштовної медіації щодо вирішення сімейних спорів. Варто зауважити, що з огляду на недостатність матеріальних ресурсів і брак кадрів ця норма викликала певні черги на сімейну медіацію. Але держава намагається активно підтримувати розвиток медіації як одного із визначальних напрямків реалізації політики у сфері підтримки й зміцнення шлюбу та сім'ї [1, с. 114].

У міжнародному праві основи медіації закладені низкою документів, серед яких Директива № 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних і комерційних справах» та рекомендації Ради Європи щодо альтернативного вирішення спорів. В Україні медіація регулюється Законом України «Про медіацію»

(2021 рік), який встановлює правові та організаційні засади цього процесу. Згідно з цим законом, медіація може застосовуватися у різних сферах, включаючи сімейні спори [4, с. 247-248].

У Німеччині діє the Mediation Act (Mediationsgesetz), який було прийнято на виконання Директиви ЄС. Цей документ встановлює своєрідні рамки, в межах яких повинна відбуватися процедура медіації. У законі дається визначення медіації, встановлюються вимоги щодо медіатора та його навчання медіації та закріплюються основні принципи інституту. Сімейна медіація є однією з найбільш поширених процедур медіації в Німеччині. Наразі сімейні медіації проводяться не лише медіаторами-практиками, але й державними службовцями управлінь у справах молоді. Зокрема, їм надані повноваження щодо організації проведення медіацій у справах, що стосуються проблем виховання дітей. У Німеччині до сімейної медіації також відносяться спадкові справи, пов'язані зі спором спадкоємців – членів однієї сім'ї [1, с. 115].

Сімейна медіація в Канаді – це розвинена та популярна альтернатива судовим процесам, що допомагає парам, які розлучаються, досягти згоди щодо опіки над дітьми, розподілу майна та аліментів за допомогою нейтральної третьої сторони медіатора. На практиці в Канаді існують два основні шляхи отримання таких послуг: приватна медіація, де сторони обирають фахівця та оплачують його послуги погодинно, а також державна медіація при судах, яка є безкоштовною або за рахунок субсидій залежно від доходу сім'ї. Досвід Канади становить особливий інтерес завдяки стратегії поетапного впровадження медіації через апробацію локальних пілотних проєктів.

У Фінляндії Закон про шлюб містить окрему главу, присвячену питанням сімейної медіації. У ст. 20 цього Закону зазначено, що пріоритетним способом вирішення спору є переговори між членами сім'ї та укладення відповідної угоди. У разі виникнення сімейного спору сторони мають право звернутися по допомогу до медіатора, головним завданням якого є забезпечення конфіденційного та довірливого діалогу між членами сім'ї з метою врегулювання розбіжностей. Сімейна медіація проводиться спеціалізованими установами, організаціями,

асоціаціями, а також фахівцями, які мають дозвіл та таку діяльність. Контроль і моніторинг за діяльністю організацій, асоціацій та сімейних медіаторів здійснюють уповноважені державні органи провінцій, які звітують Міністерству соціальних справ та охорони здоров'я Фінляндії [1, с. 115-116].

2021 року на VI міжнародного форуму «Медіація і право» (м. Одеса) Марія да Консейсан Олів'єра, експертка Ради Європи, зазначила, що в Європі не так вже й багато справ у цивільному та кримінальному судочинстві розглядається шляхом медіації. Країни Європи мають різні системи розвитку медіаційних процедур. Наприклад, в Англії перед судовим розглядом справи між сторонами обов'язково має пройти хоча б одна зустріч із медіатором. У Туреччині на базі судів за підтримки Міністерства юстиції працюють медіатори в окремій категорії справ. В Італії через перевантаженість судової системи медіація є обов'язковою стосовно різних спорів, зокрема й сімейних спорів. Середня справа в рамках медіації триває 140-150 днів, що є доволі непоганим результатом. У Німеччині також по окремих групах справ попередня медіація є обов'язковою. Адже, подаючи позовну заяву до суду, адвокат має подати також документ, що посвідчує первинну спробу медіації [3].

В окремих країнах існують дійсно дієві механізми популяризації медіації. Наприклад, у Словенії за обрання медіації у якості вирішення спору, сторонам можуть нараховуватись податкові кредити, а в Португалії існує державна служба, що надає послуги у сфері медіації. Але багато країн поки ще розглядають медіацію як необов'язковий елемент вирішення спору.

Отже, зарубіжний досвід застосування медіації у вирішенні сімейних спорів розглядає сімейну медіацію як найбільш вигідну альтернативу судовому розгляду. Медіація завжди є кращою, ніж судовий розгляд справ. Значні ресурси, що витрачаються на судовий розгляд справ можуть бути зекономлені завдяки медіації. Та й сторони під час підготовки спільного рішення за допомогою медіатора будуть більш задоволені фінальною угодою, ніж судовим рішенням.

Якщо країна тільки починає впроваджувати медіацію, то достатнім показником є запровадження медіації в окремих видах спорів. На цьому етапі необхідно активно популяризувати медіацію і серед громадян, і серед правників. У країнах з

розвиненою медіацією відбувається суттєве розвантаження судової системи. В ЄС розроблено багато стандартів у сфері медіаційних процедур, тому у процесі розбудови вітчизняної системи ефективної медіації експерти рекомендують звертатися до цих рекомендацій. Аналіз моделей проведення сімейної медіації у різних країнах свідчить про необхідність виваженого підходу до впровадження цього інституту в Україні з обов'язковим дотриманням основних принципів медіації у сімейних спорах.

Список використаних джерел:

1. Анциферова М., Чернописька В. Зарубіжний досвід сімейної медіації та його можливість імплементації в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. № 3 (39). 2023. С. 112–118.

2. Білоусова Д. О. Інститут сімейної медіації та перспективи його впровадження в Україні : магістерська робота : 081 Право / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2021. 102 с.

3. Медіація: міжнародний досвід та українські реалії. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/mediaciya-mizhnarodniy-dosvid-ta-ukrayinski-realiyi-.html>

4. Попов В.А. Роль медіації у вирішенні сімейних спорів: переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. Т.1. Вип. 87. С. 246-251.

5. Явор О.А. Закономірності розвитку сімейної медіації в зарубіжних країнах та на Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 47-53. URL: <file:///C:/Users/B-Pro/Downloads/235799-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-539036-1-10-20210628.pdf> (дата звернення: 08.05.2026).

The foreign experience of the establishment and functioning of the institution of family mediation as an effective alternative to judicial proceedings is analyzed. The specifics of legislative regulation and practical models of mediation in European countries, the USA and

Canada are studied, and the prospects for adapting the best international practices to Ukrainian legal and social realities are also determined.

***Keywords:** family mediation, international experience, dispute resolution, voluntariness, protection of the child interests.*

Авторська довідка:

Головко Світлана Григорівна, к.і.н., доцент, професор кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права, Факультет права та міжнародних відносин, Державний університет «Київський авіаційний інститут», ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0795-7166>

Колонська Вікторія Михайлівна, здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, Факультет права та міжнародних відносин, Державний університет «Київський авіаційний інститут» ORCID ID: 0009-0000-6954-5082

АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 14056 та №14057: ВПЛИВ НА РОБОТУ МЕДІА ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Бондаренко Ольга, Ровна Катерина

У статті досліджено особливості правового регулювання захисту особистих немайнових прав у сфері поширення інформації в контексті законопроектів № 14056 та № 14057. Проаналізовано потенційний вплив запропонованих змін на свободу вираження поглядів, діяльність медіа та інститутів громадянського суспільства. Окрему увагу приділено ризикам порушення балансу між правом на репутаційний захист і свободою слова.

***Ключові слова:** право на відповідь, спростування, свобода слова, медіа, громадянське суспільство.*

Сучасний розвиток інформаційного суспільства та посилення ролі медіа у формуванні публічної думки зумовлюють необхідність постійного вдосконалення правових механізмів захисту особистих немайнових прав у сфері поширення інформації. Особливої актуальності набуває питання забезпечення балансу між свободою вираження поглядів, з одного боку, та захистом честі, гідності й ділової репутації. з іншого, що традиційно вирішується через інститути права на відповідь і спростування.

У цьому контексті особливого значення набуває аналіз положень законопроектів № 14056 та № 14057, які спрямовані на оновлення цивільно-правового регулювання захисту особистих немайнових прав, зокрема у сфері поширення інформації та реагування на неї [1; 2].

Так, положення законопроектів № 14056, що стосуються права на відповідь і спростування, безпосередньо впливають на діяльність медіа та організацій громадянського суспільства, оскільки змінюють підходи до реагування на поширену інформацію. Історично у європейському праві застосовувалися як право на відповідь, так і право на спростування, що відображено, зокрема, у Резолюції Комітету міністрів Ради Європи 1974 року та подальших актах. Вони закріплювали

необхідність забезпечення «реальної можливості» для особи оперативно реагувати на недостовірні відомості у медіа. Згодом акцент змістився у бік уніфікованого права на відповідь або альтернативних засобів правового захисту, що знайшло відображення у Європейській конвенції про транскордонне телебачення та Рекомендації Rec(2004)16 [3;4].

Законопроект пропонує закріпити в Цивільному кодексі України дві окремі конструкції — право на спростування (ст. 277) та право на відповідь (ст. 277-1). Формально така диференціація спрямована на розширення інструментарію захисту особистих прав, однак викликає питання щодо системності регулювання. Фактично обидва механізми охоплюють подібні правові ситуації, коли особа реагує на поширену інформацію, що, у свою чергу, може створювати ризики дублювання правових норм і ускладнення правозастосування. У цьому контексті право на відповідь виступає більш широкою категорією, яка включає різні форми реакції, від уточнення фактів до заперечення контексту поданої інформації.

Окрему дискусію викликає визначення недостовірної інформації, зокрема включення до неї даних, пов'язаних із презумпцією невинуватості. Такий підхід фактично переносить кримінально-правові стандарти у сферу цивільних правовідносин, що може призвести до надмірного обмеження журналістських розслідувань і суспільно важливої критики. У результаті виникає ризик, що медіа будуть змушені утримуватися від публікацій щодо корупційних або суспільно значущих тем до моменту винесення обвинувального вироку, що суперечить їхній функції «сторожового собаки демократії». Водночас позиція ЄСПЛ передбачає необхідність балансу між захистом репутації та свободою вираження поглядів, з урахуванням контексту і суспільного інтересу.

Проблемним також є регулювання оціночних суджень, які формально не підлягають спростуванню, але можуть спричиняти обов'язок компенсації моральної шкоди у разі їх образливого характеру. Такий підхід створює ризик «охолоджувального ефекту» для свободи слова, особливо у сфері громадського контролю, журналістських розслідувань та діяльності громадських організацій. Практика ЄСПЛ, зокрема у справі *Eker v. Turkey* [5], підкреслює, що навіть різка

або шокуюча риторика може бути допустимою в межах свободи вираження поглядів, якщо вона є відповіддю у публічній дискусії та не виходить за межі допустимого балансу. Отже, запропоновані зміни потребують додаткового узгодження з європейськими стандартами, аби уникнути надмірного обмеження свободи медіа та громадянського суспільства [6].

Законопроект № 14057 «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) розміщення книги другої», зареєстрований у вересні 2025 року групою народних депутатів, викликав значну дискусію серед експертного середовища через потенційні ризики для свободи слова та діяльності медіа. Його положення, спрямовані на оновлення цивільно-правового регулювання, одночасно містять норми, які можуть істотно вплинути на баланс між захистом особистих прав та свободою вираження поглядів.

Зокрема, окрему занепокоєність викликають положення, що допускають можливість попереднього обмеження поширення інформації, фактично ще до її оприлюднення. Такий підхід може застосовуватися до онлайн-видань, соціальних мереж та інших цифрових платформ і розглядається експертами як форма попереднього втручання у свободу слова (*prior restraint*), що потенційно суперечить гарантіям статті 10 Європейської конвенції з прав людини. У цьому контексті також передбачається можливість блокування доступу до матеріалів як спосіб реагування на ймовірне порушення особистих немайнових прав.

Подібні механізми, за оцінками фахівців, можуть створити додатковий тиск на редакції медіа, спонукати до видалення контенту та посилити тенденції самоцензури. Крім того, існує ризик зловживання такими інструментами з боку публічних осіб або великих корпорацій у межах судових спорів. У зв'язку з цим наголошується на необхідності дотримання принципу пропорційності та застосування зазначених заходів лише як виняткових, із пріоритетом досудового врегулювання спорів [7].

Водночас представники медійної спільноти підкреслюють, що посилення регуляторних вимог у сфері поширення інформації може мати істотні ризики для професійної діяльності журналістів. Йдеться насамперед про можливе послаблення

редакційної автономії, ускладнення дотримання стандартів журналістських розслідувань та фактичне звуження можливостей для оперативного висвітлення суспільно значущих подій. У підсумку це може негативно позначитися на реалізації свободи слова та виконанні медіа їхньої контрольної функції в демократичному суспільстві [7].

Розвиваючи цю проблему, практикуючі журналісти-розслідувачі звертають увагу на потенційні процесуальні та організаційні наслідки таких змін. Зокрема, команда Bihus.info наголошує, що посилення юридичних механізмів реагування на публікації може призвести до значного зростання кількості судових спорів, які часто розглядаються роками або не доходять до остаточних рішень. Водночас журналісти підкреслюють, що саме розслідувальна журналістика нерідко заповнює прогалини в діяльності правоохоронних органів, висвітлюючи факти, які залишаються поза належним розслідуванням.

У цьому ж контексті голова Національної спілки журналістів України Сергій Томіленко застерігає, що окремі положення законопроекту, попри декларований захист суспільного інтересу, можуть фактично звужити право громадськості на доступ до критичної та викривальної інформації. Йдеться про потенційне обмеження можливостей журналістів здійснювати критичний аналіз дій посадових осіб та забезпечувати публічну підзвітність влади, що є одним із ключових елементів демократичного суспільного контролю [8].

Паралельно з цим експертне середовище звертає увагу і на більш системні аспекти запропонованих змін. Зокрема, юристи Центру демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ) у результаті аналізу законопроектів відзначають, що вони можуть мати неоднозначний вплив на інституційний розвиток громадянського суспільства. З одного боку, законопроект № 14056 містить положення, які потенційно посилюють правові гарантії участі в громадських об'єднаннях, зокрема щодо участі дітей у дитячих громадських організаціях та розширення можливостей осіб з обмеженою цивільною дієздатністю бути членами таких організацій. З іншого боку, експерти наголошують на необхідності доопрацювання низки норм, які можуть створювати надмірне адміністративне навантаження на організації громадянського

суспільства, зокрема щодо інституту «значного правочину» у ст. 98 ЦК України, положень ст. 781 ЦК України та норм, що регулюють ліквідаційні процедури філій та представництв іноземних держав [9].

Отже, аналіз запропонованих законодавчих змін свідчить про спробу комплексного оновлення цивільно-правових механізмів захисту особистих немайнових прав в інформаційній сфері, однак водночас виявляє низку системних ризиків для балансу між приватними інтересами та свободою вираження поглядів. Розширення інструментів реагування на поширену інформацію та деталізація процедур захисту репутації формують більш жорстку модель регулювання, яка може вплинути на оперативність і сміливість медійних матеріалів, особливо розслідувального характеру.

Водночас запропоновані підходи потребують узгодження з принципами пропорційності та правової визначеності, оскільки надмірна формалізація механізмів захисту може створити додаткові бар'єри для журналістської діяльності та громадського контролю. Особливо чутливими є положення, що допускають превентивне втручання у поширення інформації або посилення відповідальності за оціночні судження, що потенційно впливає на практичну реалізацію свободи слова.

З урахуванням позицій експертного середовища, медіа та організацій громадянського суспільства, ключовим завданням подальшого доопрацювання законопроектів має стати забезпечення чіткого розмежування між захистом репутаційних прав і недопущенням необґрунтованого обмеження публічної дискусії. Це дозволить зберегти ефективність правового захисту особи без шкоди для демократичної функції медіа та інститутів громадського контролю.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) розміщення книги другої (реєстр. № 14056) : внес. 21.09.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/14056> (дата звернення: 08.05.2026).

2. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з оновленням (рекодифікацією) розміщення книги другої (реєстр. № 14057) : внес. 21.09.2025 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/14057> (дата звернення: 08.05.2026).

3. Європейська конвенція про транскордонне телебачення від 05.05.1989 р. ETS № 132. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=132>(дата звернення: 08.05.2026).

4. Recommendation Rec(2004)16 of the Committee of Ministers to member states on the right of reply in the new media environment : adopted 15.12.2004. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805db3b8 (дата звернення: 08.05.2026).

5. Case of Eker v. Turkey (Application no. 24016/05) : Judgment of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112197> (дата звернення: 08.05.2026).

6. Рекодифікація Цивільного кодексу: зрада, перемога чи «невсьотакооднозначно». Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/rekodyfikatsiya-tsyvilnogo-kodeksu/> (дата звернення: 08.05.2026).

7. Ризик цензури й надзорські вимоги до медіа: що не так із законопроектом №14057. Texty.org.ua. URL: <https://texty.org.ua/fragments/115949/ryzyk-cenzury-j-nadzhorstki-vymohy-do-media-sho-ne-tak-iz-zakonoprojektom-14057/>(дата звернення: 08.05.2026).

8. Медійники попереджають, що новий законопроект може поставити загрозу журналістським розслідуванням: що кажуть у Раді. Hromadske. URL: <https://hromadske.ua/polityka/251927-mediynyky-poperedzaiut-shcho-novyy-zakonoprojekt-moze-postavyty-zahrozu-zurnalistski-rozsliduvannia-shcho-kazut-u-radi>(дата звернення: 08.05.2026).

9. Рекодифікація цивільного кодексу: як законопроекти №14056 та №14057 вплинуть на діяльність ОГС і медіа. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/news/tsyvilnyi-kodeks-ogs/> (дата звернення: 08.05.2026).

The article examines the peculiarities of legal regulation of the protection of personal non-property rights in the sphere of information dissemination in the context of draft laws No. 14056 and No. 14057. It analyzes the potential impact of the proposed amendments on freedom of expression, media activities, and civil society institutions. Special attention is paid to the risks of disrupting the balance between the right to reputation protection and freedom of speech.

Keywords: *right of reply, correction, freedom of expression, media, civil society.*

Авторська довідка:

Бондаренко Ольга - завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент, ORCID: 0000-0002-3361-2121

Ровна Катерина - студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, ORCID:0009-0000-3427-5959

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Луцишена Анна, Бондаренко Ольга

У тезах розглянуто питання цивільно-правової відповідальності за невиконання зобов'язань під час воєнного стану. Проаналізовано значення форс-мажорних обставин, особливості доведення їх впливу на виконання зобов'язань та окремі аспекти судової практики. Також звернуто увагу на необхідність удосконалення механізмів захисту майнових прав.

Ключові слова: *цивільно-правова відповідальність, воєнний стан, форс-мажор, зобов'язання, відшкодування збитків.*

В умовах воєнного стану в Україні невиконання цивільних зобов'язань стало поширеним явищем через об'єктивні труднощі, які спричинені бойовими діями, окупацією окремих територій та економічною нестабільністю. Проте, сам факт війни не означає автоматичного звільнення сторони від відповідальності за порушення договору. Для цього необхідно довести, що саме воєнні обставини унеможливили виконання конкретного зобов'язання.

Відповідно до ст. 617 Цивільного кодексу України, особа звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що таке порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [1]. Водночас форс-мажорні обставини не припиняють самого зобов'язання, а лише можуть бути підставою для звільнення від відповідальності. Наприклад, від сплати штрафних санкцій чи пені.

На нашу думку, для більш глибокого розуміння підстав звільнення від цивільно-правової відповідальності варто звернути увагу на поняття форс-мажорних обставин. Наприклад, такі науковиці, як О. С. Кочина та В. М. Болдирева зазначають, що доцільно застосовувати визначення, передбачене ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [2]. Відповідно до цього закону, форс-мажорні обставини - це надзвичайні та невідворотні обставини, які об'єктивно унеможлиблюють виконання зобов'язань [3].

Основною проблемою є доведення зв'язку між воєнними діями та неможливістю виконання договору. Обов'язок доказування покладається на сторону, яка посилається на форс-мажор [1]. Підтвердженням можуть бути сертифікати Торгово-промислової палати України [3].

Судова практика показує, що кожену ситуацію з невиконанням договору під час воєнного стану розглядають окремо. Сам по собі воєнний стан не означає автоматичного звільнення від відповідальності. А отже, потрібно довести, що саме він реально завадив виконати зобов'язання [4].

Окремі особливості відповідальності за невиконання грошових зобов'язань у період воєнного стану визначені Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», який передбачає спеціальні правила щодо відповідальності за прострочення виконання грошових зобов'язань та особливості обчислення строків у період дії воєнного стану [5].

На жаль, у воєнний час також ускладнюється реалізація права на судовий захист та відшкодування збитків через обмеження та особливі умови функціонування судової системи [6, с. 55-58].

До того ж, у науковій літературі звертається увага на необхідність створення державних механізмів компенсації збитків, завданих унаслідок війни, а також ведення спеціальних реєстрів для фіксації таких втрат [7, с. 81]. Ми вважаємо, що це сприятиме більш ефективному захисту майнових прав громадян і суб'єктів господарювання.

Отже, цивільно-правова відповідальність під час воєнного стану визначається індивідуально. А сам факт війни не звільняє від відповідальності, адже необхідно довести, що саме вона завадила виконанню зобов'язання. Також важливо розвивати електронне судочинство, створювати механізми для повернення збитків, спрощувати процедури та вести спеціальні реєстри для фіксації втрат.

Список використаних джерел

1) Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 08.05.2026).

2) Кочина О. С., Болдирева В. М. Вплив воєнного стану на цивільні правовідносини. Нове українське право. 2022. № 2. С. 53-58. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.7>.

3) Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/671/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 09.05.2026).

4) Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 07 червня 2023 року у справі № 906/540/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 09.05.2026).

5) Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2120-20> (дата звернення: 09.05.2026).

6) Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану: збірник тез Науково-практичної конференції (м. Харків, 15 квітня 2024 року). Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, ре-дкол.: А.М.Мерник, М. Д. Вовченко. 2024. 215 с.

7) Право в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 12 травня 2023 року. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. 179 с.

The theses consider the issue of civil liability for non-performance of obligations during martial law. The role of force majeure circumstances, the peculiarities of proving their impact on the performance of obligations, and certain aspects of judicial practice are analyzed. Attention is also paid to the need to improve mechanisms for the protection of property rights.

Keywords: *civil liability, martial law, force majeure, obligations, compensation for damages.*

Авторська довідка:

Луцишена Анна Денисівна, здобувачка вищої освіти 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, <https://orcid.org/0009-0001-4337-1907>

Бондаренко Ольга, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, <https://orcid.org/0000-0002-3361-2121>

ПАНЕЛЬ V

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА СУДОЧИНСТВО; КРИМІНАЛІСТИКА; КРИМІНОЛОГІЯ; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

ADMISSIBILITY OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN LIGHT OF THE LEGAL POSITIONS OF THE ECtHR

Yuliia Ivchuk

The article examines the issue of the admissibility of evidence in criminal proceedings in light of the case law of the European Court of Human Rights and the provisions of Ukrainian criminal procedural legislation. Particular attention is paid to the criteria for assessing evidence obtained in violation of human rights, in particular the right to a fair trial, the right to defence, the right not to incriminate oneself, as well as the prohibition of torture and inhuman treatment. It is concluded that, for national judicial practice, it is important not only to ensure formal compliance with procedural requirements, but also to carry out a substantive assessment of the impact of a violation on the fairness of criminal proceedings as a whole.

Keywords: *admissibility of evidence, criminal proceedings, ECtHR, right to a fair trial, inadmissible evidence, Article 6 of the ECHR.*

The right to a fair trial is one of the fundamental principles underlying the functioning of a democratic state governed by the rule of law. Proper regulation of the procedure of proof and the admissibility of evidence is of particular importance for ensuring this right in criminal proceedings. The legitimacy of criminal prosecution and public trust in justice in general depend precisely on the manner in which evidentiary information is obtained and on whether the procedure for obtaining it complies with the requirements of law and international standards for the protection of human rights.

In modern criminal proceedings, the admissibility of evidence serves as an indicator of the extent to which criminal proceedings comply with the principles of respect for

human dignity, inviolability of private life, freedom from torture, the right to defence, and the right not to testify against oneself. The European Court of Human Rights (hereinafter – the ECtHR) emphasises that Article 6 of the Convention guarantees the right to a fair trial but does not establish exhaustive rules on the admissibility of evidence as such (Jalloh v. Germany, 2006). Therefore, for national legal orders, the ability to combine procedural autonomy with Convention-based limits becomes decisive. For the Ukrainian legal system, this is especially important in view of the structure of Articles 86-87 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in conjunction with the state’s obligation to implement European standards in judicial practice.

Article 86 of the current Criminal Procedure Code of Ukraine provides that evidence is admissible if it has been obtained in accordance with the procedure established by the Code (Criminal Procedure Code of Ukraine, 2026). Conversely, inadmissible evidence may not be used in the adoption of procedural decisions, and the court may not rely on it. The provisions of Article 87 of the Criminal Procedure Code of Ukraine establish that evidence obtained as a result of a substantial violation of human rights and freedoms, as well as any other evidence obtained through information acquired as a result of such a violation, shall be inadmissible (Criminal Procedure Code of Ukraine, 2026). This provision enshrines not only the rule of inadmissibility of evidence obtained in violation of the law, but also the concept of derivative inadmissibility of evidence, according to which evidence obtained on the basis of information acquired as a result of a substantial violation of human rights and freedoms is also deemed inadmissible. This corresponds to the doctrine of the “fruit of the poisonous tree”.

The ECtHR consistently refuses to act as a “fourth instance” in matters of ordinary evidentiary assessment. In *Schenk v. Switzerland*, the Court emphasised that Article 6 does not lay down rules on the admissibility of evidence as such, and that its task is to determine whether the proceedings as a whole were fair. According to the circumstances of the case, the contested tape recording had been obtained unlawfully; however, the Court attached importance to two circumstances: first, the applicant had been able to challenge the authenticity of the recording and object to its use; second, the recording was not the only evidence of guilt (*Schenk v. Suisse*, 1986). Thus, the ECtHR developed an approach

according to which the assessment of evidence from the standpoint of its admissibility primarily falls within the jurisdiction of national courts, while Convention review focuses on the overall fairness of the proceedings.

In *Khan v. the United Kingdom*, the Court found that a covert audio recording had been made in violation of Article 8 of the Convention, since the interference had not been “in accordance with the law”. Nevertheless, it concluded that the use of that material at trial did not contravene Article 6. The decisive factors were that the national courts had examined the impact of the evidence on the fairness of the proceedings, had the power to exclude it, and had afforded the defence an opportunity to object to its use (*Khan v. the United Kingdom*, 1999). Therefore, a violation of Article 8 in itself does not automatically entail a violation of Article 6; in other words, there is no mechanical dependence between these provisions.

Another aspect of the same issue was addressed in *P.G. and J.H. v. the United Kingdom*, where the Court again found a violation of Article 8 due to the absence of an adequate legal basis for the use of covert recording devices, including on police premises (*P.G. and J.H. v. the United Kingdom*, 2000). In addition, the Court clarified that voice samples which do not contain incriminating statements are closer to physical or objective samples and therefore do not fall within the privilege against self-incrimination in the same sense as compelled testimony (*P.G. and J.H. v. the United Kingdom*, 2000).

Against this background, however, it becomes particularly clear that Convention law is not indifferent to the nature of the violation. In *Jalloh v. Germany*, the Court repeated the general formulation that Article 6 does not create its own code of rules on the admissibility of evidence, but immediately noted that different considerations apply where evidence has been obtained in breach of Article 3 of the Convention (*Jalloh v. Germany*, 2006). The legal position set out in that case became crucial, since the admissibility of evidence ceased to be viewed merely as a matter of “procedural legality” and began to be assessed through the hierarchy of fundamental rights. It follows that the more deeply the method of obtaining evidence affects human dignity, autonomy of will, or the fairness of the defence position, the less relevant traditional arguments concerning the public interest and the effectiveness of prosecution become.

Thus, the concept of admissibility in light of the ECtHR's case law cannot be reduced solely to compliance with the formal requirements of national procedure. Admissibility is a multidimensional criterion that includes the legality of the method by which the material was obtained; the nature of the right that was violated; the presence or absence of coercion; the possibility for the defence to examine and challenge the evidence; and, ultimately, the answer to the question of whether the very "essence" of the right to a fair trial was impaired.

These legal positions are of significant importance for Ukrainian law enforcement and judicial practice. The Supreme Court increasingly relies on the approaches developed by the ECtHR when resolving issues concerning the admissibility of evidence.

In particular, in the judgment of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court of 22 August 2019 in case No. 629/4448/17, the ECtHR criteria for distinguishing permissible operational activity from entrapment were applied. The Court drew attention to the need to verify whether law enforcement authorities had acted passively and whether there had been objective data concerning the person's criminal activity prior to the commencement of the operational measure (Judgment of 22 August 2019 in case No. 629/4448/17 of the Criminal Cassation Court).

The judgment of the Grand Chamber of the Supreme Court of 31 August 2022 in case No. 756/10060/17 is also of considerable importance. The Court emphasised that, when deciding on the admissibility of evidence, it is necessary to identify the specific fundamental right that was violated and to assess the impact of that violation on the fairness of the criminal proceedings (Judgment of 31 August 2022 in case No. 756/10060/17 of the Grand Chamber of the Supreme Court). This approach largely corresponds to the position of the ECtHR.

In general, analysis of the ECtHR's case law makes it possible to identify several principal approaches to the assessment of the admissibility of evidence. First, the unlawful obtaining of evidence does not always automatically amount to a violation of Article 6 of the Convention. Second, the right to remain silent and the privilege against self-incrimination are important components of the right to a fair trial. Third, the use of evidence obtained through torture or inhuman treatment is incompatible with Convention

standards. Fourth, evidence obtained as a result of police entrapment cannot serve as the basis for a fair conviction.

Thus, the case law of the ECtHR has formed a multi-level system of criteria for the admissibility of evidence in criminal proceedings. The Court proceeds from the premise that the assessment of admissibility cannot be limited exclusively to a formal analysis of procedural violations. Decisive importance is attached to the nature of the violated right, the manner in which the evidence was obtained, the possibility for the defence to challenge it, and the impact of the relevant violation on the fairness of the proceedings as a whole.

For Ukraine, the further implementation of precisely this substantive approach to the assessment of evidence is of particular importance. National judicial practice should be guided not only by formal compliance with procedural rules, but also by the need to ensure a genuine balance between the interests of criminal prosecution and the protection of fundamental human rights. This constitutes the principal significance of the ECtHR's legal positions for the development of modern criminal procedural law in Ukraine.

References:

1. Jalloh v. Germany, European Court of Human Rights, 11 July 2006, Application no. 54810/00. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307>
2. Criminal Procedure Code of Ukraine, Code of Ukraine No. 4651-VI (2026) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Schenk v. Suisse, European Court of Human Rights, 6 March 1986, App. No. 10862/84. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76799>
4. Khan v. the United Kingdom, European Court of Human Rights, 20 April 1999, Application no. 35394/97. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-4872>
5. P.G. and J.H. v. the United Kingdom, European Court of Human Rights, 24 October 2000, Application no. 44787/98. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5519>
6. Judgment of 22 August 2019 in case No. 629/4448/17 of the Criminal Cassation Court. Unified State Register of Court Decisions. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83870631>

7. Judgment of 31 August 2022 in case No. 756/10060/17 of the Grand Chamber of the Supreme Court. Unified State Register of Court Decisions. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457>

Author Information

Yuliia Yu. Ivchuk – Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Public and Private Law, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Kyiv, Ukraine), ORCID ID: 0000-0002-0399-9126.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОСІБ У ФАКТИЧНИХ І РЕЄСТРОВАНИХ ПАРТНЕРСТВАХ

Канський Олександр, Татаренко Галина

В роботі розглянуто кримінально-правовий захист осіб, які перебувають у цивільному партнерстві, фактичному співжитті, одностатевих партнерствах та інших формах близьких відносин. Обґрунтовано, що сучасне кримінальне право має реагувати не лише на насильство у формально зареєстрованому шлюбі, а й на насильство, примус, переслідування, психологічний контроль, економічне підпорядкування та інші посягання, які виникають у реальних стійких міжособистісних зв'язках. Акцент зроблено на значенні формули «сімейні або близькі відносини» у чинній ст. 126-1 КК України та понятті «близька людина» у проєкті нового КК України. Доведено, що відсутність повноцінного законодавчого визнання цивільних і одностатевих партнерств в Україні не повинна призводити до зниження рівня кримінально-правового захисту потерпілих осіб. Підкреслено, що практика ЄСПЛ і сучасні компаративні дослідження європейського сімейного права підтверджують необхідність відходу від суто формального розуміння сімейних відносин на користь людиноцентричного, фактичного та антидискримінаційного підходу.

Ключові слова: *кримінально-правовий захист, домашнє насильство, близькі відносини, цивільне партнерство, фактичне співжиття, одностатеві партнерства, сімейні відносини, дискримінація, приватне і сімейне життя, ЄСПЛ.*

Кримінально-правовий захист осіб у цивільному партнерстві, фактичному співжитті, одностатевих партнерствах та інших формах близьких відносин є важливим напрямом розвитку сучасного кримінального права, оскільки насильство, примус, переслідування, приниження, економічне підпорядкування або психологічний контроль можуть виникати не лише в офіційно зареєстрованому шлюбі. Реальне життя демонструє значно ширший спектр міжособистісних зв'язків: особи можуть проживати однією сім'єю без шлюбу, вести спільний побут, мати спільне майно, виховувати дітей, підтримувати одне одного матеріально й

емоційно, перебувати у тривалих романтичних або партнерських відносинах, у тому числі одностатевих. Саме тому кримінально-правова охорона має бути прив'язана не лише до формального сімейного статусу, а передусім до факту існування близьких відносин, у межах яких потерпіла особа може опинитися у стані залежності, вразливості або тривалого контролю з боку кривдника. Особливе значення тут має ст. 126-1 КК України, яка визначає домашнє насильство як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя, колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває чи перебував у сімейних або близьких відносинах [1, ст. 126-1].

Такий підхід є принципово важливим, оскільки він зміщує акцент із формальної ознаки шлюбу на реальний характер відносин між винною та потерпілою особою. Кримінальне право у цій сфері має захищати не «модель сім'ї» як абстрактну соціальну конструкцію, а конкретну людину, її життя, здоров'я, гідність, свободу, психологічну безпеку та автономію. Конституція України визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, закріплює рівність громадян перед законом і забороняє привілеї чи обмеження за ознаками, зокрема статі, переконань або іншими ознаками [2, ст. 3, 21, 24]. Тому кримінально-правовий захист у близьких відносинах не може залежати від того, чи визнає держава певний союз шлюбом, чи має пара можливість зареєструвати партнерство, чи відповідає такий союз традиційному уявленню про сім'ю. Якщо в межах фактичного співжиття або партнерства виникає систематичне насильство, держава має реагувати на нього як на суспільно небезпечне посягання, а не як на приватний конфлікт.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» також виходить із широкого розуміння сімейного і близького контексту. Він регулює не лише ситуації насильства між особами, які перебувають у шлюбі, а й випадки, коли особи проживають або проживали однією сім'єю, перебувають чи перебували у родинних або близьких відносинах, незалежно від факту спільного проживання у момент вчинення насильства [3]. Це має безпосереднє кримінально-правове значення, оскільки законодавство про запобігання домашньому насильству формує

ширший захисний контекст для застосування ст. 126-1 КК України. У практичному вимірі це означає, що потерпілими можуть бути не лише дружина або чоловік, а й колишні партнери, особи у фактичному співжитті, особи, які перебували у тривалих романтичних відносинах, партнери, між якими існувала емоційна або економічна залежність, а також особи в одностатевих стосунках, якщо фактичні обставини свідчать про близькість, сталість або сімейний характер відповідного зв'язку.

Водночас чинне сімейне законодавство України залишається більш формалізованим і традиційним. Сімейний кодекс України визначає шлюб як сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований органом державної реєстрації актів цивільного стану, а проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя [4, ст. 21]. Разом із тим Сімейний кодекс визнає певні майнові наслідки фактичного проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без шлюбу, зокрема щодо майна, набутого за час такого спільного проживання [4, ст. 74]. Для кримінального права це співвідношення має особливе значення: навіть якщо сімейне право не прирівнює фактичне співжиття або одностатеве партнерство до шлюбу, це не означає, що потерпілі особи мають залишатися поза кримінально-правовим захистом. Навпаки, кримінальне право повинно реагувати на реальну суспільну небезпечність діяння, а не на формальну повноту цивільно-правового або сімейно-правового статусу потерпілої особи.

У цьому контексті важливо розуміти, що домашнє насильство у близьких відносинах має специфічну природу. Воно часто не зводиться до одноразового фізичного нападу, а проявляється як тривалий контроль над поведінкою, пересуванням, фінансами, спілкуванням, репутацією, сексуальною автономією та особистими рішеннями потерпілої особи. Саме тому ст. 126-1 КК України говорить про систематичність фізичного, психологічного або економічного насильства, наслідком якого можуть бути фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи [1, ст. 126-1]. Для осіб у фактичному співжитті або одностатевих партнерствах ризик може бути посилений тим, що потерпіла особа іноді не

сприймає себе як суб'єкта спеціального правового захисту, бо її відносини не мають чіткого офіційного статусу. Це створює додаткові бар'єри для звернення до поліції, отримання обмежувального припису, доведення систематичності насильства або пояснення характеру залежності від кривдника.

Міжнародні стандарти захисту від насильства у близьких відносинах також не обмежують проблему лише зареєстрованим шлюбом. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, відома як Стамбульська конвенція, виходить із того, що домашнє насильство охоплює акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в сім'ї, у межах домашнього осередку або між колишніми чи теперішніми подружжям чи партнерами, незалежно від того, чи проживає або проживав кривдник разом із потерпілою особою [5, ст. 3]. Саме ця логіка є найбільш придатною для кримінально-правового аналізу: небезпека домашнього насильства визначається не юридичною назвою союзу, а близькістю, повторюваністю, асиметрією влади, залежністю і можливістю кривдника використовувати довіру або спільний побут як інструмент контролю.

Європейська конвенція з прав людини прямо не встановлює спеціального складу злочину щодо домашнього насильства, однак її положення мають важливе значення для кримінально-правового захисту осіб у близьких відносинах. Право на життя, заборона катування і нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, право на повагу до приватного і сімейного життя, а також заборона дискримінації створюють для держави позитивні зобов'язання щодо запобігання насильству, ефективного розслідування та недопущення вибіркового або упередженого захисту [6, ст. 2, 3, 8, 14]. Якщо держава формально визнає кримінальну відповідальність за домашнє насильство, але на практиці правоохоронні органи відмовляються бачити близькі відносини у фактичному співжитті або одностатевому партнерстві, виникає ризик дискримінаційного застосування кримінального закону. У такому разі одна і та сама за змістом поведінка кривдника може отримувати різну правову оцінку лише через те, що

потерпіла особа перебувала не в зареєстрованому шлюбі, а в іншій формі близького зв'язку.

Дискусія про цивільні партнерства в Україні додатково актуалізує це питання. Проект Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств» № 9103, зареєстрований у Верховній Раді України 13 березня 2023 р., пропонує запровадити правову форму партнерства для двох повнолітніх осіб однієї або різної статі, які не перебувають у шлюбі між собою чи з іншими особами [7]. Станом на дату підготовки цих тез він не набув статусу закону і залишається саме законопроектом. Його поява, однак, свідчить про наявність суспільної та правової потреби у врегулюванні відносин, які вже існують фактично, але не мають належного правового оформлення. Для кримінального права це важливо з двох причин. По-перше, офіційне визнання партнерств могло б спростити встановлення характеру відносин між винним і потерпілим. По-друге, навіть до ухвалення такого закону відсутність реєстрації не повинна бути перешкодою для захисту потерпілої особи за ст. 126-1 КК України, якщо фактичні обставини підтверджують наявність сімейних або близьких відносин.

Практика Європейського суду з прав людини поступово сформувала підхід, за яким одностатеві пари можуть перебувати не лише у сфері приватного, а й сімейного життя. У справі *Oliari and Others v. Italy* — «Оліарі та інші проти Італії» — ЄСПЛ визнав, що відсутність будь-якої правової форми визнання і захисту одностатевих пар становила порушення ст. 8 Конвенції [8]. Це рішення важливе не тільки для сімейного або цивільного права, а й для кримінально-правової політики. Якщо одностатеві партнери здатні утворювати сімейне життя у розумінні Конвенції, то насильство в межах таких відносин не може розглядатися як менш значуще або менш суспільно небезпечне. Захист від насильства має бути однаковим для всіх осіб, які перебувають у порівнюваній ситуації близьких відносин, незалежно від статі партнерів або формальної можливості зареєструвати союз.

Особливо показовим для України є рішення ЄСПЛ у справі *Maimulakhin and Markiv v. Ukraine* — «Маймулахін і Марків проти України». Суд констатував порушення ст. 14 у поєднанні зі ст. 8 Конвенції через відсутність будь-якої форми

правового визнання і захисту одностатевої пари порівняно з різностатевими парами [9]. Для теми кримінально-правового захисту це рішення має подвійне значення. З одного боку, воно прямо стосується цивільно-правового та сімейно-правового визнання одностатевих партнерств. З іншого боку, воно задає ширший антидискримінаційний стандарт: держава не повинна створювати таку правову ситуацію, за якої одна група осіб у близьких відносинах фактично позбавлена юридичної видимості. Якщо така невидимість переноситься у кримінальне провадження, потерпілі в одностатевих партнерствах можуть стикатися з недовірою, стигматизацією або неправильним тлумаченням характеру відносин, що знижує ефективність захисту.

Сучасні дослідження правового статусу одностатевих партнерств у Європейському Союзі підтверджують, що питання правового визнання таких союзів уже давно вийшло за межі суто сімейно-правової дискусії. Воно стосується приватного і сімейного життя, недискримінації, доступу до соціальних, майнових, житлових, спадкових та адміністративних прав, а також рівного ставлення з боку держави. У компаративному аналізі одностатевих шлюбів і цивільних партнерств у Європі підкреслюється значення практики ЄСПЛ, зокрема справ *Oliari and Others v. Italy*, *Orlandi and Others v. Italy*, *P.B. and J.S. v. Austria*, *Schalk and Kopf v. Austria* та *Maimulakhin and Markiv v. Ukraine*, для поступового переходу від сприйняття одностатевих відносин лише як приватної сфери до їх розуміння як сімейного життя, що потребує правового визнання і захисту [10]. Для кримінально-правової площини це означає, що невизнання партнерства у цивільному або сімейному праві не повинно перетворюватися на фактичне послаблення захисту від домашнього насильства, переслідування, примусу чи інших посягань у межах близьких відносин.

Кримінально-правовий захист осіб у близьких відносинах має охоплювати не лише домашнє насильство у вузькому розумінні, а й суміжні посягання: погрозу вбивством, умисне тілесне ушкодження, незаконне позбавлення волі, примушування, порушення недоторканності приватного життя, сексуальне насильство, переслідування, шантаж, поширення інтимних матеріалів, доведення до

самогубства, а в найтяжчих випадках — умисне вбивство. Однак саме ст. 126-1 КК України є центральною для аналізу, бо вона дозволяє побачити специфіку насильства як систематичного процесу, а не лише як окремого епізоду. У фактичному співжитті або партнерстві кривдник може використовувати спільне житло, фінансову залежність, спільні соціальні зв'язки, страх розголошення сексуальної орієнтації, залежність від догляду, емоційну прихильність або відсутність родинної підтримки як інструменти тиску. Тому правозастосувач має встановлювати не тільки факт фізичного впливу, а й контекст відносин, повторюваність поведінки, спосіб контролю, характер залежності та наслідки для якості життя потерпілої особи.

Додаткове значення для цієї теми має проєкт нового Кримінального кодексу України станом на 22 лютого 2026 р. Він не використовує терміни «цивільне партнерство», «реєстроване партнерство» чи «одностатеве партнерство» як самостійні ознаки складу кримінального правопорушення, однак пропонує ширшу конструкцію «близької людини». У глосарії проєкту близька людина визначається як член сім'ї або інша людина, інтереси якої мають суттєве значення для особи [11, ст. 1.1.1]. Сам склад домашнього насильства у проєкті сформульовано як систематичне застосування фізичного, психологічного або економічного насильства щодо близької людини чи колишнього подружжя, що спричинило потерпілій людині фізичні або психологічні страждання, розлад здоров'я, втрату працездатності, емоційну залежність або погіршення якості її життя [11, ст. 4.6.4]. Крім того, проєкт окремо передбачає провину у вигляді домашнього насильства щодо близької людини чи колишнього подружжя, якщо воно не спричинило наслідків для потерпілої людини [11, ст. 4.6.14]. Такий підхід загалом рухається у правильному напрямі, оскільки поняття «близька людина» потенційно може охопити фактичне співжиття, цивільне партнерство, одностатеве партнерство та інші сталі особисті зв'язки. Водночас повністю проблему він не усуває, бо не містить прямої згадки про партнерські відносини, а тому практична якість захисту залежатиме від того, наскільки широко і недискримінаційно суди та органи досудового розслідування тлумачитимуть поняття близькості.

У науковому плані ця тема перебуває на перетині кримінального права, сімейного права, антидискримінаційного права, гендерних студій і практики ЄСПЛ. У сучасній компаративній літературі підкреслюється, що європейське сімейне право поступово змінюється під впливом різноманітності сімейних структур, стандартів прав людини, гендерної рівності та потреби у справедливому визнанні нефінансових, емоційних і доглядових внесків у сімейне життя [12]. Для кримінально-правового захисту це означає, що поняття «близькі відносини» має тлумачитися не формально, а змістовно. Вирішальними мають бути реальні ознаки відносин: сталість, довіра, спільний побут, взаємна підтримка, емоційна або економічна залежність, попереднє спільне проживання, інтенсивність особистого зв'язку, а також здатність кривдника використовувати ці обставини для заподіяння шкоди.

Отже, кримінально-правовий захист осіб у цивільному партнерстві, фактичному співжитті, одностатевих партнерствах та інших формах близьких відносин має будуватися на людиноцентричному, антидискримінаційному та фактичному підході. Його зміст полягає не в тому, щоб кримінальне право самостійно вирішувало питання шлюбу або сімейного статусу, а в тому, щоб воно ефективно захищало потерпілу особу від насильства там, де існує реальна близькість, залежність і можливість зловживання довірою. Відсутність законодавчо оформленого інституту цивільного партнерства не повинна бути перешкодою для кваліфікації домашнього насильства або інших кримінальних правопорушень, якщо фактичні обставини доводять існування близьких відносин. Проект нового КК України частково враховує цю проблематику через категорію «близької людини», але для повної визначеності бажаним було б подальше узгодження кримінально-правової термінології із майбутнім законодавством про реєстровані партнерства, якщо воно буде ухвалене. Такий підхід відповідає конституційному принципу людської гідності, положенням КК України, стандартам Стамбульської конвенції, практиці ЄСПЛ та сучасному розумінню кримінального права як інструменту захисту людини, а не лише формальних соціальних інститутів.

Висновки. Кримінально-правовий захист у сфері близьких відносин має охоплювати всі реальні форми партнерської, сімейної або квазі-сімейної близькості, у межах яких особа може стати потерпілою від систематичного фізичного, психологічного чи економічного насильства. Чинна редакція ст. 126-1 КК України створює для цього достатньо гнучку нормативну основу, оскільки поряд із подружжям і колишнім подружжям прямо згадує іншу особу, з якою винний перебуває або перебував у сімейних чи близьких відносинах. Найбільш важливим для правозастосування є не формальний статус союзу, а фактичний характер відносин, наявність емоційної, побутової, економічної або іншої залежності, повторюваність насильницької поведінки та її вплив на якість життя потерпілої особи. Особи у фактичному співжитті, цивільних партнерствах, одностатевих партнерствах та інших формах близьких відносин повинні мати рівний доступ до кримінально-правового захисту. Законопроект № 9103 про інститут реєстрованих партнерств поки що не є законом, а тому не створює чинного правового статусу реєстрованих партнерів. Проект нового КК України частково вирішує відповідну проблематику через поняття «близька людина» та формулювання домашнього насильства щодо близької людини чи колишнього подружжя, однак не називає прямо цивільні, фактичні або одностатеві партнерства. Саме тому ключовим залишається недискримінаційне, змістовне й фактичне тлумачення близьких відносин у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>. (дата звернення: 26.04.2026).
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>. (дата звернення: 26.04.2026).
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19> (дата звернення: 26.04.2026)

4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14> (дата звернення: 26.04.2026)
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 26.04.2026)
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 26.04.2026)
7. Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств : реєстр. № 9103 від 13 березня 2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/41497> (дата звернення: 26.04.2026)
8. Oliari and Others v. Italy : Judgment of the European Court of Human Rights, 21 July 2015, applications nos. 18766/11 and 36030/11. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156265> (дата звернення: 26.04.2026)
9. Маймулахін і Марків проти України : рішення Європейського суду з прав людини від 1 червня 2023 р., заява № 75135/14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_i96 (дата звернення: 26.04.2026)
10. Yunin O., Krahlevych V., Shevchenko S., Tatarenko H., Tomina V. Same-Sex Marriage in the European Union: A Comparative and Constitutional Analysis of Legal and Administrative Analogies. *Syariah: Jurnal Hukum dan Pemikiran*. 2024. Vol. 24, No. 2. P. 461–479. URL: <https://jurnal.uin-antasari.ac.id/index.php/syariah/article/view/16037>. DOI: <https://doi.org/10.18592/sjhp.v24i2.16037> (дата звернення: 26.04.2026)
11. Контрольний текст проекту нового Кримінального кодексу України станом на 22 лютого 2026 р. / Робоча група з питань розвитку кримінального права. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf> (дата звернення: 26.04.2026)
12. Kobko-Odarii V., Leheza Y., Sokolovskiy K., Tatarenko H., Nestertsova-Sobakar O. Reconstructing Gender Equality in Family Law: A Normative and Comparative Analysis of European Family Law Systems in Religious Contexts. *Syariah:*

Jurnal Hukum dan Pemikiran. 2025. Vol. 25, No. 1. P. 195–214. URL: <https://jurnal.uin-antasari.ac.id/index.php/syariah/article/view/17694>.

DOI:

<https://doi.org/10.18592/sjhp.v25i1.17694>. (дата звернення: 26.04.2026).

The theses examine criminal-law protection of persons in civil partnerships, de facto cohabitation, same-sex partnerships and other forms of close relationships. It is argued that criminal law should respond not only to violence within formally registered marriage, but also to violence, coercion, psychological control, economic domination and other forms of abuse arising within real stable interpersonal ties. The emphasis is placed on the importance of the formula “family or close relationships” in Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine and the concept of “close person” in the Draft New Criminal Code of Ukraine. The paper concludes that the absence of full legislative recognition of civil and same-sex partnerships in Ukraine should not reduce the level of criminal-law protection available to victims. The case law of the European Court of Human Rights and contemporary comparative studies of European family law confirm the need to move from a purely formal understanding of family relations toward a human-centred, factual and anti-discriminatory approach.

Keywords: *criminal-law protection, domestic violence, close relationships, civil partnership, de facto cohabitation, same-sex partnerships, family relations, discrimination, private and family life, ECtHR.*

Авторська довідка:

Канський Олександр Адольфович – здобувач третього (освітнього-наукового) рівня вищої освіти кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, asp-081-24-713@snu.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0007-7756-3791>

Татаренко Галина Вікторівна—кандидат юридичних наук, професор кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, <https://orcid.org/0000-0001-6291-4455>

PROBLEMS OF QUALIFYING WAR CRIMES ACCORDING TO THE ELEMENTS OF THE OBJECT AND THE OBJECTIVE SIDE: THE CURRENT CRIMINAL CODE OF UKRAINE AND THE DRAFT NEW CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Ihor Tatarenko, Liubov Kotova

The theses examine problematic aspects of qualifying war crimes according to the elements of the object and the objective side of the offence. Particular emphasis is placed on the blanket nature of Article 438 of the Criminal Code of Ukraine, the need to establish a nexus between the act and an armed conflict, the determination of the victim's status, the distinction between a civilian object and a military objective, the qualification of shelling of populated areas and civilian infrastructure, destruction of property, sexual violence, unlawful displacement of the population, and omissions by commanders. The current model of criminal-law regulation is compared with the provisions of the Draft new Criminal code of Ukraine, in which war crimes are detailed according to the types of violations of international humanitarian law. It is substantiated that the current Article 438 of the Criminal code of Ukraine provides a general normative basis for prosecuting war crimes; however, due to its blanket nature, it requires a high level of international-law specification. The Draft new Criminal code of Ukraine is more systematic, since it directly enshrines the key elements of war crimes in the text of the criminal law.

Keywords: *war crimes, object of the offence, objective side, international humanitarian law, armed conflict, civilian population, military objective, shelling, command responsibility, Draft new Criminal code of Ukraine.*

The problem of qualifying war crimes according to the object and the objective side is one of the most complex issues in contemporary criminal law of Ukraine. Its complexity lies in the fact that a war crime is not simply any criminal offence committed during wartime. Murder, torture, unlawful deprivation of liberty, sexual violence, destruction of property, forcible displacement of the population, or shelling may constitute either ordinary criminal offences or war crimes. What is decisive is not only the external result of the act, but also its nexus with the armed conflict, the status of the victim or object, the

nature of the violated rule of international humanitarian law, and the circumstances in which the act was committed.

The current Article 438 of the Criminal Code of Ukraine establishes liability for violations of the laws and customs of war, in particular for cruel treatment of prisoners of war or the civilian population, deportation of the civilian population for forced labour, pillage of national valuables in occupied territory, the use of means of warfare prohibited by international law, other violations of the laws and customs of war provided for by international treaties, as well as the issuing of an order to commit such acts (Criminal Code of Ukraine, 2001, Art. 438). It is precisely the formula «other violations of the laws and customs of war» that makes the provision flexible, but at the same time problematic. For proper qualification, it is not sufficient to refer to Article 438 of the Criminal Code of Ukraine; it is necessary to establish which specific rule of international humanitarian law was violated, which object was under protection, and in what exactly the objective side of the offence manifested itself. International humanitarian law establishes the limits of permissible violence during an armed conflict by protecting persons who do not take part, or who have ceased to take part, in hostilities, as well as by restricting the means and methods of warfare (Melzer, 2020).

Within this study, nine key problems of qualifying war crimes according to the object and the objective side may be identified: defining the special object of a war crime; establishing the status of the victim; proving the nexus between the act and the armed conflict; qualifying shelling of populated areas and civilian infrastructure; distinguishing between a civilian object and a military objective; qualifying destruction, damage, or appropriation of property; qualifying sexual violence as a war crime; legally assessing unlawful displacement, deportation, and crimes against children; and establishing the criminally relevant omission of a commander or superior. Below, the legal issues associated with each of these problems are briefly outlined in comparison with the current Criminal Code of Ukraine and the Draft new Criminal code of Ukraine.

The first problem is defining the special object of a war crime. In ordinary criminal offences, the object is often defined through a specific protected interest: life, health, property, or liberty. In war crimes, this is insufficient. If a civilian is killed in occupied

territory, the object is not only human life, but also the international order for the protection of the civilian population during an armed conflict. If a residential building is destroyed, the object is not only the right of property, but also the regime of protection of civilian objects. If a prisoner of war is tortured, the object is not only health or dignity, but also the special regime governing the treatment of persons who have ceased to take part in hostilities. The current Article 438 of the Criminal Code of Ukraine does not directly disclose this multi-level nature of the object; therefore, it must be derived from international humanitarian law, in particular from the provisions of the Geneva Convention relative to the Protection of civilian persons in time of war (Geneva Convention IV, 1949, Arts. 27, 33).

The second problem is establishing the status of the victim. For qualification purposes, it is not sufficient to state that the victim was a «local resident,» a «detainee,» a «serviceman,» or a «prisoner.» It is necessary to determine the victim's status within the system of international humanitarian law. A civilian is protected from attack for as long as he or she does not take a direct part in hostilities. A serviceman may be a lawful military target during combat, but becomes a protected person if he or she lays down arms, surrenders, is wounded, sick, or otherwise placed hors de combat. For this reason, the killing of a serviceman during combat is not automatically a war crime, whereas the killing of a prisoner or a wounded person constitutes a grave violation of the laws and customs of war. The norms of Additional Protocol I, which establish the principle of distinction and the protection of the civilian population and civilian objects, are also important for the proper determination of the victim's status (Protocol Additional to the Geneva Conventions [Protocol I], 1977, Arts. 48, 51, 52). The current Article 438 of the Criminal Code of Ukraine only generally refers to prisoners of war and the civilian population, which complicates the practical determination of the victim's special status.

The third problem is proving the nexus between the act and the armed conflict. War must not serve merely as a general historical background. For qualification under Article 438 of the Criminal Code of Ukraine, it must be proven that the armed conflict itself created or substantially determined the conditions in which the crime was committed, influenced the choice of the victim, the manner of action, or the perpetrator's

opportunities. A similar logic can be observed in the Rome Statute of the International Criminal Court, where war crimes are regarded as serious violations of international humanitarian law connected with an international or non-international armed conflict (Rome Statute of the International Criminal Court [Rome Statute], 1998, Art. 8). In the practice of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, this criterion is known as nexus - the connection between the act and the armed conflict. This is important for distinguishing a war crime from an ordinary criminal offence. For example, the theft of property by a serviceman is not always a war crime. If property is stolen for selfish motives outside the context of occupation, hostilities, or control over the civilian population, ordinary criminal qualification may be possible. However, if property is seized from civilians in occupied territory under the authority of armed forces, as part of intimidation or systematic pillage, the act acquires the features of a war crime. The Draft new Criminal code of Ukraine partially addresses this problem by dividing war crimes into violations committed in the context of international and non-international armed conflicts (Working Group on the Development of Criminal Law, 2026), Section 11.4).

The fourth problem is the qualification of shelling of populated areas and civilian infrastructure. In such proceedings, the consequences are often recorded: deaths of civilians, injuries, destruction of housing, damage to hospitals, schools, energy facilities, or transport infrastructure. However, the consequences in themselves do not yet prove a war crime. It is necessary to establish whether the object was civilian, whether it could have been a military objective, whether the attack was indiscriminate, whether the expected harm to civilians was excessive in relation to the concrete and direct military advantage anticipated, and whether precautionary measures were taken. In the Appeal Judgment in *Prosecutor v. Kunarac, Kovač and Vuković*, it was emphasized that the crime does not necessarily have to be committed directly during combat; however, the armed conflict must have substantially influenced the perpetrator's ability to commit the crime, his decision, the manner of action, or the status of the victim (*Prosecutor v. Kunarac et al.*, 2002). A practical mistake lies in the fact that the prosecution sometimes focuses only on the result of shelling, without analysing the decision to attack: whether there was a military objective, what weapon was used, whether it allowed precise targeting, whether

the area was densely populated, and whether it was possible to choose another method of attack. The current Article 438 of the Criminal Code of Ukraine does not detail the types of unlawful attacks. The Draft new Criminal code of Ukraine expressly provides for liability for attacks against the civilian population, civilian objects, humanitarian and peacekeeping missions, as well as for clearly disproportionate attacks (Working Group, 2026, Art. 11.4.3).

The fifth problem is distinguishing between a civilian object and a military objective. An object cannot automatically be considered civilian merely because in peacetime it had a civilian purpose. A bridge, railway junction, power plant, administrative building, school, or hospital may have a different legal status depending on its actual use. At the same time, an object cannot be recognized as a military objective merely because of an abstract possibility that it may be used for military purposes. A military objective is only an object that makes an effective contribution to military action and whose destruction or neutralization offers a concrete military advantage. The Elements of Crimes of the International Criminal Court also proceed from the need to establish the context of an armed conflict, the status of the object, and the nexus between the act and that conflict (International Criminal Court [ICC], 2011). The Draft new Criminal code of Ukraine directly links liability to an attack against a civilian object, that is, an object that is not a military objective, and separately mentions buildings dedicated to religion, education, art, science, or charitable purposes, historical monuments, hospitals, and places where the sick and wounded are collected, provided that they are not military objectives (Working Group, 2026, Art. 11.4.3).

The sixth problem is qualifying destruction, damage, or appropriation of property. Under the current Criminal Code of Ukraine, such acts may compete with Article 438, Article 432 on pillage, Article 433 on violence against the population in an area of military operations, as well as with ordinary criminal-law provisions on theft, robbery, brigandage, or intentional destruction of property (Criminal Code of Ukraine, 2001, Arts. 185, 186, 187, 194, 432, 433, 438). The most typical mistake is to call any theft of property by military personnel «pillage», although Article 432 of the Criminal Code of Ukraine concerns the theft on the battlefield of things found on the dead or wounded (Criminal

Code of Ukraine, 2001, Art. 432). If property belonging to the civilian population is seized, destroyed, or appropriated in occupied territory, under the control of armed forces, or under the pretext of military necessity, such conduct may constitute a war crime. The Draft new Criminal code of Ukraine distinguishes these situations more precisely: it provides for extensive destruction or appropriation of property not justified by military necessity, destruction or seizure of the enemy's property without imperative military necessity, and pillage of a town or settlement (Working Group, 2026,, Arts. 11.4.2, 11.4.3).

The seventh problem is qualifying sexual violence as a war crime. The current Article 438 of the Criminal Code of Ukraine does not directly mention rape, sexual slavery, forced pregnancy, forced sterilization, or other forms of sexual violence (Criminal Code of Ukraine, 2001, Art. 438). Such acts may be covered by the formula «other violations of the laws and customs of war» with reference to the Rome Statute and international humanitarian law (Rome Statute, 1998, Art. 8). The list of war crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court and their sources in international humanitarian law also confirms that sexual violence may constitute an independent form of war crime (International Committee of the Red Cross [ICRC], 2023). However, in practice, the absence of a direct reference to sexual violence in Article 438 of the Criminal Code of Ukraine creates a risk that the wartime context will be lost and the act will be qualified only as an ordinary criminal sexual offence. In such a case, the object of the offence is not fully reflected: it is not only sexual liberty or sexual inviolability, but also dignity, bodily autonomy, and the protection of the person in the context of an armed conflict. The Draft new Criminal code of Ukraine expressly includes rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, forced sterilization, and other forms of sexual violence among the elements of war crimes (Working Group, 2026, Arts. 11.4.3, 11.4.5).

The eighth problem is the legal assessment of unlawful displacement, deportation, and crimes against children. Not every movement of civilians during war is a crime: evacuation may be lawful if required by the security of the civilian population or by imperative military necessity. By contrast, forcible displacement without such grounds, especially from occupied territory, is a serious violation of international humanitarian law (Geneva Convention IV, 1949, Art. 49; Rome Statute, 1998, Art. 8]. The current Article

438 of the Criminal Code of Ukraine already covers the unlawful transfer or deportation of a child, unjustified delay in the repatriation of a child, and the recruitment or use of a child in an armed conflict (Criminal Code of Ukraine, 2001, Art. 438). The Draft new Criminal code of Ukraine details these acts more broadly: unlawful deportation or transfer of protected persons, the transfer by an occupying power of parts of its own civilian population into occupied territory, the deportation of the population of occupied territory, and an unlawful order to displace the civilian population (Working Group, 2026, Arts. 11.4.2, 11.4.3, 11.4.5).

The ninth problem is establishing the criminally relevant omission of a commander or superior. The current Article 438 of the Criminal Code of Ukraine directly provides for liability for issuing a criminal order, but it does not contain a developed construction of command responsibility for failure to take measures in relation to subordinates (Criminal Code of Ukraine, 2001, Art. 438). This complicates the qualification of cases in which the commander did not personally commit the crime and did not issue a written order, but knew or should have known about the crimes of subordinates and failed to take measures to stop them. For such qualification, it is necessary to establish not only the person's position, but also his or her actual authority, effective control over subordinates, real ability to prevent or stop the crime, and awareness of the criminal conduct of subordinates. The Draft new criminal code of Ukraine resolves this more precisely: Article 11.4.6 provides for liability of a military commander or a person effectively acting as a military commander, while Article 11.4.7 provides for liability of a superior who is not a military commander but has actual authority and control over subordinates (Working Group, 2026, Arts. 11.4.6, 11.4.7).

Thus, the main problem of the current model is not that Article 438 of the Criminal Code of Ukraine does not allow war crimes to be prosecuted, but that it requires a high level of international-law specification. In each proceeding, it is necessary to prove not only the fact of death, injury, destruction, displacement, torture, or appropriation of property, but also the special international humanitarian law context: the status of the victim, the status of the object, the existence of an armed conflict, the nexus between the act and the conflict, the violated rule of international humanitarian law, the absence of

military necessity, or the disproportionality of the attack. Customary international humanitarian law also confirms the significance of the principles of distinction, proportionality, and precautions, which are decisive for assessing the objective side of war crimes (International Committee of the Red Cross [ICRC], 2006, Rules 1, 14, 15). The Draft new Criminal code of Ukraine substantially reduces these risks, since it details war crimes according to types of acts, type of armed conflict, categories of victims, types of objects, and forms of the objective side (Working Group, 2026, Arts. 11.4.1–11.4.7).

Conclusions. The qualification of war crimes according to the object and the objective side requires not a formal reference to Article 438 of the Criminal Code of Ukraine, but the precise establishment of the international humanitarian law content of each act. The most problematic issues are the status of the victim, the distinction between a civilian object and a military objective, proving the nexus between the act and the armed conflict, assessing proportionality and precautionary measures during shelling, establishing the absence of military necessity in the destruction or seizure of property, qualifying sexual violence, unlawful displacement of the population, and omissions by commanders. The current Article 438 of the Criminal Code of Ukraine provides a general normative basis; however, due to its blanket nature, it creates a risk of unclear qualification. We consider that the Draft new Criminal code of Ukraine proposes a more systematic model, one that is closer to the structure and terminology of the Rome Statute and better adapted to the practical needs of investigating war crimes.

References

1. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2341-III. (2001, April 5). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 08.05.2026).
2. Melzer, N. (2020). International humanitarian law: A comprehensive introduction (Delegation of the International Committee of the Red Cross in Ukraine, Trans.). https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/4231_154-.pdf (дата звернення: 08.05.2026).
3. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. (1949, August 12). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 08.05.2026).

4. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I). (1977, June 8). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199
5. Rome Statute of the International Criminal Court. (1998, July 17). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588
6. Working Group on the Development of Criminal Law. (2026). Control text of the draft new Criminal Code of Ukraine as of 22 February 2026. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf> (дата звернення: 08.05.2026).
7. Prosecutor v. Kunarac, Kovač and Vuković (Appeal Judgment). (2002, June 12). Case No. IT-96-23 & IT-96-23/1-A, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/> (дата звернення: 08.05.2026).
8. International Criminal Court. (2011). Elements of crimes. <https://www.icc-cpi.int/publications/core-legal-texts/elements-crimes>
9. International Committee of the Red Cross. (2023, April 21). War crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court and their sources in international humanitarian law: Comparative table. <https://blogs.icrc.org/ua/2023/04/203/6119/> (дата звернення: 08.05.2026).
10. International Committee of the Red Cross. (2006). Customary international humanitarian law: Rules. Ukrainian Journal of International Law, (2), 7–16. https://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

Author Information

Ihor V. Tatarenko, second-year PhD candidate, Department of Public and Private Law, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. asp-081-24-64@snu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7320-4237>.

Liubov V. Kotova, Candidate of Legal Sciences (Ph.D. in Law), Professor, Head of the Department of Public and Private Law, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2437-3624>

PECULIARITIES OF THE TACTICS OF INTERVIEWING A VICTIM IN RAPE CASES

Eluchka Kazarian

The theses examine the peculiarities of interviewing tactics applied to victims in criminal proceedings concerning rape, taking into account the impact of psychological trauma, the specific nature of evidentiary processes, and the role of gender stereotypes. The necessity of implementing trauma-informed and gender-sensitive approaches as prerequisites for increasing the reliability of testimony and enhancing the effectiveness of criminal proceedings is substantiated.

Keywords: *victim interviewing, rape, interviewing tactics, psychological trauma, criminal proceedings.*

In the context of the ongoing transformation of the criminogenic situation and the increasing attention to the protection of human rights and freedoms, the issue of combating criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity has become particularly relevant. Crimes related to rape are characterized by a high level of latency, difficulties in evidence collection, and the significant influence of psychological factors on victims' behavior during criminal proceedings.

Particular challenges arise in obtaining and evaluating victims' testimony, since traumatic experiences may affect memory, the sequence of information reproduction, and the emotional state of the individual. At the same time, the perception of such testimony is often influenced by gender stereotypes and socially entrenched notions of the "typical" behavior of a rape victim, which may lead to secondary victimization and complicate the evidentiary process. In this regard, the implementation of trauma-informed and gender-sensitive approaches to investigative (detective) actions, particularly the interviewing of victims, becomes especially important.

According to the official data of the Office of the Prosecutor General of Ukraine, 457 cases of rape were registered in 2025, which only partially reflects the real scale of the problem due to the substantial latency of such offenses (Pro zareiestrovani kryminalni

pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia, n.d.). The impact of recidivism, the group nature of offenses, and alcohol intoxication further complicates their investigation and necessitates the improvement of forensic approaches.

At the same time, the relevance of this study is significantly reinforced by several contemporary challenges. First, the evidentiary process is complicated by the specific features of traumatic memory, which often result in fragmented and non-linear testimony. Second, gender stereotypes and “rape myths” substantially influence the perception of testimony both by law enforcement authorities and by courts.

According to the data of the State Judicial Administration of Ukraine, in 2025, 179 individuals were convicted under Article 152 of the Criminal Code of Ukraine, while criminal proceedings against 524 individuals remained unresolved. The number of victims amounted to 140 persons, the overwhelming majority of whom were women (120 persons); a significant proportion were minors (102 persons), and in 107 cases harm to health or life was inflicted (*Sudova statystyka za 2025 rik*, n.d.).

These indicators demonstrate a significant imbalance between the number of individuals brought to criminal liability and the volume of unresolved proceedings, which may indicate difficulties in proving such offenses, lengthy judicial proceedings, or other procedural obstacles. At the same time, the high proportion of women and minors among victims confirms the vulnerability of these categories and the heightened social danger posed by such crimes. Particular attention should also be paid to the substantial number of cases involving harm to health or life, which emphasizes the violent nature of these offenses. Taken together, these factors underscore the necessity of improving both the evidentiary process and the tactics of conducting investigative actions, particularly victim interviews, while taking into account victims’ psychological condition and enhanced human rights protection standards.

Special attention should be paid to cases where rape is committed by a person previously unknown to the victim, as this significantly affects interviewing tactics. In such situations, victims often find themselves at risk accidentally (for example, while returning home late at night), although there may also be cases involving voluntary contact with strangers that is subsequently misinterpreted by the offender as consent to sexual acts.

Such circumstances are frequently used by the defense to substantiate the alleged voluntary nature of the victim's behavior, thereby determining the specific features of interviewing tactics (Volobuieva, 2023, p. 53).

At the same time, during the interview it is necessary to focus on establishing the psychological condition of the victim and the nature of her interaction with the offender, including clarifying the circumstances of acquaintance, previous contacts, the sequence of events preceding the offense, the presence of witnesses, as well as the fact and form of resistance and possible traces of violence. Where the offender has not been identified, obtaining information concerning the offender's appearance and behavioral characteristics is of particular importance (Kushpit & Malynovska, 2021, pp. 321–322). It is advisable to adhere to the following sequence during the interview: events preceding the offense – the offense itself – events following the offense. Such a structure facilitates the reconstruction of the chronology of events and improves the quality of testimony (Nudzheidat, 2021, pp. 155–159).

Psychological trauma resulting from sexual violence significantly affects an individual's cognitive processes, particularly memory, attention, and the ability to reproduce events. Research indicates that victims frequently experience impairments in episodic and verbal memory, especially in the presence of post-traumatic stress disorder (Forest & Blanchette, 2018). This is manifested through fragmented recollections, difficulties in providing a coherent and sequential account of events, as well as selective recollection of details.

It is important to take into account that traumatic memory is often non-linear in nature: it may be fragmented, emotionally intense, yet lacking a clear chronological structure. During an interview, this may manifest itself in inconsistencies within testimony, which should not automatically be interpreted as evidence of unreliability. Studies further demonstrate that the very process of police interviewing may be complicated by the peculiarities of traumatic memory and by the victim's re-experiencing of the traumatic event (Hardy et al., 2009).

Gender stereotypes also play a significant role in shaping the assessment of victims' testimony in rape cases. They are reflected in the form of so-called "rape myths," which

influence both public perception and the activities of law enforcement authorities and courts. In particular, research demonstrates that expectations regarding the “typical” behavior of a victim (active resistance, immediate reporting to the police, overt emotional reactions) often do not correspond to actual behavioral patterns (Sleath & Woodhams, 2014). In the context of rape, this may result in distrust toward the victim, shifting responsibility onto her, or minimizing the seriousness of the offense.

Such stereotypes may also affect the victims themselves, compelling them to adapt their testimony to an “expected scenario,” which, in turn, may lead to the distortion of information. In this regard, it is essential to develop a gender-sensitive approach among investigators and judges, one that rejects stereotypical assessments and focuses on objective evidence.

Thus, the interviewing of a victim in rape cases constitutes a key source of evidentiary information; however, it is complicated by the latent nature of such crimes, the absence of direct evidence, and the effects of psychological trauma, which contribute to fragmented and inconsistent testimony. At the same time, both the formation and evaluation of such testimony are significantly influenced by gender stereotypes, thereby necessitating the implementation of a gender-sensitive approach. The effectiveness of the interview depends on taking into account the nature of the relationship between the victim and the suspect, the use of tactically balanced interviewing techniques, and, where necessary, the involvement of a psychologist. Overall, adherence to a trauma-informed approach constitutes an essential prerequisite for enhancing the reliability of testimony and preventing secondary victimization.

References

1. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia [Registered criminal offenses and results of pre-trial investigations]. (n.d.). *gp.gov.ua*. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].

2. Sudova statystyka za 2025 rik [Judicial statistics for 2025]. (n.d.). *court.gov.ua*. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2025 [in Ukrainian].

3. Volobuieva, O. O. (2023). Osoblyvosti dopytu poterpilykh u kryminalnykh provadzhenniakh pro statevi kryminalni pravoporushennia [Features of interrogation of victims in criminal proceedings on sexual criminal offenses]. *Pravovyi chasopys Donbasu* – Law Journal of Donbas, 3(84), 52–56. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2023-84-52-56> [in Ukrainian].

4. Kushpit, V. P., & Malynovska, A. V. (2021). Provedennia okremykh slidchykh (rozshukovykh) dii u rozsliduvanni zghvaltuvannia [Conducting certain investigative (search) actions in rape investigations]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* – Legal Scientific Electronic Journal, 3, 320–322. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/81> [in Ukrainian].

5. Nudzheidat, V. (2021). Kryminalistychna kharakterystyka ta osnovni polozhennia rozsliduvannia zghvaltuvan [Forensic characteristics and basic provisions of rape investigation] (Doctor of Philosophy dissertation, specialty 081 “Law”). Kharkiv, 228 p. [in Ukrainian].

6. Forest, M., & Blanchette, I. (2018). Memory for neutral, emotional and trauma-related information in sexual abuse survivors. *European Journal of Psychotraumatology*, 9(1). <https://doi.org/10.1080/20008198.2018.1476439>.

7. Hardy, A., Young, K., & Holmes, E. A. (2009). Does trauma memory play a role in the experience of reporting sexual assault during police interviews? An exploratory study. *Memory (Hove, England)*, 17(8), 783–788. <https://doi.org/10.1080/09658210903081835>.

8. Sleath, E., & Woodhams, J. (2014). Expectations about victim and offender behaviour during stranger rape. *Psychology, Crime and Law*, 20(8), 798-820. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2013.876500>.

Information about the Author

Eluchka Kazarian, PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Constitutional and Administrative Law and Procedure of the Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: kazarian.e@chmnu.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7353-2599>

OSINT MATERIALS AS EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING WAR CRIMES: LEGAL ASPECTS AND EVIDENTIARY STANDARDS

Danylo Stepchenko, Liubov Kotova

The article explores the legal challenges of using Open Source Intelligence (OSINT) as evidence in criminal cases involving war crimes. The author analyzes technical standards for data verification, the Berkeley Protocol methodology, and how Ukrainian courts evaluate such materials in practice. The study substantiates the need to officially consolidate the status of OSINT evidence in the Criminal Procedure Code (CPC) of Ukraine, drawing on international standards.

Keywords: *OSINT, digital evidence, war crimes, criminal proceedings, Berkeley Protocol.*

Problem Statement. The full-scale war of the Russian Federation against Ukraine since February 24, 2022, has completely changed the approach to evidence collection. Since investigators often lack physical access to occupied territories, Open Source Intelligence (OSINT) has become a primary tool rather than a supplementary one. These materials include social media posts, geolocation data, photo metadata, satellite imagery, and investigative journalism. However, the CPC of Ukraine still lacks clear rules for such evidence. This creates a serious problem: OSINT materials are extremely useful for investigations, but they are very difficult to formalize correctly from a legal standpoint.

Relevance of the Topic. For an OSINT material to become full-fledged evidence in court, it must undergo specific technical and legal procedures. Not all internet information meets the strict requirements of criminal procedure regarding admissibility. This issue has become particularly acute during the Great War, as the massive scale of war crimes and limited traditional means of recording them have turned open sources into a key tool for documentation.

The objective of this article is to investigate the legal aspects of using OSINT materials as evidence in war crimes cases, analyze the standards for their technical

verification (authentication), and summarize judicial practice regarding the limits of their use in court.

Literature Review. The main international document in this field is the Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. It was developed in 2020 by the UN and UC Berkeley with the participation of over 150 experts from various countries, including the Office of the Prosecutor of the ICC. Legal issues regarding the use of OSINT materials have been studied by Ukrainian scholars such as I.V. Hloviuk, Y.V. Karpets, D.V. Lisnichenko, R.I. Radeiko, M. Hutsaliuk, V. Semenov, and T.Y. Tkachuk. However, a comprehensive legislative solution to this problem has not yet been achieved.

Main Body. The full-scale invasion has created an unprecedented demand for OSINT as a primary source of evidence (Karpets, 2025, pp. 226-227). This includes social media posts, geolocation data, metadata, satellite imagery, and journalistic investigations (Karpets, 2025, pp. 227-228; Lisnichenko, 2025, p. 235; 3, p. 260). Meanwhile, the CPC of Ukraine still lacks specific norms for handling such evidence (Lisnichenko, 2025, p. 234; Radeiko, 2025, p. 111). In contrast, the international Berkeley Protocol offers universal rules that are independent of specific technologies and will remain relevant even as software changes (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [OHCHR] & Human Rights Center, 2024).

A conflict arises between international recommendations (such as the Berkeley Protocol, Leiden Guidelines, Hala Protocol) and Ukrainian law. These international documents are not binding in Ukraine; therefore, their application depends on the individual discretion of the investigator, prosecutor, or judge. This creates legal unpredictability (Hloviuk, 2025, p. 252).

The main problem lies in the difference between legal "admissibility" and factual "authenticity" of evidence. If OSINT results are formalized through an inspection report (under Art. 237 of the CPC of Ukraine), the question of admissibility only concerns whether the document was drafted correctly. However, the questions of who actually authored the post, whether a photo was tampered with, or if the metadata is correct, are matters of authenticity (Hloviuk, 2025, pp. 251-252, 258). According to the Berkeley Protocol, evidence is evaluated based on three criteria: (a) relevance – whether it relates

to the case; (b) probative value – whether it helps prove a specific fact; (c) a balance of probative value against the risk of unfairness to the trial [6].

Defense attorneys often try to have OSINT materials declared "inadmissible" when they actually have doubts about their "authenticity." Courts usually notice this substitution of concepts and deny such requests (Hloviuk, 2025, p. 256).

From a technical perspective, OSINT materials can be divided into several groups: social media data (Twitter/X, Telegram, Facebook, TikTok), video platforms (YouTube, Vimeo), satellite imagery (Maxar, Planet Labs), geospatial information, and data from open registries (Hutsaliuk et al., 2025, p. 260). The Berkeley Protocol requires the mandatory preservation of: URLs, source code, a full copy of the page with a timestamp, embedded media, and a specific code (hash value) that guarantees the file has not been altered (OHCHR & Human Rights Center, 2024).

Since social media platforms often automatically strip metadata from photos or videos during upload, the absence of this data does not necessarily mean the file is a fake. However, this necessitates alternative methods of verification (OHCHR & Human Rights Center, 2024).

The Berkeley Protocol divides an OSINT investigation into six stages: (1) online inquiry, (2) preliminary assessment, (3) collection, (4) preservation, (5) verification, and (6) analysis (OHCHR & Human Rights Center, 2024). Verification is the most critical stage and includes analyzing the source itself (its reliability), technical file analysis, determining the time and place (geolocation and chronolocation), and cross-referencing data through independent sources (OHCHR & Human Rights Center, 2024).

In international crime cases, OSINT serves two distinct roles: it provides crime-based evidence (what happened, where, and when) and linkage evidence (helping establish who specifically gave orders within a military command structure) (OHCHR & Human Rights Center, 2024).

The "chain of custody" is a vital issue. The Berkeley Protocol defines this as detailed documentation of who, when, and how the evidence was stored and transferred to others (OHCHR & Human Rights Center, 2024). If materials are collected by civilians or volunteers without law enforcement supervision, this chain is broken. This can lead to

doubts in court regarding the authenticity of such data (Tkachuk & Onishchenko, 2025, pp. 311, 314). Therefore, anyone collecting information must record their IP address, the tools used, and the exact time (OHCHR & Human Rights Center, 2024). This transforms the simple act of saving a file from the internet into an official procedural action.

International organizations such as Bellingcat, Amnesty International, and Human Rights Watch play a massive role in OSINT. They often find information that becomes the basis for official criminal cases (Lisnichenko, 2025, pp. 234, 236). For example, Bellingcat gained global recognition when it used only open sources to prove the circumstances of the MH17 shootdown in 2014 (Hutsaliuk et al., 2025, p. 260). In 2025, the European Court of Human Rights (ECHR), in the case of *Ukraine and the Netherlands v. Russia*, used OSINT materials to confirm facts regarding MH17 and systemic human rights violations. This officially recognized the value of such evidence at the level of an international court.

However, serious risks remain regarding falsifications: deepfakes, AI-generated content, and attempts by criminals to destroy digital traces (counter-forensics) (Tkachuk & Onishchenko, 2025, p. 314; 9). Notably, even the cover of the Berkeley Protocol itself features a deepfake satellite image – as a reminder of this danger (OHCHR & Human Rights Center, 2024).

Ukrainian courts are gradually, though with some difficulty, beginning to use OSINT materials. In case No. 201/11849/23, the Supreme Court evaluated such data through the criteria of relevance, admissibility, and authenticity (Hloviuk, 2025, pp. 251–253). A clear trend has emerged: simply formalizing an inspection report (under Art. 237 of the CPC) is not enough – additional technical verification of the data's authenticity is required (Radeiko, 2025, pp. 110–111; Hloviuk, 2025, pp. 253–254). In case No. 990/232/24, judges ruled that OSINT materials are not a separate type of evidence under Ukrainian law. They are included in proceedings through existing formats: documents, expert opinions, or reports of investigative actions (Radeiko, 2025, p. 113; (Lisnichenko, 2025, p. 238).

The challenge of legally recognizing OSINT encompasses three dimensions. From a statutory perspective, the lack of a dedicated article in the CPC necessitates reliance on

legal analogy, thereby undermining legal certainty (Karpets, 2025, pp. 227–228). International guidelines emphasize that internet information becomes evidence only after a series of technical and legal conditions are met (Global Rights Compliance, 2023; Lisnichenko, 2025, p. 235, 238; Hutsaliuk et al., 2025, p. 263). In the technical dimension, since online information changes rapidly, the Berkeley Protocol requires meticulous data preservation. While a screenshot might suffice for personal notes, the original file with a hash value is mandatory for court (OHCHR & Human Rights Center, 2024; Radeiko, 2025, p. 110). Finally, there is the epistemological question: is an OSINT material an objective fact or an analytical product? Consequently, the court must verify not just the image itself, but also the methodology used to find and verify it (Radeiko, 2025, pp. 107–108; Hutsaliuk et al., 2025, pp. 262–263).

Conclusions. First, OSINT materials are currently not a separate type of evidence in the CPC of Ukraine. They are integrated exclusively through existing instruments: documents, expert opinions, and inspection reports. The lack of specific legislation creates procedural uncertainty. Second, it is crucial to distinguish between admissibility and authenticity. Procedural requirements of Art. 237 of the CPC ensure admissibility, while the verification of hash values, metadata, and geolocation confirms authenticity. Third, the Berkeley Protocol has become the global standard for OSINT work, but it lacks the force of law in Ukraine, leaving its application to judicial discretion. To resolve these issues, it is necessary to amend the CPC of Ukraine, officially recognize the status of digital open-source evidence, and incorporate Berkeley Protocol standards into our legal system.

References:

1. Karpets, Y. V. (2025). Digital evidence and computer-technical examinations in criminal proceedings on war crimes. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, (11), 226–230. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-11/46>
2. Lisnichenko, D. V. (2025). Vykorystannia danykh z media ta vidkrytykh dzherel (OSINT) u protsesi dokazuvannia u kryminalnykh provadzhenniakh [Use of media and open source data (OSINT) in the process of proving in criminal proceedings]. *Law and Public Administration*, (1), 234–239. <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.32>

3. Hutsaliuk, M., Semenov, V., & Chupryna, O. (2025). OSINT in hybrid conflicts: Tool of documenting offences and challenges of legal recognition. *Information and Law*, 4(55), 258–264. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4\(55\).346497](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4(55).346497)
4. Radeiko, R. I. (2025). Teoretyko-pravovi zasady fiksatsii OSINT-dokaziv iz sotsialnykh merezh: protsesualni vymohy ta metodolohichni pidkhody (na prykladi spravy № 990/232/24) [Theoretical and legal foundations of fixing OSINT-evidence from social networks: procedural requirements and methodological approaches (case study № 990/232/24)]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, (45), 106–116. <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1657>
5. Global Rights Compliance. (2023). Kerivnytstvo z bazovykh standartiv rozsliduvannia dlia dokumentuvannia mizhnarodnykh zlochyniv v Ukraini [Basic investigative standards manual for documenting international crimes in Ukraine]. <https://globalrightscompliance.org/wp-content/uploads/2025/06/КЕРІВНИЦТВО-З-БАЗОВИХ-СТАНДАРТІВ-РОЗСЛІДУВАННЯ-ДЛЯ-ДОКУМЕНТУВАННЯ-МІЖНАРОДНИХ-ЗЛОЧИНІВ-В-УКРАЇНІ-ДОВІДНИКИ-.pdf>
6. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights & Human Rights Center at University of California, Berkeley. (2024). Berkeley Protocol on digital open source investigations: A practical guide on the effective use of digital open source information in investigating violations of international criminal, human rights and humanitarian law. https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf
7. Hloviuk, I. V. (2025). Assessment of OSINT results in judicial practice: Selected issues. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 4(91), 251–259. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.35>
8. Tkachuk, T. Y., & Onishchenko, V. G. (2025). Ensuring the authenticity of digital evidence of war crimes: Forensic mechanisms to counteract counter forensics. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3(4), 310–317. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.44>
9. Adamovych, N. (2024, January 25). YeSPL oholosyv rishennia v spravi “Ukraina ta Niderlandy proty Rosii”: chomu tse vazhlyvo ta shcho dali [ECHR announced the

decision in the case "Ukraine and the Netherlands v. Russia": why it's important and what's next]. ZMINA. <https://zmina.info/articles/yespl-oholosyv-rishennya-u-spravi-ukrayina-ta-niderlandy-proti-rosiyi-chomu-tse-vazhlyvo-ta-shcho-dali/>

Information about the Author:

Danylo Stepchenko, 1st-year Master's student, specialty D8 "Law", Faculty of Law, Humanities and Social Sciences, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, ORCID: 0009-0005-8530-5616.

Liubov Kotova, Ph.D. in Law, Professor, Head of the Department of Public and Private Law Faculty of Law, Humanities and Social Sciences, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2521-0015>

COVERT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS: CURRENT ISSUES IN THE COLLECTION OF ELECTRONIC EVIDENCE

Oleksandr Khyliuk, Yuliia Ivchuk

This paper examines contemporary approaches to conducting covert investigative (search) actions in the context of collecting electronic evidence during the investigation of criminal offences committed through the use of digital technologies. The study analyses the legal framework, procedural specificities of obtaining such evidence, as well as the issues of ensuring its admissibility and relevance in criminal proceedings. Based on the results of the research, proposals are formulated for improving the legal regulation and practical application of covert investigative (search) actions in order to enhance the effectiveness of electronic evidence collection.

Keywords: *covert investigative (search) actions, electronic evidence, digital forensics, criminal proceedings, cyberspace.*

Covert investigative (search) actions constitute an important instrument of criminal proceedings, as they enable the detection, recording and obtaining of evidentiary information concerning criminal offences, in particular those committed through the use of modern digital technologies. In the context of the rapid development of the information society, the spread of electronic communications, cloud services, social networks and the growth of cybercrime, proper legal regulation of the procedure for collecting, preserving and using electronic evidence is becoming increasingly significant.

The legal basis for conducting covert investigative (search) actions is formed by the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine [1], as well as by international standards in the fields of digital security, information protection and work with electronic data [2]. Through such actions, pre-trial investigation bodies may obtain information from electronic information systems, telecommunication networks, digital storage media and other sources of information relevant to criminal proceedings.

Legal scholarship rightly emphasises that “covert investigative (search) actions are a type of procedural actions” carried out by authorised entities on the grounds and in

accordance with the procedure established by criminal procedural legislation [3]. This approach highlights that covert investigative (search) actions have not only an operational but also a clearly defined procedural significance, since their results may be used in the process of proof only if the requirements of legality, admissibility and relevance are observed.

At the same time, current practice demonstrates the existence of a number of problems associated with conducting covert investigative (search) actions in the digital environment. First of all, this concerns the imperfection of the legal regulation of electronic evidence collection. Ukrainian criminal procedural legislation only partially takes into account the specific nature of working with electronic information. In particular, practical difficulties arise with regard to the seizure, copying, recording, storage and subsequent examination of digital data. The absence of detailed procedures creates legal uncertainty and may result in the information obtained being declared inadmissible.

A separate problem is the absence of a unified approach to determining the legal nature and admissibility of electronic evidence in criminal proceedings. In judicial practice, electronic correspondence, screenshots, audio and video files, as well as information from messengers or social networks, may be assessed differently. This is due to the fact that electronic information has a specific form of existence, is technologically dependent and is vulnerable to alteration, deletion or distortion. In this context, the position of M. A. Pohoretskyi is important; he notes that the “digital/electronic form of evidence is a technical and legal method of recording” evidentiary information [4]. Such an approach makes it possible to avoid identifying evidence with its technical form and to correctly determine the procedural requirements for obtaining and assessing it.

The issue of ensuring the authenticity and integrity of digital information is no less relevant. Electronic data may be altered, copied or destroyed without any obvious external signs of interference. Therefore, when conducting covert investigative (search) actions, it is necessary to guarantee that the information obtained has not been modified after its recording. This requires unified technical standards, proper documentation of all stages of work with electronic evidence, the use of specialised software and compliance with the rules of digital forensics.

Insufficient technical support for pre-trial investigation bodies remains a significant problem. The effective conduct of covert investigative (search) actions in the digital environment requires modern equipment, software systems, secure channels for information exchange, digital laboratories and properly trained specialists. However, in practice, law enforcement agencies do not always have sufficient resources for the prompt analysis of large volumes of digital data, which complicates the investigation of cybercrimes and reduces the effectiveness of proof [5].

Special attention should be paid to respecting an individual's right to privacy when conducting covert investigative (search) actions. Such actions are often associated with access to personal correspondence, telephone conversations, location data, information from electronic devices and other confidential information. Under such circumstances, it is important to ensure a balance between the interests of criminal proceedings and human rights guarantees. Any interference with private life must be lawful, necessary, proportionate and carried out under proper procedural control.

Another problem lies in the difficulty of obtaining information from foreign servers and international digital platforms. A significant proportion of electronic services, social networks and cloud storage systems store data outside Ukraine. This complicates access to information necessary for criminal proceedings, since mutual legal assistance procedures are often lengthy and do not meet the needs of prompt investigation. In addition, differences between national laws concerning personal data protection and access to digital information create additional obstacles for law enforcement agencies.

The rapid development of digital technologies, which outpaces the updating of criminal procedural legislation, also constitutes an important challenge. New means of communication, encryption technologies, cryptocurrencies, anonymous networks and cloud services are constantly changing the ways in which criminal offences are committed and concealed. As a result, legal regulation does not always manage to adapt to modern technological realities, which creates gaps in the conduct of covert investigative (search) actions and the collection of electronic evidence.

Overcoming the above-mentioned problems requires a comprehensive approach. First of all, it is necessary to improve the Criminal Procedure Code of Ukraine by clearly

defining the procedure for obtaining, recording, copying, storing and using electronic evidence. It would also be advisable to introduce unified methodological recommendations for working with digital information, taking into account the requirements of admissibility, authenticity, integrity and personal data protection.

An important area of development is the harmonisation of national legislation with international and European standards in the fields of cybersecurity, digital forensics and information protection. This would contribute to improving the effectiveness of international cooperation, accelerating the receipt of electronic data from foreign providers and ensuring an appropriate level of legal protection for participants in criminal proceedings.

In addition, it is necessary to develop digital forensics, provide law enforcement agencies with modern technical tools and introduce specialised training programmes for investigators, prosecutors, judges and experts. It is precisely the proper level of professional training that will make it possible to avoid errors during the seizure, recording and analysis of electronic information, which directly affects the admissibility of evidence in court.

Thus, the conduct of covert investigative (search) actions in the process of collecting electronic evidence is a necessary component of the effective investigation of criminal offences in the digital era. At the same time, the effectiveness of such actions depends on proper legal regulation, technical support, professional training of specialists and respect for human rights. Further improvement of legislation and law enforcement practice should be carried out with due regard to contemporary technological challenges, international standards and the needs of criminal justice.

References

1. Criminal Procedure Code of Ukraine: Code of Ukraine of 13 April 2012 No. 4651-VI, as amended as of 1 April 2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (accessed: 09 May 2026).
2. ISO/IEC 27000 family of standards. URL: <https://www.iso.org/ru/standard/iso-iec-27000-family> (accessed: 09 May 2026).

3. Kikinchuk, V. V. Covert Investigative (Search) Actions as an Object of Forensic Research. *Ukrainian Political and Legal Discourse*. 2024. No. 6. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14598868> (accessed: 09 May 2026).

4. Pohoretskyi, M. A. Digital/Electronic Evidence and the Digital/Electronic Form of Evidence: Distinguishing the Concepts and Its Significance for Criminal Procedural Proof. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2026. Vol. 3. No. 1. Pp. 115–125. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.18> (accessed: 09 May 2026).

5. On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine: Law of Ukraine of 5 October 2017 No. 2163-VIII, as amended as of 19 October 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (accessed: 09 May 2026).

Author Information

Oleksandr Khyliuk — third-year student, speciality 081 “Law”, Faculty of Law, Humanities and Social Sciences, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, <https://orcid.org/0009-0003-9811-9877>

Yuliia Yuriivna Ivchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Public and Private Law, Faculty of Law, Humanities and Social Sciences, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, <https://orcid.org/0000-0002-0399-9126>

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 119 ТА СТ. 166 КК УКРАЇНИ

Сулейманова Валерія

У публікації здійснено аналіз проблеми розмежування вбивства через необережність (ст. 119 КК України) зі злісним невиконанням обов'язків по догляду за дитиною чи недієздатною (обмежено дієздатною) особою, що спричинило її смерть (ст. 166 КК України). Зроблено висновок, що розмежування цих злочинів слід проводити через підстави виникнення обов'язків діяти та їх зміст.

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, вбивство через необережність, злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною.*

Майбутнє будь-якої держави, у тому числі й України, залежить від її молоді. Тож, одним з пріоритетних завдань держави є правове забезпечення охорони прав та свобод дитини, зокрема, і кримінально-правовими засобами. Так, за посягання на такі права Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає відповідальність, зокрема, у ст. 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування». Згідно звітів Генеральної прокуратури України за ст. 166 КК України у 2022 р. розпочато 86 кримінальних проваджень, 2023 р. – 72, 2024 р. – 85, 2025 р. – 123, а за чотири місяці 2026 р. – аж 151 [1]. Зазначене свідчить про негативну тенденцію та поширеність вчинення цього злочину. Умови воєнного стану (вимушена зміна місця проживання, втрата годувальника, житла, роботи тощо) лише загострюють проблему невиконання батьками своїх обов'язків по догляду за дитиною. Це і обумовлює стрімке зростання кількості вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 166 КК України. Відповідно, актуальним є встановлення та вирішення деяких проблем кваліфікації цього злочину, у тому числі пов'язаних з розмежуванням із суміжними складами кримінальних правопорушень. У цій роботі приділимо увагу проблемі співвідношення вбивства через необережність (ст. 119

КК України) зі злісним невиконанням обов'язків по догляду за дитиною чи недієдатною (обмежено дієдатною) особою, що спричинило її смерть (ст. 166 КК України).

Слід зазначити, що основним безпосереднім об'єктом вбивства через необережність є суспільні відносини, які забезпечують захист життя особи, а злочину, передбаченого ст. 166 КК України – є суспільні відносини, що забезпечують нормальне існування, зростання та всебічний розвиток дитини, а також нормальне існування особи, визнаної недієдатною або обмежено дієдатною. У той же час, його додатковим факультативним об'єктом слід визнати суспільні відносини, що забезпечують життя цих осіб тощо [2, с. 111-112].

З об'єктивної сторони вбивство через необережність може бути вчинено як шляхом дії, так і бездіяльності. Натомість, злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною може мати форму лише бездіяльності, а саме: чистої (невиконання) або змішаної (неналежне виконання обов'язків) [2, с. 204].

Водночас, однією з обов'язкових умов кримінальної відповідальності за злочин, вчинений шляхом бездіяльності, є наявність обов'язку вчинити активні дії. У свою чергу, підставами обов'язку вчиняти активні дії для збереження життя можуть визнаватись: професійні чи службові повноваження особи, закон або інший нормативний акт, договір, родинні відносини, попередня поведінка винного тощо. А підставами обов'язків по догляду можуть бути лише приписи Конституції України, міжнародно-правових актів, актів національного сімейного та цивільного законодавства, родинні відносини між чітко визначеними особами, договір з прийомними батьками, батьками-вихователями, патронатним вихователем. Іншим є і зміст обов'язків, що потрібно виконати. Тож, справедливою є думка М. Г. Заславської, згідно з якою при вчиненні вбивства через необережність «...обов'язки носять загальний характер (дотримання загальноприйнятих норм обережності) і вони передбачають не стільки вчинення суспільно корисних діянь ..., скільки утримання від вчинення суспільно небезпечних діянь» [3, с. 89]. Доповнимо, що такі обов'язки є загальними, деперсоніфікованими, неконкретизованими, спрямованими на захист життя будь-якої особи [4, с. 142–143]. Наприклад, *перебуваючи у стані*

алкогольного сп'яніння, мати поклала біля себе на нерозкладеному дивані новонароджену дитину. Заснувши, змінюючи положення тіла уві сні, мати придавила вагою свого тіла доньку, внаслідок чого остання померла [5]. Летальний наслідок настав у результаті необачної поведінки матері та недотриманні загальноприйнятих правил обережності. Так, спершу мати повинна була вкласти немовля в спеціально обладнане ліжечко, переконатись, що з дитиною все добре і вже потім засинати в окремому спальному місці. З дотриманням цього алгоритму дій життя будь-якої дитини було б збережено. Відповідно, матір було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 119 КК України.

Слід зазначити, що за ст. 166 КК України обов'язки є конкретно-визначеними. Тобто вони стосуються саме догляду за дитиною чи недієздатною (обмежено дієздатною) особою. Приміром, після народження дитини мати не створила нормальних умов для її проживання, не зверталась до медичних закладів для надання кваліфікованої допомоги немовляті, що призвело до захворювання дитини у вигляді двобічної гнійної пневмонії та у результаті спричинило смерть [6]. Таким чином, мати не виконувала материнські обов'язки по догляду за новонародженою дитиною: незабезпечення нормальних умов для існування, не звернення за медичною допомогою. Попри те, що дитина народилась здоровою, мати проігнорувала рекомендації педіатрів щодо проведення обов'язкових медичних оглядів немовля, що і призвело до смерті. Тому вчинене обґрунтовано кваліфіковано за ст. 166 КК України.

Доктрина кримінального права визнає, що закон про кримінальну відповідальність містить і інші склади кримінальних правопорушень, що спричиняють смерть з необережності (ч. 2 ст. 272, ч. 2 ст. 286, ч. 3 ст. 314 КК України тощо) [7, с. 253]. Кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за ці правопорушення, визнаються спеціальними стосовно норми, яку встановлює ст. 119 КК України [8, с. 67]. Це правило відноситься і до ст. 166 КК України, тому цю норму слід вважати спеціальною до загальної норми, передбаченої ст. 119 КК України. У тих ситуаціях, коли за конкретне діяння відповідальність передбачено і загальною, і спеціальною нормами КК України, слід

застосовувати лише спеціальну норму. Так, якщо стаття Особливої частини КК України передбачає спричинення діянням загибелі людини або інших тяжких наслідків, то заподіяння цих наслідків з необережності охоплюється даною статтею та окремої (додаткової) кваліфікації за іншими статтями КК України не потребує [9]. Саме це правило слід використовувати при конкуренції норм, передбачених ст. 119 та ст. 166 КК України.

Враховуючи викладене можна зробити висновок, що розмежування вбивства через необережність і злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною чи недієдатною (обмежено дієдатною) особою, що спричинило її смерть, слід здійснювати саме через підстави виникнення обов'язків діяти та їх зміст. При вчиненні вбивства через необережність у формі бездіяльності, ці обов'язки є загальними, неконкретизованими, деперсоніфікованими, спрямованими на захист життя будь-якої особи. За ст. 166 КК України обов'язки є конкретно визначеними, тому що стосуються догляду за дитиною або обмежено дієдатною (недієдатною) особою.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2022, 2023, 2024, 2025, січень–квітень 2026 рр.: офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 10.05.2026).
2. Філіпенко В. Р. Кримінальна відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування: монографія. Харків: Право, 2023. 328 с.
3. Заславська М. Г. Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину: монографія. Харків: Право, 2013. 216 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.

5. Вирок Роздільнянського районного суду Одеської області від 27 січня 2026 р., судова справа № 498/1101/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133588744> (дата звернення: 10.05.2026).
6. Вирок Любарського районного суду Житомирської області від 11 грудня 2025 р., судова справа № 282/27/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132583140> (дата звернення: 10.05.2026).
7. Тютюгін В., Ус О. Вбивство через необережність: проблеми кримінальної відповідальності. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право, 2007. № 3 (50). С. 250–254.
8. Гороховська О. В. Поняття злочинів, пов'язаних із необережним позбавленням життя. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2016. Вип. 2. С. 67–71.
9. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10#Text> (дата звернення: 10.05.2026).

The publication analyzes the problem of distinguishing negligent homicide (Article 119 of the Criminal Code of Ukraine) from malicious failure to fulfill duties of care for a child or an incapacitated (partially incapacitated) person resulting in their death (Article 166 of the Criminal Code of Ukraine). It is concluded that the differentiation of these criminal offenses should be based on the grounds for the emergence of the duty to act and on the content of such duties.

Keywords: *criminal liability, criminal offense, negligent homicide, malicious failure to fulfill duties of care for a child.*

Авторська довідка:

Сулейманова Валерія Русланівна - доктор філософії, асистент кафедри кримінального права Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9155-3564>

ПРАВО НА ОСКАРЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ

Несен Владислав, Татаренко Галина

У тезах досліджено можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого на стадії досудового розслідування як одну з ключових гарантій судового контролю у кримінальному провадженні. Проаналізовано положення Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, практику Конституційного Суду України, Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Обґрунтовано, що право на оскарження процесуальної поведінки слідчого є не допоміжним, а гарантійним механізмом, спрямованим на запобігання свавіллю, забезпечення доступу до правосуддя, ефективного розслідування та поновлення порушених прав особи.

***Ключові слова:** слідчий, досудове розслідування, скарга, бездіяльність, слідчий суддя, судовий контроль, ЄРДР, право на оскарження, ефективний засіб юридичного захисту.*

Право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого на стадії досудового розслідування є однією з ключових кримінальних процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення судового захисту особи, недопущення свавільного використання владних повноважень та підтримання балансу між публічним інтересом у розкритті кримінального правопорушення і необхідністю охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Значення цього інституту зумовлене особливою природою досудового розслідування як стадії кримінального процесу, на якій діяльність органів державної влади характеризується підвищеним ступенем процесуальної інтенсивності та потенційного втручання у сферу прав людини.

Саме на цьому етапі можуть виникати різні форми порушення або обмеження процесуальних прав особи: невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, неповернення тимчасово вилученого майна, нерозгляд клопотань сторони захисту чи потерпілого, відмова у визнанні особи потерпілою, прийняття

рішення про закриття кримінального провадження, зупинення досудового розслідування, недотримання розумних строків, а також інші прояви процесуальної бездіяльності або неналежного здійснення слідчим своїх повноважень [1, ст. 214, 220, 303, 308]. За таких умов звернення до слідчого судді виступає не лише засобом індивідуального реагування на конкретне процесуальне порушення, а й важливим елементом інституційного механізму судового контролю за діяльністю органів досудового розслідування. Через цей механізм забезпечується правова перевірюваність процесуальної поведінки слідчого, обмежується ризик свавільного втручання у права особи та реалізується конституційна і кримінальна процесуальна гарантія ефективного судового захисту.

Конституційне значення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого впливає зі ст. 55 Конституції України, яка гарантує кожному право на судовий захист і право оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2, ст. 55]. У кримінальному провадженні ця загальна конституційна гарантія набуває галузевої конкретизації через положення КПК України: по-перше, через ст. 7 КПК України, яка відносить забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності до загальних засад кримінального провадження; по-друге, через ст. 24 КПК України, відповідно до якої кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого, дізнавача в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом [1, ст. 7, 24]. Отже, право на оскарження має не лише прикладне процедурне значення, а й статус однієї з базових гарантій кримінального провадження, оскільки забезпечує підконтрольність процесуальної діяльності органів досудового розслідування судовій владі та створює юридичний механізм поновлення порушених прав.

У науковій літературі слушно підкреслюється, що інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора є одним із правових засобів реалізації принципу верховенства права у кримінальному провадженні [3, с. 131]. В. І. Шестаков звертає увагу на те, що процесуальні норми щодо оскарження під час

досудового розслідування визначають предмет і суб'єктів оскарження, строки подання скарги, правові наслідки її подання, порядок розгляду та вимоги до ухвали слідчого судді, однак одночасно містять істотні обмеження щодо предмета і суб'єктів оскарження [3, с. 132–134]. Саме ця обмеженість є однією з головних проблем чинної моделі, оскільки не кожне порушення прав особи на досудовій стадії може бути невідкладно перевірене слідчим суддею.

Спеціальний порядок реалізації права на оскарження на стадії досудового розслідування врегульований ст. 303–307 КПК України, які визначають предмет оскарження, коло суб'єктів подання скарги, строки звернення до слідчого судді, порядок її розгляду, види ухвал слідчого судді та правові наслідки судового контролю [1, ст. 303–307]. Найбільш практично значущими є скарги на невнесення відомостей до ЄРДР, неповернення тимчасово вилученого майна, невчинення процесуальних дій у встановлений строк, зупинення або закриття кримінального провадження, відмову у визнанні потерпілим, відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих, розшукових чи негласних слідчих розшукових дій, а також на повідомлення про підозру після спливу визначених законом строків [1, ст. 303].

Отже, право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого має комплексну природу: воно є одночасно проявом конституційного права на судовий захист і спеціальним кримінальним процесуальним інструментом перевірки законності, обґрунтованості та своєчасності процесуальної поведінки слідчого. Водночас перелік скарг, передбачений ст. 303 КПК України, має переважно вичерпний характер: під час досудового розслідування слідчий суддя розглядає лише прямо визначені законом скарги, а інші рішення, дії чи бездіяльність можуть перевірятися вже на стадії підготовчого провадження за правилами ст. 314–316 КПК України [1, ст. 303, 314–316]. Така модель забезпечує процесуальну визначеність, проте водночас може залишати окремі порушення прав особи без оперативного судового реагування.

Ця проблема активно обговорюється в українській кримінальній процесуальній науці. В. І. Шестаков зазначає, що ч. 2 ст. 303 КПК України фактично створює ситуацію, коли скарги на рішення, дії чи бездіяльність, які не охоплені ч. 1 цієї

статті, не мають належної спеціальної процедури розгляду під час підготовчого судового провадження, хоча закон формально передбачає таку можливість [3, с. 136–138]. І. В. Гловюк також звертає увагу на колізійність такого регулювання: ст. 303 КПК України відсилає до правил підготовчого провадження, однак ст. 314–316 КПК України не містять повноцінної процедури розгляду таких скарг по суті [4, с. 168–170]. Це створює ризик декларативності права на оскарження, коли закон нібито визнає можливість захисту, але не забезпечує достатньо чіткого процесуального механізму його реалізації.

Найбільш поширеним предметом оскарження є бездіяльність слідчого, що полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. За ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, внести відповідні відомості до ЄРДР і розпочати розслідування [1, ст. 214]. Невиконання цього обов'язку фактично блокує доступ особи до кримінального процесуального механізму захисту, тому така бездіяльність прямо віднесена до предмета оскарження за п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України [1, ст. 303].

У науковій літературі звертається увага на проблемність реалізації цього права, зокрема щодо визначення моменту початку бездіяльності та строку подання скарги. С. В. Шапутько підкреслює, що недосконалість процесуального регулювання може створювати перешкоди для ефективного оскарження невнесення відомостей до ЄРДР [5, с. 80–82]. У практичному вимірі це важливо, оскільки заявник не завжди може точно встановити момент, з якого бездіяльність стала юридично очевидною, особливо якщо орган досудового розслідування фактично ігнорує звернення.

Судова практика підтверджує спеціальну кримінальну процесуальну природу такого способу захисту. Велика Палата Верховного Суду у постановках від 30 січня 2019 року у справі № 818/1526/18 та від 24 квітня 2019 року у справі № 818/15/18 виходила з того, що спори, пов'язані з невнесенням відомостей до ЄРДР, мають розглядатися не в порядку адміністративного судочинства, а за правилами КПК України [6; 7]. Відповідно, особа, яка подала заяву про кримінальне

правопорушення і не отримала належної процесуальної реакції, повинна звертатися саме до слідчого судді в порядку ст. 303–306 КПК України.

Стаття 304 КПК України встановлює десятиденний строк подання скарги з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності, а якщо рішення оформлено постановою — з дня отримання її копії [1, ст. 304]. У випадку бездіяльності цей строк доцільно обчислювати з дня, наступного після останнього дня, коли слідчий був зобов'язаний учинити відповідну процесуальну дію. Такий підхід відповідає гарантійному призначенню права на оскарження та запобігає надмірно формальному тлумаченню строків проти особи.

Особливе значення для цієї категорії скарг має рішення Конституційного Суду України від 17 червня 2020 року № 4-р(П)/2020, яким було визнано неконституційною заборону апеляційного оскарження ухвали слідчого судді, постановленої за результатами розгляду скарги на бездіяльність щодо невнесення відомостей до ЄРДР [8]. Це рішення посилює гарантії судового захисту на початковому етапі кримінального провадження, оскільки саме від реєстрації заяви залежить можливість подальшого ефективного розслідування.

Практика Верховного Суду після цього рішення підтвердила, що ухвали слідчих суддів за результатами розгляду скарг на бездіяльність щодо невнесення відомостей до ЄРДР, постановлені після 17 червня 2020 року, підлягають апеляційному оскарженню [9]. Такий підхід є логічним, оскільки право на судовий захист не може зводитися лише до одноразового звернення до слідчого судді без можливості перевірки помилкового або формального рішення. Апеляційний перегляд у цій категорії справ забезпечує додаткову гарантію від свавільної відмови у доступі до кримінального провадження.

Іншим важливим предметом оскарження є рішення слідчого про закриття кримінального провадження. Така постанова може істотно впливати на права заявника, потерпілого, цивільного позивача або інших заінтересованих осіб, оскільки припиняє процесуальну перспективу встановлення обставин кримінального правопорушення. За п. 3 ч. 1 ст. 303 КПК України рішення слідчого або прокурора про закриття кримінального провадження може бути оскаржене

заявником, потерпілим, його представником чи законним представником [1, ст. 303]. Верховний Суд у постанові від 01 квітня 2024 року у справі № 178/50/20 підтвердив, що законність рішення про закриття кримінального провадження може бути перевірена шляхом його оскарження, а таке право мають особи, прямо визначені КПК України [10].

Важливим також є оскарження бездіяльності, яка полягає у нерозгляді клопотання сторони захисту, потерпілого чи іншого учасника провадження. Відповідно до ст. 220 КПК України клопотання сторони захисту, потерпілого, його представника чи законного представника про виконання процесуальних дій слідчий або прокурор зобов'язаний розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і за наявності відповідних підстав задовольнити [1, ст. 220]. Якщо слідчий не розглядає клопотання, не приймає рішення або не повідомляє заявника про результат, така поведінка може бути кваліфікована як бездіяльність, що полягає у нездійсненні процесуальної дії, яку він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк [1, ст. 303]. Саме тут право на оскарження виконує важливу функцію забезпечення процесуальної рівноваги між стороною обвинувачення і стороною захисту.

Окрему увагу слід приділити оскарженню порушення розумних строків досудового розслідування. КПК України передбачає спеціальну процедуру такого оскарження у ст. 308: скарга на недотримання розумних строків подається прокурору вищого рівня [1, ст. 308]. Така модель викликає обґрунтовану критику в науковій літературі. П. В. Жовтан і А. А. Капіца зазначають, що механізм оскарження розумних строків під час досудового розслідування повинен забезпечувати не формальне звернення до вищого прокурора, а реальне прискорення процесуальної діяльності та усунення необґрунтованої затримки [11, с. 181–185]. Подібна проблема має практичне значення, оскільки надмірна тривалість розслідування може сама по собі становити форму порушення прав особи.

Практика Європейського суду з прав людини має істотне значення для розуміння функціонального призначення оскарження дій чи бездіяльності слідчого.

Стаття 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод вимагає наявності ефективного засобу юридичного захисту у разі порушення конвенційних прав [12, ст. 13]. Крім того, відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [13, ст. 17]. У кримінальному процесі це означає, що особа повинна мати реальний, а не формальний механізм реагування на незаконні або бездіяльні рішення органів розслідування.

У справах щодо України ЄСПЛ неодноразово наголошував, що держава зобов'язана забезпечити ефективне розслідування небезпідставних скарг на порушення прав людини, особливо у випадках, пов'язаних із жорстоким поведінням, смертю, порушенням права на свободу або втручанням у приватне життя. У справі «Орлов проти України № 2» ЄСПЛ розглядав скарги заявника за ст. 3 Конвенції щодо неналежного поведіння та неефективності розслідування відповідних подій під час тримання під вартою [14]. Суд звернув увагу на недоліки національного розслідування, які підірвали його ефективність [14]. Ця практика має пряме значення для теми оскарження бездіяльності слідчого, оскільки підтверджує: неналежна процесуальна пасивність органів розслідування може бути не просто порушенням КПК України, а й порушенням міжнародних зобов'язань держави у сфері прав людини.

Безпосереднє значення для теми судового контролю та ефективності оскарження має також рішення ЄСПЛ у справі «Денисюк та інші проти України». У цій справі заявники скаржилися, зокрема, на втручання у приватне життя та кореспонденцію у зв'язку з проведенням негласних слідчих розшукових дій, а також на відсутність ефективних механізмів захисту [15]. Це рішення важливе для українського кримінального процесу, оскільки демонструє: можливість оскарження процесуальних дій або рішень має бути реальною, а особа повинна мати достатній доступ до інформації, необхідної для ефективного оскарження втручання у її права [4, с. 168–171; 15].

З позиції ЄСПЛ ефективний засіб юридичного захисту повинен бути доступним, здатним запобігти порушенню або припинити його, а також забезпечити

належне поновлення порушеного права. Якщо національний механізм оскарження існує лише формально, але не дає реальної можливості домогтися розслідування, скасування незаконного рішення або припинення бездіяльності, він не відповідає стандарту ефективності. Саме тому українська модель оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого повинна оцінюватися не тільки з погляду буквального змісту ст. 303–307 КПК України, а й з погляду її практичної здатності забезпечити реальний судовий контроль.

За результатами розгляду скарги слідчий суддя постановляє ухвалу. Відповідно до ст. 307 КПК України така ухвала може передбачати скасування рішення слідчого, дізнавача чи прокурора, скасування повідомлення про підозру, зобов'язання припинити дію, зобов'язання вчинити певну дію або відмову у задоволенні скарги [1, ст. 307]. Отже, слідчий суддя не підміняє собою орган досудового розслідування і не здійснює розслідування замість слідчого, але має достатні процесуальні повноваження для усунення порушень, які перешкоджають реалізації прав учасників кримінального провадження.

Разом із тим ефективність цього механізму залежить від якості судового розгляду. Формальний підхід, за якого слідчий суддя лише констатує наявність або відсутність процесуального документа без оцінки реальної суті порушення, не відповідає гарантійному призначенню судового контролю. При розгляді скарги слідчий суддя має оцінювати не лише формальну сторону поведінки слідчого, а й те, чи була вона законною, обґрунтованою, своєчасною, пропорційною та такою, що не порушує сутність процесуальних прав особи.

Таким чином, можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого на досудовому розслідуванні є важливою гарантією захисту прав людини і невід'ємною частиною судового контролю у кримінальному провадженні. Її значення полягає не лише у виправленні окремих процесуальних помилок, а й у запобіганні свавіллю, забезпеченні доступу до правосуддя, підтриманні балансу між інтересами розслідування та правами учасників провадження. Водночас чинна модель потребує удосконалення, насамперед у частині розширення ефективного

судового контролю за тими рішеннями, діями чи бездіяльністю, які не охоплені ч. 1 ст. 303 КПК України, але можуть істотно порушувати права особи.

Доцільними напрямами удосконалення є уточнення процедури розгляду скарг, передбачених ч. 2 ст. 303 КПК України, під час підготовчого судового провадження; розширення можливості безпосереднього судового оскарження порушення розумних строків; законодавче уточнення моменту початку перебігу строку на оскарження бездіяльності; посилення стандартів мотивування ухвал слідчих суддів; забезпечення узгодженості національної практики з вимогами ст. 6, 8 і 13 Конвенції та практикою ЄСПЛ щодо ефективного засобу юридичного захисту.

Висновки. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого на досудовому розслідуванні є самостійним кримінальним процесуальним інститутом, який забезпечує реалізацію конституційного права на судовий захист. Його функціональне призначення полягає у тому, щоб надати особі реальний механізм реагування на незаконну або пасивну процесуальну поведінку органів досудового розслідування.

Чинний КПК України створює основну нормативну модель такого оскарження через ст. 303–307, однак ця модель залишається частково обмеженою, оскільки не всі порушення прав особи можуть бути предметом невідкладного судового контролю під час досудового розслідування. Найбільш значущою категорією скарг є скарги на невнесення відомостей до ЄРДР, оскільки саме від реєстрації кримінального провадження залежить можливість подальшого ефективного розслідування.

Практика Конституційного Суду України, Верховного Суду та ЄСПЛ підтверджує, що право на оскарження має тлумачитися не формально, а гарантійно. Воно повинно забезпечувати реальний доступ до судового контролю, можливість виправлення порушень і ефективне поновлення прав особи. Саме тому подальше удосконалення цього інституту має бути спрямоване на розширення ефективних засобів судового захисту, усунення прогалин у процедурі розгляду скарг та забезпечення відповідності національного кримінального процесу європейським стандартам прав людини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>(дата звернення: 26.04.2026)
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 26.04.2026)
3. Шестаков В. І. Рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора як предмет оскарження у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2018. № 3. С. 131–140. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/131-140-2018-3-----18-.pdf> (дата звернення: 26.04.2026)
4. Гловюк І. В. Деякі питання ефективності розгляду скарг та заперечень у підготовчому провадженні: погляд ЄСПЛ за рішенням «Денисюк та інші проти України». Львів, 2025. С. 166–173. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/en/karta-dokumentiv/category/384-proekt-2-zvit.html?download=9084%3Ahloviuk-iv-deyaki-pytannya-efektyvnosti-rozhlyadu-skarh-ta-zaperechen-u-pidhotovchomu-provadhenni-pohlyad-yespl-za-rishennyam-denysyuk-ta-inshi-proty-ukrai-ny>(дата звернення: 26.04.2026)
5. Шапутько С. В. Розгляд слідчим суддею скарг на бездіяльність слідчого або прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення під час досудового розслідування: проблеми правозастосування та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 80–86. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/download/630/558/>(дата звернення: 26.04.2026)
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 січня 2019 р. у справі № 818/1526/18. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/79684962>(дата звернення: 26.04.2026)
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 24 квітня 2019 р. у справі № 818/15/18. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/81841910>.

8. Рішення Конституційного Суду України від 17 червня 2020 р. № 4-р(П)/2020 у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України окремих положень ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309 КПК України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-20> (дата звернення: 26.04.2026)

9. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 лютого 2021 р. у справі № 133/3337/19, провадження № 51-453кмо20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95042418>.

10. Постанова Верховного Суду від 01 квітня 2024 р. у справі № 178/50/20, провадження № 51-2713кмо23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118195488>.

11. Жовтан П. В., Капіца А. А. Оскарження розумних строків під час досудового розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 181–185. URL: <https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/33.pdf> (дата звернення: 26.04.2026)

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004(дата звернення: 26.04.2026)

13. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>(дата звернення: 26.04.2026)

14. Справа «Орлов проти України (№ 2)» : рішення Європейського суду з прав людини від 04 липня 2024 р., заява № 54015/17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k47(дата звернення: 26.04.2026)

15. Case of Denysyuk and Others v. Ukraine : judgment of the European Court of Human Rights, 13 February 2025, applications nos. 22790/19 and 3 others. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-241747> (дата звернення: 26.04.2026)

The theses examine the possibility of appealing against decisions, actions or omissions of an investigator at the pre-trial investigation stage as one of the key guarantees of judicial control in criminal proceedings. The provisions of the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure

Code of Ukraine, as well as the case law of the Constitutional Court of Ukraine, the Supreme Court and the European Court of Human Rights are analyzed. It is substantiated that the right to challenge the procedural conduct of an investigator is not an auxiliary instrument, but a safeguard mechanism aimed at preventing arbitrariness, ensuring access to justice, securing an effective investigation and restoring the violated rights of an individual.

Keywords: *investigator, pre-trial investigation, complaint, omission, investigating judge, judicial control, Unified Register of Pre-Trial Investigations, right to appeal, effective remedy.*

Авторська довідка:

Несен Владислав Олександрович, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальність D8 Право, галузь знань D «Бізнес, адміністрування та право», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, pr-25zm-165@snu.edu.ua

Татаренко Галина Вікторівна, кандидат юридичних наук, професор кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, <https://orcid.org/0000-0001-6291-4455>

ПАНЕЛЬ VI

ГОСПОДАРСЬКЕ ТА КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО; ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

FORMATION OF THE DIGITAL LAND AND URBAN-PLANNING ECOSYSTEM: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND UKRAINE

Daniela Pojar, Viorica Ursu, Iurie Ivanov

In the context of digital transformation and recent developments in the field of territorial administration, the formation of a digital land and urban-planning ecosystem has become an important direction for the modernization of legal and administrative systems. This article aims to analyze the evolution and particularities of the land and urban-planning systems of the Republic of Moldova and Ukraine by highlighting the manner in which the normative and institutional framework contributes to the integration of territorial data.

The research findings indicate that, in the Republic of Moldova, the development of the system is based on the consolidation of the legal security of real rights and on the progressive digitalization of cadastral services, whereas in Ukraine an integrated model is emerging, characterized by the interconnection of the cadastre with urban planning, construction, and related registers within a complex territorial digital infrastructure.

The comparative analysis demonstrates that the differences between the two systems do not reflect a developmental gap, but rather distinct public-policy and administrative-organization options. In this context, the Ukrainian experience provides relevant benchmarks for the further development of the Moldovan system, particularly with regard to interoperability and the functional integration of territorial data.

Keywords: *cadastre; urban planning; digital land ecosystem; digitalization; land governance.*

1. Introduction. In recent decades, the digital transformation of public administration has generated significant changes in the manner in which territorial resources are managed, determining the transition from traditional systems based on records and fragmented procedures to integrated models grounded in the use of geospatial data and the interoperability of public registers. In this context, land and urban-planning systems can no longer be examined separately, but must instead be approached as components of a common informational infrastructure oriented toward administrative efficiency, transparency, and sustainable development.

The concept of a “*digital land and urban-planning ecosystem*” reflects this evolution, denoting an integrated set of data, registers, and procedures in which information concerning land plots, buildings, urban-planning documentation, and infrastructure is interconnected and used in a coordinated manner in planning and decision-making processes. In European practice, this tendency is supported by the development of spatial data infrastructures and the promotion of interoperability principles, which confer increasing importance upon the correlation between cadastre, urban planning, and other administrative systems.

In the Republic of Moldova, the cadastral system has undergone significant evolution, being characterized by a high degree of legal stability and by the consolidation of mechanisms for the registration and publicity of real rights over immovable property. At the same time, the adoption of the Urban Planning and Construction Code No. 434/2023 (Urban Planning and Construction Code No. 434, 2023), as well as subsequent legislative amendments, reflects a tendency toward the modernization of the normative framework in the field of urban planning and construction. Nevertheless, the functional integration between cadastral and urban-planning components remains under development, being characterized by a limited level of interoperability among information systems.

By contrast, Ukraine has adopted a more dynamic approach, oriented toward the integration of land and urban-planning systems into a complex digital infrastructure. Legislative reforms, particularly those implemented through Law No. 3038-VI on the Regulation of Urban-Planning Activity (Law of Ukraine No. 3038-VI on the Regulation

of Urban-Planning Activity, 2011) and Law No. 711-IX on Land-Use Planning (Law of Ukraine No. 711-IX on Land-Use Planning, 2021), have led to the correlation of urban-planning documentation with territorial-organization documentation and to the development of integrated digital mechanisms allowing real-time data use in administrative processes. This evolution is also influenced by the specific context of territorial reconstruction, which has required the acceleration of reforms and the implementation of innovative solutions.

Within this framework, the central research problem consists in identifying the manner in which the two states configure and develop the digital land and urban-planning ecosystem, as well as in analyzing the differences in approach concerning the integration of territorial data. The comparative study makes it possible to highlight the advantages and limitations of each model, thereby contributing to the understanding of the developmental directions of modern land-governance systems.

2. Materials and methods

For the Republic of Moldova, the analysis focused in particular on the Law on the Real Estate Cadastre No. 1543/1998 (Law on the Real Estate Cadastre No. 1543, 1998), Law No. 354/2004 on the Formation of Immovable Property (Law on the Formation of Immovable Property No. 354, 2004), and the Urban Planning and Construction Code No. 434/2023 (Urban Planning and Construction Code No. 434, 2023), as well as on recent legislative amendments adopted in 2025. In the case of Ukraine, the research concentrated on Law No. 3038-VI on the Regulation of Urban-Planning Activity (Law of Ukraine No. 3038-VI on the Regulation of Urban-Planning Activity, 2011), Law No. 711-IX on Land-Use Planning (Law of Ukraine No. 711-IX on Land-Use Planning, 2021), Law No. 858-IV on Land Management and Territorial Organization (Law of Ukraine No. 858-IV on the Territorial Organization of Land, 2003), as well as on subordinate normative acts, including Resolution of the Cabinet of Ministers No. 926/2021 (Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 926 of 01.09.2021 approving the Procedure for the Development, Updating, Amendment, and Approval of Urban-Planning Documentation, 2021).

The research methodology included the juridical-dogmatic analysis of legal norms, with the aim of identifying the principles, mechanisms, and relationships between the components of land and urban-planning systems. This analysis was complemented by the comparative method, used to highlight the differences and similarities between the two national models, particularly with regard to the degree of integration and the role of digitalization.

Furthermore, the research incorporated elements of systemic analysis by examining the interaction between the cadastre, urban planning, construction, and related registers, with the purpose of identifying the specific characteristics of a digital land and urban-planning ecosystem. In this context, the results of previous research were also used to support the interpretations formulated.

The methodological approach adopted enables a coherent evaluation of the evolution of the systems analyzed and contributes to the formulation of objective conclusions regarding the development directions of land governance in the context of digitalization.

3. Results and discussions

3.1. The Land and Urban-Planning System of the Republic of Moldova in the Context of Digital Transformation. The analysis of the land and urban-planning system of the Republic of Moldova cannot be adequately conducted without taking into account its dual evolution: on the one hand, the consolidation of the legal framework governing the cadastre and real-estate publicity, and, on the other hand, the gradual modernization of urban-planning instruments and their integration into administrative and digital processes.

At the normative level, the foundation of the cadastral system is represented by the “Law on the Real Estate Cadastre No. 1543/1998” (Law on the Formation of Immovable Property No. 354, 2004), which establishes the role of the cadastre as a legal mechanism for the recording and publicity of real rights over immovable property. Unlike modern approaches oriented toward data integration, this law reflects a classical model in which emphasis is placed on the identification of immovable property, the registration of rights, and the enforceability of such rights against third parties. From this perspective, the cadastre functions as an instrument ensuring the legal security of civil circulation, being essential for the stability of patrimonial legal relations.

Nevertheless, in recent decades, the system has evolved beyond this traditional function. The development of the Real Estate Register and its progressive digitalization have transformed the cadastre into an informational infrastructure used not only for legal registration, but also for broader administrative processes, such as taxation, territorial planning, and economic development. In this regard, the cadastre is beginning to acquire features specific to an integrated information system, although this integration is not yet complete (Ursu, V.; Pojar, D.; Ivanov, Iu., 2025).

A fundamental role in shaping the legal mechanisms of the land system in the Republic of Moldova is played by “Law No. 354/2004 on the Formation of Immovable Property” (Law on the Formation of Immovable Property No. 354, 2004), which establishes the normative framework for the emergence of immovable property as distinct legal objects and for their registration in the Real Estate Register. In its initial form, the law reflected a classical conception of the formation of immovable property, focused on technical-legal operations such as separation, division, merger, or combination of already registered immovable properties. Thus, property formation was predominantly regarded as a cadastral process aimed at the delimitation and individualization of legal objects, without explicit integration with mechanisms of urban planning or territorial organization.

However, subsequent legislative amendments, particularly those introduced by “Law No. LP236/2025” (Law No. 236 amending certain normative acts — adjustment of the normative framework connected to the Urban Planning and Construction Code, 2025), mark a significant transformation of this model. First, the expansion of the notion of immovable-property formation through the inclusion of “*land readjustment*” indicates a paradigm shift, whereby emphasis is no longer placed exclusively on the legal delimitation of ownership, but also on the optimization of land use according to economic and territorial needs. This legislative solution introduces a direct dependency between the cadastral process and urban-planning documentation, enshrining the idea that the formation of immovable property must be correlated with the functionality of the territory and with the local development strategy.

In the same vein, the law also introduces the notion of a “*territorial-organization project*,” defined as a complex of technical, economic, legal, and environmental measures

oriented toward the rational use of land. This definition significantly extends the scope of the regulation, placing the formation of immovable property within an interdisciplinary framework in which economic and environmental considerations become as relevant as legal ones.

Another element highlighting the evolution of the system is the consolidation of the connection with the “Urban Planning and Construction Code No. 434/2023” (Urban Planning and Construction Code No. 434, 2023). Accordingly, the conditions for the formation of immovable property include the obligation to comply with the urban-planning regime and territorial-planning documentation, demonstrating that the cadastral process can no longer be conducted autonomously, but must be integrated into the normative framework of territorial planning.

At the same time, recent amendments also indicate an orientation toward the clarification of procedures and institutional responsibilities. The introduction of detailed stages concerning feasibility studies, the drafting of property-formation projects, coordination with local public administration authorities, and the acceptance of cadastral works reflects an attempt to standardize and render the process of immovable-property formation more transparent.

Nevertheless, a critical analysis of legislative evolution shows that, although the normative framework has evolved toward integration, the practical implementation of these mechanisms remains dependent on administrative and institutional factors. The requirement for owners’ consent in the land-readjustment procedure, as well as the decisive role of local authorities in approving and coordinating documentation, indicates that the system retains a traditional administrative structure, in which functional integration is achieved gradually rather than systemically.

A reference point in this evolution is the adoption of the “Urban Planning and Construction Code No. 434/2023” (Urban Planning and Construction Code No. 434, 2023), which sought to unify the normative framework in the field of urban planning and construction. The Code introduces a more coherent approach to land use, regulating urban-planning documentation, authorization procedures, and mechanisms for controlling territorial development. Indirectly, it creates the premises for better correlation between

the cadastral system and the urban-planning system, even though such interconnection has not yet been achieved at the technological level.

Recent amendments, particularly those introduced by “Law No. LP334/2025” (Law No. 334 amending the Urban Planning and Construction Code No. 434/2023, 2025), highlight a clear orientation toward streamlining procedures and clarifying the legal regime of urban-planning documentation. The detailed definition of the detailed urban plan and the simplification of certain endorsement mechanisms reflect an attempt to adapt the normative framework to the practical realities of real-estate development. At the same time, through “Law No. LP236/2025” (Law No. 236 amending certain normative acts — adjustment of the normative framework connected to the Urban Planning and Construction Code, 2025), a tendency toward normative centralization around the Urban Planning and Construction Code is taking shape, the latter becoming the reference point for multiple related domains.

Nevertheless, the analysis of the Moldovan system reveals a defining characteristic: the relative separation between the cadastral component and the urban-planning component. In practice, the Real Estate Register and urban-planning documentation often function as parallel systems, with a limited degree of interoperability. This situation sometimes generates difficulties in correlating data concerning land-use designation, the legal regime of buildings, and restrictions on use.

Against the background of these limitations, the digitalization process acquires strategic importance. The creation of the national spatial data infrastructure and the development of electronic services in the cadastral field indicate a clear direction of modernization. However, this transformation is characterized more by gradual evolution than by rapid structural reforms. Unlike other models, in which digitalization is conceived as an integrated ecosystem, in the Republic of Moldova it is developing in stages, through the gradual consolidation of existing components.

Therefore, the land and urban-planning system of the Republic of Moldova cannot be qualified either as strictly traditional or as fully digitalized, but rather as a hybrid system undergoing transition toward an integrated model, in which convergence between the

cadastre, urban planning, and digital infrastructure represents the inevitable direction of evolution.

3.2. The Ukrainian Model for the Formation of the Digital Land and Urban-Planning Ecosystem. Ukraine’s model of digitalization in the land and urban-planning domain is distinguished by an important particularity: the reform is not limited to the modernization of the land cadastre in the classical sense, but aims at establishing a complex digital ecosystem in which data concerning land, urban-planning documentation, addresses, constructions, buildings, infrastructure, and administrative procedures are interconnected. This approach stems directly from the evolution of Ukrainian legislation, which has shifted the focus from the static recording of land plots toward the integrated digital management of territory.

The principal normative basis is Law of Ukraine No. 3038-VI of 17 February 2011 “On the Regulation of Urban-Planning Activity.” According to this law, urban-planning activity aims to ensure the sustainable development of territories, taking into consideration the interests of the state, communities, and private persons (Law of Ukraine No. 3038-VI on the Regulation of Urban-Planning Activity, 2011). In its updated form, the law no longer serves merely as a classical regulation of construction activities, but has become a legal instrument adapted to the contemporary context, including the process of post-conflict reconstruction and the functioning of the state under martial law, which gives it a dynamic and evolutionary character.

This formulation is important because it demonstrates that urban planning is not treated solely as a technical field of construction, but as an instrument for balancing the public interest, economic development, and the protection of private rights.

Article 1 of Law No. 3038-VI defines the notions of the general plan of a settlement and the detailed territorial plan as documents having a dual nature: they are simultaneously local-level urban-planning documentation and land-management documentation. This legislative solution, introduced by Law No. 711-IX of 17 June 2020, is one of the most important elements for understanding the Ukrainian model, because it establishes a direct link between urban planning and the legal regime of land (Law of Ukraine No. 711-IX on Land-Use Planning, 2021). The reform of 2021–2022 consolidated this approach by

introducing the concept of the “*comprehensive spatial development plan of the territory of a territorial community*,” which extends planning to the entire territory of the community, not merely to settlements, thereby contributing to the functional integration of cadastral and urban-planning data.

Consequently, planning the development of settlements can no longer be separated from land records, from their functional designation, or from cadastral information.

The same logic is confirmed by the regulation of the comprehensive spatial development plan of the territory of a territorial community. According to Law No. 3038-VI, this plan is likewise both urban-planning documentation and territorial-planning documentation, its role being to determine the planned organization of the territory, functional designation, road infrastructure, engineering networks, civil protection, land protection, environmental protection, and the preservation of cultural heritage (Law of Ukraine No. 3038-VI on the Regulation of Urban-Planning Activity, 2011).

In the recent context, this type of documentation is also used for the elaboration of comprehensive recovery programs for territories affected by conflict, integrating environmental requirements, sustainable development, and reconstruction, thereby extending the function of urban planning beyond planning itself and transforming it into a strategic instrument for state recovery.

The ecosystemic character is particularly visible here: a single legal-technical instrument concentrates information concerning land, buildings, infrastructure, the environment, heritage, and local development.

Article 2 paragraph (3) of Law No. 3038-VI has particular significance for the analysis of digitalization. It provides that “urban-planning documentation shall be developed in the form of an electronic document, the format of which is established by the Cabinet of Ministers of Ukraine, on an updated cartographic basis registered in the State Cartographic and Geodetic Fund of Ukraine, in digital format, as thematic sets of geospatial data in the national coordinate system USK-2000, for the formation of databases of the urban-planning cadastre” (Law of Ukraine No. 3038-VI on the Regulation of Urban-Planning Activity, 2011). This regulation transforms urban-planning documentation into an active component of the state digital infrastructure, enabling its

direct integration into information systems such as the urban-planning cadastre, address registers, and construction-authorization systems.

This norm shows that Ukraine is not merely digitalizing existing documents, but is changing the legal and technical nature of urban-planning documentation: it becomes a geospatial database, not merely a graphic annex or a paper-based plan.

The concept of “Містобудівний кадастр” is defined in Article 22 of Law No. 3038-VI as “a state or municipal system for the storage and use of geospatial data concerning territory, administrative-territorial units, environmental and engineering-geological conditions, construction activities, and information resources of construction norms and rules, in order to satisfy informational needs in territorial planning and construction and to form a sectoral component of state geoinformation resources” (Law of Ukraine No. 3038-VI on the Regulation of Urban-Planning Activity, 2011). In the current form of the normative framework, this system does not function in isolation, but as part of an extended digital infrastructure that includes the interconnection of public registers and the use of real-time data in administrative decision-making.

Of particular importance is the fact that the same provision stipulates that a component part of the urban-planning cadastre is the “Єдина державна електронна система у сфері будівництва,” namely the Unified State Electronic System in the Field of Construction, which “is a unified information and communication system, part of the urban-planning cadastre, ensuring the creation, review, transmission, acceptance, collection, entry, accumulation, processing, use, consideration, storage, protection, accounting, and provision of information in the field of construction, as well as electronic interaction between natural and legal persons, state bodies, local self-government bodies, and administrative service centers for the purpose of obtaining construction-related services specified by law.” Under martial law, this platform becomes a central instrument for simplifying administrative procedures, with the law allowing accelerated construction authorization and even changes in land-use designation through simplified procedures, based on conclusions issued by urban-planning authorities, without complex territorial-planning documentation.

This confirms that the Ukrainian system does not separate the urban-planning cadastre from authorization, control, and record-keeping procedures in construction.

Law No. 711-IX of 17 June 2020 (Law of Ukraine No. 711-IX on Land-Use Planning, 2021) played a structural reform role, as it introduced into Ukrainian legislation the idea of correlating land-use planning with urban-planning documentation. This law amended both urban-planning regulations and land-management legislation, establishing that certain urban-planning documents are at the same time land-management documentation. The law, which entered into force on 24 July 2021, is considered one of the most important reforms in the field of territorial planning in Ukraine, frequently being referred to in doctrine as the “*law of comprehensive spatial development*” due to its integrative character.

This solution reduces the risk of contradictions between urban plans and cadastral data, while decisions concerning land are related to territorial function, infrastructure, and the interests of the community.

A central element of the reform is the introduction of the comprehensive spatial development plan of the territory of a territorial community, which represents a single document integrating general plans of settlements, urban-planning documentation, and land-management documentation, thereby extending planning to the entire territory of the community, not only to built-up areas.

At the same time, the law introduced an important conceptual shift from the rigid classification of “*land use*” to the notion of the “*functional purpose of the territory*,” allowing greater flexibility in land use and more efficient adaptation to local development needs. In this context, changing the designated use of land has been significantly simplified, with owners being able to modify land use within the functional limits established by urban-planning documentation, without the need to prepare separate land-management projects, thereby reducing the duration and costs of administrative procedures.

The reform also has a clear digital dimension, as it provides for the mandatory entry of urban-planning and functional data into the State Land Cadastre in digital format, thereby contributing to the creation of an integrated and interoperable database.

At the same time, the law established concrete implementation deadlines, including the obligation of local authorities to enter functional zones and the boundaries of heritage objectives into the cadastre by 1 January 2025, demonstrating the phased and planned character of the reform.

In the context of martial law, the legal regime has been further flexibilized, allowing changes in the designated use of land even in the absence of a finalized comprehensive plan, based on the owner's decision and the conclusion of the urban-planning authority, reflecting the adaptation of legislation to urgent needs of reconstruction and relocation.

Through these mechanisms, the law seeks not only administrative efficiency, but also the reduction of corruption risks in the process of land allocation and use, ensuring greater transparency and predictability in territorial planning.

Law of Ukraine No. 858-IV of 22 May 2003 “On Land Management” complements this architecture (Law of Ukraine No. 858-IV on the Territorial Organization of Land, 2003). It is important to specify that this law, officially entitled “Про землеустрій,” does not regulate urban planning in the strict sense, but constitutes the fundamental normative act governing the territorial organization of land and the management of land resources in Ukraine.

From a legal standpoint, this law establishes the organizational and procedural foundations of “землеустрій” activity, regulating relations between public authorities, local public administration bodies, natural persons, and legal entities, with a view to ensuring the sustainable and rational use of land. At the same time, the law defines the types of land-management documentation — schemes, projects, and technical documentation — as well as the procedures for their elaboration, approval, and implementation, thereby establishing the legal framework for determining land designation, property boundaries, and restrictions on use, including servitudes.

The law is particularly useful because it legally demonstrates the idea of integration between two domains which, in many states, remain parallel: cadastre/land and urban planning.

In the context of recent reforms, including amendments up to 2025, “Law No. 858-IV” acquires a strengthened role within the digital land system, being used as a basis for

integrating land data into registers and information systems, including in relation to the urban-planning cadastre and the state digital infrastructure.

At the same time, the conceptual distinction between this law and urban-planning legislation proper, such as “Law No. 3038-VI” or Law No. 2780-XII “On the Fundamentals of Urban Planning,” must be emphasized: the former is oriented toward the management of land resources, whereas the latter concerns construction planning and the development of settlements.

It is precisely the interaction between these two categories of regulation — land-related and urban-planning-related — that enables the formation of the digital land and urban-planning ecosystem in Ukraine, in which data concerning land, urban-planning documentation, and restrictions on use are correlated within a unitary information system.

“Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 926 of 01.09.2021 approving the Procedure for the Development, Updating, Amendment, and Approval of Urban-Planning Documentation” (Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 926 of 01.09.2021 approving the Procedure for the Development, Updating, Amendment, and Approval of Urban-Planning Documentation, 2021) details the technical mechanism of this integration. This normative act constitutes one of the most important instruments for implementing urban-planning legislation, as it operationalizes the provisions of Law No. 3038-VI and establishes the concrete rules applicable at the local level for the preparation of urban-planning documentation.

According to this resolution, local-level urban-planning documentation includes textual materials, geospatial data, graphic materials, and metadata.

Specifically, the resolution regulates the elaboration of comprehensive spatial development plans for the territories of territorial communities, general plans of settlements, and detailed territorial plans, establishing the structure, content, and procedural stages for each of these.

From a legal standpoint, the act has the role of standardizing the urban-planning process, ensuring the uniformity of documentation and its compatibility with the requirements of the urban-planning cadastre and digital information systems.

Thus, the law is no longer satisfied with the mere existence of an approved plan, but requires information to be structured in a format compatible with digital systems and geospatial databases.

An important element introduced by this resolution consists in the mandatory use of geospatial data and metadata, which enables the integration of urban-planning documentation into the state digital infrastructure and ensures its interoperability with other registers and systems, including the land cadastre and the electronic construction system.

In addition, the resolution refers to the implementation of the experimental project concerning the introduction of the Urban-Planning Cadastre at the state level, regulated by Cabinet of Ministers Resolution No. 909 of 09.08.2024, demonstrating the direct link between procedural norms and the development of the digital infrastructure of urban planning. This shows that Ukraine did not abruptly transition to a fully digital system, but built an experimental stage in which the mechanisms for elaborating, updating, and approving urban-planning documentation are gradually adapted to the functioning of the State Urban-Planning Cadastre. From an institutional perspective, this legislative technique is noteworthy, as it allows the system to be tested before full generalization.

In practice, this allows territorial planning to be connected with building registers, address registers, the land cadastre, and construction-authorization systems.

At the same time, the resolution has been repeatedly amended and updated through Resolutions No. 1298/2022, No. 416/2023, No. 909/2024, No. 1557/2024, and No. 1574/2025, reflecting the dynamic character of the regulation and its continuous adaptation to the requirements of digitalization and modern territorial administration.

In conclusion, Ukrainian legislation confirms the transition from the traditional cadastral model to a model of digital territorial governance. Whereas in the classical system the cadastre primarily served the identification of land and the protection of property rights, in the Ukrainian model the urban-planning cadastre becomes a platform for public decision-making, construction control, development planning, and data integration.

3.3. Comparative Analysis of the Land and Urban-Planning Systems of the Republic of Moldova and Ukraine in the Context of the Formation of the Digital Ecosystem. The comparative analysis of the land and urban-planning systems of the Republic of Moldova and Ukraine reveals the existence of two distinct models of institutional and normative evolution, characterized by significant differences regarding the degree of integration, the role of digitalization, and the dynamics of reform.

From the standpoint of the legal framework, the Republic of Moldova is characterized by a consolidated model in which cadastral and urban-planning regulations have been developed progressively, with emphasis on the stability of legal relations and the security of real rights. In this context, Law No. 354/2004 on the Formation of Immovable Property and the Urban Planning and Construction Code No. 434/2023 constitute important normative benchmarks, ensuring the legal correlation between the process of immovable-property formation and the land-use regime. However, the integration achieved is predominantly normative in nature, without being accompanied by full functional interoperability at the level of information systems.

In Ukraine, the normative framework reveals a more integrated and more dynamic approach. Through Law of Ukraine No. 3038-VI on the Regulation of Urban-Planning Activity, Law No. 711-IX on Land-Use Planning, and Law No. 858-IV on the Territorial Organization of Land, the legislature has established a legal framework in which urban-planning documentation and territorial-organization documentation are integrated, while land use is determined in relation to spatial functionality and territorial-development objectives. This integration is complemented by procedural regulations, such as Cabinet of Ministers Resolution No. 926/2021, which ensures the standardization and digitalization of urban-planning documentation.

With regard to the role of digitalization, the differences between the two systems are significant. In the Republic of Moldova, cadastral digitalization is advanced from the perspective of the legal registration of immovable property and the provision of electronic services, but it remains limited at the sectoral level. The cadastral information system is not yet systematically integrated with urban-planning registers, construction-authorization systems, or other components of the territorial information infrastructure.

In Ukraine, digitalization is conceived as an integrated process oriented toward the creation of a digital land and urban-planning ecosystem. The implementation of the urban-planning cadastre at the state level, its integration with the electronic system in the field of construction, and the development of related registers — including address registers and urban-planning documentation registers — indicate the existence of an interconnected digital infrastructure that enables the use of geospatial data in planning, authorization, and control processes.

Another relevant dimension of the comparative analysis concerns the dynamics of legislative reforms. In the Republic of Moldova, recent amendments to the normative framework, including those adopted in 2025, reflect a gradual approach oriented toward the clarification and streamlining of existing procedures, without fundamentally altering the structure of the system. This approach contributes to maintaining legal stability, but may slow the process of functional integration.

In Ukraine, legislative reforms are characterized by a high degree of adaptability, determined to a considerable extent by the geopolitical context and the need for territorial reconstruction. The simplification of procedures for changing land-use designation and the acceleration of construction-authorization processes reflect an orientation toward flexibility and administrative efficiency. However, this dynamic may generate challenges concerning normative coherence and long-term legal security.

Overall, the comparative analysis highlights that the Republic of Moldova and Ukraine follow different trajectories in the development of their land and urban-planning systems. The Republic of Moldova is distinguished by a stable model based on the consolidation of the legal framework and the protection of real rights, whereas Ukraine promotes a model oriented toward functional integration and advanced digitalization.

Therefore, the differences identified do not reflect different levels of development, but rather distinct legislative and administrative policy choices. While the Moldovan model offers a high degree of legal security, the Ukrainian model highlights the potential of an integrated digital ecosystem capable of supporting complex processes of territorial planning and reconstruction.

Conclusions. The analysis conducted on the land and urban-planning systems of the Republic of Moldova and Ukraine highlights the existence of distinct development models which, although converging toward the common objective of modernization and digitalization, differ in terms of internal structure, the pace of reforms, and the level of functional integration.

In the case of Ukraine, the research confirms the emergence of a model that may be qualified as a digital land-urban-planning ecosystem, characterized by the correlation of cadastral data with urban-planning documentation, the use of documentation in digital geospatial format, the interconnection of the urban-planning cadastre with electronic systems in the field of construction, and the integration of related registers into a unitary informational infrastructure. This architecture goes beyond the traditional cadastral paradigm, transforming territorial data into an active instrument of governance and planning.

By contrast, the model of the Republic of Moldova is distinguished by a high degree of legal consolidation of the cadastral system and by the safeguarding of the security of real rights over immovable property. The digitalization of cadastral services and the development of the related informational infrastructure indicate significant progress; however, these developments occur predominantly at the sectoral level. Integration with urban planning, addressing systems, construction, and other public registers remains under development and has not, at present, reached the level of systemic interoperability.

The comparison of the two models indicates that the differences do not reflect a developmental gap, but rather distinct public-policy orientations. The Republic of Moldova has opted for a gradual approach centered on legal stability and institutional consolidation, while Ukraine promotes an accelerated model oriented toward digital integration and the extensive use of geospatial data in administrative processes.

At the same time, the analysis shows that the dynamics of reforms in Ukraine are significantly influenced by the exceptional context generated by the armed conflict, which has imposed the need for the rapid development of effective planning and reconstruction mechanisms. In this sense, the Ukrainian model may be interpreted as an example of

accelerated digitalization under crisis conditions, where external pressures have determined the implementation of structural solutions within a relatively short period.

Against this background, the research findings confirm a general trend of evolution at the European level, whereby modern cadastral systems no longer operate in isolation, but are integrated into complex territorial digital infrastructures comprising urban planning, construction, addressing systems, geospatial data, and electronic public services.

For the Republic of Moldova, the Ukrainian experience provides relevant benchmarks for the next stage of reform, particularly with regard to the development of interoperability between the Real Estate Register, urban-planning documentation, address registers, and e-governance platforms.

In conclusion, while the Moldovan model may be characterized by stability and legal coherence, the Ukrainian model demonstrates the potential of rapid digital integration. The convergence of these two directions — legal security and functional interoperability — represents the necessary premise for the development of an efficient and sustainable digital land and urban-planning ecosystem.

References

(2023). *Urban Planning and Construction Code No. 434*. Official Gazette. Retrieved from https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=154131&lang=ro

(2021). *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 926 of 01.09.2021 approving the Procedure for the Development, Updating, Amendment, and Approval of Urban-Planning Documentation*. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF#Text>

(1998). *Law on the Real Estate Cadastre No. 1543*. Official Gazette. Retrieved from https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=150226&lang=ro

(2025). *Law No. 236 amending certain normative acts — adjustment of the normative framework connected to the Urban Planning and Construction Code*. Official Gazette. Retrieved from https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=150123&lang=ro

(2025). *Law No. 334 amending the Urban Planning and Construction Code No. 434/2023*. Official Gazette. Retrieved from https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=152780&lang=ro

(2004). *Law on the Formation of Immovable Property No. 354*. Official Gazette. Retrieved from https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=150483&lang=ro

(2011). *Law of Ukraine No. 3038-VI on the Regulation of Urban-Planning Activity*. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17?lang=en#Text>

(2021). *Law of Ukraine No. 711-IX on Land-Use Planning*. Holos Ukrayiny.

(2003). *Law of Ukraine No. 858-IV on Land Management*. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine.

(2003). *Law of Ukraine No. 858-IV on the Territorial Organization of Land*. Holos Ukrayiny. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/858-15#Text>

Ursu, V.; Pojar, D.; Ivanov, Iu. (2025). *Cadastral and real estate reform and the integration of European standards — the experience of the Republic of Moldova in relation to the models of Romania and the Netherlands*. Journal of Social Sciences, 8(4), 6–33. doi: [https://doi.org/10.52326/jss.utm.2025.8\(4\).01](https://doi.org/10.52326/jss.utm.2025.8(4).01)

Author Information:

Daniela Pojar*, dr., ORCID: 0000-0001-8894-9445.

Viorica Ursu, conf. univ., dr., ORCID: 0000-0003-4194-4799.

Iurie Ivanov, asist. univ., ORCID: 0000-0002-1083-9657.

Technical University of Moldova, 168 Stefan cel Mare Blvd, Chisinau, Republic of Moldova *

*Corresponding author: Daniela Pojar daniela.pojar@adm.utm.md

LEGAL UNDERSTANDING OF THE HYBRID NATURE OF INTERNATIONAL ECONOMIC COOPERATION AND ITS MANIFESTATION IN A DISTINCT ECONOMIC SECTOR ¹

Danylo Stepchenko, Olha Shapovalova

The article's author, D. Stepchenko, examines the phenomenon of hybridity in international economic cooperation as a distinct institutional logic of the post-liberal world order — one that diverges from both classical multilateralism and its outright collapse. Drawing on the concept of normative co-production (Petrone, 2025) and empirical data from 2025–2026, the author demonstrates that the structural hybridization of global economic governance simultaneously ensures the system's adaptability and legitimacy while generating risks of fragmentation, erosion of global public goods, and the geopoliticization of economic instruments. The article advances the thesis that a pragmatic hybrid approach — preserving a rules-oriented core while accommodating inevitable flexibility at the periphery — represents not an optimal, but the least detrimental of the available strategic options (theses one and two). Co-author O. Shapovalova addresses the prospects for examining the legal dimensions of integrating green tourism into the innovative development of Ukraine's agricultural sector as a manifestation of hybridity in international economic cooperation (theses three and four).

Keywords: *hybrid governance, multilateralism, normative co-production, geoeconomic fragmentation, post-liberal order, legal dimensions, innovative development of the agricultural sector, conditions of European integration, green tourism.*

Introduction. Ukraine holds the status of a participant in the European Union's "Digital Europe" programme. Ukrainian enterprises, organisations, and state institutions are eligible to apply for funding of projects aimed at embedding digital technologies within the economy and society — a consideration of particular relevance to overcoming the obstacles faced by tourists who opt for "green" tourism in remote villages of a hromada

---

¹ The work was carried out within the framework of the fundamental research topic "Theoretical and legal principles for ensuring innovative development of agriculture in Ukraine in the context of European integration" (RC UkrINTEI No. 0125U003844).

(amalgamated community). Our country's international commitments to aligning the contemporary understanding of law with the EU legal space remain pertinent, yet they are becoming increasingly multivectoral. The economic vector of international cooperation is undergoing a transformation that cannot accurately be described in the categories of crisis or decline. The adoption of eco-investments and eco-innovations in the tourism sector — formerly associated with sustainable development conditions — now requires, as a consequence of the war of aggression and its aftermath, new digital instruments for promoting the future tourist co-product on international platforms. There is a growing demand for critical analysis of the manifestations of hybridity in international economic cooperation, so as to select an appropriate methodology for bringing the research state of the agri-sector's innovative development into conformity with EU standards. The analysis set out in the first and second theses is universal in character. However, in the third and fourth theses, the integration of green tourism into the innovative development of Ukrainian agriculture has been selected as the sector in which practical manifestations of hybridity are to be tested.

Thesis One. What observers frequently characterise as a "crisis of multilateralism" is, in reality, a process of far greater complexity and structural significance — a process of institutional hybridisation of global economic governance. Hybridity in international economic cooperation is neither a temporary deviation from the liberal norm nor a symptom of disorder; rather, it constitutes an autonomous institutional logic that defines the architecture of the post-liberal world order. This thesis is not neutral: it presupposes that both apologia and critique of hybridity require an analytical rigour that is seldom afforded to either.

The concept of hybridity in the context of global economic governance received its theoretical articulation primarily through works that deliberately reject the binary opposition of "liberal versus illiberal." Francesco Petrone proposes the concept of normative co-production: hybrid governance models (HGMs) arise not as a result of one normative logic prevailing over another, but as a consequence of their interaction and mutual adaptation [1]. From this vantage point, principles such as transparency and sustainable development — which constitute the normative core of the West — and

principles such as sovereignty, non-conditionality, and "common but differentiated responsibility" — as articulated by the Global South — do not merely coexist; they co-produce new institutional forms. An equally important theoretical resource is Amitav Acharya's concept of normative localisation [2]: norms are not imported in ready-made form but are adapted to local contexts, acquiring new configurations. It is precisely this logic that explains, inter alia, why China's "ecological civilisation" can function as a localised version of global climate norms while retaining its own sovereigntist framework. The empirical material of 2025–2026 provides the means to test these theoretical propositions — and, as will be demonstrated, it not only confirms the conceptual framework but also substantially refines its boundaries [3].

The joint report of the World Economic Forum and McKinsey presents a paradoxical picture: the overall level of global cooperation remains stable, notwithstanding the fact that multilateral metrics — peacekeeping operations, international resolutions, health-sector humanitarian aid — show a marked decline compared with 2019 [3]. At the same time, cooperation in the areas of data flows, services, and selective capital flows exhibits sustained growth. This signifies that globalisation has not ended — it has changed its institutional form: in place of a unified multilateral regime, a network of flexible, interest-oriented arrangements is taking shape, where "mini" is becoming the new "multi" [3]. It is notable that merchandise trade in 2025 grew by a mere 2.4% — below the global GDP growth rate of 3.2% — whereas trade in services and digital flows demonstrated considerably greater dynamism. This asymmetry is, in itself, symptomatic of hybridisation [3].

The context within which this process unfolds is the systemic "dismantling" of the global trading system [4]. Under Trump's second presidency, the United States raised its average tariff level to 15% — the highest since the 1930s — in direct contravention of WTO principles concerning reciprocity and non-discrimination. Over the first nine months of 2025, American tariffs yielded \$124.5 billion in revenue, yet two-thirds of these costs fell directly on consumers [5]. Low- and middle-income countries lost 0.5% of GDP in export revenue. China, for its part, has resorted to the instrumentalisation of its own chokepoints within supply chains. The IMF projects an additional contraction of 0.3–0.5%

in global output as a consequence of fragmentation [6]. The response to this pressure has not been a restoration of classical multilateralism, but a proliferation of new free trade agreements in hybrid formats — incorporating elements of friend-shoring, nearshoring, and selective engagement. The EU–Mercosur agreement, the EU–Indonesia agreement, the ASEAN Digital Economy Agreement, and the FIT Partnership (14 economies, September 2025) are all manifestations of a single institutional tendency [4].

The most illustrative example of hybrid governance in the development sphere is the BRICS New Development Bank. Founded in 2015, it entered in 2025–2026 what analysts characterise as its "second golden decade": membership expansion, project financing in local currencies, and an emphasis on the green transition [7]. The NDB institutionally combines standards of transparency and sustainable development, inherited from the Bretton Woods tradition, with the principles of non-conditionality and local ownership that are fundamental to the logic of the Global South. This is neither eclecticism nor compromise — it is precisely the co-production of a new institutional norm, in which neither of the original logics fully dominates. An analogous structure is discernible in the climate sphere: hybrid co-financing through the EU Recovery and Resilience Facility and Chinese South–South climate cooperation funds entails the simultaneous recognition of both Green Deal principles and the principle of common but differentiated responsibility [7].

The positive consequences of hybridity are real and ought not to be diminished. Flexible HGMs demonstrate superior adaptability to external shocks compared with rigid multilateral regimes — and it is precisely this property that explains the stability of global cooperation under conditions that, one might have supposed, should have led to its collapse [3]. The engagement of the Global South — above all through BRICS+ and the NDB — enhances the legitimacy of global governance in those dimensions where multilateral institutions have traditionally suffered from a deficit of representation. At the same time, analysis by the Brookings Institution points to a fundamental advantage of hybrid financing: the private sector, when integrated into such mechanisms, mobilises resources on a scale unattainable through purely state-based instruments [8]. It would, however, be analytically inadmissible to stop at these observations.

The negative consequences of hybridity are no less structural, and it is here that the author's position in this article finds its sharpest expression. Competing normative regimes that co-exist in hybrid forms inevitably generate arbitrage opportunities and increase transaction costs — for states and private actors alike. More serious still is the problem of global public goods: climate governance, the architecture of debt resolution, the regulation of artificial intelligence — all of these domains require precisely what hybridity, by definition, does not guarantee: sustained, non-opportunistic commitment. It is no coincidence that official development assistance contracted by 9% in 2024 and by a further 9–17% in 2025 [9]. The geopoliticisation of economic cooperation — the conversion of trade and financial instruments into tools of hybrid pressure, from tariffs and export controls to cyberattacks on energy infrastructure — is perhaps the most disquieting systemic consequence: the Munich Security Report 2026 expressly qualifies this dimension as an integral component of contemporary hybrid warfare [4]. Hybridity renders the system resilient in the short term, but it simultaneously blurs the boundary between rules and force — and therein lies its fundamental ambivalence.

Thesis Two. The challenges confronting the hybrid architecture are likewise structural in character and cannot be resolved by purely technical reforms. First, the question of institutional adaptation: how are HGMs to be integrated into the normative space of the WTO and the IMF without destroying the remnants of a rules-based order? The Barometer 2026 registers "reform fatigue" in international organisations [3], which is itself symptomatic of an absence of "collective leadership." Second, the normative balance: the EU must adapt to a multiplex environment without dissolving its own value-based identity, while BRICS must avoid the internal fragmentation that would render its external hybrid commitments unviable. Third, the problem of accountability: a number of initiatives associated with hybrid governance suffer from a lack of transparency, which opens windows for opportunism — and above all at the expense of the most vulnerable participants in the system. Petrone is right [1] when he insists on "epistemic justice" and "dialogical spaces" as conditions for the functioning of legitimate hybrid forms; it must be acknowledged, however, that from the normative requirement to its institutional embodiment there lies a distance that hybrid logic, in and of itself, does not diminish.

In conclusion, one must resist two symmetrical temptations: an apologetic reading of hybridity as the optimal solution for a fragmented world, and an apocalyptic reading of it as the harbinger of the definitive disintegration of a rules-based order. The studies of 2025–2026 — the WEF Global Cooperation Barometer [3], the Munich Security Report [4], analysis by the Brookings Institution [8] — are unanimous in their finding that the future of international economic cooperation will be determined not by the restoration of classical multilateralism, nor by the triumph of one or another great power, but by the capacity of governance actors to preserve a rules-based core amid the inescapable flexibility of the periphery. A pragmatic hybrid approach — the preservation of the normative core alongside the integration of minilateral and regional initiatives — is not an ideal solution, but the least bad of the available options. This distinction is a matter of principle: it demands of researchers and practitioners that they renounce the illusion of systemic completeness and embrace a readiness for continuous, institutionally exhausting work in managing contradictions. Hybridity will neither save nor destroy the global economy automatically — it is the field upon which that fate is determined through daily institutional choices.

Thesis Three. Notwithstanding the considerable body of scholarly research devoted to the phenomenon of hybridity in international economic cooperation, the problem of ensuring the innovative development of Ukrainian agriculture under the conditions of European integration remains insufficiently studied. In particular, the question of integrating green tourism into the innovative development of agriculture has not received adequate theoretical substantiation. In practice, hybridity in this context manifests itself through the blurring of clear boundaries between classical agricultural production and the sphere of tourist services. The attainment of balance and harmony in this practical process of boundary dissolution is impeded by the fact that a number of important aspects of the sector's modernisation within the agrarian domain remain insufficiently examined. Specifically, the mechanisms for the sustainable implementation of innovations, taking into account ecological, social, and institutional factors, have not received proper theoretical and practical substantiation (Tomashuk I. V., 2025). Likewise, a range of legal problems attendant upon the introduction of innovations remains under-researched. The

manifestations of hybridity in international economic cooperation and their legal accompaniment demand thorough critical analysis within the context of one of the problems of Ukraine's European integration. At issue is the process of creating a joint tourist product and providing ancillary logistical and other services by Ukraine and EU member states. International grants from the EU require that business profitability be achieved while simultaneously preserving the authenticity of the village and its ecology. At the same time, the output of Ukraine's agrarian sector has low added value — a condition that stands in contradiction to the European trajectory of high-technology reindustrialisation.

In order to obtain a co-product in the aforementioned sector, we have access to the integration network of global tourist platforms — Booking, Airbnb — and the "Smart Village" ecosystem. For the practical realisation of the "Smart Village" concept, both in Ukraine and in the EU, financial funds of considerable scale in terms of investment are being established. Grant initiatives are also emerging to support the processes of digitalisation and community development. Modern digital technologies are recognised as the intellectual foundation for the creation of new products, values, and properties. This recognition, to a significant degree, facilitates the acquisition of competitive advantages in the majority of markets for services, goods, and so on. However, the imbalance between the digital maturity potential held by the state and that which resides within the society of rural communities undermines the state's capacity to realise its potential for the creation of a joint tourist product and the provision of ancillary logistical and other services by Ukraine and EU member states.

In our country, the principal support for the agrarian sector as a platform for green tourism is currently directed towards the survival and recovery of communities. The State Agrarian Register has been established, through which farmers and communities gain access to the Programme for the Restoration of Frontline Communities. At the beginning of 2026, projects totalling \$4 million were launched to support rural communities in the Chernihiv, Dnipropetrovsk, and Mykolaiv oblasts (greenhouses, irrigation systems, digital assistance). Preferential lending under the "5-7-9" programme has been extended until March 2027, enabling rural entrepreneurs to finance the modernisation of their businesses.

In the European Union, the concept of rural territorial development that employs modern digital technologies, innovation, and community initiative itself — the "Smart Village" — forms part of the official Common Agricultural Policy. The EAFRD (European Agricultural Fund for Rural Development) operates with a budget of €95.5 billion for the 2021–2027 period. It finances infrastructure, digitalisation, and training in rural areas. Among the successful programmes are LEADER, which obliges EU member states to allocate a minimum of 5% of the EAFRD budget to projects initiated by the communities themselves (a "bottom-up" approach), and the SMART ERA Grants — open competitions for innovators (start-ups and SMEs) offering up to €60,000 for the development of digital solutions for rural regions (for example, platforms for shared mobility or digital education).

At the same time, Ukraine possesses scant positive experience of integration into global tourist platforms such as Booking and Airbnb, or into the "Smart Village" ecosystem. Russia's aggression against Ukraine has created a formidable obstacle to the dissemination of such experience. It has altered the character of Ukraine's integration into global tourist platforms and digital ecosystems by shifting the emphasis from classical tourism to humanitarian functions. Prior to the onset of full-scale invasion, the Booking and Airbnb platforms served as instruments for integrating Ukraine's hotel industry into the global market. The war radically transformed their use, converting them into centres for accommodating internally displaced persons. The humanitarian solidarity initiatives conducted through these platforms merit particular attention. For instance, Airbnb implemented a programme of free housing for refugees in Europe, while foreign nationals booked accommodation in Ukraine through Airbnb with no intention of travelling there, in order to provide financial support to Ukrainian property owners.

However, with an orientation towards Ukraine's post-war recovery, the scholarly community is focused on the intensified need to develop joint projects aimed at the restoration of Ukraine's economy.

Thesis Four. Since the beginning of 2026, Ukraine has commenced the financing of several large-scale research projects. Taken together, they are oriented towards overcoming all of the economic and organisational problems identified above. It is

pertinent to draw attention to the state's commissioning of a fundamental research project on the topic "Theoretical and Legal Foundations for Ensuring the Innovative Development of Ukrainian Agriculture under the Conditions of European Integration." The project's term of execution is 2026–2028. The implementing body is the creative collective of the Research Institute for the Legal Support of Innovative Development (Kharkiv). Experimental developments under this project are planned to be carried out employing legal instruments in the following directions: legal support for mechanisms of cooperation between agricultural enterprises and scientific institutions; legal regulation of smallholder farming in Ukraine and the European Union; legal support for the use of big data in Ukraine's agrarian sector; and other innovative approaches to the development of the agri-sector.

A contemporary understanding and legal comprehension of the hybridity of international economic cooperation will make it possible to forecast the outcomes and adjust the expectations arising from this research.

References:

1. Petrone, F. (2025, November). Hybrid governance beyond the liberal-illiberal dichotomy: EU–BRICS in global power shifts. *Global Policy Journal*.
2. Acharya, A. (2004). How ideas spread: Whose norms matter? Norm localization and institutional change in Asian regionalism. *International Affairs*, 80(2), 239–275.
3. World Economic Forum, & McKinsey & Company. (2026, January 8). The global cooperation barometer 2026. World Economic Forum.
4. Munich Security Conference. (2026, February). Munich security report 2026: Under destruction (T. Bunde & S. Eisentraut, Eds.).
5. Wharton Budget Model. (2025, December 23). Effective tariff rates and revenues. University of Pennsylvania.
6. International Monetary Fund. (2025, October). World economic outlook, October 2025.

7. New Development Bank. (2025). BRICS leaders' declaration (Rio de Janeiro, 6–7 July 2025).
8. Coulibaly, B. S., & Qureshi, Z. (2025, October 14). The world is changing, multilateralism must too. Brookings Institution.
9. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025, June). Cuts in official development assistance: Full report.

Author Information

Danylo Stepchenko, 1st-year Master's student, specialty D8 "Law", Faculty of Law, Humanities and Social Sciences, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, ORCID: 0009-0005-8530-5616;

Olha Shapovalova, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leading Research Fellow of the Department of Legal Regulation of the Structural and Technological Development of the Economy, Research Institute for the Legal Support of Innovative Development, National Academy of Legal Sciences of Ukraine. ORCID: 0000-0002-8813-3849.

РОЗВИТОК КОМЕРЦІЙНОГО ПРАВА У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Серебряк Станіслав

У статті розглянуто історію розвитку комерційного (господарського) права в Чеській Республіці під час рекодифікації приватного права з 2012 року. Підкреслено, що скасування Торгівельного кодексу Чеської Республіки склало додаткове навантаження на суб'єктів господарювання та мало негативні наслідки для ведення господарської діяльності. Дана реформа привела к комерціалізації Цивільного кодексу, з великою кількістю публічних норм. Комерційне (господарське) право продовжило свій розвиток на доктринальному рівні, та в прийнятих законодавчих актах з регулювання господарської діяльності.

Ключові слова: *Комерційне (господарське) право, Цивільний кодекс Чеської Республіки, Торгівельний кодекс, рекодифікація.*

Історично розвиток комерційного (господарського) права в Чеській Республіці потрібно розділяти на чотири етапи: перший – існування у складі Австро-Угорщини; другий – існування в складі Чехословацької Республіки з 1918 року; третій – так званий «соціалістичний період» існування з 1948 року; четвертий – після «оксамитової революції» перехід до ринкової економіки та демократичного розвитку Чеської Республіки з 1989 року. Останній етап розвитку передбачав відхід від соціалістичної системи права, планової економіки до демократичного розвитку держави, створення нових суб'єктів господарювання різних форм власності. Під час становлення ринкової економіки в державі були прийняті зміни до законодавства (регулювання правовідносин у господарській діяльності проходило за допомогою Цивільного та Торгівельного кодексів). Зазначені кодекси у зв'язку з динамічним розвитком ведення господарської діяльності в державі не в змозі були в повному обсязі регулювати дані правовідносини та потребували внесення постійних змін. Тому, в Чеській Республіці у 2014 році пройшло повне перезавантаження у галузі приватного права. Зміни стосувалися прийняття нового Цивільного кодексу 89/2012[1], який вступив в закону силу 01.01.2014 року, а прийнятий був 03.02.2012 році. Два роки від прийняття до набрання законної сили

необхідні були для перехідного періоду. В цей період було здійснена підготовку законодавчої бази та суспільства в державі. Концепцією прийняття Цивільного кодексу Чеської Республіки було принципове подолання дуалізму приватного права, тому що, регулювання правовідносин здійснювалося за допомогою двох кодексів Цивільного та Торгівельного. У прийнятому Цивільному кодексу передбачались нові принципи, застосовувалась нова термінологія та сталися істотні зміни у сфері договірної права. Правовідносини при веденні господарської діяльності регулюються нормативними актами різних галузей права та міжнародними договорами які є обов'язковими для Чеської Республіки, і у разі конфлікту з внутрішньодержавною правовою нормою, останні мають перевагу. Це було відображено на законодавчому рівні, через те, що під час вступу до Європейського Союзу Чеська Республіка була зобов'язана гармонізувати своє законодавство з законодавством останнього враховуючи первинне та вторинне європейське право.

Реформа приватного права передбачала скасування дії двох основних законодавчих актів з регулювання правовідносин при веденні господарської діяльності, а саме: Торгівельного кодексу Чеської Республіки № 513/1991 [2] та Цивільного кодексу Чеської Республіки № 40/1964 [3]. Одночасно, з прийняттям Цивільного кодексу, були прийняті ряд законів, які створювали фундамент для регулювання правовідносин при веденні господарської діяльності, а саме: Закону Чеської Республіки «Про господарські товариства та кооперативи» 90/2012 [4], Закон Чеської Республіки «Про міжнародне приватне право» [5], Закон Чеської Республіки «Про державні реєстри юридичних та фізичних осіб» [6] та ін.

Дослідники проводячи аналіз перших місяців набрання чинності Цивільного кодексу Чеської Республіки зазначають, що виникла потрібність у зміні установчих документів (29%), питання про суміщення функцій працівник/учасник уставного фонду (22%), нові вимоги до договірної документації, такі як взаємозаліки або дебіторська заборгованість (18%). Особливими факторами які ускладнювали ведення господарської діяльності стосувалися переддоговірна відповідальність та

регулювання орендних відносин [7]. Скасування Торгівельного кодексу зробило додаткове навантаження на підприємства.

Провівши дослідження рекодифікації приватного права після 10 років з прийняття Цивільного Кодексу Чеської Республіки Гулмак М. зазначає, що під час його створення було допущено низку помилок, та він не є ідеальним. Значна кількість питань які він повинен був регулювати, зараз вирішуються на практиці. Багато проблем з'явилися лише після його прийняття. У деяких випадках нюанси використання формулювань виявляються лише зараз. Неналежне впровадження во внутрішнє законодавство країни різних директив ЄС становить додаткові питання, які потребують додаткового дослідження [8, с.255]. Науковець в своїх дослідженнях зазначає, якщо б законотворці намагалися привести законодавство до ідеального стану, то реформа приватного права в Чеській Республіці не відбулася б і до сьогодні. Доводи останнього викликають деякі сумніви відносно доцільності, скасування Торгівельного кодексу Чеської Республіки, тому що перша концепція реформування приватного права передбачала скорочення обсягу Торгівельного кодексу, а не його скасування. Якщо б була реалізована перша концепція реформування приватного права, то остання би зберегла від перевантаження Цивільний кодекс публічними нормами та господарська діяльність не мала хаотичного набору нормативних актів різного рівня, які регулюють її.

У 2020 році був прийнято закон, що вносив зміни до Закону Чеської Республіки 33/2020 - *Закон про* внесення змін до Закону № 90/2012 Зб. «Про господарські товариства та кооперативи», внесеним Законом № 458/2016 Зб., та іншими пов'язаними законами [9] - метою прийняття цього закону було дерегуляція ведення господарської діяльності, процесу створення суб'єктів господарювання, створення правової визначеності прав та обов'язків акціонерів та директорів, захист кредиторів і цифровізація ведення господарської діяльності. Як бачимо з попередніх досліджень, навантаження Цивільного кодексу нормами публічного права не мала великого успіху при регулюванні правовідносин з ведення господарської діяльності та потребувала додаткового реформування.

Пеліканова І. ще у 2015 році підкреслила, що реформа приватного права привела до комерціалізованого Цивільного кодексу Чеської Республіки, останній в багатьох аспектах став спиратися на скасовані норми Торгівельного кодексу Чеської Республіки. Це все відобразилося на непередбачуваності при веденні господарської діяльності та було незрозуміло, як воно позначиться на комерційних та некомерційних відносинах при веденні господарської діяльності. Не зважаючи на скасування Торгівельного кодексу, комерційне право залишається та має внутрішню цілісність, хоча його межі чітко визначити не можна. Враховуючи велике практичне значення комерційного права, бажано, щоб комерційне право розвивалося на доктринальному рівні. Традиційною та характерною рисою комерційного права є й те, що його значення виходить за межі національних кордонів, що ставить значні вимоги щодо дотримання понять, загальноприйнятих також у міжнародному контексті [10, с.39,41].

Наведене науковцями Чеської Республіки в підручнику визначення господарського (комерційного) права, що це сукупність спеціальних правових норм, що регулюють правове становище підприємців, умови, за яких вони можуть здійснювати господарську діяльність, особливості зобов'язальних відносин, у які вони вступають, а також деякі інші відносини, пов'язані з підприємницькою діяльністю [11, с.8] дає змогу підкреслити, що саме необхідне поглиблення в господарське (комерційне) створення норм регулюючи цю сферу.

Враховуючи кардинальні зміни при веденні господарської діяльності, суб'єкти господарювання потребували додаткових роз'яснень при веденні деяких дій. Тому, у 2014 році був розроблений посібник «Підприємницький посібник до нового цивільного кодексу»[12], якій має чотири розділи: 1) укладання договорів між підприємцями; 2) підприємці та їх відносини з клієнтами; 3) внутрішня організація існування малих та середніх підприємств; 4) підприємці та що потрібно знати при створенні підприємства. Мета цього посібника була інформаційна допомога малим та середнім підприємствам при веденні господарської діяльності у зв'язку з прийняттям нового Цивільного кодексу, для уникнення зайвого навантаження на останніх.

Розглядаючи зобов'язальне право в рамках комерційного професор J. Vejčka проводить структурне розподілення останнього на: загальну та комерційну частини підкреслюючи про їх важливість або точніше фундамент для викладання цієї дисципліни, також останній підкреслює на вплив публічного права на комерційне, та зазначає що рекодифікація пов'язана і буде пов'язана зі «значними матеріальними та інтелектуальними інвестиціями» для юристів та адвокатів. Eichlerová K., Patěk D. досліджуючи комерційне право після рекодифікації приватного права для викладання його у вищих навчальних закладах, підкреслюють, що останнє має міждисциплінарний характер ускладнений публічним правом. Тому під час викладання потрібно звернути увагу на наступне: промислову власність, конкурентне право, законодавство про неплатоспроможність та його вплив на підприємця, комерційне кримінальне право, корпоративне право та інше [13, с.335, 338].

Професор Vejčka J. зазначає, що після рекодифікації приватного права у 2012 році в Чеській Республіці виникли нові проблеми між новим Цивільним кодексом та Законом про корпорації. Останній зазначає, що при аналізі Цивільного кодексу Чеської Республіки кількості суперечливих концептуальних питань та окремих помилок у тлумаченні не зменшилась. Це відображається на прозорості законодавчого процесу, теорії та практиці його застосування. Комерційне право, як правова дисципліна чи як галузь дослідження, звичайно не зникла через скасування Торгівельного кодексу. Суб'єктивні та матеріально зумовлені особливості комерційних відносин не були стерті цим актом, а навпаки вони були безперечно, чітко та однозначно виокремлені та тлі загального регулювання. Метафорично це можна виразити й так: з невеликою уявою неявний віртуальний «Торгівельний кодекс» все ще можна побачити – він занурився у чинний приватноправовий Цивільний кодекс [14, с.33-34].

Підсумовуючи, можна зазначити, що після скасування Торгівельного кодексу Чеської Республіки пройшло більше 10 років. Сам процес скасування мав додаткове навантаження на підприємців, малі та середні підприємства з приведення документації у відповідність до законодавства. Внесені зміни у законодавство з

регулювання правовідносин з ведення господарської діяльності мали багато суперечливих питань, що негативно відображалося при використанні норм на практиці. Норми з регулювання комерційних (господарських відносин) не зникли, а навпаки були відокремлені та тлі загального регулювання, та були перенесені до нового Цивільного кодексу (що зробило перевантаження останнього публічними нормами). Як навчальна дисципліна комерційне (господарське) або в залежності від перекладу його ще називають торгівельним або економічним не зникло, а навпаки отримало новий розвиток. Вивчення даної дисципліни, як підкреслюють багато вчених та викладачів має велике значення для якості підготовки правників.

Список використаних джерел:

1. Zákon č. 89/2012 Sb. – Občanský zákoník v platnom znení. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89> (дата звернення: 3.05.2026)

2. Zákon č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník .URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-513> (дата звернення: 3.05.2026)

3. Občanský zákoník : zákon č. 40/1964 Sb. ze dne 26. února 1964 (zrušeno k 01.01.2014). Zákon pro lidi: webové stránky. URL: zakonyprolidi.cz (datum přístupu: 08.05.2026)

4. Zákon č. 90/2012 Sb. – Zákon o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích) URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-90> (дата звернення 14.04.2026)

5. Zákon č. 91/2012 Sb. mezinárodním právu soukromém URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-91> (дата звернення: 14.04.2026)

6. Zákon o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob a o evidenci svěrenských fondů : zákon České republiky ze dne 12. září 2013 č. 304/2013 Sb. URL: zakonyprolidi.cz (datum přístupu: 08.05.2026).

7. Rekodifikace soukromého práva přinesla komplikaci téměř dvěma třetinám podnikatelů. 05.10.2014 p. URL: <https://www.pravniprostor.cz/rekodifikace-soukromeho-prava-prinesla-komplikaci-temer-dvema-tretinam-podnikatelu>

8. Hulmak, M. Reforma pryvatnoho prava v Cheskii Respublitsi. Kodyfikatsiia tsyvilnoho prava: otsinka, reformy, varyanty. Mishkolts–Budapesht: pravova spadshchyna.2024 S. 229–258. DOI: 10.54171/2024.ev.ccl_10 (data zvernennia: 14.04.2026)

9. Zákon, kterým se mění zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích), ve znění zákona č. 458/2016 Sb., a další související zákony : zákon České republiky ze dne 21. ledna 2020 č. 33/2020 Sb. Zákony pro lidi : portál. URL: zakonyprolidi.cz (datum přístupu: 08.05.20)

10. Pelikánová I. Koncepce obchodního práva v nové soukromoprávní kodifikaci. Casopis pro pravni vedu a praxi. Tom 23, № 1 (2015) C.39-49.URL: <https://journals.muni.cz/cpvp/issue/view/411> (дата звернення: 14.04.2026)

11. Gongol T., Münster M. Obchodní právo po rekodifikaci soukromého práva v České Republice. S.139 URL: https://repozitar.cz/repo/37786/2014-obch.pravo-gongol_munster.pdf

12.Podnikatelský manuál k novému občanskému zákoníku URL: https://cdn.businessinfo.cz/businessinfo/files/dokumenty/AMSP_Manual_NOZ.pdf

13. Eichlerová K., Patěk D. Úvahy nad limitací výuky závazkového práva v rámci práva obchodního. Časopis pro právní vědu a praxi. 4/2012 C.335-338 URL: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/5808/4900>

14.Bejček J. Snesitelná těžkost nebyti/byti obchodního práva. Časopis pro právní vědu a praxi. XXVII, zvláštní číslo/2019: 25-42. URL: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/12503/10969>

This article examines the history of the development of commercial (business) law in the Czech Republic during the recodification of private law since 2012. It is emphasised that the repeal of the Commercial Code of the Czech Republic placed an additional burden on business entities and had negative consequences for the conduct of business activities. This reform led to the commercialisation of the Civil Code, with a large number of public law provisions. Commercial (business) law continued to develop at the doctrinal level and in the legislative acts adopted to regulate business activities.

Keywords: *Commercial (business) law, Civil Code of the Czech Republic, Commercial Code, recodification.*

Авторська довідка:

Сєрєбряк Станіслав Вадимович - д.ю.н., доцент, старший науковий співробітник сектору проблем реалізації господарського законодавства Відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державна установа “Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України” (Київ, Україна), <https://orcid.org/0000-0001-7207-594X>

НАСЛІДКИ СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Бондаренко Ольга, Багрій Вікторія

У статті досліджено правові наслідки скасування Господарського кодексу України та особливості реформування системи господарського законодавства у зв'язку із запровадженням Закону України № 4196-IX. Проаналізовано основні зміни у сфері правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання, корпоративного управління, договірних відносин, управління державним і комунальним майном, а також застосування господарсько-правових санкцій.

Ключові слова: *Господарський кодекс України, Закон № 4196-IX, господарське законодавство, суб'єкти господарювання, правова реформа*

Скасування Господарського кодексу України стало одним із ключових етапів реформування національної правової системи та суттєво вплинуло на сферу господарських і корпоративних відносин. Такі зміни торкнулися не лише нормативної бази, а й практичної діяльності суб'єктів господарювання, механізмів управління підприємствами та засад державного регулювання економіки. У результаті відбувається поступовий перехід до нової моделі правового регулювання, орієнтованої на уніфікацію законодавства та наближення його до європейських стандартів ведення бізнесу.

У цьому контексті втрата чинності Господарським кодексом України є не просто формальним скасуванням окремого кодифікованого акта, а комплексною трансформацією всієї системи господарського законодавства. Відповідні зміни були закріплені Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 р. № 4196-IX, який набрав чинності 28.02.2025 р. Саме цим законом визначено 28.08.2025 р. датою втрати чинності Господарським кодексом України. Одночасно було започатковано перехідний період, протягом якого діяльність окремих юридичних осіб та їх об'єднань регулюється

спеціальними положеннями нового закону, що встановлює оновлені підходи до створення, функціонування та управління підприємствами [1].

До прийняття зазначених змін господарські правовідносини регулювалися одночасно нормами Господарського та Цивільного кодексів України, а також низкою спеціальних законів. Такий дуалізм правового регулювання протягом тривалого часу спричиняв колізії між положеннями двох кодексів, що ускладнювало правозастосування та створювало труднощі для суб'єктів господарювання. Новий законодавчий підхід спрямований на усунення цих суперечностей шляхом встановлення більш чітких і уніфікованих правил діяльності різних видів підприємств, державних, комунальних, приватних, дочірніх, іноземних підприємств, а також підприємств об'єднань громадян і споживчої кооперації. Закон деталізує порядок їх створення, функціонування та управління, що має забезпечити більшу правову визначеність у сфері господарювання [1, ст. 3].

Крім того, на власників та уповноважені органи управління державних і комунальних підприємств покладається обов'язок прийняти рішення щодо їх перетворення. Якщо ж такі рішення не будуть ухвалені до завершення перехідного періоду, діяльність відповідних підприємств автоматично регулюватиметься положеннями Закону про ТОВ, а норми статутів, які суперечать цьому закону, втратять юридичну силу [1, п. 14 Прикінцевих та перехідних положень].

Окрему увагу Закон № 4196 приділяє визначенню поняття «господарська діяльність» та її видам. Законодавець розмежовує підприємницьку та некомерційну господарську діяльність, що має значення для визначення правового статусу суб'єктів господарювання та особливостей їх функціонування. Також законом встановлено критерії поділу підприємств на мікро-, малі, середні та великі залежно від кількості працівників і річного доходу. Така класифікація має важливе практичне значення, оскільки впливає на порядок ведення бухгалтерського обліку, подання фінансової звітності, застосування податкових режимів та можливість отримання державної підтримки чи інших економічних преференцій [1, ст. 2].

Поряд із цим Закон № 4196 врегульовує особливості діяльності об'єднань юридичних осіб. Зокрема, у статтях 4–10 визначено порядок створення та

функціонування таких об'єднань, правовий статус підприємств-учасників, компетенцію органів управління та механізми координації їх діяльності. Це свідчить про прагнення законодавця сформувати більш сучасну та системну модель корпоративного управління, яка відповідатиме умовам ринкової економіки та забезпечуватиме належний баланс між інтересами держави, бізнесу та учасників господарських відносин.

Водночас однією з найбільш суттєвих новацій стало реформування механізмів управління державним і комунальним майном. Закон № 4196 фактично відмовляється від традиційних конструкцій права господарського відання та права оперативного управління, замінюючи їх інститутом узуфрукту державного та комунального майна, тобто правом особистого безоплатного володіння та користування майном. Відповідні зміни були внесені до Законів України «Про управління об'єктами державної власності» та «Про місцеве самоврядування в Україні». Запровадження такого підходу спрямоване на підвищення прозорості управління майном, уніфікацію правового режиму його використання та наближення національного законодавства до сучасних європейських стандартів регулювання майнових відносин [1, ст. 11–12].

Суттєвих змін зазнала і система господарсько-правової відповідальності. Після втрати чинності Господарським кодексом України регулювання господарських та адміністративно-господарських санкцій переходить до Закону № 4196 та інших спеціальних законів. При цьому законодавець зберіг основні види санкцій, зокрема вилучення прибутку, адміністративно-господарські штрафи, анулювання або зупинення дії ліцензії. Одночасно було встановлено чіткі строки їх застосування: санкції можуть бути накладені протягом шести місяців із дня виявлення порушення, але не пізніше одного року з моменту його вчинення [1, ст. 15]. Таке врегулювання спрямоване на забезпечення правової визначеності та недопущення зловживань з боку контролюючих органів.

Крім того, Закон № 4196 істотно вплинув на систему управління юридичними особами та корпоративні механізми прийняття рішень. Зокрема, оновлена редакція ст. 97 Цивільного кодексу України передбачає, що управління товариством

здійснюється його органами або одноосібно єдиним учасником товариства. Водночас ст. 98 ЦК України визначає порядок ухвалення рішень загальними зборами учасників простою більшістю голосів. Додатково нові ст. 99-1 та 549 ЦК України закріплюють правовий статус посадових осіб товариства та регламентують порядок сплати пені за прострочення виконання зобов'язань. Разом із тим окремі положення колишнього Господарського кодексу України фактично зберігають своє практичне значення через дублювання або відтворення їх змісту у нормах ЦК України та Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Наприклад, положення щодо права підприємства самостійно визначати організаційну структуру та штатний розпис продовжують застосовуватися й після скасування ГКУ, що забезпечує безперервність реалізації управлінських повноважень суб'єктів господарювання [1].

Водночас скасування Господарського кодексу України породжує низку практичних і теоретичних проблем, пов'язаних із визначенням правового статусу суб'єктів господарювання. ГК України тривалий час забезпечував комплексне регулювання діяльності державних підприємств, господарських товариств, комунальних установ та інших учасників господарських відносин. Після втрати ним чинності виникла необхідність системного перенесення відповідних положень до Цивільного кодексу України або спеціальних законодавчих актів [2, с. 221; 3, с. 359].

Науковці звертають увагу на те, що відсутність чіткого нормативного закріплення нової моделі правового статусу підприємств може призвести до виникнення правової невизначеності. Зокрема, як зазначає Глушко О.М., це може негативно вплинути на процедури державної реєстрації, корпоративного управління, реорганізації та ліквідації суб'єктів господарювання. Крім того, нестабільність правового регулювання здатна створювати додаткові ризики для інвесторів, кредиторів та інших учасників ринку, діяльність яких безпосередньо залежить від передбачуваності та стабільності корпоративного законодавства [4, с. 95].

У тісному взаємозв'язку з цими питаннями перебуває і сфера договірних права, яка є однією з основ функціонування господарських відносин та

забезпечення захисту майнових інтересів сторін. Господарський кодекс України містив спеціальні положення щодо порядку укладення, виконання та припинення господарських договорів, а також регулював окремі їх види, зокрема договори поставки, підряду для державних потреб, перевезення, зберігання та інші. Після скасування ГК України постала необхідність перенесення найбільш практично значущих норм до Цивільного кодексу України та спеціального законодавства з одночасним забезпеченням належного балансу між диспозитивними та імперативними методами правового регулювання [5, с. 52].

Разом із тим науковці звертають увагу й на проблеми, які існували в попередній системі регулювання господарських договорів. Так, Шевчук С.В. зазначає, що надмірна деталізація окремих договірних конструкцій у ГК України нерідко призводила до виникнення колізій із загальними положеннями Цивільного кодексу України. Саме тому сучасний етап реформування господарського законодавства потребує формування єдиного та системно узгодженого підходу до регулювання договірних відносин, що має забезпечити їх правову визначеність і стабільність [2, с. 73].

Як зазначає Олег Подцерковний, формально такі зміни мають характер декодифікації, однак на практиці вони можуть створити передумови для тінізації економіки та збільшення випадків рейдерських захоплень підприємств [6]. Відсутність достатньо чітких правових механізмів щодо визначення статусу суб'єктів господарювання, а також порядку управління державним і комунальним майном, може призвести до правової невизначеності та ускладнити діяльність бізнесу. Наслідком цього здатне стати підвищення витрат на юридичний супровід господарської діяльності, посилення соціальної напруженості у сфері економічних відносин та зниження інвестиційної привабливості України. Особливо актуальними ці ризики є в умовах воєнного стану, коли забезпечення стабільності підприємств і захист майнових прав мають стратегічне значення для функціонування економіки держави.

Отже, скасування Господарського кодексу України та запровадження Закону № 4196 свідчать про комплексну трансформацію системи правового регулювання

господарської діяльності в Україні. Основною метою таких змін є гармонізація господарського законодавства з цивільним і корпоративним правом, уніфікація підходів до управління державними та комунальними підприємствами, а також формування прозорих і передбачуваних правил для всіх учасників господарських відносин. Водночас ці процеси супроводжуються виникненням нових правових, економічних та організаційних викликів. У зв'язку з цим важливого значення набуває необхідність удосконалення механізмів правового захисту суб'єктів господарювання, розроблення чітких процедур трансформації підприємств та посилення контролю за управлінням державним і комунальним майном з метою мінімізації можливих негативних наслідків реформи.

Список використаних джерел:

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 №4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 09.05.2026)
2. Шевчук С.В. Господарське право України в контексті європейської інтеграції: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 312 с.
3. Парасюк В.М., Здреник І.В. Гармонізація цивільного та господарського права після скасування Господарського кодексу України: виклики та перспективи. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: право. 2025. Вип. 88. ч.1. С. 353-362.
4. Глушко О.М. Концептуальні засади модернізації господарського законодавства України : монографія. Харків: Право, 2021. 224 с.
5. Гончаров С.М. Цивілістичні засади правового регулювання господарської діяльності: монографія. Харків: Право, 2021. 312 с.
6. Подцерковний О.П. Щодо проблем виключення з Господарського кодексу України дієвих норм забезпечення господарського правопорядку. Координата – Платформа стратегічної та законотворчої аналітики. URL:

<https://coordynata.com.ua/sodo-problem-viklucennaz-gospodarskogo-kodeksu-ukraini-dievih-norm-zabezpecenna-gospodarskogo-pravoporadku> (дата звернення: 09.05.2026)

The article examines the legal consequences of the repeal of the Commercial Code of Ukraine and the peculiarities of reforming the system of commercial legislation in connection with the implementation of the Law of Ukraine No. 4196-IX. The paper analyzes the main changes in the field of legal regulation of business entities, corporate governance, contractual relations, management of state and municipal property, as well as the application of commercial and legal sanctions.

Keywords: *Commercial Code of Ukraine, Law No. 4196-IX, commercial legislation, business entities, legal reform.*

Авторська довідка:

Бондаренко Ольга - завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент, ORCID: 0000-0002-3361-2121

Багрій Вікторія - Студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, ORCID: 0009-0003-9742-5178

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ СТРАХУВАННЯ ВОЄННИХ РИЗИКІВ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЙНОВОЇ БЕЗПЕКИ ІНВЕСТОРІВ У ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Полякова Ірина

У роботі проаналізовано правові механізми страхування воєнних ризиків як фундаментального засобу захисту права інвесторів на мирне володіння майном в умовах збройної агресії. Досліджено функціонування вітчизняного Експортно-кредитного агентства та міжнародних інституцій (MIGA, DFC), а також обґрунтовано необхідність інтеграції національних засобів захисту у глобальну систему фінансових гарантій. Особливу увагу приділено законодавчим викликам у контексті рекодифікації цивільного законодавства та створенню міжнародного перестраховального пулу для забезпечення сталого економічного відновлення України.

Ключові слова: *воєнні ризики, страхування інвестицій, Експортно-кредитне агентство, майнова безпека, повоєнна відбудова.*

Економічне відновлення України неможливе без приватних інвестицій, проте воєнні ризики створюють критичний бар'єр для капіталу.

Зміст ст.1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини передбачає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном [1]. Однак наразі в Україні мирне володіння майном є абсолютно неможливим у зв'язку з повномасштабним вторгненням – і відповідно існують як ризики пошкодження майна, так і побоювання інвесторів до капіталовкладення, що призводить до руйнації безперервності інвестиційного процесу.

Таким чином, доцільно дослідити існуючі механізми страхування воєнних ризиків для створення дієвих господарсько-правових інструментів захисту прав інвесторів.

Перш за все, доцільно дослідити законодавче визначення поняття «воєнні ризики». Змістом Порядку надання часткової компенсації вартості майна суб'єктів господарювання, знищеного чи пошкодженого внаслідок збройної агресії Російської Федерації, а також часткової компенсації страхових премій за

договорами страхування від воєнних ризиків (Затвердженого Постановою КМУ від 28.11.2025 №1541) передбачено, що воєнні ризики - ризики пошкодження або знищення майна внаслідок акту насильницької дії (агресії), вчиненого для досягнення політичної мети, що передбачає застосування зброї (озброєння) [2]. Доцільно також відзначити, що компенсація за пошкодження/знищення майна надається суб'єкту господарювання лише за майно, що було знищено або пошкоджено починаючи з 1 січня 2026 р.

Загалом наявність поняття воєнних ризиків виключно у змісті підзаконного нормативно-правового акту ставить під сумнів достатнє правове регулювання даної категорії. Тому, на нашу думку, дане питання доцільно виокремити у спеціальне правове середовище.

Згідно з дослідженням Світового банку, Україна належить до категорії країн з високим рівнем вразливості до зовнішніх шоків, що підкреслює необхідність диверсифікації експортних ринків та товарної структури [3]. Держава намагається адаптувати законодавство до сучасних реалій та підтримати вітчизняний експорт. І мова йде про Закон України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності». Так, змістом даного Закону визначено засади державної підтримки експортної діяльності шляхом страхування, перестрахування, гарантування, часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами з метою створення умов для здійснення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження на зовнішні ринки, забезпечення захисту українських експортерів від ризиків неплатежів та фінансових втрат і підвищення конкурентоспроможності українських виробників на світових ринках. Для стимулювання експорту товарів (робіт, послуг) українського походження Кабінет Міністрів України утворює Експортно-кредитне агентство (далі - ЕКА), що на добровільних та комерційних засадах здійснює страхування, перестрахування, надає гарантії за договорами, які забезпечують розвиток експорту. При цьому ЕКА провадить діяльність зі страхування та перестрахування, у тому числі від воєнних та/або політичних ризиків, кредитів суб'єктів господарювання - резидентів України, пов'язаних з інвестиціями у створення об'єктів та інфраструктури, необхідних для

розвитку переробної промисловості та експорту товарів (робіт, послуг) українського походження, а також страхування та перестраховування прямих інвестицій з України, та страхування та перестраховування прямих інвестицій в Україну від воєнних та/або політичних ризиків [4]. Варто зауважити, що потужність ЕКА обмежена його статутним капіталом. Тому правовий механізм передбачає можливість залучення міжнародних перестраховиків. Тобто ЕКА виступає «фронт-офісом», який інтегрує українського інвестора у глобальну систему страхового захисту.

За перші два місяці 2026 року Експортно-кредитне агентство підтримало експортні контракти загальною вартістю 5,9 млрд грн. За цей період було застраховано 11 кредитів та підтримано 17 експортних угод для 16 українських експортерів. Кожна гривня відповідальності ЕКА забезпечила 31,6 грн майбутньої експортної виручки [5].

На міжнародному рівні страхування воєнних ризиків розглядається не просто як комерційна послуга, а як інструмент політичної стабілізації.

Одним з прикладів є діяльність MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency). Як підрозділ Світового банку, MIGA надає гарантії від некомерційних ризиків. У контексті України ключовим є механізм SURE Trust Fund як допоміжний інструмент до фінансування Світового банку для уряду України та інвестицій IFC у приватний сектор. Поєднуючи пільгові ресурси з гарантійними можливостями MIGA, фонд SURE TF дозволяє надавати страхування політичних ризиків за обставин, коли комерційні можливості обмежені або недоступні.

Завдяки цьому інструменту MIGA реалізує свою подвійну стратегію щодо України: підтримку приватного сектору для продовження роботи під час війни та підготовку економіки до подальшої відбудови.

Ключові результати (станом на 30 червня 2025 року)

- 90,3 млн доларів США з ресурсів SURE TF, що були виділені
- 326,6 млн доларів США у вигляді гарантій MIGA
- Коефіцієнт кредитного плеча: ~1:3,5
- Мобілізовано 324,2 млн доларів США приватного капіталу [6].

Ще одним механізмом є DFC (U.S. International Development Finance Corporation). Інвестиційний фонд реконструкції США та України, спільне підприємство урядів США та України, було створено для підтримки довгострокового економічного відновлення України, а також для сприяння економічному зростанню, безпеці та інноваціям самої Америки.

Угоду, також відому як URIF, було підписано в середині 2025 року, і тоді міністр фінансів Скотт Бессент оголосив її «партнерством між американським народом та українським народом, щоб продемонструвати відданість обох сторін міцному миру та процвітанню в Україні».

URIF розглядає пропозиції у своїх цільових секторах, які включають інвестиції в критично важливі корисні копалини, як видобуток, так і транспортування; енергетику, включаючи виробництво електроенергії, передачу та видобуток вуглеводнів; транспорт і логістику; інформаційно-комунікаційні технології; та новітні технології.

Фонд планує здійснити щонайменше три інвестиції протягом 2026 року, а в найближчі роки заплановано значно більше інвестицій. Хоча йому дозволено інвестувати в усі відповідні проекти, Фонд очікує надавати пріоритет інвестиціям у акціонерний капітал та аналогічним інвестиціям на початку своєї діяльності.

Початковий капітал, наданий двома урядами, починаючи зі 150 мільйонів доларів, зростатиме, оскільки Фонд з часом отримуватиме 50 відсотків ліцензійних зборів, роялті та доходів від угод про розподіл прибутку в українських проектах. Ці кошти призначені для стимулювання подальших інвестицій приватного сектору в Україні. Це стратегічне партнерство має на меті відновити критично важливу інфраструктуру, посилити доступ до природних ресурсів та розвинути як безпечні ланцюги поставок, так і нові можливості для американського бізнесу на ключових ринках — і все це одночасно розкриваючи значний економічний потенціал України [7].

Сучасний стан нормативно-правового забезпечення страхування воєнних ризиків в Україні характеризується наявністю суттєвих інституційних та фінансових перешкод, що потребують негайного законодавчого реагування.

Ключовою перешкодою для функціонування дієвої системи захисту інвестицій є обмежена капіталізація національних інституцій, зокрема Експортно-кредитного агентства, що не дозволяє самостійно покривати масштабні інвестиційні проекти без зовнішньої підтримки. Виходом із зазначеної ситуації можливе законодавче закріплення механізмів формування міжнародного перестраховального пулу, інтегруючи вітчизняні активи у світовий фінансовий простір та підвищуючи рівень довіри іноземних контрагентів.

Процес масштабної рекодифікації Цивільного кодексу України на фоні скасування Господарського кодексу створює додаткові виклики для стабільності інвестиційного середовища. У контексті цих трансформацій вкрай важливо забезпечити не лише збереження, а й консолідацію норм щодо державних гарантій захисту власності та незмінності умов інвестування.

Підсумовуючи проведені дослідження, варто зазначити, що страхування воєнних ризиків слід розглядати як фундаментальний господарсько-правовий засіб, який трансформує декларативне право на захист власності у реальну та юридично забезпечену економічну гарантію. В умовах збройного конфлікту саме такий інструментарій забезпечує наповнення змістом положень Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, надаючи інвестору впевненість у майновому імунітеті його активів.

Для забезпечення сталого економічного розвитку необхідно здійснити глибоку інтеграцію національних механізмів страхування у глобальну систему міжнародних фінансових гарантій.

Список використаних джерел:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення 10.05.2026).

2. Деякі питання надання часткової компенсації вартості майна суб'єктів господарювання, знищеного чи пошкодженого внаслідок збройної агресії Російської Федерації, а також часткової компенсації страхових премій за договорами страхування від воєнних ризиків : Постанова Кабінету Міністрів

України від 15.04.2025 р. № 1541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1541-2025-п> (дата звернення: 10.05.2026).

3. World Bank. Ukraine Economic Update: Building Forward Better. 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/04/15/ukraine-economic-update-building-forward-better> (дата звернення: 10.05.2026).

4. Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності : Закон України від 20.12.2016 р. № 1792-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19> (дата звернення: 10.05.2026)

5. Зроблено в Україні: з початку року ЕКА підтримало 5,9 млрд грн несировинного експорту. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/4da8f007-8fd1-43e5-b56c-1e0d5ba346ac?lang=uk-UA&title=ZrobленоVUkraini-ZPochatkuRokuEkaPidtrimalo5-9-MlrdGrnNesirovinnogoEksportu> (дата звернення: 10.05.2026).

6. Support for Ukraine's Reconstruction and Economy Trust Fund (SURE TF). URL: <https://www.miga.org/support-ukraines-reconstruction-and-economy-trust-fund-sure-tf> (дата звернення: 10.05.2026).

7. Investing in Ukraine: How DFC Is Leading Through Economic Statecraft. URL: <https://dfcgov.medium.com/investing-in-ukraine-how-dfc-is-leading-through-economic-statecraft-af310fc03338> (дата звернення: 10.05.2026).

The paper analyzes the legal mechanisms for war risk insurance as a fundamental tool for protecting investors' right to the peaceful enjoyment of their possessions amidst armed aggression. The study examines the functioning of the national Export Credit Agency and international institutions (MIGA, DFC), substantiating the necessity of integrating national protective measures into the global system of financial guarantees. Particular attention is paid to legislative challenges in the context of civil law recodification and the establishment of an international reinsurance pool to ensure the sustainable economic recovery of Ukraine.

Keywords: war risks, investment insurance, Export Credit Agency, property security, post-war reconstruction.

Авторська довідка: Полякова Ірина Валентинівна - аспірант, викладач кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», <https://orcid.org/0009-0007-4921-5909>

ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: СЬОГОДЕННІ РЕАЛІЇ

Кириченко Андрій

Під час дослідження розглянуті зміни в законодавстві, які вплинули на захист прав та законних інтересів суб'єктів господарювання в нашій державі. Встановлено надмірний вплив цивільного права на ведення господарської діяльності підприємств державної та комунальної форми власності. Підкреслено потрібність в створенні кодифікованого законодавчого акту для регулювання правовідносин при веденні господарської діяльності та позитивний вплив останнього на захист прав та законних інтересів як держави, так і суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *господарський кодекс України, суб'єкти господарювання, господарська діяльність, захист прав та законних інтересів.*

Питанню захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання в нашій державі завжди приділялося багато уваги як з боку державної влади, так і суспільства. Врегулювання даного питання на законодавчому рівні покращить механізми захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, що покращить інвестиційну привабливість нашої держави. Це питання набуває великої актуальності для післявоєнної відбудови країни та розвитку економіки в державі. Тому відносно цього питання у лютому 2025 року в Офісі Генерального прокурора відбулася зустріч із бізнес-омбудсменом Р. Ващуком у межах Меморандуму про партнерство та співробітництво відносно обговорення актуальних питань щодо захисту прав суб'єктів господарювання. Під час зустрічі розглядалися звернення суб'єктів підприємництва щодо можливих порушень з боку правоохоронців під час проведення слідчих та процесуальних дій, застосування заходів забезпечення в окремих кримінальних провадженнях [1].

Потрібно враховувати, що захист прав та інтересів суб'єктів господарювання неможливо розглядати в рамках однієї галузі права, так як при веденні господарської діяльності у суб'єктів господарювання виникають питання: майнового характеру (цивільне право), правове регулювання діяльності у різних

галузях (господарське право) вступають у правовідносини з органами державної влади (адміністративне право) при врегулюванні питань з оподаткуванням (податкове право) та інше. Врегулювання даного питання потрібно відносити до інституту комплексного правового регулювання, який повинен ґрунтуватись на основах національного і міжнародного законодавства включаючи практичну складову (рішення національних судів та рішення ЄСПЛ).

Відповідно до статті 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, створюючи соціальну спрямованість економіки. Всі суб'єкти права власності рівні перед законом [2].

Законодавство про захист прав та інтересів суб'єктів господарювання при веденні ними господарської діяльності потрібно розділити на загальне та спеціальне. До загально відноситься Цивільний кодекс України [3], який має главу 3 захист цивільних прав та інтересів, де у частині 1 статті 15 зазначено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Один із ключових законодавчих актів який відносили до спеціального законодавства з регулювання питання захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання 28.08.2025 року втратив чинність, це Господарський кодекс України [4] (далі - ГКУ), даний кодекс мав норми матеріального права. Стаття 20 мала норми захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів, які були розраховані на захист прав суб'єктів господарювання від обмеження монополізму та недобросовісної конкуренції. Стаття 39 захист прав споживачів, тобто останній регулював правовідношення споживачів та суб'єктів господарювання у разі порушення зобов'язань при веденні господарської діяльності (як внутрішніми, так і іноземними особами які знаходяться на території нашої країни, споживають послуги та придбають товари). У кодексі були зазначені норми які підкреслюють, що держава забезпечує рівний захист майнових прав усіх суб'єктів господарювання, а це, особливо, має значення при залученні іноземних інвесторів для післявоєнної відбудови нашої країни. Звісно, що зазначені правовідносини між суб'єктами господарювання та споживачами регулюються спеціальними Законами

України та міжнародними договорами, але ГКУ надавав можливості потенційним інвестором у відбудову та розвиток економіки нашої держави простіше розуміти ведення господарської діяльності на території нашої країни, та впевненості у підтримці та захисту від держави. Хоча дійсно, деякі норми ГКУ у зв'язку з розвитком господарської діяльності у світі, потребували внесення змін та корегування.

Правова основа захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання при взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими учасниками господарських правовідносин включає законодавчі акти держави та міжнародні стандарти. Враховуючи що наша держава є кандидатом на вступ до ЄС то міжнародні акти набувають основного важеля в регулюванні даних правовідносин. Це надасть передбачуваність та правової визначеності для суб'єктів господарювання, що забезпечить прозорість ведення бізнесу, усунуть технічні бар'єри ведення господарської діяльності для суб'єктів з іноземним капіталом та полегшить доступ до ринку ЄС та створить рівні умови конкуренції на території держави і території ЄС. На етапі вступу країни до ЄС міжнародні стандарти відіграють стратегічну роль вони сприяють сталому економічному розвитку, надають впевненість інвесторам та суб'єктам господарювання у захисті прав та інтересів не тільки на національному, але і на міжнародному рівні.

Розглядаючи органи захисту прав і охоронюваних законних інтересів суб'єктів господарювання Григорчук М.В. в своїх дослідженнях зазначає, що на даному етапі державотворення відбуваються процеси, які намагаються підняти роль державних органів які забезпечують захист прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Останній підкреслює необхідність двоетапної структури процесу захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. Розділяючи їх на два етапи [5 с.95]. Підтримуючи напрацювання останнього потрібно погодитися з важливістю захисту порушених прав та інтересів суб'єктів господарювання в необхідності використовувати адміністративні механізми врегулювання конфлікту та судовий захист для верховенства права в державі та сталого розвитку економіки.

Досліджуючи судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва науковці ще у 2015 році відокремлювали наступні напрями модернізації законодавства: забезпечення стабільності матеріальних і процесуальних норм права; виключення суперечності, невідповідності норм права; забезпечення розумного балансу публічних і приватних інтересів у процесі розробки матеріальних і процесуальних норм права; забезпечення оптимального співвідношення законів і підзаконних нормативно-правових актів; координація і зближення національного законодавства України із законодавством країн ЄС з урахуванням специфіки розвитку підприємництва України, а також особливостей сучасного етапу функціонування її економіки [6, с.153]. Із зазначених напрямків модернізації законодавства із захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання у 2015 році останні залишаються актуальними і у теперішньому часі незважаючи на зміни у законодавстві.

Розглядаючи механізм забезпечення принципу рівності прав та свобод людини, Васильченко О.П. зазначила, як показує практика, більшість проблем механізму забезпечення принципу рівності прав і свобод людини та громадянина пов'язані з реформування чинної системи з метою усунення наявних недоліків і приведення відповідно до кращих світових стандартів і вимог міжнародних документів [7, с.31]. Питання рівності суб'єктів при врегулюванні спірних або колізійних питань завжди залишається актуальним. Особливого підходу вирішення це питання набуває, коли з регулювання або ведення господарської діяльності одним із суб'єктів є орган державної влади та її представник. Існуюча законодавча база має недоліки та колізії із захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, але основне - потрібно створити покроковий алгоритм дій не тільки суб'єктів господарювання, а також органів державної влади щоб посадові особи діяли як зазначено в законі та не мали можливості створювати додатковий тиск на бізнес.

Наші думки підтверджують також інші науковці зазначаючи, що захист прав та інтересів суб'єктів господарювання регулюється низкою матеріальних і процесуальних норм. Але, чинне законодавство суперечливе й має суттєві недоліки, не маючи логічного, повного законодавчого забезпечення майже у всіх сферах

господарської діяльності. Тому адекватний законодавчий захист прав та інтересів суб'єктів господарювання можливий з урахуванням інтегрованого підходу. Законодавчі реформи повинні мати позитивний вплив на модернізацію захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання [8, с.75].

Досліджуючи правову природу захисту прав суб'єктів господарювання науковці, зазначають, що відсутня єдність у визначенні поняття «правовий захист суб'єктів господарювання», пропонуючи теоретичне визначення останнього: це сукупність правових норм і заходів юридичного, примусового або організаційного характеру, спрямованих на запобігання порушень прав учасників господарської діяльності та усунення їх наслідків [9, с.171].

Під «захистом прав» запропоновано розуміти сукупність взаємопов'язаних правових засобів, способів та форм, за допомогою яких, при необхідності, забезпечується відновлення чи визнання порушених чи оспорюваних прав, створюються умови для запобігання їх порушенню, усунення перешкод здійснення прав, притягнення правопорушників до відповідальності. А «охорону прав» визначено як широкий комплекс засобів правового, організаційного й іншого характеру, що обумовлюють правове становище суб'єктів, порядок набуття, реалізацію і припинення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, й гарантуються встановленими законом способами і порядком захисту прав суб'єктів у разі їх порушення [10, с.7]. Розглядаючи визначені науковцями поняття «захист прав» та «охорону прав» потрібно підкреслити, що під першим потрібно розуміти дії самих суб'єктів господарювання, а під другим - дії органів державної влади які повинні виступати гарантом дії верховенства права в державі.

Розглядаючи статтю 14 Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [11]. Можна підкреслити, що наша держава взяла на себе зобов'язання відносно затвердження верховенства права та укріплення інституцій усіх рівнів у сфері управління в основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод. Особливе має значення стаття 76, де зазначено що повинна бути збільшена передбачуваність для суб'єктів

господарювання. Враховуючи судову практику ЄС - це поняття має велике значення в законодавстві Європейських країн.

У країнах - членах ЄС, як і в багатьох інших економічно розвинених державах світу, активно і протягом тривалого періоду застосовуються альтернативні способи вирішення спорів у соціальній та економічній сферах. У сферах із превалюванням приватних інтересів у європейських державах у більшості випадків застосування альтернативних способів є обов'язковим [12, с.39]. Після внесення змін у законодавство нашої держави, альтернативні способи врегулювання спірних питань між суб'єктами господарювання та органами державної влади з регулювання та контролю господарської діяльності набули не аби якої актуальності. Дані способи регулювання конфліктних відносин мають багато переваг: швидкість вирішення спірного питання, зменшення витрати коштів на врегулювання питання та збереження дружних стосунків з протилежною стороною конфлікту що продовжує взаємовідносини.

Підсумовуючи можна зазначити, що ГКУ був кодифікованим документом який надавав передбачуваність для суб'єктів господарювання з захисту прав та порушених інтересів при веденні господарської діяльності, що вимагає від нас Європейське законодавство. Тому, скасування Господарського кодексу України було не на часі, це підтвердження знаходить обґрунтування у багатьох працях науковців. перехідний період після скасування ГКУ потребує додаткового дослідження для створення кодифікованого документу для регулювання правовідносин з ведення господарської діяльності. При розробці останнього потрібно звернути увагу на розробку механізмів альтернативного врегулювання захисту порушених прав та законних інтересів суб'єктів при веденні господарської діяльності. Як показує практика розвинутих Європейських країн кодифікований законодавчий акт позитивно впливає на правовідносини між державними органами та суб'єктами господарювання для захисту прав та законних інтересів з обох сторін.

Список використаних джерел:

1.Захист прав суб'єктів господарювання – Офіс Генпрокурора та Рада бізнесомбудсмена продовжують співпрацю URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/zaxist-prav->

subjektiv-gospodaryuvannya-ofis-genprokurora-ta-rada-biznes-ombudsmena-prodovzuyut-spivpracyu

2. Конституція України: Конституція від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Цивільний кодекс України: кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Господарський кодекс України: кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

5. Григорчук М.В. Органи захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. Економіка та право. № 3(45), 2016 С.90-97

6. Зельдіна О.Р., Хрімлі О.Г. Судовий захист прав суб'єктів підприємництва: теоретичні та практичні аспекти: монографія/ О.Р.Зельдіна, О.Г.Хрімлі; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – К.: Юрінком Інтер, 2015.- 176 с.

7. Васильченко О.П. Конституційно-правовий механізм забезпечення принципу рівності прав і свобод людини та громадянина в Україні. Адміністративне право і процес.- 1(11). – 2015 С.26-33

8. Олійник О., Птушкіна К. Форми та способи захисту прав суб'єктів господарювання. Legal Bulletin, [S. 1.], р. 72–76, 2020. Disponível em: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/288>. Acesso em: 18 лип. 2025.

9. Толстих А.Б., Ніколенко Л.М. Правова природа захисту прав суб'єктів господарювання. Право і суспільство № 4/2022 С. 168- 172

10. Петруня В.В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання. Автореферат на здобуття наукового ступеня к.ю.н. Одеса-2019 С.20

11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014 р. № 984_001 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

12. Дерев'янко Б.В., Грещук Г.І., Туркот О.А. Застосування альтернативних способів захисту прав суб'єктів господарювання: українські реалії та досвід країн ЄС. Економіка та право. 2023. № 1. С. 34-42. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.034>

This study examines changes in legislation that have affected the protection of the rights and legitimate interests of business entities in our country. It has been established that civil law exerts an excessive influence on the conduct of business activities by state-owned and municipally-owned enterprises. The need to create a codified legislative act to regulate legal relations in the conduct of economic activities is emphasised, as is the positive impact of such an act on the protection of the rights and legitimate interests of both the state and business entities.

Keywords: *Commercial Code of Ukraine, business entities, economic activities, protection of rights and legitimate interests.*

Авторська довідка

Кириченко Андрій Ігорович, здобувач третього (освітнього-наукового) рівня вищої освіти кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, <https://orcid.org/0009-0005-7865-2230>

Науковий керівник: Гриценко Григорій Миколайович, к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, gricenکو@snu.edu.ua <https://orcid.org/0000-0001-6346-525X>

ЗМІСТ

ПАНЕЛЬ І

ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Легенький М.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ.....4-8

Kozmenko O., Toros Karmen

LEGAL GUARANTEES AND SOCIAL PROTECTION OF UKRAINIAN REFUGEE PARENTS: THE ESTONIAN EXPERIENCE AND LESSONS FOR THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF FORCIBLY DISPLACED PERSONS IN CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION.....9-13

Корнієнко І.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ.....14-19

ПАНЕЛЬ ІІ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОНАВСТВО

Кур'ян В.

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ.....20-25

Макеєва О., Буряк В.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....26-30

Кочерган А.

ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ПІДСТАВА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....31-37

ПАНЕЛЬ ІІІ

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ СУЧАСНИМ ВИКЛИКАМ

Середа О.

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ У РЕГУЛЮВАННІ ВІКОВИХ ВИМОГ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....38-43

Котова Л.

ПРАВОВИЙ ВИМІР ТА ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ.....44-51

<i>Сільченко С.</i>	
ЩОДО ЗАХИСНИХ ПРАВ ПРОФСПЛОК В ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ В КОНТЕКСТІ КОДИФІКАЦІЇ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	52-60
<i>Гаврилова О.</i>	
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	61-67
<i>Валецька О., Кидюк М.</i>	
ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	68-74
<i>Бондаренко О., Антоненко Д.</i>	
ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ФРІЛАНС-ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ-ПЛАТФОРМИ ТА ЕЛЕКТРОННІ ЗАСОБИ.....	75-79
<i>Татаренко Д., Грищенко Г.</i>	
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	80-89
<i>Bodrukhina K.</i>	
RETRAINING AND ADVANCED TRAINING OF EMPLOYEES AS ELEMENTS OF THE LEGAL MECHANISM FOR THE PROTECTION OF LABOUR RIGHTS IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL MODERNISATION.....	90-95
<i>Лупенко А., Котова Л.</i>	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	96-105
<i>Матяш Р.</i>	
ОПЛАТА ПРАЦІ ЗА ТРУДОВИМ ДОГОВОРОМ З НЕФІКСОВАНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	106-110
<i>Видиш А.</i>	
ПРАВО НА ВІДКЛЮЧЕННЯ (RIGHT TO DISCONNECT) ЯК НОВІТНЯ ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРАЦІ.....	111-116
<i>Соловійов В.</i>	
ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОНЯТТЯ ВІДСУТНОСТІ ПРАЦІВНИКА НА РОБОТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	117-121
<i>Курдюков О.</i>	
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ	122-126
<i>Яковлєв Д.</i>	
СТИМУЛЮЮЧІ ВИПЛАТИ НА ОСНОВІ КЛЮЧОВИХ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ: БАЛАНС МІЖ ГАРАНТІЯМИ ПРАЦІВНИКА ТА ІНТЕРЕСАМИ РОБОТОДАВЦЯ.....	127-132

Karabaza A.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A PROSECUTOR AS AN INDEPENDENT ELEMENT OF HIS LABOUR LAW STATUS.....133-137

ПАНЕЛЬ IV
ЦИВІЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО

Беспалов М., Гриценко Г.

ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ, СТВОРЕНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, У РЕКЛАМНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....138-145

Бондаренко О.

ІТ-ДОГОВОРИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....146-152

Капліна Г.

ГАРМОНІЗАЦІЯ ОСОБИСТИХ ЦИФРОВИХ ПРАВ ІЗ ПРАВОМ ЄС У СВІТЛІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦК УКРАЇНИ.....153-159

Горпинич Л.

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ СПАДКОЄМЦЯМИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО НА ОБОВ'ЯЗКОВУ ЧАСТКУ У СПАДЩИНІ.....160-164

Zagoruy L.

CIVIL LAW MECHANISMS FOR ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE.....165-171

Головка С., Колонська В.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ВИРІШЕННІ СІМЕЙНИХ СПОРІВ.....172-177

Бондаренко О., Ровна К.

АНАЛІЗ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 14056 та №14057: ВПЛИВ НА РОБОТУ МЕДІА ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....178-184

Луцишена А., Бондаренко О.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 185-188

ПАНЕЛЬ V
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА СУДОЧИНСТВО; КРИМІНАЛІСТИКА;
КРИМІНОЛОГІЯ; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Ivchuk Yu.

ADMISSIBILITY OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN LIGHT OF THE LEGAL POSITIONS OF THE ECtHR.....189-194

<i>Канський О., Татаренко Г.</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОСІБ У ФАКТИЧНИХ І РЕЄСТРОВАНИХ ПАРТНЕРСТВАХ.....	195-205
<i>Tatarenko I., Kotova L.</i> PROBLEMS OF QUALIFYING WAR CRIMES ACCORDING TO THE ELEMENTS OF THE OBJECT AND THE OBJECTIVE SIDE: THE CURRENT CRIMINAL CODE OF UKRAINE AND THE DRAFT NEW CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....	206-214
<i>Kazarian Eluchka</i> PECULIARITIES OF THE TACTICS OF INTERVIEWING A VICTIM IN RAPE CASES.....	215-219
<i>Stepchenko D., Kotova L.</i> OSINT MATERIALS AS EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING WAR CRIMES: LEGAL ASPECTS AND EVIDENTIARY STANDARDS.....	220-226
<i>Khyliuk O., Ivchuk Yu.</i> COVERT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS: CURRENT ISSUES IN THE COLLECTION OF ELECTRONIC EVIDENCE.....	227-231
<i>Сулейманова В.</i> ДО ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 119 ТА СТ. 166 КК УКРАЇНИ.....	232-236
<i>Несен В., Татаренко Г.</i> ПРАВО НА ОСКАРЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СЛІДЧОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ.....	237-248

П А Н Е Л Ь VI
ГОСПОДАРСЬКЕ ТА КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО; ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО;
ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

<i>Daniela Pojar, Viorica Ursu, Iurie Ivanov</i> FORMATION OF THE DIGITAL LAND AND URBAN-PLANNING ECOSYSTEM: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND UKRAINE.....	249-267
<i>Stepchenko D., Shapovalova O.</i> LEGAL UNDERSTANDING OF THE HYBRID NATURE OF INTERNATIONAL ECONOMIC COOPERATION AND ITS MANIFESTATION IN A DISTINCT ECONOMIC SECTOR	268-277
<i>Серебряк С.</i> РОЗВИТОК КОМЕРЦІЙНОГО ПРАВА У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.....	278-285

Бондаренко О., Багрій В.
НАСЛІДКИ СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ.....286-292

Полякова І.
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ СТРАХУВАННЯ ВОЄННИХ РИЗИКІВ ЯК ЗАСІБ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЙНОВОЇ БЕЗПЕКИ ІНВЕСТИТОРІВ У ПЕРІОД ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ.....293-298

Кириченко А.
ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: СЬОГОДЕННІ
РЕАЛІЇ 299-306

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
НАУКОВЦІВ, МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ТА ПРАЦІВНИКІВ

**«ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД»**

14 травня 2026 року
м. Київ, Україна

Відповідальний за випуск Ю.Ю. Івчук